Oliver Sacks

Tirdamas sujauktus protus, autorius pateikia genialių įžvalgų apie mūsų sąmonės paslaptis.
THE GUARDIAN

Garsiausias pasaulio neurologas ir iškalbos meistras padės mums kitaip pažvelgti į žmogaus proto fenomenus.
THE OBSERVER

HALIUCINACIJOS

Oliver Sacks

Haliucinacijos

UDK 159.961.2
Sa33

VERSTA IŠ
Hallucinations,
Picador, 2012

Oliver Sacks
Haliucinacijos

Iš anglų kalbos vertė
Austėja Banytė

ISBN 978-609-427-180-9

Skiriu Keitei

OLIVERIS SACKSAS gimė Londone 1933 m. gydytojų ir mokslininkų šeimoje. Jis mokėsi medicinos Oksvordo universitete ir užsiėmė praktika Mt. Zion San Francisko ligoninėje ir UCLA. Nuo 1965 m. gyvena Niujorke, kur eina neurologijos profesoriaus pareigas NYU Medicinos mokykloje ir dirba konsultantu neurologu *Little Sisters of the Poor.*

Daktaras O. Sacksas dažnas „New York Review of Books" ir „The New Yorker" bendradarbis, bei kitų medicininių žurnalų straipsnių autorius. Jis – vienuolikos knygų autorius, tarp jų: *Musicophilia, Žmogus, kuris savo žmoną palaikė skrybėle* ir *Awakenings* (pagal kurį yra pastatytas filmas, nominuotas „Oskarui").

Daugiau informacijos apie dr. O. Sackso veiklą rasite svetainėje *www.oliversacks.com*

Turinys

Įvadas

Kai XVI amžiaus pradžioje pirmą kartą buvo pavartotas žodis „haliucinacija", jis reiškė „klejojantį protą". Ir tiktai apie 1830 metus prancūzų psichiatras Jeanas Étienne'as Esquirolas suteikė šiam terminui reikšmę, kuria jį tebevartojame ir šiandien. Iki tol haliucinacijos buvo vadinamos tiesiog „apsireiškimais". Tikslūs žodžio „haliucinacija" apibrėžimai vis dar gerokai skiriasi, dažniausiai dėl to, jog nėra taip paprasta atskirti, kur yra ta haliucinacijos, neteisingo suvokimo ir iliuzijos riba. Paprastai haliucinacijos apibūdinamos kaip suvokiniai, atsirandantys nepriklausomai nuo apčiuopiamos realybės, kai matome ir girdime neegzistuojančius dalykus.*

Įžvalgomis iš dalies galima dalytis. Antai jūs ir aš galime sutarti, kad ten auga medis. Tačiau jei sakyčiau: „Aš ten matau

* Man pačiam priimtiniausias apibrėžimas yra Williamo Jameso knygoje *Principles of Psychology*, išleistoje 1890 m.: „Haliucinacija yra ryškiai jutiminė sąmonės forma. Tas pojūtis yra toks kokybiškas ir tikras, tarsi būtų sukeltas realaus objekto, skirtumas tik tas, kad jokio objekto nėra." Apibrėžimų yra pasiūlę ir daugelis kitų mokslininkų, dešimtis jų savo enciklopedijoje *Dictionary of Hallucinations* pateikia Janas Dirkas Blomas.

medį", o jūs neįžiūrėtumėte nieko panašaus, mano „medį" palaikytumėte haliucinacija, kažkuo, ko negalite pastebėti nei jūs, nei kas kitas, kitaip tariant, mano smegenų ar proto pramanu. Tačiau tam, kuris patiria haliucinacijas, jos atrodo labai tikroviškos, taigi visais atžvilgiais gali atstoti suvokimą, pradedant nuo to, kaip jos išplinta į realų pasaulį.

Haliucinacijos dažnai būna stulbinančios. Ir tokias jas kartais daro jų turinys. Pavyzdžiui, tai gali būti gigantiškas voras kambario viduryje ar nedidukai, 6 colių ūgio, žmonės. Bet iš esmės taip yra todėl, kad nėra bendru susitarimu grįsto patvirtinimo – niekas kitas nemato to, ką matai tu, o tada sukrėstas supranti, kad milžiniškas voras ir maži žmogeliukai veikiausiai tik tavo galvoje.

Vaizduotės sukelti paprasti vaizdiniai – stačiakampis, draugo veidas ar Eifelio bokštas – lieka jūsų galvoje. Jie nepersikelia į apčiuopiamą realybę kaip haliucinacija ir jiems dar trūksta haliucinacijai būdingo suvokinio detalumo. Jūs aktyviai kuriate tokius laisvus vaizdinius ir kada panorėjęs galite juos peržiūrėti. Haliucinacijų atveju yra priešingai: tampate pasyvūs ir bejėgiai – jos jus užvaldo nevalingai. Haliucinacijos atsiranda ir dingsta kada panorėjusios, o ne tada, kai to norite jūs.

Yra ir kitas haliucinacijų veikimo būdas, kartais vadinamas pseudohaliucinacija. Tokiu atveju haliucinacijos nepersikelia į empirinę erdvę, o regimos tarsi po vokais – jos paprastai pasirodo snūduriuojant, užmerkus akis. Tačiau šios vidinės haliucinacijos turi visus kitus haliucinacijoms būdingus požymius: jos, kitaip nei normalūs vaizdiniai, yra nevalingos, nekontroliuojamos, gali būti antgamtiškų spalvų ir turėti neįtikėtinų detalių ar keistų formų bei transformacijų.

Haliucinacijos gali sutapti su klaidingu matymu arba iliuzijomis. Jei, žiūrėdamas į kieno nors veidą, matau tik pusę jo, tai yra klaidingas suvokimas. Pakliuvus į sudėtingesnes situacijas skirtumas dar labiau išsitrina. Jei žiūriu į ką nors stovintį priešais mane ir matau ne vieną, o penkias paeiliui stovinčias vienodas figūras, kas tai yra: ar „poliopija" – neteisingas suvokimas, ar haliucinacija? Jei matau kažką, pereinantį iš kairės kambario pusės į dešinę, o paskui tas asmuo kerta kambarį lygiai tokiu pat būdu vis iš naujo: ar šis pasikartojimas liudija sutrikusį suvokimą („palinopsiją"), haliucinaciją ar abu kartu? Tokius dalykus esame linkę vadinti neteisingu suvokimu arba iliuzija (aišku, jei ten kažkas apskritai yra, pavyzdžiui, žmogaus figūra); haliucinacijos atsiranda iš niekur. Vis dėlto daugelis mano pacientų patiria aiškias haliucinacijas, iliuzijas, painias mispercepcijas, kurias kartais būna labai sunku atskirti vieną nuo kitos.

Nors haliucinacijos, kaip psichinis reiškinys, tikriausiai yra tokio pat senumo kaip žmogaus smegenys, tačiau mūsų žinios apie jas labiau prasiplėtė tik per pastaruosius kelis dešimtmečius.* Šias naujas žinias pirmiausia lemia naujos galimybės, leidžiančios vizualiai stebėti smegenis ir haliucinacijas patiriančių žmonių smegenų elektrinę ir medžiagų apykaitos veiklą. Šie metodai drauge su implantuotų elektrodų tyrimais, taikomais

* Tiksliai nežinome, ar kiti gyvūnai patiria haliucinacijų, nors buvo pastebėtas „haliucinacinis" laboratorijoje auginamų ir gyvenančių natūralioje aplinkoje gyvūnų elgesys. Tai apžvalgoje yra aprašę Ronaldas K. Siegelis ir Murray E. Jarvikas.

pacientams, sergantiems sunkia epilepsijos forma, ir tiems, kuriems reikia operacijos, ir leido nustatyti, kad skirtingos smegenų dalys yra atsakingos už skirtingas haliucinacijas. Pavyzdžiui, dešinioji smilkininė smegenų skiltis atsakinga už veidų atpažinimą; jeigu ją neįprastai suaktyvinsime, žmogus gali išvysti veidų haliucinacijas. Kitoje smegenų pusėje yra atitinkama vieta, kuri atsakinga už skaitymą – žodžio vaizdinys formuoja sritį verpstės formos vingyje. Jei ši sritis neįprastai stimuliuojama, gali kilti raidinių ar pseudožodinių haliucinacijų.

Haliucinacijos yra „pozityvus" reiškinys, skirtingai nuo negatyvių ligos ar nelaimingo atsitikimo sukeltų simptomų, trūkumų ar netekčių, kuriais paprastai ir remiasi neurologijos mokslas. Haliucinacijų fenomenologija dažnai nurodo smegenų struktūras ir mechanizmus, dalyvaujančius joms atsirandant, dėl to potencialiai gali suteikti daugiau tiesioginių įžvalgų apie smegenų veiklą.

Haliucinacijos visuomet užėmė svarbią vietą mūsų dvasiniame gyvenime bei kultūroje. Iš tiesų įdomu, kiek haliucinacijų patirtys buvo pasitelktos kuriant meną, folklorą ir net religiją. Ar geometriniai raštai, matomi migrenos ir panašių būsenų metu, nėra užuomina į aborigenų meno motyvus? Ar gali būti taip, kad haliucinacijos apie mažytes būtybes, kurios nėra jau tokios neįprastos, įkvepia tokius folkloro personažus kaip elfai, velniūkščiai, nykštukai ir fėjos? Ar bauginančios haliucinacijos apie slogučius, kai žmogų jodo ir dusina bloga antgamtinė būtybė, neprisideda prie mūsų kuriamų demonų, raganų ar

piktybiškų ateivių idėjų? O gal ekstaziški Dostojevskio traukuliai veikė mūsų dieviškumo pajautą? Ar atsiskyrimo nuo fizinio kūno patirtys sukuria jausmą, jog siela gali gyventi be kūno? Galbūt haliucinacijų nerealumas skatina tikėjimą vaiduokliais ir dvasiomis? Kodėl kiekviena mums žinoma kultūra ieškojo haliucinogeninių narkotikų, o juos radę pirmiausia naudodavo religinėms apeigoms?

Ši mintis nėra nauja. Dar 1845 m. Alexandre'as Brierre'as de Boismont'as pirmoje susistemintoje medicininėje knygoje, skyriuje „Psichologijos, istorijos, moralės ir religijos požiūris į haliucinacijas", tyrinėjo minėtus klausimus. Antropologai, tarp kurių ir Westonas La Barre'as bei Richardas Evansas Schultesas, yra užfiksavę haliucinacijų reikšmę įvairioms pasaulio visuomenėms.* Laikas tik išplėtė ir padarė skvarbesnį mūsų kultūriškai svarbų suvokimą apie tai, kas iš pradžių galėjo atrodyti kaip neurologinė keistybė.

Šioje knygoje aš tik trumpai užsiminsiu apie neaprėpiamą ir užburiantį sapnų pasaulį, – kuris, kaip būtų galima ginčytis, yra tam tikros rūšies haliucinacijos, – kad paminėčiau kai kurių haliucinacijų sapniškas savybes bei kai kurių traukulių metu nutinkančias sapnines būsenas. Yra manančių, kad sapninės būsenos ir haliucinacijos nesiskiria (tai ypač susiję su haliucinacijomis, patiriamomis prieš užmiegant arba bundant), tačiau iš tikrųjų tai nėra tapatūs dalykai.

* La Barre'as pateikė išplėstą antropologinių požiūrių į haliucinacijas apžvalgą skyriuje, publikuotame 1975 m.

Dažnai atrodo, kad haliucinacijos sukelia vaizduotės, sapnų, fantazijos kūrybiškumo arba suvokimui būdingo detalių ryškumo bei išoriškumo pojūtį. Tačiau haliucinacija nėra nė vienas iš šių dalykų, nors juos ir sieja keli neurofiziologiniai mechanizmai. Haliucinacija yra unikali ir ypatinga sąmonės bei psichikos būsenos kategorija.

Haliucinacijas, kurias dažnai patiria žmonės, sergantys šizofrenija, reikėtų nagrinėti atskirai. Tam reikalinga atskira knyga, nes šių haliucinacijų negalima atskirti nuo stipriai pakitusio šizofrenija sergančių žmonių vidinio bei išorinio gyvenimo. Todėl apie šizofrenijos sukeltas haliucinacijas šioje knygoje kalbėsiu nedaug, daugiausia dėmesio skirsiu haliucinacijoms, atsirandančioms užklupus „organiškoms“ psichozėms. Pavyzdžiui, laikinos psichozės kartais siejamos su kliedesiais, epilepsija, narkotikų vartojimu ir tam tikromis ligomis.

Daugelis kultūrų haliucinacijas, kaip ir sapnus, laiko ypatinga ir paslaptinga sąmonės būsena, kurios aktyviai siekiama per dvasines praktikas, meditaciją, narkotikus ar vienatvę. Tačiau šiuolaikinėje Vakarų kultūroje dažnai manoma, kad haliucinacijos pranašauja beprotybę arba rodo, kad smegenyse vyksta kažkas baisaus, nors didžiuma haliucinacijų neturi tokių niūrių pasekmių. Haliucinacijos siejamos su didele gėda, todėl pacientai dažnai nenori prisipažinti patiriantys haliucinacijas, nes bijo, kad jų draugai ar gydytojai pagalvos, jog jie kraustosi iš proto. Man labai pasisekė, kad mano darbas ir susirašinėjimas su skaitytojais – o tai yra mano, kaip gydytojo, darbo dalis – suvedė su nemažai žmonių, norinčių pasidalyti savo patirtimis. Daugelis vylėsi, kad jų papasakotos istorijos padės sušvelninti šią temą lydinčius nemalonius nesusipratimus.

Šią knygą laikau tarsi haliucinacijų raidos istorija ar antologija, kurioje aprašomas haliucinacijų poveikis žmonėms ir jas išgyvenusiųjų patirtys, nes tik autentiškas pasakojimas gali atskleisti haliucinacijų galią.

Kai kurie skyriai yra pateikti laikantis medicininių kategorijų, kaip antai: aklumas, sensorinė deprivacija, narkolepsija ir t. t. Kiti išdėstyti pagal jutimo modalumą, pavyzdžiui: klausą, gebėjimą užuosti ir panašiai. Tačiau tarp šių kategorijų egzistuoja daug sutapimų bei sąsajų. Reikia nepamiršti, kad panašios haliucinacijos gali pasireikšti įvairiomis sąlygomis. Tikiuosi, kad knygoje pateikti mano atrinkti pavyzdžiai padės pajusti haliucinacinių patirčių įvairovę ir niuansus, juk haliucinacijos – tai svarbi žmogiškojo būvio dalis.

Haliucinacijos

· 1 ·

NEBYLIOJI DAUGUMA: CHARLES'IO BONNET SINDROMAS

Vieną 2006 m. lapkričio dieną man netikėtai paskambino iš slaugos namų, kuriuose dirbu. Šių namų gyventoja Rozali – moteris, perkopusi devintą dešimtį, staiga pradėjo kažką matyti, jai prasidėjo keistos haliucinacijos, kurios atrodė neapsakomai tikros. Seselės pakvietė psichiatrą, kad ją apžiūrėtų, tačiau jos norėjo sužinoti, ar tai nebus neurologinė problema, pavyzdžiui, Alzheimerio liga, galbūt ir insultas.

Atvykęs pasisveikinau ir nustebau: Rozali buvo visiškai akla, tiesa, seselės nebuvo apie tai užsiminusios. Nors ji jau keletą metų buvo visiškai akla, tačiau dabar „regėjo" objektus priešais save. Ją aplankęs paklausiau: „Ką tiksliai matai?" – „Žmones rytietiškais drabužiais! – sušuko ji. – Apsirengę laisvais drabužiais, jie laipioja laiptais aukštyn žemyn... Matau vyrą, kuris, atsisukęs į mane, nusišypso, o jo dantys vienoje burnos pusėje siaubingai dideli. Regiu ir gyvūnus. Matau kažkokią vietovę, baltą pastatą, krinta minkštas sniegas, sukasi snaigės. Regiu arklį – ne gražų žirgą, o darbinį arklį – su pakinktais, trypiantį sniegą; vaizdai nuolatos

keičiasi. Matau daug vaikų, laipiojančių laiptais, jie vilki ryškiaspalvius rožinius, mėlynus, tarsi rytietiškus rūbus."

Tokius vaizdus ji regėjo jau keletą dienų.

Pastebėjau, kad haliucinacijų metu Rozali, beje, kaip ir daugelio kitų pacientų, akys buvo atmerktos ir, nors ji negalėjo nieko matyti, nuolatos judėjo tarsi regėtų realų vaizdą. Būtent tai iš pradžių ir patraukė seselių dėmesį. Toks atidus apžiūrinėjimas nėra būdingas įsivaizduojamiems dalykams. Daugelis žmonių, norėdami susikoncentruoti į vidinius vaizdinius, yra linkę užmerkti akis arba nukreipti svajingą žvilgsnį į tolį. Colinas McGinnas knygoje *Mindsight* pastebi, kad žmogus, pasinėręs į savo vaizduotę, nesitiki ten išvysti ko nors neįprasto, o štai haliucinacijos gali būti kupinos netikėtumų. Dažnai jos daug detalesnės nei vaizdiniai ir tiesiog prašosi būti išnagrinėtos bei ištirtos.

Pasak Rozali, jos haliucinacijos „labiau priminė filmą" nei sapną ir, kaip būdinga filmams, kartais žavėdavo, nors kartais keldavo ir nuobodulį: „Tas vaikščiojimas aukštyn žemyn, rytietiški apdarai." Jie užeidavo ir praeidavo, ir, rodėsi, neturėjo nieko bendro su Rozali. Vaizdai būdavo begarsiai, o matomi žmonės nekreipdavo į ją jokio dėmesio. Nepaisant keisto begarsio dalyvavimo, figūros atrodė gana tvirtos ir tikroviškos, kartais ir dvimatės. Tačiau ji niekuomet nebuvo patyrusi nieko panašaus, tad ir ėmė galvoti, ar kartais nesikrausto iš proto?

Atsargiai apklausęs Rozali nepastebėjau nieko panašaus į sumišimą ar klejones. Pažvelgęs į jos akis per oftalmoskopą, nepastebėjau nieko neįprasto, tik smarkiai pažeistas tinklaines. Neurologiškai ji atrodė visiškai sveika – ne pagal metus energinga ir ryžtinga senutė. Patikinau ją, kad smegenys atrodo sveikos, o

protas šviesus. Ir iš tiesų ji neatrodė pamišusi. Paaiškinau jai, kad haliucinacijos neretai ištinka aklus ar regėjimo negalią turinčius asmenis ir kad šios vizijos nėra susijusios su psichine negalia – tai smegenų reakcija į regos praradimą. Rozali turėjo Charles'io Bonnet sindromą.

Išklausiusi mane, Rozali suglumo ir paklausė, kodėl haliucinacijos prasidėjo dabar – juk ji nemato jau keletą metų. Nepaisant to, Rozali buvo labai malonu girdėti, kad jos haliucinacijas sukelia žinomas sutrikimas, kuris netgi turi pavadinimą. Ji išsitiesė ir tarė: „Pasakykite slaugėms, kad turiu Charles'io Bonnet sindromą, – ir netrukus paklausė: – O kas buvo tas Charles'is Bonnet?"

Charles'is Bonnet buvo XVIII a. šveicarų gamtininkas, kuris tyrinėjo daug ką – nuo entomologijos iki polipų ir kitų mikroorganizmų reprodukcijos bei regeneracijos. Užklupus akių ligai, jis nebegalėjo užsiimti taip mėgstama mikroskopija, dėl to ėmėsi botanikos – atliko pirmuosius fotosintezės tyrimus, vėliau palinko į psichologiją, o galiausiai – į filosofiją. Išgirdęs, kad jo senelis Charlesas Lullinas ėmė regėti „vizijas", nors buvo jau beveik apakęs, Bonnet paprašė jo viską smulkiai nupasakoti.

Johnas Locke'as 1690 m. savo kūrinyje *Esė apie žmogaus intelektą* pasiūlė mintį, kad protas yra *tabula rasa*, kol jo nepasiekia per pojūčius įgyta informacija. Šis vadinamasis „pojūčių vaikymasis" buvo labai populiarus tarp XVIII a. filosofų ir racionalistų, įskaitant ir Bonnet. Jis suvokė smegenis kaip „sudėtingos struktūros organą ar veikiau skirtingų organų grupę". Kiekvienas iš šių skirtingų „organų" turėjo tik jam būdingą funkciją.

Tais laikais toks modulinis požiūris į smegenis buvo laikomas radikaliu, nes daugelis manė, kad jų struktūra ir funkcijos yra nekintančios ir neturėtų būti skiriamos. Taigi, pasak Bonnet, jo senelio haliucinacijos buvo tęstinis aktyvumas už regą atsakingose smegenų dalyse, tačiau ta smegenų veikla rėmėsi atmintimi, nes jau nebegalėjo remtis pojūčiu. Bonnet, kuris, pablogėjus regėjimui, vėliau taip pat patyrė panašių haliucinacijų, 1760 m. išleido trumpą Lullino išgyvenimų aprašymą *Essai analytique sur les facultés de l'âme*. Šioje knygoje buvo kalbama apie įvairių jutimų ir psichinių būsenų fiziologinį pagrindą, tačiau autentiškas aštuoniolikos sąsiuvinio puslapių Lullino pasakojimas vėliau pradingo ir buvo rastas tik praėjus šimtui penkiasdešimt metų, XX a. pradžioje. Douwe'as Draaisma neseniai išvertė Lullino pasakojimą ir įdėjo jį į savo knygą, skirtą Charles'io Bonnet sindromui, pavadinimu *Disturbances of the Mind**. Kitaip nei Rozali, Lullinas dar nebuvo visiškai praradęs regėjimo ir jo haliucinacijos tarsi užstojo realybės vaizdus. Draaisma Lullino pasakojimą apibendrino taip:

> *1758 m. vasarį jo regos lauke atsirado keistų objektų. Viskas prasidėjo nuo dalyko, panašaus į mėlyną nosinaitę, kurios kampuose buvo po nediduką geltoną apskritimą. Nosinė sekė kiekvieną jo akių judesį. Kai Lullinas žiūrėdavo į sieną, jos apmušalus ar lovą, nosinaitė uždengdavo visus kambaryje esančius objektus. Lullino*

* Draaismos knygoje rašoma ne vien apie Charles'io Bonnet gyvenimą bei darbą, joje taip pat įspūdingai atkuriamas tuzino kitų neurologijos mokslui svarbių asmenų gyvenimas. Jų vardais dabar pavadinti sindromai: Georges'o Gilles'io de la Tourette'o, Jameso Parkinsono, Aloiso Alzheimerio, Josepho Capgraso ir kt.

protas buvo šviesus ir jis nė trumpai nebuvo patikėjęs, kad aplink jį iš tiesų skraido mėlyna nosinė.

Vieną rugpjūčio dieną jį aplankė dvi vaikaitės. Lullinas sėdėjo krėsle priešais židinį, o mergaitės stovėjo jam iš dešinės. Kairėje jis pamatė du jaunus vaikinus, kurie vilkėjo puikius – raudoną ir pilką – apsiaustus, o jų skrybėlės buvo puoštos sidabru. „Kokių puikių džentelmenų atsivedėte! Kodėl neįspėjote, kad jie ateis?" Tačiau merginos prisiekė, kad nieko aplink nėra. Vaizdinys su dviem jaunuoliais taip pat greitai pradingo, kaip ir anksčiau matyta nosinė. Per porą savaičių jį aplankė dar daugiau įsivaizduojamų veikėjų. Tai buvo gražiai susišukavusios moterys, o kelios ant galvos turėjo po mažą dėžutę...

Šiek tiek vėliau, stovėdamas prie lango, Lullinas pastebėjo atriedantį vežimą. Jis sustojo prie kaimyno namo ir, Lullino nuostabai, ėmė vis didėti, kol pakilo iki namo pastogės, siekiančios trisdešimt pėdų nuo žemės, ir visa tai atrodė proporcingai... Lulliną stebino jo matytų vaizdinių įvairovė. Kartą jis matė taškelių spiečių, kuris staiga pavirto skrendančių balandžių pulku, vėliau – būrį šokančių drugelių arba ore besisukantį ratą (panašų vaizdą galima išvysti ant prieplaukoje esančių kranų). Vaikščiodamas po miestą, Lullinas sustojo pasigrožėti milžiniškais pastoliais. Grįžęs namo, jis išvydo tuos pačius pastolius stovinčius svetainėje, tik jie jau buvo visai mažyčiai – nesiekė nei pėdos.

Lullinas patyrė, jog CBS (Charles'io Bonnet sindromo – *vert. past.*) sukeltos haliucinacijos užeidavo ir praeidavo – jo paties haliucinacijos tęsėsi porą mėnesių, kol galop visiškai pradingo.

Rozali atveju haliucinacijos nurimo po poros dienų, taip pat paslaptingai, kaip ir prasidėjo. Praėjus beveik metams vėl sulaukiau seselių skambučio: jos teigė, kad Rozali buvo „klaikios būsenos“. Vos mums susitikus Rozali ištarė žodžius: „Staiga, lyg iš giedro dangaus, kerštaudamas grįžo Charles'is Bonnet.“ Ji papasakojo, kaip prieš porą dienų „aplink ėmė vaikštinėti figūros; jų kambaryje vis daugėjo. Sienos pavirto dideliais vartais, pro kuriuos pasipylė šimtai žmonių. Moterys buvo pasipuošusios, dėvėjo gražias žalias skrybėles, puošnius auksinius kailinius, tačiau vyrai buvo siaubingi – dideli, grėsmingi, abejotinos reputacijos, netvarkingi; judino lūpas tarsi kalbėtų.“

Tą akimirką Rozali neabejojo vizijų tikroviškumu. Ji jau buvo pamiršusi, kad serga Charles'io Bonnet sindromu. Rozali man prasitarė: „Aš taip išsigandau, kad negalėjau nustoti rėkti: „Išvarykite juos iš mano kambario, atverkite tuos vartus! Išvykite juos ir užverkite vartus!“ Ji išgirdo seselę sakant: „Ji ne viso proto.“ Po trijų dienų Rozali man pasakė: „Man atrodo, kad žinau, kas tai sukėlė.“ Pasak jos, savaitės pradžia buvo siaubingai varginanti ir kupina streso, mat jai teko ilgai ir nepatogiai keliauti į Long Ailendą pas gastroenterologą. Grįždama atgal, ji pargriuvo ant nugaros. Rozali grįžo po kelių valandų sukrėsta, netekusi skysčių ir išsekusi. Ji buvo paguldyta į lovą ir giliai užmigo. Kitą rytą ji pabudo regėdama siaubingas vizijas, kurios tęsėsi trisdešimt šešias valandas – žmonės ėmė plūsti per jos kambario sienas. Paskui ji pasijuto šiek tiek geriau ir ėmė po truputį suvokti,

kas jai darosi. Netrukus Rozali paprašė jauno savanorio, kad šis internete surastų pas gastroenterologą sindromo aprašymą ir išdalintų kopijas slaugos namų darbuotojams, kad šie suprastų, kas jai nutiko.

Po poros dienų vizijos pradėjo silpnėti, o kai ji kalbėdavosi su kitais žmonėmis arba klausydavosi muzikos, netgi visai išnykdavo. Pasak Rozali, jos haliucinacijos tapo „kuklesnės" ir dabar atsirasdavo tik vakare, jeigu ji sėdėdavo tyloje. Tai man priminė ištrauką iš Prousto *Prarasto laiko beieškant*, kur jis rašo apie Kombrė bažnyčios varpus ir kaip jų garsas dieną rodydavosi duslesnis, tačiau puikiai skambėdavo nurimus dienos klegesiui ir triukšmui.

Iki dešimto dešimtmečio Charles'io Bonnet sindromas buvo laikomas retu – medicininėje literatūroje galima buvo aptikti vos keletą atvejų*. Man, dirbančiam slaugos ir senelių namuose

* O galbūt taip tik atrodo. Neseniai aptikau nuostabią Trumano Abellio ataskaitą, parašytą 1845 m. Šis gydytojas pradėjo akti apie penkiasdešimt devintuosius gyvenimo metus. Praėjus ketveriems metams, 1842 m. jis visiškai apako. Ir tai aprašė straipsnyje, kurį publikavo Bostono medicinos ir chirurgijos žurnalas. Abellis rašė: „Atsidūręs šioje situacijoje dažnai sapnuodavau, jog man grįžta regėjimas ir aš galiu matyti nuostabiausius peizažus. Ilgainiui sumažintus juos ėmiau matyti pabudęs: atsirasdavo mažučiai, vieno kvadratinio metro nesiekiantys laukai su žalia žole ir daržovėmis, kai kurios jų vešėjo. Tai tęsdavosi apie tris minutes ir paskui išnykdavo." Be peizažų, jis regėjo ir galybę kitų iliuzijų, kurias kūrė vidinis žvilgsnis – Abellis nevartojo žodžio „haliucinacija". Per kelis mėnesius jo vizijos pasidarė sudėtingesnės. Kartais jo „tylūs, tačiau įžūlūs lankytojai" būdavo įkyrūs – trys ar keturi žmonės atsisėsdavo ant jo lovos: „Jie prieidavo prie mano lovos krašto, pasilenkdavo virš manęs ir žiūrėdavo tiesiai į akis." Šie haliucinacijose matomi žmonės jį pažinodavo, nors dažnai CBS haliucinacijos nesąveikauja su jas patiriančiaisiais. Jis pasakojo, jog vieną naktį „apie dešimtą valandą mane grasino sutrypti galvijų banda, tačiau, žinodamas ▸

daugiau kaip trisdešimt metų, tai atrodė keista, nes teko susidurti su daugybe aklų ar pusaklių žmonių, patyrusių sudėtingas vaizdines haliucinacijas, priskirtinas Charles'io Bonnet sindromui. Taip pat teko matyti nemažai kurčių ir klausos problemų turinčių pacientų, kurie patyrė girdimųjų (dažniausiai muzikinių) haliucinacijų. Man atrodė, kad CBS buvo daug labiau paplitęs, nei buvo teigiama literatūroje. Naujausi tyrimai patvirtino šį teiginį, tačiau CBS vis tiek yra retai atpažįstamas netgi gydytojų ir tikrai galima teigti, kad dažnai jis nepastebimas arba neteisingai diagnozuojamas. Olandijoje Robertas Teunisse'as su kolegomis ištyrė apie šešis šimtus vyresnio amžiaus žmonių, turinčių regos sutrikimų, ir nustatė, kad beveik 15 procentų jų buvo patyrę sudėtingų haliucinacijų – regėjo žmones, gyvūnus ar įvairias scenas. Daugiau nei 80 procentų patyrė paprastas haliucinacijas – jie matė formas ir spalvas, kartais įvairias struktūras, tačiau jokių iki galo susiformavusių vaizdinių ar veiksmo scenų.

Dauguma CBS atvejų greičiausiai taip ir lieka šio paprastų struktūrų ir spalvų lygmens. Pacientai, kuriuos ištinka nesudėtingos šio tipo (galbūt laikinos ar atsitiktinės) haliucinacijos, gali į jas neatkreipti dėmesio ir, apsilankę pas gydytoją, užmiršti jam

▸ savo proto būklę, sėdėjau tyliai ir besigrūsdami jie praėjo pro šalį manęs nekliudę." Kartais jis regėdavo tūkstantines puikiai apsirengusių žmonių minias, kurios susirikiuodavo į kolonas, o vėliau išnykdavo tolumoje. Kartą jis pamatė „beveik kilometrą besitęsiančią koloną. Ją sudarė jojantys į vakarus raiteliai... Jie žygiavo apie porą valandų." Savo išsamaus aprašymo pabaigoje Abellis parašė: „Tiems, kurie nėra susipažinę su apgaulingų regėjimų istorija, šie išgyvenimai gali atrodyti neįtikėtini. Kiek įtakos tam turėjo mano aklumas – negaliu pasakyti. Anksčiau niekada nesuprasdavau senovinio palyginimo, kad žmogaus protas yra tarsi mikrokosmas arba miniatiūrinė visata... [tačiau] visa tai sutelpa į mentalinės regos organą ir užima turbūt mažiau nei šešiasdešimt milimetrų."

apie tai papasakoti. Tačiau kai kuriuos žmones ištinkančios geometrinės haliucinacijos gana pastovios. Viena senyva moteris, turinti akies geltonosios dėmės degeneraciją ir sužinojusi, jog mane domina šie klausimai, papasakojo, kaip pirmus pora metų sutrikus regai matydavo:

*Didelę šviesos dėmę, judančią ratu, kuriai išnykus atsirasdavo ryškiai matoma spalvota vėliava, ji atrodė visai kaip Didžiosios Britanijos vėliava. Iš kur tai atsirado, aš nežinau... Paskutiniuosius du mėnesius matydavau šešiakampius, dažniausiai rausvus. Iš pradžių šešiakampių viduje būdavo susipynusios linijos ir nedideli spalvoti rutuliukai: geltoni, rausvi, levandų ir mėlynos spalvos. Dabar regiu tik juodus šešiakampius, kurie primena vonios plyteles.**

Dažnai žmonės, sergantys CBS, supranta, jog patiria haliucinacijas (dėl įvairių jų neatitikimų), tačiau pasitaiko ir tokių haliucinacijų, kurios atrodo įtikinamai bei gerai įsilieja į kontekstą, kaip kad „puikūs džentelmenai“, atlydėję Lullino vaikaites. Tokios haliucinacijos, bent jau iš pradžių gali būti suvokiamos kaip tikri įvykiai**.

* Labai geras CBS haliucinacijų aprašymas („Visur matau violetines gėles“) yra pateiktas Lylas'o ir Marjos Mogkų knygoje *Macular Degeneration*, kurią parašė žmonėms sergantiems šia liga.

** Gali nutikti ir atvirkščiai: Robertas Teunisse'as man papasakojo, kaip vienas jo pacientas, pamatęs už buto lango, esančio devynioliktame aukšte, pakibusį vyriškį, pamanė, jog tai tik dar viena jo haliucinacija, todėl, kai vyras jam pamojavo, jis neatsakė tuo pačiu. Paaiškėjo, jog tai buvo ne haliucinacija, o jo langų plovėjas, kuris įsižeidė, kad nebuvo atsakyta į draugišką jo pamojavimą.

Sudėtingesnių haliucinacijų metu būdinga regėti veidus, tačiau jie dažniausiai yra nepažįstami. Davidas Stewartas tai aprašė neišleistuose savo memuaruose:

Aš patyriau dar vieną haliucinaciją. Šį kartą tai buvo veidai, iš kurių labiausiai išsiskyrė vienas vyras, atrodęs tarsi tvirtas laivo kapitonas. Jis nebuvo Popajus, tačiau panašus į jį. Jis dėvėjo mėlyną kepurę su blizgiu juodu snapeliu. Jo veidas buvo pilkas, skruostai gan putlūs, ryškios akys ir neabejotinai išpurtusi nosis. Aš jo tikrai anksčiau nebuvau matęs. Tai nebuvo karikatūra ir jis atrodė labai gyvybingas – toks žmogus, su kuriuo tikrai būčiau norėjęs susipažinti. Jis žvelgė į mane švelniai, nemirksėdamas ir kartu visiškai abejinga veido išraiška.

Stewartas pastebėjo, kad stambusis laivo kapitonas jam pasirodė tada, kai jis klausėsi audioknygos apie George'ą Washingtoną, kur buvo minimi kažkokie jūreiviai. Taip pat jis prisiminė turėjęs haliucinaciją, „kuri beveik atkartojo kartą Briuselyje matytą Brueghelio paveikslą", bei dar vieną, kurioje matė karietą, jo manymu, priklausiusią Samueliui Pepysui, – tai nutiko netrukus po to, kai baigė skaityti jo biografiją.

Kai kurie haliucinacijose regimi veidai, kaip Stewarto laivo kapitonas, atrodo aiškūs ir įtikinami, tačiau gali pasitaikyti ir smarkiai iškraipytų, sudarytų iš atsitiktinai sudėliotų įvairių fragmentų: nosis, dalis burnos, akis, didžiulė plaukuota galva.

Kartais žmonės, sergantys CBS, haliucinacijų metu gali regėti raides, spausdintas linijas, natas, skaitmenis, matematinius simbolius ar kitokius ženklus. Šioms vizijoms apibrėžti vartojamas

terminas „tekstinės haliucinacijos"; dažnai jos yra beprasmės – to, kas matoma, neįmanoma nei perskaityti, nei sugroti. Dorothy S., moteris, su kuria susirašinėju, paminėjo vieną iš daugelio jos CBS haliucinacijų:

Atsiranda žodžiai. Jie nepriklauso jokiai žinomai kalbai, kai kurie neturi balsių, o kiti jų turi per daug. Antai „skeeeekkseegsky". Man sunku juos pagauti, nes jie greitai juda į šonus, priartėja ir nutolsta. Kartais prieš akis šmėsteli mano vardo dalis ar jo variantas: „Doro" arba „Dorthoy".

Kartais haliucinacijoje matytas tekstas akivaizdžiai susijęs su patirtimi. Vienas vyras man rašė, jog kasmet po Jomo Kipuro dienos apie šešias savaites jis ant sienų regėdavo hebrajiškus rašmenis. Kitas vyriškis, kuris buvo beveik praradęs regą dėl glaukomos, pasakojo, kad dažnai matydavo užrašus debesėliuose: „Visai kaip debesėliai komiksuose." Tačiau jam niekad nepavyko iššifruoti žodžių. Tekstinės haliucinacijos gana įprastos. Dominicas Ffytche, kuriam teko matyti šimtus žmonių, sergančių CBS, apskaičiavo, jog ketvirtadalis jų buvo patyrę vienokias ar kitokias tekstines haliucinacijas.

1995 m. Marjorie J. man parašė apie tai, ką pati vadino savo „muzikaliomis akimis":

Esu 77 metų moteris, turinti glaukomą, kuri pakenkė pusei apatinės akies dalies. Maždaug prieš du mėnesius pradėjau matyti muziką: penklines, intervalus, natas, smuiko raktus – tiesą sakant, kad ir kur pažvelgčiau, regėjau muzikos raštą, tačiau tik toje

akies vietoje, kur mano rega pažeista. Kurį laiką nekreipiau į tai dėmesio, tačiau kai vieną dieną apsilankiau Sietlo meno muziejuje ir, pažvelgusi į aprašymus, išvydau muziką, supratau, kad matau kažkokią haliucinaciją.

Prieš atsirandant šioms muzikinėms haliucinacijoms aš daug dėmesio skirdavau muzikai, nemažai skambindavau pianinu. Man reikėdavo smarkiai sutelkti dėmesį, kad matyčiau natas, – tai buvo prieš kataraktos operaciją. Kartais pamatau kryžiažodžių keturkampius, tačiau muzika niekur nedingsta. Girdėjau, jog taip yra dėl to, kad smegenys nepripažįsta regos praradimo ir, mano atveju, tai užpildo muzika.

Chirurgas Arthuras S., kuris yra ir šaunus pianistas mėgėjas, ėmė akti dėl akies geltonosios dėmės degeneracijos. 2007 m. jis pirmą kartą „išvydo“ natas. Vaizdinys buvo neįtikėtinai realus: penklinės su smuiko raktais juodai išspausdintos baltame fone „visai kaip tikras muzikos kūrinys“, – dėl to kurį laiką Arthuras susimąstė, ar nebus taip, kad jo smegenys ėmė kurti originalią muziką. Tačiau pažvelgęs atidžiau suprato, kad partitūra yra neįskaitoma ir nesugrojama. Ji buvo pernelyg sudėtinga su keturiomis ar šešiomis penklinėmis, neįmanomai sudėtingi akordai su šešiomis ar daugiau natų ant vienos kojelės bei horizontalios eilės su galybe bemolių ir diezų... Pasak jo, tai buvo „muzikinių ženklų popuri be jokios prasmės.“ Šį pseudomuzikinį lapą jis regėdavo porą sekundžių, tuomet jis pranykdavo ir jį greitai pakeisdavo kitas – vienodai absurdiškas puslapis su natomis. Šios haliucinacijos kartais būdavo įkyrios, pavyzdžiui, uždengdavo puslapį, kurį skaitydavo, ar laišką, kurį bandydavo rašyti.

Nors jau kelerius metus Arthuras nebegali skaityti natų, jis svarsto, kaip ir Marjorie, ar tai, kad visą gyvenimą buvo pasinėręs į muziką ir skaitė natas neturi įtakos jo haliucinacijų formai*.

Jis taip pat svarsto, ar jo haliucinacijos neprogresuos. O prieš metus iki tol, kai pradėjo matyti muzikinius simbolius, Arthuras išvydo kai ką paprastesnio – šaškių lentos šabloną. Ar, silpstant jo regai, muzikos notacijos haliucinacijas pakeis dar sudėtingesnės, tarkime, žmonių, veidų, peizažų?

Kai pažeidžiamas ar prarandamas regėjimas, gali atsirasti visa kaibė, platus spektras optinių trikdžių. Iš pradžių Charles'io

* Man teko bendrauti su beveik tuzinu žmonių, kurie kaip Arthuras ir Marjorie patiria natų haliucinacijas. Kai kurie iš jų turi regos problemų, kiti serga Parkinsono liga, kai kurie mato muziką karščiuodami ar kliedėdami, dar kiti bundant sąmonei atsikėlus iš miego. Visi, išskyrus vieną, yra neprofesionalūs muzikantai, kurie praleidžia daug laiko mokydamiesi natas. Šis specializuotas ir paremtas kartojimu vizualinis mokymasis būdingas muzikantams. Žmogus gali ištisas valandas skaityti knygą, tačiau jis dažniausiai taip intensyviai nenagrinėja šrifto (nebent būtų šrifto dizaineris ar korektorius).

Lapas su natomis vizualiai daug sudėtingesnis nei lapas su tekstu. Jame ne vien natos – tai sudėtingos informacijos rinkinys, išreikštas simboliais, kurie reiškia tonaciją, natos aukštį, jų pakeitimą, mordentus, akcentus, pauzes, fermatas, treles ir t. t. Galimas daiktas, kad intensyvus šio sudėtingo kodo mokymasis ir treniravimasis palieka įspaudą smegenyse ir, jei vėliau išsivysto polinkis į haliucinacijas, šie „nervų įspaudai" gali sąlygoti haliucinacijas su muzikos notacija.

Tačiau, kaip pastebėjo Dominicas Ffytche, muzikos notacijos haliucinacijas gali patirti ir žmonės, kurie galbūt specialiai muzikos niekada nesimokė ar ja apskritai nesidomėjo. Viename laiške jis man parašė: „Nors ilgalaikis domėjimasis muzika gali padidinti „muzikalių akių" tikimybę, tačiau tai nėra privaloma sąlyga."

Bonnet sindromas buvo skirtas apibūdinti tiems, kurių haliucinacijos buvo susijusios su akių ligomis ar regos problemomis. Tačiau iš tikrųjų panašių sutrikimų gali atsirasti ne vien tais atvejais, kai pažeistos akys, bet ir kai pažeista aukštesnė regos sistemos pakopa, ypač tos smegenų žievės dalys, kurios dalyvauja vizualinės percepcijos procese: pakaušinė smegenų skiltis ir jos tąsa į smilkininę bei momeninę skiltis. Tai ir atitinka Zeldos atvejį.

Zelda yra istorikė, ji apsilankė pas mane 2008 m. Ji man papasakojo, kaip jos gyvenime atsirado keistų vaizdinių pasaulis. Prieš šešerius metus teatre smėlio spalvos scenos uždanga staiga pražydo raudonomis rožėmis – jos buvo trimatės ir tarsi veržėsi lauk. Užsimerkus rožės niekur nedingo. Ši haliucinacija truko kelias minutes ir paskui išnyko. Tai ją apstulbino ir išgąsdino, ir ji nuėjo pas oftalmologą, tačiau jis nerado jokių regos sutrikimų ar patologinių sutrikimų akyse. Ji apsilankė pas vidaus ligų gydytoją bei kardiologą, tačiau jie negalėjo logiškai paaiškinti šio ir vėliau nesuskaičiuojamą daugybę kartų ją ištikusių kitų epizodų. Galiausiai jos smegenys ištirtos pozitroninės emisijos tomografu, kuris parodė pablogėjusią kraujotaką pakaušinėje ir momeninėje smegenų skiltyse, tai galbūt ir sukėlė jos haliucinacijas.

Zeldą aplanko ir paprastos, ir sudėtingos haliucinacijos. Paprastos haliucinacijos gali atsirasti, kai ji skaito, rašo ar žiūri televizorių. Vienas gydytojų pasiūlė jai tris savaites fiksuoti patiriamas vizijas dienoraštyje, kuriame ji užrašė: „Kol rašau šį puslapį, jis po truputį baigia užsipildyti šviesiai žaliomis bei rausvomis grotelėmis. Baltų šlakbetonio blokų garažo sienos nuolat keičiasi – primena plytas, lenteles arba atrodo, jog yra aptrauktos damastu ar su skirtingų spalvų gėlėmis... Korido-

riaus sienų viršuje matau gyvūnų siluetus, sudarytus iš mėlynų taškelių.“

Sudėtingesnės haliucinacijos: dantytos sienos, tiltai, viadukai, gyvenamieji namai itin būdingos, kai ji važiuoja mašina (pati nustojo vairuoti po pirmo priepuolio, prieš šešerius metus). Kartą, kai su vyru važiavo apsnigtu keliu, nustebo abiejose kelio pusėse išvydusi žvilgančius žalius krūmus, kurių lapai žibėjo nuo varveklių. Kitą dieną Zelda pamatė šokiruojantį vaizdą:

Išvažiuojant iš grožio salono ant mūsų automobilio kapoto pamačiau kažką panašaus į paauglį; jis rėmėsi į kapotą rankomis, o jo kojos tabalavo ore. Jis ten kybojo beveik penkias minutes. Net kai pasukome, berniukas vis dar buvo ant automobilio kapoto. Kai sustojome restorano automobilių stovėjimo aikštelėje, jis pakilo į orą, prisišliejo prie pastato ir taip kabėjo, kol išlipau iš automobilio.

Kitą kartą ji „išvydo“ vieną iš savo provaikaičių: ši pakilo į orą, prisišliejo prie lubų ir išnyko. Paskui pamatė tris į raganas panašias figūras, nejudančias ir bjaurias, su didelėmis, kreivomis nosimis, atsikišusiais smakrais ir didelėmis akimis – šios taip pat išnyko po poros sekundžių. Zelda prasitarė, kad neįsivaizdavo, jog patiria tiek daug haliucinacijų, kol nepradėjo jų fiksuoti dienoraštyje. Daugelį jų, pasak Zeldos, būtų pamiršusi.

Ji taip pat papasakojo apie daugybę keistų vizualinių patirčių, kurių haliucinacijomis gal ir nepavadinsi, nes jos tarsi ir nebuvo prasimanytos ir kažkieno sukeltos, tačiau tai buvo tarsi užsitęsę, pasikartojantys vizualinio suvokimo plėtotės ar iškraipymai. (Charlesas Lullinas irgi turėjo nemažai tokių suvokimo

sutrikimų – jie nėra jau tokie neįprasti žmonėms, sergantiems CBS.) Kai kurie jų buvo gana paprasti: kartą, pažvelgus į mane, jai pasirodė, kad mano barzda ėmė plisti per visą veidą, kol uždengė galvą, bet netrukus vėl atgavo pradinę išvaizdą. Retkarčiais, kai žiūri į veidrodį, Zeldai pasirodo, kad jos plaukai pakyla per pėdą nuo galvos ir jai tenka apsičiupinėti ranka, jog įsitikintų, kad plaukai įprastoje vietoje.

Kartais jos suvokimo pokyčiai keldavo ir daugiau nerimo, pavyzdžiui, kai Zelda sutiko paštininkę savo namo vestibiulyje: „Pažvelgusi į ją, pamačiau, kad jos nosis ėmė augti, kol tapo absurdiška ant veido pūpsančia figūra. Po kelių minučių, kol stovėjome ir kalbėjomės, jos veidas ir vėl tapo normalus."

Zelda dažnai regėdavo susidvejinusius ar pasidauginusius objektus ir tai sukeldavo keistų kliūčių. Pasak jos, „būdavo gana sunku gaminti maistą ir valgyti. Aš vis matydavau susidvejinusius maisto produktus ir tai trukdavo beveik per visą vakarienę*." Šis dauginis regėjimas, dar kitaip – poliopija, gali įgauti ir kur kas dramatiškesnę formą. Kartą restorane Zelda stebėjo prie kasos mokantį pinigus vyrą dryžuotais marškinėliais. Jai bežiūrint jis išsiskaidė į šešias ar septynias savo paties kopijas. Visos jos vilkėjo dryžuotus marškinėlius bei atliko tuos pačius judesius, kol galop vėl susiplojo į vieną žmogų. Kitais atvejais jos poliopija būdavo gana gąsdinanti ir pavojinga, kaip kad kartą automobilyje,

* Jos pasakojimas man priminė vieną atvejį apie pacientą, valgantį vyšnias iš dubens. Dubeniui tuštėjant jis vis pasipildydavo haliucinacinėmis vyšniomis, kurios be pabaigos liejosi tarsi iš gausybės rago, kol staiga dubuo visiškai ištuštėjo. Kitas panašus dalykas nutiko CBS sergančiam vyrui, kuris rinko gervuoges. Jis nuraškė visas, kurias sugebėjo pamatyti, tačiau, jo nuostabai, atsirado dar keturios, kurios, deja, buvo haliucinacija.

sėdėdama keleivio vietoje, ji pamatė, jog priešakyje esantis kelias suskilo į keturis vienodus kelius. Jai atrodė, kad automobilis pradėjo važiuoti visais keturiais keliais tuo pat metu.*

Žiūrėjimas į judančius paveiksliukus televizoriuje gali paskatinti haliucinacinį jų atsikartojimą. Kartą, žiūrėdama televizijos programą, kurioje rodė žmones, lipančius iš lėktuvo, Zelda pradėjo matyti haliucinacijas su mažomis tų žmonių kopijomis. Jie ir toliau leidosi iš ekrano ant medinio televizoriaus stalelio.

Zelda kas dieną patiria dešimtis tokių haliucinacijų ir mispercepcijų ir tai tęsiasi beveik be perstojo jau šešerius metus. Ir jai vis tiek pavyksta gyventi visavertį gyvenimą – ir buityje, ir profesiniu lygmeniu. Ji tvarkosi namus, bendrauja su draugais, išeina pasižmonėti su vyru ir baigia parašyti naują knygą.

* Dėl CRB ir kitų negalavimų kenčiančius žmones ištinkančiose vizualinėse haliucinacijose, susijusiose su regėjimo judesiu ar „optiniu srautu", yra kažkas itin provokuojančio. Man teko sutikti vieną pagyvenusį psichiatrą, turintį akies geltonosios dėmės degeneraciją, kuris buvo patyręs CBS haliucinaciją tik vieną kartą. Važiuodamas automobiliu, alėjos kraštuose jis pradėjo matyti įmantrius XVIII a. sodus, kurie jam priminė Versalį. Jis mėgavosi šia patirtimi ir jam tai atrodė kur kas įdomiau nei įprastas pakelės vaizdas.

Ivy L., kuri taip pat turi akies geltonosios dėmės degeneraciją parašė:

Kai tekdavo važiuoti automobiliu kaip keleivei, pradėjau tai daryti užmerktomis akimis. Dabar dažnai užsimerkusi priešais save „matau" nedidukį judantį kelionės vaizdą. „Regiu" greitkelius ir dangų, namus ir sodus. „Nematau" jokių žmonių ar automobilių. Veiksmas nuolatos keičiasi ir aš matau neatpažįstamus namus su visomis detalėmis, kurios praslysta pro šoną automobiliui judant į priekį. Šios haliucinacijos atsiranda tik tuomet, kai esu važiuojančiame automobilyje.

Ponia L. taip pat užsiminė apie tekstines CBS haliucinacijas: „Tai trumpi laikotarpiai, kurių metu „regėdavau" ranka rašytas didžiules raides ant didelės baltos sienos arba pelno mokesčio skaičius, atspaustus ant užuolaidų. Tai truko keletą metų.

2009 m. Zeldos gydytojas patarė pradėti vartoti vaistą pavadinimu kvetiapinas, kuris kartais sumažina haliucinacijų dažnį. Mūsų ir ypač – jos nuostabai, haliucinacijos visiškai išnyko ir nesirodė dvejus metus.

2011 m. jai padarė širdies operaciją ir dar, lyg to nebūtų gana, ji krisdama susilaužė kelio girnelę. Galbūt dėl nerimo ir streso, sveikatos problemų, nenuspėjamos CBS prigimties ar padidėjusios tolerancijos vaistams Zelda ir vėl pradėjo regėti haliucinacijas.

Tačiau šį kartą haliucinacijos buvo šiek tiek švelnesnės. Dabar apie važiavimą automobiliu Zelda sako: „Matau daiktus, bet ne žmones. Regiu apsodintus, žydinčius laukus ir įvairių formų viduramžiškus pastatus. Dažnai matau pastatus, kurie įgyja istorinį pavidalą. Kiekvienas išgyvenimas suteikia kažką naujo." Pasak jos, vieną iš naujų haliucinacijų „yra labai sunku nupasakoti. Tai – spektaklis! Pakyla uždanga ir „atlikėjai" pradeda šokti scenoje, tačiau tai ne žmonės. Matau juodas hebrajų kalbos raides, vilkinčias baltas baleto sukneles. Jos šoka pagal gražią muziką, tačiau negaliu pasakyti, iš kur ji sklinda. Jie kilnoja viršutines raidžių dalis tarsi rankas ir grakščiai šoka apatinėmis dalimis. Raidės ateina į sceną iš dešinės į kairę."

Nors CBS haliucinacijos dažnai apibūdinamos kaip malonios, geros, pramoginės, netgi įkvepiančios, kartais jos gali įgyti visai kitokį pavidalą. Tai nutiko Rosalie, kai jos kaimynas Spike'as mirė slaugos namuose. Spike'as buvo juokus mėgstantis, aikštingas airis, ir jie su Rosalie, abu perkopę devintą dešimtį, artimai bičiuliavosi jau daugelį metų. „Jis mokėjo senų

dainų", – pridūrė Rosalie. Jie jas dainuodavo drauge ir valandų valandas plepėdavo ir juokdavosi. Kai jis staiga mirė, Rosalie jautėsi sugniuždyta. Ji prarado apetitą, pasitraukė iš bendrų užsiėmimų ir vis daugiau laiko praleisdavo viena kambaryje. Sugrįžo jos haliucinacijos, tačiau vietoj ryškiai apsirengusių figūrų, kurias matydavo anksčiau, Rosalie išvysdavo penkis ar šešis vyrus, kurie tylėdami ir nejudėdami stvėdavo aplink jos lovą. Jie visuomet vilkėjo tamsiai rudus kostiumus ir dėvėjo tamsias skrybėles, uždengiančias veidus. Ji negalėjo „įžiūrėti" jų akių, bet jautė, kad pastarieji į ją žvelgė paslaptingai ir iškilmingai. Rosalie jautėsi taip, tarsi jos lova būtų tapusi mirties patalu, o šios grėsmingos figūros – jos mirties pranašai. Jie atrodė neapsakomai tikri, ir net žinodama, kad, jei ištiestų ranką, ši pereitų juos kiaurai, – nesugebėjo to padaryti.

Rosalie regėjo šias vizijas tris savaites, kol galop pradėjo bristi iš melancholijos. Rudai apsirengę liūdni ir tylūs vyrai pradingo ir haliucinacijos pradėjo rodytis jai būnant bendrame kambaryje – vietoje, kurioje pilna muzikos ir kalbų. Jos prasidėdavo nuo geometrinių struktūrų vizijų – rausvi ir mėlyni keturkampiai, rodos, uždengdavo grindis, paskui prasitęsdavo ant sienų, kol galop pasklisdavo ant lubų. Šių savotiškų „plytelių" spalvos jai priminė vaikų darželį. Dėl šios asociacijos ji išvydo mažus žmogeliukus, kelių colių aukščio, tarsi elfus ar fėjas; jie dėvėjo mažas žalias kepurėles ir kabarojosi į viršų jos vežimėliu. Aplink buvo ir vaikų, „renkančių popieriaus skiautes nuo grindų" arba laipiojančių haliucinaciniais laiptais kambario kampe. Rosalie vaikai pasirodė „žavingi", tačiau jų veikla atrodė beprasmiška ir, pasak jos, „paika".

Vaikų ir mažų žmogeliukų haliucinacijos tęsėsi porą savaičių, o paskui, kaip ir ankstesnės vizijos, paslaptingai išnyko, kaip ir būdinga tokioms haliucinacijoms. Nors Rosalie ir ilgisi Spike'o, slaugos namuose ji netruko susirasti naujų draugų ir grįžti prie įprastų užsiėmimų: plepėjimo, audioknygų ir itališkų operų klausymo. Dabar ji retai būna viena, ir – atsitiktinai ar ne – jos šiuo metu haliucinacijos nebelanko.

Tuo atveju, kai visa arba dalis regos yra nepažeista, kaip Charleso Lullino arba Zeldos, gali atsirasti ne vien vaizdinių haliucinacijų, bet ir įvairių vizualinės percepcijos sutrikimų: žmonės ar objektai gali atrodyti per maži arba per dideli, per arti arba per toli; gali būti per mažai arba per daug spalvų ar gylio, vaizdinio poslinkių, iškraipymų, apvertimų arba gali iškilti judesio suvokimo problemų.

Tačiau, jei žmogus yra visiškai aklas, kaip, pavyzdžiui, Rosalie, tuomet galimos tik haliucinacijos, bet jose irgi gali būti spalvų, gylio, skaidrumo, judesio, masto ir detalių anomalijų. CBS haliucinacijos dažnai pasižymi akinančiomis ir intensyviomis spalvomis, detalių gražumu ir gausa – toli gražu ne tuo, ką žmogus mato akimis. Haliucinacijos linksta kartotis ir multiplikuoti objektus. Asmuo gali matyti panašiai apsirengusių žmonių, kurie atlieka panašius judesius (kai kurie liudininkai anksčiau tai vadino „skaitlingumu"), eiles ar falangas. Taip pat pastebimas stiprus polinkis detalėms: haliucinacijose regimos figūros dažnai vilki egzotiškus drabužius, prabangius apdarus ir keistus galvos apdangalus. Dažnai regimi keisti neatitikimai, pavyzdžiui, gėlė gali

kyšoti ne iš kažkieno skrybėlės, o iš žmogaus veido. Haliucinacijose matomos figūros gali priminti šaržus. Ypač veidai, kuriuose gali būti groteskiškai iškraipyti dantys ar akys. Kai kurie žmonės patiria tekstines arba muzikines haliucinacijas. Tačiau dažniausiai pasitaikančios yra geometrinės haliucinacijos: kvadratai, šachmatų lentos, rombai, keturkampiai, šešiakampiai, plytos, sienos, plytelės, mozaikos, koriai. Papraščiausi iš visų ir turbūt labiausiai paplitę yra šviesos pojūčiai, ryškumo ar spalvų dėmės ir debesys, kurie gali išsiplėtoti į sudėtingesnius darinius. Nėra žmogaus, kuris patirtų visus šiuos percepcinius bei haliucinacinius fenomenus drauge. Tačiau kai kurie žmonės gali patirti gana platų jų spektrą, kaip, pavyzdžiui, Zelda. Tuo tarpu kiti linkę patirti vienos kategorijos haliucinacijas, pavyzdžiui, kaip Marjorie ir jos „muzikinės akys".

Per pastarąjį dešimtmetį ar du Dominicas Ffytche ir jo kolegos Londone atliko novatoriškus tyrimus, kurių objektas buvo nervinis vaizdinių haliucinacijų pagrindas. Remdamiesi išsamiomis daugybės apklaustų žmonių ataskaitomis, jie sukūrė haliucinacijų taksonomiją, įskaitant tokias kategorijas kaip figūros su skrybėlėmis, vaikai ir maži žmogeliukai, peizažai, transporto priemonės, groteskiški veidai, tekstai ir šaržuoti veidai (ši sistematika paaiškinta straipsnyje, parašytame Santhouse'o ir kitų 2000 m.).

Remdamasis gauta informacija, Ffytche pradėjo vaizdinius smegenų tyrimus. Specialiai atrinktų pacientų, patiriančių skirtingų rūšių haliucinacijas, buvo paprašyta nurodyti haliucinacijų pradžią ir pabaigą, kol skenuojamos jų smegenys.

Ffytche ir kiti 1998 m. straipsnyje rašė, kad buvo pastebėtas „stulbinantis panašumas" kiekvieno paciento patirtų haliucinacijų

bei tam tikrų apatinio regimosios informacijos srauto dalių, kurios buvo aktyvintos regos centre. Pavyzdžiui, kiekviena veidų, spalvų, tekstūrų ir objektų haliucinacija aktyvindavo konkrečias sritis, kurios yra susijusios su specifinėmis regos funkcijomis. Spalvotų haliucinacijų atveju regos centre buvo pastebėtas aktyvumas tose srityse, kurios susijusios su spalvų konstravimu. Tuo atveju, kai haliucinacijose buvo matomi veidai ar šaržuoti animaciniai veikėjai, aktyvus tapdavo verpstinis vingis. Vizijos, kuriose buvo matomi deformuoti ar sudarkyti veidai arba groteskiški veidai su per didelėmis akimis ar dantimis, susijusios su padidėjusiu aktyvumu viršutinėje skiltinėje klostėje. Tai smegenų dalis, kuri yra atsakinga už akių, dantų ir kitų veido dalių įsivaizdavimą. Tekstinės haliucinacijos siejamos su perdėtu aktyvumu rašto ženklų pažinimo centre – tai specifinė sritis kairiajame smegenų pusrutulyje.

Be to, Ffytche ir kiti pastebėjo aiškų paprastos vaizduotės sukeltų vaizdinių bei tikrų haliucinacijų skirtumą, pavyzdžiui: įsivaizduojant spalvotą objektą nebuvo aktyvinta pakaušinėje smegenų žievės skiltyje esanti V4 sritis (atsakinga už formos atpažinimą ir objekto vaizdo sukūrimą – *vert. past.*), kitaip nei per spalvotas haliucinacijas. Šie rezultatai patvirtina, kad haliucinacijos ne vien subjektyviai, bet ir fiziologiškai skiriasi nuo vaizduotės ir labiau primena percepcijas. 1760 m. Bonnet rašė apie haliucinacijas: „Protas negali atskirti vizijos nuo tikrovės." Ffytche'is ir jo kolegų darbas rodo, kad smegenys jų taip pat neatskiria.

Iki šiol nebuvo tiesioginių įrodymų, kurie patvirtintų haliucinacijos turinio ir konkrečių smegenų žievės sričių aktyvinimo koreliaciją. Remiantis žmonių, patyrusių tam tikras traumas ar insultą, stebėjimo rezultatais seniai buvo žinoma, kad skirtingi

vizualinės percepcijos aspektai – spalvos suvokimas, veido atpažinimas, judėjimo suvokimas ir t. t. – priklauso nuo labai specializuotų smegenų sričių. Todėl, pavyzdžiui, žala padaryta nedidelėje regos žievinės zonos dalyje, kuri vadinama V4, gali panaikinti spalvos suvokimo gebėjimą, bet nieko daugiau. Ffytche tyrimas yra pirmas toks darbas, patvirtinantis teoriją, kad haliucinacijos kyla iš tų pačių regos sričių bei laido kaip ir percepcija. Ffytche straipsniuose apie haliucinacijų „nervinių jungčių tyrimą“ neseniai pabrėžė, kad haliucinacijų ar kitų smegenų funkcijų priskyrimas konkrečioms smegenų sritims turi savų trūkumų ir paminėjo, jog reikėtų tiek pat dėmesio skirti šių sričių jungtims.*

Nors ir yra neurologiškai apibrėžtos vaizdinių haliucinacijų kategorijos, haliucinacijas taip pat gali veikti ir asmeniniai bei kultūriniai veiksniai. Žmonės negalėtų regėti natų, skaičių ar raidžių haliucinacijų, jei nebūtų jų kada nors matę realiame gyvenime. Patirtis ir atmintis gali daryti įtaką ir vaizdiniui, ir haliucinacijai, tačiau CBS atveju prisiminimai haliucinacijose iškyla

* Tokios koreliacijos apima didelius smegenų plotus, jos vyksta makrolygmeniu. Mikrolygmens koreliacijos idėja, bent jau paprastų, geometrinių haliucinacijų atveju, buvo pasiūlyta neurofiziologo Williamo Burkes'o, kuris pats patyrė tokio tipo haliucinacijų dėl geltonosios dėmės degeneracijos „skylių“ abiejose akyse. Jam pavyko apytiksliai apskaičiuoti vaizdinius kampus, sujungtus su konkrečiomis haliucinacijomis ir ekstrapoliuoti juos į atstumus smegenų žievėje. Išvadose jis teigia, kad haliucinacijų, kuriose jis regi mūrijamas plytas, atskyrimas atitinka fiziologiškai veiklių „ruoželių“ atsiskyrimą regos žievinės zonos V2 srityje. Taškiukų, kuriuos regi haliucinacijose atskyrimas atitinka „gniužulėlius“, esančius pirminėje regos žievinės zonos dalyje. Burkes'as iškėlė hipotezę, kad, sumažėjus jo pažeistų geltonųjų dėmių veiklai, sumažėjo ir *macular cortex* aktyvumas, dėl kurio regos žievinės zonos ruoželiuose ir gniužulėliuose prasidėjo spontaniška veikla, kuri sukelia haliucinacijas.

netiesiogine forma. Žmonių, sergančių CBS, haliucinacijose matomi žmonės ir vietos beveik niekada nėra atpažįstami, jie tik ką nors primena arba yra išgalvoti. CBS haliucinacijos gali sudaryti įspūdį, jog tam tikru žemesniu lygmeniu pradinėje regos sistemoje egzistuoja tikslus dalinių ar visų vaizdų žodynas, pavyzdžiui, bendri „nosių“, „galvos apdangalų“ ar „paukščių“ vaizdiniai, tačiau tai nėra konkrečios nosys, galvos apdangalai ar paukščiai. Tai tarsi vaizdinė medžiaga, kuri yra ištraukiama ir panaudojama sudėtingoms scenoms atpažinti ir pavaizduoti. Tai išimtinai vaizdinės sudedamosios dalys arba statybinė medžiaga, neturinti jokio konteksto, be koreliacijos su kitais jutimais, be emocijų ar konkrečių asociacijų su laiku ar vieta (kai kurie tyrinėtojai yra juos pavadinę „proto objektais“ ar „proto vaizdiniais“). Tokiu atveju CBS vaizdiniai atrodo mažiau apdoroti, akivaizdžiau neurologiniai, o ne asmeniniai, kaip kad prisiminimai ar vaizduotėje regimi vaizdai.

Teksto ar natų haliucinacijos įdomios tuo, kad iš pradžių jose matoma muzika ir tekstas atrodo kaip tikri, tačiau greitai pasirodo, jog yra neįskaitomi – jie neturi formos, melodijos sintaksės ar gramatikos. Iš pradžių Arthurui S. atrodė, kad jis galės sugroti haliucinacijose matytas natas, tačiau netruko suprasti, kad jog tai, ką mato, yra „natų popuri, neturinti jokios prasmės“. Panašiai prasmės stokoja ir tekstinės haliucinacijos. Pažiūrėjus iš arčiau gali pasirodyti, jog tai net nėra tikros raidės, tačiau į raides panašios runos.

Iš Ffytches ir jo kolegų atliktų tyrimų žinome, kad tekstinės haliucinacijos yra susijusios su padidėjusiu aktyvumu verpstinio smegenų vingio dalyje, kuri atsakinga už žodžių formos

suvokimą. Turbūt analogiškas aktyvumas išryškėja regint natų haliucinacijas (pastarosios labiau paplitusios), tačiau tai dar nebuvo užfiksuota funkcinio magnetinio rezonanso. Paprastai skaitant tekstą ar natas, tai, kas iš pradžių iššifruojama pirminėje regos sistemoje, vėliau keliauja į aukštesnius lygmenis, kuriuose įgyja sintaksinę struktūrą ir prasmę. Tačiau matant teksto ir natų haliucinacijas, kurias sukelia anarchiškas hiperaktyvumas pirminėje regos sistemoje, raidės, rašmenys ar natos pasirodo be įprastų sintaksės ir prasmės rėmų. Tai atskleidžia pirminės regos sistemos pajėgumą bei apribojimus.

Arthuro S. regėta manieringai išdėstyta natų kompozicija buvo gerokai puošnesnė už bet kokią tikrą partitūrą. CBS haliucinacijos dažnai yra įmantrios ir fantastiškos. Kodėl Rosalie, akla senutė iš Bronkso, regėjo rytietiškais kostiumais vilkinčias figūras? Šis stiprus polinkis į egzotiškumą, kurio priežasčių dar nežinome, būdingas CBS ir būtų įdomu sužinoti, ar tai varijuoja priklausomai nuo kultūros. Šie keisti ir kartais siurrealistiniai vaizdiniai: dėžės ar paukščiai, tupintys žmonėms ant galvų, arba gėlės, kyšančios jiems iš skruostų, priverčia susimąstyti – ar tai, kas vyksta, yra tarsi neurologinė klaida, tuo pat metu skirtingose smegenų srityse išryškėjantis aktyvumas, kuris sukelia nevalingą, nesuderinamą susidūrimą ar sumišimą.

CBS sukelti vaizdiniai yra labiau stereotipiniai nei sapnuose regimi vaizdiniai, tačiau tuo pat metu mažiau aiškūs, mažiau prasmingi. Kai atsirado Lullino užrašai, kurie buvo pradingę pusantro amžiaus, ir buvo išspausdinti psichologijos žurnale 1902 m. (dveji metai po Freudo *Interpretation of Dreams*), kai kurie žmonės svarstė, ar CBS haliucinacijos, kaip kad Freudo sapnai, pajėgtų tapti

„karališkuoju keliu" į pasąmonę. Tačiau tokie CBS haliucinacijų aiškinimai buvo nevaisingi. Žmonės, sergantys CBS, kaip ir visi kiti, be abejo, turėjo savo psichodinamiką, tačiau greitai tapo aišku, kad jų haliucinacijų analizavimas neatneš jokios naudos. Religingas žmogus haliucinacijose tarp kitų dalykų gali regėti maldai sudėtas rankas, muzikantas – natas, tačiau vargu ar šie vaizdiniai gali suteikti pasąmoninių norų, troškimų ar asmenybės konfliktų įžvalgų.

Sapnai yra tiek pat neurologinis, kiek ir psichologinis reiškinys, tačiau jie labai skiriasi nuo CBS haliucinacijų. Sapnuojantieji yra visiškai apgaubti sapnų ir dažnai juose aktyviai dalyvauja, o žmonės, sergantys CBS, išlaiko savo įprastą, kritinę, būdraujančią sąmonę. Nors CBS haliucinacijos ir prasitęsia į išorę, tačiau joms trūksta sąveikos. Šios haliucinacijos visada tylios ir neutralios, jos retai perteikia ar sukelia kokių nors emocijų. Jos apsiriboja vaizdiniais be garso, kvapo ar lytėjimo pojūčių; taip pat būna nutolusios kaip vaizdai kino teatro, į kurio salę atsitiktinai užsukote, ekrane. Nors spektaklis vyksta žmogaus galvoje, atrodo, jog haliucinacijos turi nedaug ką bendro su juo asmeniškai.

Vienas iš bruožų, apibūdinančių Charles'io Bonnet haliucinacijas, yra įžvalgumo išsaugojimas – tai suvokimas, jog haliucinacija nėra tikrovė. Haliucinacijos kartais gali suklaidinti žmones, sergančius CBS, ypač jei atrodo tikėtinos ar neiškrintančios iš konteksto. Tačiau ilgai netrunkama suvokti, kad tai – klaida, ir nuovoka sugrįžta. CBS haliucinacijos beveik niekada neveda į nesiliaujančias klaidingas mintis ar kliedesius.

Žmogaus sugebėjimui įvertinti savo percepcijas ir haliucinacijas gali būti pakenkta, jei smegenyse yra kitų svarbių problemų, ir ypač – jei jos pridaro žalos kaktinėje skiltyje, nes ši smegenų sritis atsakinga už sprendimų priėmimą bei savęs vertinimą. Tai gali būti trumpalaikis dalykas, pavyzdžiui, patyrus insultą ar galvos traumą, karščiuojant ar kliedint, nuo įvairių vaistų, toksinų ar medžiagų apykaitos sutrikimo, dehidratacijos ar miego trūkumo. Tokiais atvejais nuovoka grįžta, kai tik normalizuojasi smegenų funkcija. Tačiau demencijos atveju, sergant Alzheimerio ar Lewy kūnelių liga, sugebėjimas atpažinti haliucinacijas kaip tokias gali stipriai sumažėti ir tai gali sukelti bauginančių kliedesių ir psichozių.

Marlonas S., baigiantis aštuntą dešimtį, kenčia nuo progresuojančios glaukomos bei lengvos demencijos. Jis neskaito jau dvidešimt metų, galima sakyti, pastaruosius penkerius metus yra beveik aklas. Marlonas yra pamaldus krikščionis ir vis dar atlieka pasauliečio dvasininko darbą kalėjimuose, kurį pradėjo prieš trisdešimt metų. Jis gyvena vienas savo bute, tačiau aktyviai bendrauja su žmonėmis. Jis kas dieną, lydimas vieno iš vaikų arba namuose dirbančio slaugytojo, išeina iš namų. Marlonas eina į šeimos susitikimus ar į senjorų centrą, kur žaidžiama ir šokama; lanko restoranus arba užsiima kita veikla. Nors jis ir aklas, atrodo, jog gyventų vizualiame ir kartais labai keistame pasaulyje. Jis man pasakojo, jog dažnai „regi“ savo aplinką. Didesnę gyvenimo dalį Marlonas gyveno Bronkse, tačiau tai, ką jis regi, yra apleistas rajonas (pagal jo apibūdinimą: „skurdus, senas ir daug senesnis už mane“), ir tai gali jį suklaidinti. Jis „mato“ savo butą, tačiau jame gali lengvai pasiklysti ar susipainioti. Kartais, pasak jo,

butas tampa „tokio pat didumo kaip Greihaundo autobusų terminalas", o kartais susitraukia ir pasidaro „toks siauras tarsi vagonas". Apskritai haliucinacijose matomas butas atrodo nušiuręs ir chaotiškas: „Mano butas primena griuvėsius, atrodo, tarsi būtų trečiojo pasaulio šalyje... o paskui vėl tampa normalus." Jo dukra man papasakojo, kad tėvo bute netvarka atsiranda tik tuomet, kai Marlonui pasirodo, kad jį „užblokavo" baldai, ir jis pradeda juos perstatinėti stumdydamas pirmyn ir atgal.

Jo haliucinacijos prasidėjo prieš penkerius metus ir iš pradžių buvo lengvo pobūdžio. Jis man prasitarė: „Iš pradžių matydavau daug gyvūnų." Paskui prasidėjo haliucinacijos su vaikais – minios vaikų, kaip kad prieš tai daugybė gyvūnų. Marlonas prisiminė: „Staiga pamačiau ateinančius tuos vaikus, jie vaikštinėjo aplinkui, atrodė kaip paprasti vaikai." Vaikai buvo tylūs ir „kalbėjo rankomis". Jie tarsi nesuvokė jį esant ir „užsiiminėjo savo reikalais" – vaikštinėjo aplinkui, žaidė. Jis nustebo išsiaiškinęs, kad niekas kitas, be jo, tų vaikų nemato. Tik tada Marlonas suprato, kad „akys jį apgaudinėja".

Marlonui patinka per radiją klausytis pokalbių laidų, gospelo ar džiazo muzikos. Kai pradeda klausytis, suvokia, kad jo svetainė pilna haliucinacinių žmonių, kurie klausosi radijo drauge su juo. Kartais jų burnos juda, tarsi jie kalbėtų ar pritartų radijo melodijoms. Šios vizijos nėra nemalonios ir atrodo, kad suteikia tam tikrą haliucinacinę ramybę. Tai jo mėgstama socialinė aplinka.*

* Panašių apibūdinimų teko girdėti iš kitų žmonių, kenčiančių nuo CBS ir dalinės demencijos. Janet B. mėgsta klausytis audioknygų ir kartais suvokia, kad su ja drauge klausosi haliucinacinė grupė žmonių. Jie klausosi įdėmiai, tačiau niekada nekalba, nereaguoja į jos klausimus ir, rodos, nepastebi jos. Janet iš pat pradžių suprato, kad jie buvo tik haliucinacija. ▸

Pastaruosius dvejus metus Marlonas matydavo paslaptingą vyrą, kuris visuomet vilkėdavo rudą odinį paltą, žalias kelnes ir būdavo užsidėjęs Stetsono stiliaus skrybėlę. Marlonas nežinojo, kas tai per vyras, tačiau jautė, kad jis neša kažkokią ypatingą žinią ar prasmę, kuri jam yra nepasiekiama. Šią figūrą jis visada mato per atstumą, niekada iš arti. Atrodo, jog šis vyras greičiau sklendžia oru nei vaikščioja, ir jo figūra gali tapti milžiniško dydžio – „tokio aukštumo kaip namas". Marlonui taip pat ėmė rodytis nedidelė, grėsminga vyrų trijulė: „Kaip FTB agentai, matomi iš toliau... jie atrodo tikri, labai bjaurūs ir blogi." Marlonas man sako, jog tiki velniais ir angelais ir jaučia, kad tie vyrai blogi. Jis pradėjo įtarinėti, kad yra jų sekamas.

Daugelis žmonių, turinčių kognityvinių sutrikimų, dieną gali būti buriami draugėn ir orientuojami, – toks yra ir Marlono atvejis, ypač kai jis laiką leidžia senjorų centre ar bažnyčios narių susiėjime, kai aktyviai bendrauja su kitais žmonėmis. Tačiau atėjus

▸ bet, kai demencija ėmė progresuoti, ji pradėjo tvirtinti, kad regimi žmonės yra tikri. Kartą aplankyti Janet buvo atėjusi dukra, kuri pasakė: „Mama, čia nieko nėra", – tai ją supykdė ir ji išvijo dukrą lauk.

Kiek sudėtingesnė haliucinacija ją ištiko klausantis mėgstamos televizijos laidos. Janet atrodė, kad televizijos darbuotojai nusprendė filmavimui panaudoti jos butą. Jame buvo sujungti laidai, paruoštos kameros ir laida buvo filmuojama tą akimirką, jai prieš akis. Netyčia kaip tik paskambino jos dukra, kuriai Janet sušnibždėjo: „Negaliu garsiai kalbėti – jie filmuoja." Kai po valandos pas ją atvyko dukra, Janet tvirtino, kad ant grindų vis dar voliojasi kabeliai, pridėdama: „Negi nematai tos moters?"

Nors ji ir tvirtai tikėjo haliucinacijų realumu, iš tikrųjų jos buvo visiškai vaizdinės. Žmonės rodydavo pirštais, gestikuliuodavo, judindavo lūpas, bet neišleisdavo nė garso. Ji taip pat nejuto, kad asmeniškai dalyvautų. Janet atsidurdavo keisčiausių įvykių sūkuryje, tačiau atrodė, kad jie su ja neturi nieko bendro. Taip jie išlaikė CBS haliucinacijoms būdingą charakteristiką, nors ji ir tvirtino, kad vaizdiniai buvo tikri.

vakarui gali suveikti „saulės laidos“ sindromas, tuomet pradeda daugėti baimių ir painiavos.

Paprastai dieną Marlono haliucinacinės figūros minutei ar dviem jį suklaidina, tačiau jis netrunka suprasti, kad jos pramanytos. Tačiau dienai įpusėjus jo nuovoka sutrinka ir Marlonas pradeda jausti, kad grėsmingi jo lankytojai yra tikri. Kas kartą, naktį bute radęs „įsibrovėlių“, jis išsigąsta, nors pastariesiems jis atrodo visiškai neįdomus. Daugelis jų atrodo „kaip nusikaltėliai“, dėvi kalėjimo uniformas ir kartais „rūko *Pall Mall* cigaretes“. Vieną naktį vienas tų įsibrovėlių nešėsi sukruvintą peilį ir Marlonas sušuko: „Nešdinkis iš čia Jėzaus kraujo vardu!“ Kitą kartą vienas vaiduoklis išėjo „per durų apačią“, išsiliedamas tarsi skystis ar išgaruodamas. Marlonas buvo įsitikinęs, kad šios figūros „nėra pilnavidurės, kaip vaiduokliai“, ir jo ranka galėtų pereiti per jas kiaurai. Nepaisant to, jos atrodo gana tikroviškai. Mums kalbantis apie tai jis gali juokauti, tačiau akivaizdu, kad, likęs vienas su savo įsibrovėliais, vidury nakties jaučiasi sutrikęs ir išsigandęs.

Žmonės, turintys CBS, bent iš dalies yra praradę pirminio, vizualinio, pasaulio percepciją, tačiau, nors ir ne nuolat, gyvena antriniame, nors ir nesusiformavusiame haliucinacijų pasaulyje. CBS vaidmuo žmogaus gyvenime gali būti labai įvairus, priklausomai nuo asmenį ištinkančių haliucinacijų tipo, nuo to, kaip dažnai jos patiriamos, ar dera prie konteksto, ar yra bauginančios, malonios, ar net įkvepiančios. Egzistuoja du kraštutinumai – yra

žmonių, kurie per gyvenimą patyrė vienintelę haliucinaciją, ir tokių, kuriems jos nuolatos kartojasi metų metais. Kartais haliucinacijos gali blaškyti, ypač kai asmuo mato viską dengiančius voratinklinius darinius, kai sunku atskirti, ar maistas žmogaus lėkštėje tikras, ar haliucinacija. Kai kurios haliucinacijos akivaizdžiai nemalonios, ypač tos, kuriose regimi subjauroti ar sudarkyti veidai. Kitos gali būti pavojingos, pavyzdžiui, Zelda nedrįsta sėstis prie vairo, nes jai gali pasirodyti, jog kelias staiga išsišakoja arba ant automobilio priekio šokinėja žmonės.

Tačiau iš esmės CBS haliucinacijos nėra grėsmingos, o, kai prie jų priprantama, jos net atrodo žaismingos. Davidas Stewartas savo haliucinacijas apibūdina kaip „visiškai draugiškas" ir įsivaizduoja, ką sakytų jo akys: „Atleisk, kad tave nuvylėme. Mes suprantame, kad nėra smagu būti aklam, todėl suorganizavome šį mažytį sindromą, kuris prieš aklumą yra tarsi tavo gyvenimo epilogas. Tai geriausia, ką galėjome padaryti."

Charlesas Lullinas taip pat mėgavosi haliucinacijomis ir kartais net užsidarydavo ramioje patalpoje haliucinacinei pertraukėlei. Bonnet apie senelį rašė: „Jo protas linksminasi tais vaizdiniais. O jo smegenys yra teatras, kuriame scenos mašininė įranga rengia nuostabius netikėtus pasirodymus."

Kartais Charles'io Bonnet sindromo sukeltos haliucinacijos gali būti įkvepiančios. Būdama jauna, Virginia Hamilton Adair rašė poeziją ir publikavo ją *Atlantic Monthly* ir *New Republic*. Ji nenustojo rašyti eilių mokslinės karjeros metu ir dėstydama anglų kalbą Kalifornijoje, tačiau dauguma šiuo metu parašytų eilėraščių liko nepublikuoti. Pirmąją poezijos knygą *Ants on the Melon*, kuri susilaukė pripažinimo, ji išleido būdama aštuoniasdešimt

trejų, visiškai apakinta glaukomos. Paskui buvo išleisti dar du rinkiniai, ir šiuose naujuose eilėraščiuose ji dažnai minėjo Charles'io Bonnet sindromo sukeltas haliucinacijas, kurios ją nuolatos ištikdavo. Pasak jos, tai buvo „haliucinacijų angelo" suteiktos vizijos.

Adair ir vėliau jos redaktorius atsiuntė man jos dienoraščio, kurį ji rašė paskutiniaisiais gyvenimo metais, ištraukų. Jose buvo apstu ją ištikusių haliucinacijų aprašymų, įskaitant ir šį:

Mane veda prie patogiai minkštos kėdės. Įsitaisau joje ir, kaip visada, nugrimztu į nakties šešėlius. Debesų jūra prie mano kojų išsisklaido, atidengdama javų lauką ir jame pasklidusių paukščių būrį. Jie visi skirtingi, tamsiomis plunksnomis: laibas, mažutėlis povas su nediduke skiautere ir išskleista uodega, keletas kitų didesnių sparnuočių, jūrinis paukštis ilgomis kojomis ir t. t. Dabar atrodo, kad kai kurie iš jų avi batus; o vienas paukštis turi keturias kojas. Atrodo, kad paukščių pulkas turėtų būti spalvingesnis, net jei tai ir aklo žmogaus haliucinacija... Paukščiai pavirto mažiukais vyrais ir moterimis, vilkinčiais viduramžių drabužiais, ir pradėjo tolti nuo manęs. Matau tik jų nugaras, trumpas tunikas, tampres ir triko, šalikus ir kaklaskares... Atmerkiu akis neva savo kambaryje ir mane pasitinka safyrų dūriai, maišai rubinų, išsibarsčiusių naktyje, bekojis kaubojus languotais marškiniais, prilipęs prie nedidelio, šokinėjančio jaučio nugaros, oranžinio aksomo lokio galva (vargšelis), kurią nukirto Jeloustono viešbučio šiukšlių duobės sargas. Į sceną įsiveržia pažįstamas pienininkas, riedantis žydroje karietoje, kinkytoje auksiniu žirgu. Jis prisidėjo prie mūsų prieš porą dienų iš kažkokios užmirštos vaikiškų eilėraštukų knygutės, o gal

nuo Didžiosios depresijos laikų sausų pusryčių pakelio... Tačiau magiškojo žibinto surengtas spalvotų keistenybių pasirodymas išblėso, ir aš vėl atsidūriau juodų sienų šalyje, be formų ar turinio, kur ir nusileidau užgesus šviesoms.

· 2 ·

KALINIO KINO TEATRAS: SENSORINĖ DEPRIVACIJA

Smegenims reikia ne vien suvokimo pastangų, bet ir percepcinės kaitos. Pokyčių nebuvimas gali sukelti ne tik dirginimo bei dėmesio klaidų, bet ir percepcinių nukrypimų. Ar tamsos ir vienatvės urvuose išganymo siekiantiems šventiesiems, ar vienatvei pasmerktiems kaliniams, tūnantiems tamsiuose požemiuose, – normalios vaizdinės informacijos trūkumas gali paskatinti vidinį regėjimą, sukeliantį sapnus, ryškius vaizdinius ar haliucinacijas. Šiai puikių spalvų ir įvairovės kupinai haliucinacijų vilkstinei, ateinančiai paguosti arba pakankinti esančių tamsoje ir vienatvėje, yra net specialus terminas – „kalinio kino teatras".

Nebūtina visiškai netekti vaizdinės informacijos, kad kiltų haliucinacijos – vizualinė monotonija gali turėti daugmaž tokį pat poveikį. Todėl jūreiviai, diena iš dienos žvelgdami į nurimusią jūrą, nuo senų senovės vis pasakoja kažką matę (o gal ir girdėję). Panašiai nutinka ir keliautojams, važiuojantiems per neišraiškingą dykumą, ar ašigalio tyrinėtojams milžiniškame sustingusiame lediniame peizaže.

Netrukus po Antrojo pasaulinio karo pripažinata, kad tokie regėjimai kelia rimtą pavojų skrydžių pilotams, valandų valandas praleidžiantiems tuščiame danguje. Tai pasakytina ir apie tolimųjų reisų sunkvežimių vairuotojus, kurių dėmesys daug valandų yra nukreiptas į nesibaigiantį kelią. Pilotai ir sunkvežimių vairuotojai, tie, kurie ištisas valandas stebi radarų ekranus, – bet kas, turintis vizualiai monotonišką užduotį, gali būti imlus haliucinacijoms. Panašiai ir klausos monotonija gali sukelti klausos haliucinacijų.

XX a. šešto dešimtmečio pradžioje McGillo universiteto Donaldo Hebbso laboratorijoje mokslininkai atliko pirmąjį eksperimentinį tyrimą, kurį vadino pailginta percepcijos izoliacija (terminas „sensorinė deprivacija“ išpopuliarėjo vėliau). Williamas Bextonas su kolegomis atliko šį tyrimą su keturiolika studentų, kurie buvo uždaryti garsui nelaidžiose kabinose keletą dienų (išskyrus trumpus laiko tarpus, kai valgydavo ar eidavo į tualetą). Tyrimo subjektai dėvėjo pirštines ir kartoninius rankogalius lytėjimo pojūčiui sumažinti, taip pat pusiau permatomus akinius, kurie leisdavo tik skirti tamsą ir šviesą.

Iš pradžių tiriamieji užmigdavo, o kai pabusdavo, jiems pasidarydavo nuobodu, atsirasdavo stimuliacijos troškimas – stimuliacijos, kurios jų skurdžioje ir monotoniškoje aplinkoje nebuvo. Tada prasidėdavo įvairi savistimuliacija: protiniai žaidimai, skaičiavimas, fantazavimas ir anksčiau ar vėliau – vaizdinės haliucinacijos. Dažnai, kaip aprašė Bextonas ir kiti, „ėjimas“ nuo paprastų iki sudėtingų haliucinacijų:

Paprastų haliucinacijų metu, užmerkus akis, regos laukas iš tamsios spalvos virsdavo šviesiu. Sudėtingesniu atveju buvo matomi

šviesos taškai, linijos arba geometrinės figūros. Visi 14 subjektų pranešė regėję tokius vaizdinius ir pridėjo, kad ši patirtis jiems buvo nauja. Dar sudėtingesnes formas sudarė „sienų apmušalų marginiai", apie kuriuos papasakojo 11 tiriamųjų; taip pat buvo matomos atskiros figūros ir objektai be jokio fono, pavyzdžiui: eilė mažų geltonų žmogeliukų su juodomis kepurėmis ir praviromis burnomis; vokiškas šalmas – apie tai pranešė 7 tiriamieji. Galop buvo ir kompleksinių scenų, pavyzdžiui: voverių, ant pečių nešančių maišus ir kryptingai žygiuojančių per snieguotą lauką iš „regos" lauko, procesija; priešistoriniai gyvūnai, vaikštinėjantys po džiungles. Trys iš 14 tiriamųjų pranešė regėję tokias scenas, tarp jų galima įžvelgti kažką panašaus į iškraipytus sapnus, kuriuose rodėsi figūros, subjektų apibūdintos kaip primenančios „karikatūras".

Nors šie vaizdiniai iš pradžių pasirodė lyg projekcijos plokščiame ekrane, po kurio laiko kai kuriems tiriamiesiems jie pavirto „įtikinamai trimačiais", kai kurie dalykai matomose scenose apvirto arba pradėjo sukinėtis į šonus.

Iš pradžių tiriamieji haliucinacijų išsigąsdavo, bet vėliau jos pasirodydavo juokingos, įdomios, o kartais ir erzinančios („jų ryškumas trukdė miegoti"), tačiau „beprasmės". Atrodė, kad haliucinacijos vykdavo išorėje – prasidėdavo savarankiškai, be jokio tiesioginio ryšio ar užuominos į asmenį ar situaciją. Haliucinacijos paprastai išnykdavo tik tada, kai tiriamųjų buvo prašoma atlikti sudėtingas užduotis, pavyzdžiui, padauginti triženklius skaičius, tačiau, jeigu jie tiesiog mankštindavosi ar kalbėdavo su mokslininkais, jos niekur nedingdavo. McGillo universiteto

tyrėjai, kaip ir daugelis kitų, be vaizdinių haliucinacijų, pranešė apie patirtas klausos bei kinestezės haliucinacijas.

Šie ir vėlesni tyrimai sukėlė didžiulį susidomėjimą mokslininkų bendruomenėje. Mokslininkai ir dalyvavusieji buvo užsibrėžę pakartoti tyrimų rezultatus. 1961 m. publikuotame straipsnyje Johnas Zubekas ir jo kolegos pranešė, kad, be haliucinacijų, buvo pastebėta pokyčių tyrimo subjektų regimuose vaizdiniuose:

> *Skirtingais intervalais tiriamųjų buvo paprašyta įsivaizduoti arba vizualizuoti tam tikras pažįstamas vietas, pavyzdžiui, ežerus, kaimo vietoves, savo namų vidų ir t. t. Dauguma tiriamųjų papasakojo, kad jų įsivaizduoti dalykai buvo neįprastai raiškūs, ryškių spalvų ir turėjo nemažai detalių. Visi tiriamieji buvo vieningos nuomonės – tokių gyvų vaizdinių jiems niekada nebuvo tekę matyti. Kai kurie tiriamieji, kuriems paprastai sunkiai sekdavosi ką nors įsivaizduoti, dabar galėjo vaizdus pamatyti beveik akimirksniu ir gana ryškiai. Vienas tiriamųjų sugebėjo beveik nuotraukos tikslumu vizualizuoti prieš dvejus metus buvusių bendradarbių veidus, ko anksčiau niekaip nebūtų pajėgęs padaryti. Šis reiškinys atsirasdavo antrą ar trečią dieną, ir, laikui bėgant, tapdavo dar ryškesnis.*

Tokie suintensyvėję regėjimai – ar būtų atsiradę dėl ligos, sensorinės deprivacijos, ar narkotinių medžiagų – gali nuvesti iki haliucinacijų, nesibaigiančių vaizdinių srauto arba ir vieno, ir kito.

XX a. septinto dešimtmečio pradžioje buvo sukurtos sensorinės deprivacijos kameros. Kūnas plūduriuodavo šiltame vandenyje tamsiame rezervuare, – taip buvo siekiama sustiprinti izoliacijos įspūdį. Tai pašalindavo ne tik bet kokį kūno kontakto su aplinka pojūtį, bet ir proprioceptinį kūno padėties ir net jo egzistavimo pojūtį. Tokios deprivacijos kameros galėjo sukelti daug sudėtingesnes „pakitusios sąmonės būsenas“ nei aprašytos per pirminius bandymus. Tuo metu šių sensorinės deprivacijos kamerų buvo ieškoma taip godžiai (kartais su tikslu panaudoti drauge) kaip „sąmonę praplečiančių“ narkotikų, kurie tais laikais buvo labiau prieinami.*

Šeštą ir septintą dešimtmetį buvo atlikta daug mokslinių sensorinės deprivacijos tyrimų. 1969 m. išleistoje Zubeko parengtoje knygoje pavadinimu *Sensory Deprivation: Fifteen Years of Research* buvo pateikta tūkstantis trys šimtai nuorodų. Tačiau paskui mokslinis ir visuomeninis susidomėjimas išblėso ir buvo atliekama gana mažai tyrimų, kol nepasirodė naujausias Alvaro Pascual-Leone'o ir kolegų (Merabet ir kt.) darbas. Tyrimas buvo nukreiptas išskirti tiktai vizualinės deprivacijos poveikį. Tiriamieji subjektai, nors ir

* Nors romantizuotas sensorinės deprivacijos, kaip ir vizijas sukeliančių narkotikų vartojimas nuo septinto dešimtmečio yra sumažėjęs, tačiau jų naudojimas politiniams tikslams vis dar šiurpinamai paplitęs, ypač dirbant su kaliniais. 1984 m. publikuotame straipsnyje apie įkaitų haliucinacijas, Ronaldas K. Siegelis atkreipia dėmesį į tai, kad tokias haliucinacijas galima išauginti iki beprotybės, ypač jei tai derinama su socialine atskirtimi, miego trūkumu, alkiu, troškuliu, kankinimu ar gąsdinimu mirtimi.

užrištomis akimis, galėjo laisvai judėti ir „žiūrėti" televizorių, klausytis muzikos, vaikščioti lauke ir kalbėtis su kitais. Kitaip nei ankstesnių tyrimų subjektai, jie nepatirdavo mieguistumo, nuobodulio ir nerimo. Dieną, kai nešiojosi diktofonus, kad galėtų įrašyti pastabas apie juos ištikusias haliucinacijas, jie būdavo budrūs ir aktyvūs. Naktį jie mėgaudavosi ramiu miegu užrištomis akimis ir kas rytą papasakodavo nereikšmingai pakitusių sapnų nuotrupas.

Raištis, kurį tiriamieji ryšėjo devyniasdešimt šešias valandas be perstojo, leido jiems užmerkti ir judinti akis. Dešimt iš trylikos subjektų patirdavo haliucinacijas, kartais beveik po valandos, kai jiems buvo užrištos akys, ir visuomet antrą tyrimo dieną, nepriklausomai nuo to, ar jų akys būdavo atmerktos, ar ne.

Paprastai haliucinacijos atsirasdavo staigiai ir spontaniškai ir lygiai taip pat po poros sekundžių ar minučių išnykdavo, tačiau vienam subjektui trečią dieną prasidėjusi haliucinacija kurį laiką nedingo. Tiriamieji patyrė platų haliucinacijų spektrą, pradedant nuo paprastų: mirksinčios šviesos, fosforinis švytėjimas, geometriniai modeliai, iki sudėtingų haliucinacijų: figūros, veidai, rankos, gyvūnai, pastatai ir kraštovaizdžiai. Apskritai neatrodė, kad netikėtai pasirodydavusios haliucinacijos plėtotųsi po truputį, pamažu, kaip sąmoningi vaizdiniai ar prisiminimai – jos buvo brandžios. Didžiuma haliucinacijų beveik nesukėlė jokių emocijų ir buvo laikomos „juokingomis". Du tiriamieji patyrė haliucinacijas, kurios siejosi su jų judesiais ir veiksmais: „Atrodo, matau judant savo rankas, judinamos jos palieka šviesų pėdsaką", – sakė vienas iš subjektų. Pasak kito: „Pildamas vandenį, atrodo, matau ąsotį."

Kai kurie tiriamieji papasakojo apie savo haliucinacijų ryškumą ir spalvas; vienas jų prisiminė „tviskančias povo plunksnas ir

pastatus“. Kitas matė neįtikėtinai ryškius saulėlydžius bei stulbinančio grožio švytinčius kraštovaizdžius: „Man atrodo, kad nieko gražesnio nesu regėjęs. Gaila, kad nemoku tapyti.“

Keletas tiriamųjų minėjo spontaniškus haliucinacijų pokyčius. Vieno subjekto haliucinacijoje matomas drugelis pavirto saulėlydžiu, kuris tapo ūdra ir galiausiai gėle. Nė vienas iš tiriamųjų negalėjo savarankiškai kontroliuoti haliucinacijų, atrodė, kad jos turi nepriklausomą „protą“ ar „valią“.

Kai tiriamieji užsiimdavo sudėtinga kitokio pobūdžio jutimine veikla, pavyzdžiui: klausydavosi televizoriaus ar muzikos, kalbėdavo ar bandydavo mokytis Brailio rašto, jie nepatirdavo haliucinacijų. Tyrimas nagrinėjo ne tik haliucinacijas, bet ir užrištų akių įtaką lytėjimo įgūdžiams – jiems stiprinti bei gerinti erdvės ir pasaulio aplinkos suvokimui nevizualiu būdu.

Merabet ir kiti manė, kad haliucinacijas, apie kurias pranešė jų tiriamieji, galima laisvai lyginti su tomis, kurias patiria sergantieji Charles'io Bonnet sindromu. Iš savo tyrimų rezultatų jie nusprendė, kad vien vizualinė deprivacija gali būti pakankama CBS priežastis.*

Tačiau kas iš tikrųjų vyksta eksperimentuose dalyvaujančių subjektų ir pilotų, patiriančių lėktuvo katastrofas giedrame danguje, arba sunkvežimių vairuotojų, matančių šmėklas

* Yra sunkių regos sutrikimų arba visiško aklumo atvejų, kai CBS neišryškėja. Iš to galėtume spręsti, kad regėjimo apribojimas nėra pakankama priežastis CBS haliucinacijoms. Tačiau vis dar nėra žinoma, kodėl vieni žmonės, turintys regos sutrikimų, suserga CBS, o kiti ne.

tuščiame kelyje, arba tamsoje priverstinį „kiną“ žiūrinčių kalinių smegenyse?

XX a. dešimtame dešimtmetyje atsiradus magnetinio rezonanso tomografui, tapo įmanoma bendrais bruožais pamatyti, kaip smegenys reaguoja į sensorinę deprivaciją. O jei labai pasiseka (gerai žinomas haliucinacijų nepastovumas, todėl magnetinio rezonanso tomografas negali užfiksuoti visų subtilybių), galima trumpai pamatyti praeinančios haliucinacijos sąsają su nervų sistema. Vienas tokių tyrimų, inicijuotas Babako Boroojerdi ir jo kolegų, parodė, kad tuo atveju, kai tiriamiesiems buvo apribojama rega, pastebėtas padidėjęs jautrumas regos žievinėje zonoje – šis pasikeitimas įvyko per kelias minutes. Kita mokslininkų grupė neurologijos laboratorijoje, kuriai vadovavo Wolfas Singeris, tyrinėjo vieną subjektą – dailininkę, turinčią lakią vaizduotę (apie tai Sireteanu ir kt. parengė straipsnį, kuris buvo publikuotas 2008 m.). Tiriamoji praleido dvidešimt dvi dienas užrištomis akimis ir porą kartų gulėjo magnetinio rezonanso tomografe, kur jai pavyko nurodyti tikslų haliucinacijų pasirodymo ir dingimo laiką. Magnetinis rezonansas parodė aktyvumą regos centre – pakaušinėje bei smilkininėje skiltyse – tuo metu, kai vyko haliucinacijos. Kai jos buvo paprašyta prisiminti ar įsivaizduoti haliucinacijas, kaktinės smegenų skilties srityse, atsakingose už sprendimus, buvo pastebėtas nemenkas aktyvumas – jai patiriant haliucinacijas, šios sritys buvo mažai aktyvios. Tapo aišku, kad fiziologiniu lygmeniu įsivaizdavimas radikaliai skiriasi nuo vaizdinių haliucinacijų. Skirtingai nuo savo noru vykstančio įsivaizdavimo proceso, kuris veikia iš viršaus į apačią, haliucinacija yra tiesioginis, iš apačios į viršų vykstantis

smegenų kamieno ventralinio paviršiaus sričių aktyvinimas. Šios sritys tampa perdėm aktyvios dėl sensorinės informacijos trūkumo.

Septintame dešimtmetyje naudotos deprivacijos kameros sukeldavo ne tik vizualinę deprivaciją, bet ir apribodavo visus likusius jutimus: klausą, lytėjimą, suvokimą, propriocepciją, judėjimą, pusiausvyros pojūtį. Taip pat skirtingais mastais buvo ribojamas miegas ir socialinis kontaktas – visi išvardinti dalykai, kad ir po vieną, gali sukelti haliucinacijas.

Haliucinacijos, sukeltos nejudrumo, dėl motorikos sutrikimų ar išorinių suvaržymų, dažnai pasitaikydavo siaučiant poliomelitui. Herbertas Leidermanas su kolegomis 1958 m. publikuotame straipsnyje aprašė, kaip labiausiai negaluojantys, kurie net kvėpuoti savo jėgomis negalėjo, gulėdavo nejudėdami karstus primenančiuose „geležiniuose plaučiuose“ ir dažnai patirdavo haliucinacijų. Nejudrumas dėl kitų paralyžiuojančių ligų ir kūno dalių sutvarstymo ar uždėtų įtvarų lūžus kaulams taip pat gali sukelti haliucinacijų. Dažniausiai jos būna kūniškos. Patiriant šias haliucinacijas gali atrodyti, kad nebėra galūnių arba jų per daug, jos nesutampa ar yra deformuotos. Buvo pranešta ir apie balsų, vaizdų haliucinacijas bei įsisiautėjusias psichozes. Tai dažnai pastebėjau tarp savo pacientų, kenčiančių nuo poencefalitinio sindromo, kurių daugelis buvo suvaržyti nepajudinamo parkinsonizmo ir katatonijos.

Miego trūkumas, kai bluosto nesudedama ilgiau nei dvi paras, priveda prie haliucinacijų. Lygiai taip pat ir sapnų trūkumas, net

jei žmogus miega normaliai. Kai tai susimaišo su pervargimu ir ekstremaliu fiziniu krūviu, haliucinacijų tikimybė dar labiau padidėja. Triatlonininkas Ray P. pateikė pavyzdį:

Kartą dalyvavau triatlono varžybose „Geležinis žmogus" Havajuose. Man sekėsi ne itin gerai, jaučiausi apgailėtinai – buvau perkaitęs ir netekęs skysčių. Bėgdamas trečią maratono mylią, šalikelėje pamačiau stovinčias savo žmoną ir mamą. Pasileidau bėgti jų link, kad pasakyčiau, jog užtruksiu kiek ilgiau, kol pasieksiu finišo liniją. Tačiau, kai jas pasiekęs pradėjau pasakoti apie savo vargus, į mane pažvelgė du visiškai nepažįstami žmonės, kurie visai nepriminė nei mano žmonos, nei motinos.

Havajuose vykstantis „Geležinio žmogaus" triatlonas su aukščiausia oro temperatūra ir ilgai trunkančia monotonija varginančiomis sąlygomis atletui gali tapti palankia vieta haliucinacijoms, panašiai kaip Amerikos indėnų iniciacijos ritualai ieškant dvasinių apreiškimų. Aš bent jau kartą čia, lavos laukuose, regėjau Pele – havajiečių ugnikalnio ir ugnies deivę.

Michaelas Shermeris didžiąją savo gyvenimo dalį paskyrė antgamtiniams reiškiniams demaskuoti. Jis yra mokslo istorikas ir Skeptikų draugijos vadovas. Knygoje *The Believing Brain* jis pateikia pavyzdžių apie maratonuose dalyvaujančius atletus ir jų patiriamas haliucinacijas, tokias kaip ir rogių vadeliotojų, rungtyniaujančių Iditarodo šunų kinkinių varžybose:

Vadeliotojai 9–14 dienų praleidžia beveik vien su šunimis, labai mažai miega, retai mato kitus varžybų dalyvius ir patiria

haliucinacijų, kuriose regi arklius, traukinius, NSO, nematomus lėktuvus, orkestrus, keistus gyvūnus, girdi balsus, bet nemato žmonių ir kartais regi šmėklas šalikelėje arba įsivaizduojamus draugus. Vienas vadeliotojas, vardu Joe Garnie, buvo įsitikinęs, kad jo rogėse drauge važiuoja vyriškis. Joe gražiai paprašė vyro išlipti, tačiau šis nesijudino. Tuomet Garnie patapšnojo jam per petį ir pareikalavo išlipti iš rogių. Kai nepažįstamasis nesutiko, Joe smogė jam.

Shermeriui, kuris yra ištvermės sportininkas, dalyvaujant varginančiame dviračių maratone teko patirti kai ką labai keisto ir tai jis aprašė savo skiltyje „Scientific American" žurnale:

1983 m. rugpjūčio 8 d. paryčiais, keliaujant nuošaliu kaimo plentu Haiglerio kaimo Nebraskoje link, mane pasivijo didžiulis erdvėlaivis su ryškiomis šviesomis ir privertė pasitraukti į šalikelę. Iš erdvėlaivio išlipo ateiviai ir mane pagrobė. Praėjus 90 minučių, supratau vėl esąs šalia kelio, tačiau negalėjau prisiminti, kas vyko erdvėlaivyje. Šią pagrobimo patirtį sukėlė miego trūkumas ir fizinis išsekimas. Nuo tarpkontinentinių rungtynių per Ameriką pradžios dviračiu per 83 valandas buvau nuvažiavęs 1259 mylias. Aš mieguistai vingiavau keliu, kai mano palaikymo komanda namelyje ant ratų blykstelėjo ilgosiomis šviesomis ir sustojo šalikelėje. Įgula meldė, kad padaryčiau miego pertrauką. Tą akimirką į mano sapną, kurį regėjau nemiegodamas, įsiliejo tolimas 1960 m. televizijos serialo „Įsibrovėliai" prisiminimas. Tame seriale ateiviai užgrobė žemę ir tapo žmonių kopijomis, tačiau kažkodėl pasiliko sustingusį mažąjį pirštą. Staiga mano palaikymo komandos

nariai pavirto ateiviais. Aš įtemptai apžiūrinėjau į jų pirštus ir priekabiai uždavinėjau techninius ir asmeninius klausimus.

Pabudęs iš miego Shermeris pripažino, kad tai buvo haliucinacija, tačiau tuo metu, kai viskas vyko, ji atrodė visiškai tikra.

· 3 ·

KELI NANOGRAMAI VYNO: HALIUCINACINIAI KVAPAI

Paprastai sugebėjimas įsivaizduoti kvapus nėra labai paplitęs. Daugelis žmonių visai nesugeba įsivaizduoti kvapų, net jeigu jiems ir puikiai sekasi įsivaizduoti garsus ar vaizdinius. Tai yra neįprasta dovana, kaip 2011 m. man rašė Gordonas C.:

> *Rodos, kad sugebėjimas užuosti nematomus objektus visuomet buvo mano gyvenimo dalis. Pavyzdžiui, jei porą minučių pagalvoju apie savo seniai mirusią močiutę, galiu tučtuojau prisiminti, su beveik tobulu sensoriniu tikslumu, jos dažnai naudotos pudros kvapą. Jei rašau kam nors apie alyvas ar bet kokį kitą žiedinį augalą, mano uoslė pajunta jų aromatą. Tai nereiškia, kad vien parašęs žodį „rožė" pajuntu jos kvapą. Norėdamas šio rezultato, turiu prisiminti konkrečią situaciją, kurioje yra rožė. Man šis gebėjimas visada atrodė natūralus ir tiktai paauglystėje supratau, kad tai nėra įprasta visiems. Dabar aš tai laikau nuostabia ypatingų mano smegenų dovana.*

Daugelis mūsų, priešingai, sunkiai sugeba įsivaizduoti kvapus, net ir su aiškia užuomina. Ir gali būti stebėtinai sunku suvokti, ar

kvapas yra tikras, ar ne. Kartą aplankiau namą, kuriame užaugau ir kur mano šeima išgyveno šešiasdešimt metų. 1990 m. namas buvo parduotas Didžiosios Britanijos psichoterapeutų asociacijai ir kadaise buvęs mūsų valgomasis paverstas įstaiga. 1995 m., kai lankiausi name, įžengęs į kambarį iškart ir stipriai pajutau košerinio raudonojo vyno kvapą, kuris buvo laikomas medinėje indaujoje šalia valgomojo stalo ir kurį gerdavome per Šabą atliekant kidušą. Ar aš tik įsivaizdavau tą kvapą šioje kadaise gerai pažįstamoje ir mylimoje aplinkoje su beveik šešiasdešimt metų aprėpiančiais prisiminimais ir asociacijomis? O galbūt keli vyno nanogramai sugebėjo išgyventi visus perdažymus ir renovacijas? Kvapai gali būti keistai patvarūs, ir aš nesu tikras, ar mano patirtį reikėtų vadinti sustiprinta percepcija, haliucinacija, prisiminimu ar visų šių dalykų deriniu.

Mano tėvas jaunystėje turėjo aštrią uoslę ir, kaip visi jo kartos gydytojai, rėmėsi ja apžiūrėdamas pacientus. Vos įžengęs į paciento namus, jis galėdavo pajusti diabetiko šlapimo pūslėje ar plautyje susidariusio absceso kvapą. Jam pasiekus amžiaus vidurį, pasikartojančios sinusito infekcijos atbukino uoslę, kurios tėvas jau nebegalėjo naudoti kaip diagnostinio įrankio. Tačiau jam pasisekė, kad neprarado uoslės visiškai, nes absoliutus uoslės praradimas – anosmija, kuri ištinka apie 5 procentus žmonių, – gali sukelti daug problemų. Žmonės, turintys anosmiją, negali užuosti dujų, dūmų ar gaižaus maisto. Juos gali užklupti socialinis nerimas iš baimės, kad patys gali bjauriai smirdėti. Jie taip pat negali mėgautis maloniais kvapais ar subtilesnio skonio maistu (dažnai skonio pajutimas priklauso nuo kvapo).*

* Molly Birnbaum, virtuvės šefės karjeros siekianti moteris, kuriai po to, kai ją partrenkė mašina, išsivystė anosmija, savo memuaruose *Season to taste* ▸

Savo knygoje *Žmogus, kuris savo žmoną palaikė skrybėle* aprašiau vieną anosmija sergantį žmogų. Dėl galvos traumos jis staiga visiškai prarado uoslę. Ilgieji uoslės kanalai yra laisvai išsišakoję, jie kerta kaukolės pagrindą, todėl uoslės praradimą gali sukelti net gana lengvas galvos sutrenkimas.

Šis vyras niekada per daug sąmoningai negalvojo apie uoslės pojūtį, tačiau, jį praradęs, suprato, kad gyvenimas tapo kur kas skurdesnis. Jis ilgėjosi žmonių, knygų, miesto ir pavasario kvapų. Jis vylėsi, kad prarastas jutimas sugrįš. Ir iš tiesų – praėjus porai mėnesių, pasirodė, jog uoslė sugrįžo, kai savo nuostabai ir džiaugsmui užuodė užplikytą kavą. Jis nedrąsiai prisidegė pypkę, kurią buvo užmetęs ilgą laiką, ir užuodė mėgstamiausio aromatinio tabako kvapą. Susijaudinęs jis nuėjo pas savo neurologą, tačiau po kruopštaus patikrinimo jam buvo pranešta, kad nematyti jokių pasveikimo pėdsakų. Vis dėlto tai, ką jis patyrė, buvo daugiau ar mažiau susiję su uosle. Man atrodo, kad jo sugebėjimas įsivaizduoti kvapus, bent jau tose situacijose, kurios yra kupinos prisiminimų ir asociacijų, buvo sustiprintas anosmijos, visai kaip gebėjimas kurti vaizdus gali sustiprėti žmonėms, praradusiems regėjimą.

Padidėjęs sensorinių sistemų jautrumas joms praradus įprastą regos, uoslės ir garso informaciją nėra visiška palaima. Tai gali sukelti vaizdo, uoslės ir garso haliucinacijų – fantopsiją, fantosmiją ir *phantacusis*, jei vartosime senus, bet naudingus

► iškalbingai nupasakojo, į kokią keblią padėtį patenka žmonės, sergantys anosmija.

terminus. Nuo 10 iki 20 procentų žmonių, praradusių regėjimą, suserga Charles'io Bonnet sindromu. Panašus procentas uoslę praradusių žmonių patiria su ja susijusių haliucinacijų. Kai kuriems žmonėms šie iliuziniai kvapai pasireiškia po sinusito ar galvos traumų, o kartais yra susiję su migrena, epilepsija, parkinsonizmu, potrauminiu streso sindromu ir kitomis ligomis.*

Jei žmogus, sergantis CBS, nėra galutinai praradęs regėjimo, jis gali patirti įvairiausių suvokimo iškraipymų. Panašiai yra ir tiems žmonėms, kurie iš dalies praradę uoslę. Jie kenčia, dažnai nuo nemalonių kvapų iškraipymo (ši būklė vadinama parosmija arba disosmija).

* Tarp šių ligų yra paprastasis pūslelinės virusas, kuris gali atakuoti nervus (kartais įskaitant ir uoslės nervus), drauge juos pažeisdamas ir dirgindamas. Ilgą laiką virusas gali būti ramybės būsenos, izoliuotas nerviniame mazge, ir staiga vėl pasirodyti kas keletą mėnesių ar metų. Kartą man parašė vienas mikrobiologas: „2006 m. vasarą pradėjau kažką užuosti – tai buvo silpnas, visur išplitęs kvapas, kurio negalėjau atpažinti (mano spėjimas arčiausiai tiesos buvo... šlapias kartonas)." Jis papasakojo, jog iki tol: „Turėjau itin jautrią uoslę. Galėdavau atpažinti laboratorijoje auginamas bakterijas vien iš kvapo, galėdavau užuosti subtilius organinių tirpiklių ar silpnų kvepalų skirtumus."

Netrukus jam išsivystė nuolatinė pūvančios žuvies kvapo haliucinacija, kuri pranyko tik po metų drauge su didele dalimi „aštrios ir subtilios uoslės, gebančios užuosti įvairų maistą". Jis rašė: Kai kurių kvapų visiškai nebeužuodžiu: išmatų (!), kepamos duonos ar sausainių, kepamo kalakuto, šiukšlių, rožių, šviežios žemės, kvepiančios *Streptomyces* bakterijomis... Visa tai pradingo. Ilgiuosi Padėkos dienos kvapų, bet tikrai ne viešųjų tualetų kvapo.

Disosmija ir fantosmija jį ištiko dėl suaktyvėjusio pūslelinės viruso, kurį buvo pasigavęs prieš daugelį metų. Jį suintrigavo tai, kad prieš išlendant virusui atsiranda haliucinaciniai kvapai. Jis rašė: „Aš užuodžiu pūslelinės atsinaujinimą. Dieną ar dvi prieš neurito priepuolį aš ir vėl patiriu uoslės haliucinacijas – užuodžiu paskutinį pajaustą stiprų kvapą. [Šis kvapas] tęsiasi neurito metu ir išblėsta jam pasibaigus. Haliucinacijų sudėtingumas koreliuoja su neurito stiprumu."

Kanadietė Mary B. susirgo disosmija praėjus dviem mėnesiams po operacijos, kuri buvo atlikta taikant bendrinę nejautrą. Po aštuonerių metų ji man atsiuntė išsamų savo patirčių aprašymą pavadinimu „Iliuzija mano smegenyse“:

Tai nutiko staiga. 1999 m. rugsėjį jaučiausi puikiai. Vasarą man atliko histerektomiją ir netrukus aš vėl pradėjau lankyti pilateso ir baleto treniruotes – jaučiausi sveika ir energinga. Praėjus keturiems mėnesiams, vis dar jaučiausi puikiai, tačiau tarsi niekieno nepastebimas sutrikimas buvo uždaręs mane į nematomą kalėjimą. Atrodė, kad niekas nieko nežinojo apie šį sutrikimą ir aš niekaip negalėjau jo įvardinti.

Iš pradžių pasikeitimai buvo nežymūs. Rugsėjį pomidorų ir apelsinų skonis įgijo metalo bei pradėjusių pūti vaisių skonį, o varškės skonis buvo kaip sugižusio pieno. Išbandžiau skirtingų gamintojų produktus – visi buvo prasti.

Spalį salotos įgijo terpentino skonį ir kvapą, o špinatų, obuolių, morkų ir žiedinių kopūstų skonis buvo toks, tarsi jie būtų šiek tiek papuvę. Žuvys ir mėsa, ypač vištiena, smirdėjo taip, tarsi būtų pūdytos savaitę. Mano partneris niekaip neužuodė šių nešviežių kvapų. Gal man pradėjo vystytis kokia nors alergija maistui?

Netrukus restoranų virtuvių gartraukiai pradėjo skleisti keistai nemalonų kvapą. Duonos skonis tapo gaižus, šokolado skonis priminė mašininę alyvą. Iš mėsos ar žuvų patiekalų galėjau valgyti tik rūkytas lašišas. Pradėjau jas valgyti tris kartus per savaitę. Gruodžio pradžioje išėjome papietauti su draugais. Teko atsargiai rinktis, tačiau maistas buvo skanus, tiktai mineralinis vanduo smirdėjo chlorkalkėmis. Kiti jį gėrė lyg niekur nieko, ir aš nusprendžiau, kad

greičiausiai mano stiklinė buvo prastai išskalauta. Kitą savaitę kvapai ir skoniai dar labiau suprastėjo. Transporto smarvė buvo tokia, kad vos prisiversdavau išeiti į lauką. Norėdama pasiekti pilateso ir baleto treniruotes, eidavau aplinkkeliais, vien pėsčiųjų maršrutais. Vynas tiesiog dvokė, pasikvepinę žmonės taip pat. Rytinė Iano kava ėmė vis labiau ir labiau smirdėti. Per vieną dieną šis kvapas virto tragiška, nepakeliama smarve, kuri išplito po namus ir tvyrojo ištisas valandas. Tad pradėjo gerti kavą darbe.

Ponia B. nuolat viską užsirašinėjo tikėdamasi rasti, jei ne paaiškinimą, tai bent kokį šių nukrypimų nuoseklumą, bet nieko neaptiko. „Tai neturi jokios struktūros, jokios prasmės. Kodėl citrinų skonis normalus, o apelsinų ne; česnakai geri, bet svogūnai klaikūs?“ – rašė ji.

Sergant anosmija užuosti sustiprėjusius ar iškraipytus kvapus – neįmanoma, galimos tik kvapų haliucinacijos. Jos taip pat gali būti labai įvairios ir sunkiai apibūdinamos. Apie tai užsiminė Heather A.:

Šias haliucinacijas paprastai sunku apibrėžti žodžiais (išskyrus vieną vakarą, kai ilgą laiką užuodžiau marinuotus agurkėlius). Jas galiu apibūdinti kaip įvairių kvapų mišinį (metališkas rutulinis dezodorantas, sūrus ir aštriai saldus pyragas, išsilydęs plastikas trijų dienų senumo šiukšlių krūvoj). Taip – sukūrusi pavadinimų suteikimo, apibūdinimo žaidimą – iš šių haliucinacijų pasidariau pramogą. Iš pradžių kelis kartus per dieną užuosdavau po vieną

kvapą, tai truko porą savaičių. Po poros mėnesių mano užuostų kvapų puokštė tapo įvairesnė – dabar galiu per dieną apibūdinti keletą. Kartais netikėtai gali pasklisti naujas kvapas, kurio daugiau nepavyks užuosti. Kiekvieną jų patiriu skirtingai. Kartais kvapai gali būti labai stiprūs, tarsi kas būtų prilipęs man po nosimi, o paskui staiga išsisklaidyti. Kartais vienas kuris būna subtilus ir tvyro aplinkui beveik nepastebimas.

Kai kurie žmonės patiria tam tikro kvapo haliucinacijų, kurioms įtakos gali turėti kontekstas ar užuomina. Laura H., kuri po kaukolės operacijos beveik prarado uoslę, man parašė, kad kartais patirdavo trumpus kvapų pliūpsnius. Jie buvo gana įtikinami, tačiau sprendžiant iš to, ką ji prisiminė jutusi prieš prarasdama uoslę, ne visai tikslūs. Kartais jie būdavo visai nepanašūs:

Pertvarkius virtuvę vieną vakarą įvyko trumpasis elektros jungimasis. Mano vyras patikino, kad pavojus negresia, bet aš vis vien labai nerimavau, kad gali kilti gaisras. Atsibudau vidury nakties ir nuėjau patikrinti virtuvės, nes užuodžiau trumpo jungimosi sukeltą kvapą. Apžiūrėjau visą virtuvę: koridorių, spinteles, tačiau niekur nepastebėjau gaisro. Tuomet man pasirodė, kad kvapas gali sklisti iš už sienos ar iš kitur.

Ji pažadino savo vyrą. Šis nieko neužuodė, o ji ir toliau jautė stiprų dūmų kvapą. Ji rašė: „Buvau priblokšta, kad taip stipriai užuodžiau tai, ko nėra.“ Kitus žmones gali persekioti vienas nesiliaujantis keistas kvapas, kuris, rodos, virsta ištisu visų blogiausių kvapų pasaulyje mišiniu. Bonnie Blodgett savo knygoje

Remembering Smell aprašė fantominį pasaulį, į kurį pateko dėl sinusito pavartojus stipraus nosies purškalo. Važiuodama greitkeliu, ji pirmą kartą pajuto „keistą" kvapą. Degalinėje ji patikrino savo batus, bet šie buvo švarūs. Tuomet pagalvojo, kad kažkas nutiko automobilio ventiliatoriui – galbūt jame yra įstrigęs negyvas paukštis. Ją persekiojantis kvapas sustiprėdavo ir išblėsdavo, tačiau niekur nedingo. Ji patikrino dar keliolika galimų išorinių priežasčių, kol galiausiai nenoriai buvo priversta pripažinti, jog kvapas yra tik jos galvoje – neurologine, ne psichologine prasme. Ji kvapą apibūdino kaip panašų į „išmatų, vėmalų, degančio kūno bei supuvusių kiaušinių. Nekalbant jau apie dūmus, chemikalus, šlapimą ir pelėsius. Mano smegenys tikrai išradingos." Ypač bjaurių kvapų haliucinacijos vadinamos kakosmija.

Žmonės gali pajusti ir atpažinti turbūt dešimt tūkstančių skirtingų kvapų, tačiau visų įmanomų kvapų skaičius kur kas didesnis, nes nosies gleivinėje yra daugiau nei penki šimtai skirtingų uoslės receptorių. Jų sužadinimas (arba jų sričių smegenyse) gali būti derinamas trilijonais būdų. Kai kuriuos haliucinacinius kvapus gali būti sunku apibūdinti, nes jie skiriasi nuo bet ko, ką yra tekę patirti tikrovėje, – jie nesukelia jokių prisiminimų ar asociacijų. Naujos ir negirdėtos patirtys gali būti skiriamuoju haliucinacijų bruožu. Smegenys, pabėgusios nuo tikrovės, gali sukurti bet kokį garsą, vaizdą ar kvapą – kartais sudėtingus ir neįmanomus jų darinius.

· 4 ·

GIRDĖTI NEBŪTUS DALYKUS

1973 m. žurnalas *Science* išspausdino straipsnį, kuris iškart sukėlė triukšmą. Jis vadinosi „On Being Sane in Insane Places" ir jame buvo aprašytas eksperimentas, kurio metu aštuoni pseudopacientai, niekada neturėję jokių psichinių sutrikimų, prisistatė į skirtingas ligonines įvairiose Jungtinių Amerikos Valstijų vietose. Vienintelis jų nusiskundimas buvo, kad jie „girdi balsus". Jie papasakojo ligoninės darbuotojams, kad nelabai supranta, ką sako balsai, tačiau gali girdėti žodžius: „tuščia", „tuštuma" ir „dunkstelėjimas". Nepaisant šio prasimanymo, jie elgėsi normaliai ir nupasakojo savo pačių (normalias) patirtis ir ligos istorijas. Ir vis dėlto visiems buvo diagnozuota šizofrenija (išskyrus vieną, kuriam diagnozuota „maniakinė depresinė psichozė") ir jie dviem mėnesiams paguldyti į ligoninę, kur jiems išrašyta antipsichozinių vaistų (pastarųjų jie neprarydavo). Psichiatrinių palatose jie ir toliau kalbėjo bei elgėsi normaliai. Ligoninės personalui jie pranešė, kad haliucinaciniai balsai pradingo ir jie jaučiasi gerai. Šie pseudopacientai netgi užsirašinėjo pastabas apie eksperimentą, gana atvirai (seselės užrašuose tai užregistravo, kaip „užsiėmimą rašymu"), tačiau nė

vieno iš pseudopacientų ligoninių darbuotojai neatpažino kaip tokių*. Šis eksperimentas, sukurtas psichologo iš Stanfordo Davido Rosenhano (kuris pats buvo vienas iš pseudopacientų), be kitų dalykų, atkreipė dėmesį į tai, kad gydytojams dažnai užtenka vienintelio požymio – „girdimų balsų", kad jie kategoriškai ir nedelsdami nustatytų šizofreniją, net jeigu nėra jokių kitų simptomų ar elgesio sutrikimų. Psichiatrija ir visuomenė apskritai buvo pakirstos beveik įrodymų nereikalaujančio įsitikinimo, kad girdimi balsai reiškė beprotybę ir atsirasdavo tiktai sunkaus psichinio sutrikimo atveju.

Kaip parodė atsargios ir humaniškos ankstyvųjų šizofrenijos tyrinėtojų abejonės, šis įsitikinimas yra gana naujas. Tačiau maždaug aštuntame dešimtmetyje antipsichoziniai vaistai ir raminamieji pradėjo keisti kitokio tipo gydymą. Anksčiau buvo atidžiai nagrinėjama paciento viso gyvenimo ligos istorija, o dabar šį metodą pakeitė DSM (psichinių sutrikimų diagnostikos ir statistikos vadovas – *vert. past.*) kriterijai, kuriais vadovaujantis diagnozuoti buvo galima akimirksniu.

Eugenas Bleuleris, 1898–1927 m. vadovavęs didžiulei Burghölzli psichinių ligonių prieglaudai netoli Ciuricho, užjautė ir atidžiai rūpinosi šimtais šizofrenija sergančių žmonių. Jis suvokė, kad pacientų girdimi „balsai", kad ir kokie svetimi atrodytų, buvo glaudžiai susiję su jų psichikos būkle ir manijomis. Jis rašė, kad balsai išreiškė „visus siekius ir baimes; visą jų pakitusį

* Tikri pacientai buvo daug pastabesni. Vienas jų sakė: „Tu nesi pamišęs. Esi žurnalistas arba profesorius."

santykį su išoriniu pasauliu ir pirmiausia santykį su juos supančiomis patologiškomis ir priešiškomis jėgomis". 1911 m. Eugenas Bleuleris tai išsamiai aprašė savo puikioje monografijoje *Dementia Praecox; or, The Group of Schizophrenias*:

Balsai ne tik kalba su pacientu, jie taip pat leidžia elektrą jo kūnu, muša jį ir paralyžiuoja, atima jo mintis. Jie dažnai apsireiškia kaip žmonės ar kitais labai keistais pavidalais. Pavyzdžiui, vienas pacientas tvirtina, kad „balsai" tupi virš abiejų jo ausų. Vienas iš balsų yra kiek didesnis už kitą, tačiau jie abu ne didesni už graikinį riešutą ir juos įkūnija ne kas kitas, kaip didelės bjaurios burnos.

Pagrindinis ir dažniausiai pasitaikantis „balsų" turinys yra grasinimai ir keiksmai. Dieną ir naktį jie sklinda iš visur: iš sienų, iš viršaus ir apačios, iš rūsio ir nuo stogo, iš dangaus ir pragaro, iš arti ir iš toli. Valgydamas pacientas girdi balsą: „Kiekvienas kąsnis yra pavogtas." Kai suklumpa, jis išgirsta: „Gaila, kad tavo koja nenukirsta."

Dažnai balsai yra labai prieštaringi. Iš pradžių jie gali būti nusiteikę prieš pacientą, o paskui imti sau prieštarauti. „Už" ir „prieš" vaidmenis dažnai atlieka skirtingų žmonių balsai. Dukros balsas sako pacientui: „Jį sudegins gyvą", o motinos balsas sako: „Jis nebus sudegintas." Be šių persekiojančių balsų, pacientai dažnai girdi gynėjo balsą.

Dažnai balsai tūno žmogaus kūne. Dėl polipų asmuo gali lokalizuoti girdimus balsus nosyje. Žarnyno sutrikimas gali juos susieti su pilvu. Turint seksualinių kompleksų, nepadorius žodžius gali kalbėti penis, šlapimas pūslėje arba nosis. Iš tikrųjų nėščia moteris arba išsigalvojusi nėštumą gali išgirsti kūdikį ar vaikus, kalbančius jos gimdoje.

Gali prabilti negyvi objektai, pavyzdžiui, limonadas; pacientui atrodo, kad jo vardą taria stiklinė su pienu. Su juo pradeda kalbėti baldai.

Bleuleris rašė: „Beveik kiekvienas į ligoninę paguldytas šizofrenikas girdi balsus." Tačiau jis pabrėžė, kad nebūtinai yra atvirkščiai – girdimi balsai nebūtinai reiškia šizofreniją. Liaudies įsivaizdavimu haliucinaciniai balsai yra tapę beveik šizofrenijos sinonimu, tačiau šis supratimas yra klaidingas todėl, kad dauguma balsus girdinčių žmonių nėra šizofrenikai.

Daugelis žmonių praneša girdintys balsus, kurie nebūtinai skirti jiems, kaip kad Nensy C. atveju:

> *Nuolatos girdžiu haliucinacinius pokalbius, ypač naktį, prieš užmiegant. Tuo metu man atrodo, kad tie pokalbiai nėra išgalvoti ir kad vyksta tarp realių žmonių, tik ne šalia manęs, o kažkur kitur. Girdžiu besikivirčijančias poras ir visokius kitokius dalykus. Tai nėra man girdėti balsai ar pažįstami žmonės. Jaučiuosi tarsi radijo imtuvas, įjungtas į kažkieno kito pasaulį (tačiau tai visuomet – anglų kalba kalbantis pasaulis). Nežinau, ar galiu šias patirtis įvardinti kaip kitaip nei haliucinacijas. Aš niekuomet nedalyvauju, į mane niekas nesikreipia – aš tiesiog klausausi.*

„Sveikųjų haliucinacijos" jau XIX a. buvo gerai žinomos ir, tobulėjant neurologijos mokslui, žmonės siekė išsiaiškinti, kas jas sukelia. 1880 m. Anglijoje įkurta psichikos tyrimų draugija siekė surinkti ir išanalizuoti apsireiškimų ir haliucinacijų pavyzdžių, ypač asmenų, praradusių artimuosius. Daugelis įžymių

mokslininkų: fizikų, fiziologų ir psichologų buvo įstoję į šią draugiją (Williamas Jamesas aktyviai bendradarbiavo amerikietiškame draugijos filiale). Šio sisteminio tyrimo objektais tapo telepatija, aiškiaregystė, bendravimas su mirusiaisiais ir dvasių pasauliu.

Šie mokslininkai nustatė, jog haliucinacijos nėra toks jau retas reiškinys žmonijos istorijoje. 1894 m. Tarptautinė būdraujančių ir psichiškai sveikų asmenų haliucinacijų surašymo organizacija tyrinėjo haliucinacijų atsiradimą ir pobūdį – haliucinacijų, kurias patiria normalūs žmonės normaliomis aplinkybėmis (jie pasistengė iš tyrimo pašalinti visus, turinčius akivaizdžių fizinės ar psichinės sveikatos problemų). Septyniolikai tūkstančių žmonių buvo išsiųstas vienas klausimas: „Ar jums kada nors teko patirti įspūdį, kai jaučiatės budrūs, kad matote arba jus liečia gyva būtybė ar negyvas objektas, arba girdite balsą, kuris (bent jau jums taip atrodo) nėra sukeltas išorinių, fizinių priežasčių?"

Daugiau nei 10 procentų atsakė teigiamai, ir iš jų daugiau nei trečdalis girdėjo balsus. Johnas Watkinsas knygoje *Hearing Voices* pastebėjo, jog haliucinaciniai balsai, „turintys religinį ar antgamtišką turinį, sudarė nedidelę tačiau reikšmingą šių ataskaitų dalį". Vis dėlto dauguma haliucinacijų buvo kasdienio pobūdžio.

Turbūt dažniausiai pasitaikanti klausos haliucinacija yra girdėjimas, kaip žinomas arba nepažįstamas balsas taria haliucinaciją patiriančio asmens vardą. Freudas, rašydamas *Kasdienio gyvenimo psichopatologiją*, pastebėjo:

Tais laikais, kai buvau jaunas ir gyvenau vienas svetimame mieste, gana dažnai girdėdavau nepakartojamą ir mylimą balsą, šaukiantį

*mano vardą. Tuomet pradėjau žymėtis tikslų haliucinacijos laiką ir su nerimu teiravausi šeimos narių, ar nebuvo tuo metu kas nors atsitikę. Anot jų, nebuvo jokių nutikimų.**

Balsai, kuriuos kartais girdi šizofrenija sergantys žmonės, dažnai būna kaltinantys, grasinantys, besityčiojantys ar persekiojantys. Visiškai priešingai, normalių žmonių haliucinacijos dažnai yra niekuo neišsiskiriančios, – tai pastebi Danielis Smith'as knygoje *Muses, Madmen, and Prophets: Hearing Voices and the Borders of Sanity*. Smitho tėvas ir senelis girdėjo tokius balsus ir reagavo į juos labai skirtingai. Smith'as rašė, kad jo tėvas pradėjo girdėti balsus būdamas trylikos metų:

Šie balsai buvo neįmantrūs, ir jų turinys nekėlė nerimo. Jie tiesiog duodavo paprastus įsakymus. Pavyzdžiui, balsai jam nurodydavo perkelti stiklinę nuo vienos stalo pusės į kitą arba naudotis tam tikru metro turniketu. Balsų klausymas ir paklusimas jiems pavertė vidinį jo gyvenimą nepakenčiamu.

Kitaip nei tėvas, Smith'o senelis į savo haliucinacinius balsus reaguodavo gana abejingai, o kartais ir žaismingai. Jis papasakojo, kaip kartą bandė jais pasinaudoti lošdamas hipodrome: „Man nepasisekė. Protas buvo užtvindytas balsų, kurie aiškino, kad vienas arba kitas žirgas galėtų laimėti." Balsams sekėsi kiek geriau, kai jis lošė kortomis su draugais. Nei tėvas, nei senelis nebuvo labai linkę į antgamtinius dalykus, abu neturėjo ir kokių rimtų psichikos

* Freudas gana teigiamai žiūrėjo į telepatiją. 1921 m. jis parašė knygą *Psychoanalysis and Telepathy*, kuri buvo išleista tik po jo mirties.

sutrikimų. Jie tiesiog girdėjo niekuo neišsiskiriančius balsus, susirūpinusius kasdieniais dalykais – kaip ir milijonai kitų žmonių.

Smith'o tėvas ir senelis retai kalbėjo apie girdimus balsus. Jie klausėsi jų slaptai ir tyloje, galbūt jausdami, kad prisipažinimas būtų vertinamas kaip beprotybės ar bent jau sunkaus psichinio sutrikimo požymis. Tačiau daugelis neseniai atliktų tyrimų patvirtina, kad girdėti balsus nėra jau taip neįprasta ir kad nemaža dalis juos girdinčiųjų neserga šizofrenija, jie greičiau primena Smith'o tėvą ir senelį.*

Akivaizdu, kad požiūriai į girdimus balsus yra kritiškai svarbūs. Vieną žmogų balsai gali kankinti, kaip Danielio Smith'o tėvo atveju, o kiti, kaip jo senelis, gali juos priimti ramiai. Už asmeninio požiūrio slypi visuomenės požiūris, kuris iš esmės skiriasi skirtingose vietose skirtingais laikotarpiais.

Balsų girdėjimo atvejų pasitaikydavo visose kultūrose ir tai buvo laikoma svarbiu dalyku. Mitiniai graikų dievai dažnai kalbėdavo su mirtingaisiais, kaip ir didžiųjų monoteistinių tradicijų dievai. Šiuo atžvilgiu balsai yra reikšmingi, gal net labiau už vizijas, nes balsai ir kalba, kitaip nei vaizdiniai, jie gali perteikti tikslią žinutę arba komandą.

Iki XVIII a. balsai, kaip ir regėjimai, buvo priskiriami antgamtinėms jėgoms: dievams ar demonams, angelams arba dži-

* Neseniai žmonės, girdintys balsus, įvairiose šalyse pradėjo burtis į grupes ir ginti savo teisę girdėti balsus, juos gerbti ir neatmesti kaip nereikšmingų ir patologinių. Šis judėjimas ir jo svarba aptarami Ivano Leudaro ir Philipo Thomaso knygoje *Voices of Reason, Voices of Madness* bei Sandros Escher ir Mariuso Romme'o 2012 metais parengtoje šios temos apžvalgoje.

nams. Be abejonės, kartais šie balsai sutapdavo su psichozės ar isterijos balsais, tačiau dažniausiai jie nebuvo laikomi patologija. Jei balsai likdavo nepastebimi ir asmeniniai, juos tiesiog priimdavo kaip žmogaus prigimties dalį – faktą, kad taip kai kuriems žmonėms nutinka.

Maždaug XVIII a. viduryje tarp Apšvietos epochos filosofų ir mokslininkų paplito nauja pasaulietinė filosofija ir haliucinacines vizijas bei balsus buvo pradėta vertinti kaip turinčius fiziologinį pagrindą – padidėjusį aktyvumą kai kuriuose smegenų centruose.

Tačiau drauge išsilaikė ir romantiška „įkvėpimo“ idėja – menininkas, ir ypač rašytojas, buvo matomas (arba pats save matė) kaip perrašinėtojas, balso sekretorius, ir kartais (pavyzdžiui, Rilke'i) jam tekdavo laukti metų metus, kol balsas prabils.*

Žmonėms yra įprasta kalbėtis su savimi, nes esame rūšis, turinti kalbos dovaną. Puikus rusų psichologas Levas Vygotskis manė, kad „vidiniai pokalbiai“ yra būtina sąlyga bet kokiai savarankiškai veiklai. Kaip ir visi, aš didžiąją dienos dalį prasikalbu su savimi – peikiu save (Kvaily! Kur palikai akinius?), skatinu (tau pavyks!), skundžiuosi (kodėl tas automobilis atsidūrė mano juostoje?) ir kiek rečiau – pasveikinu save (baigta!). Šie balsai niekieno. Niekada jų nepalaikyčiau Dievo ar kieno nors kito balsu.

* Savo knygoje *Of Two Minds: Poets Who Hear Voices* Judith Weissman pateikia tvirtų įrodymų, kuriuos sudaro pačių poetų liudijimai, kad daugelis jų, nuo Homero iki Yeatso, buvo įkvėpti ne vien metaforinių balsų, tačiau tikrų klausos haliucinacijų.

Tačiau kartą, kai buvau pakliuvęs į bėdą – bandžiau leistis nuo kalno smarkiai susižeidęs koją, išgirdau vidinį balsą, kuris visiškai nepriminė mano įprasto vidinio veblenimo. Patyriau daug vargo bandydamas perbristi upelį su išnarintu ir sulenktu keliu. Šios pastangos mane pribloškė, porą minučių stovėjau nejudėdamas, kol apėmė saldi apatija, ir aš pagalvojau sau – o kodėl nepailsėjus. Galbūt reikėtų numigti? Tam iškart pasipriešino stiprus, aiškus ir įsakmus balsas, kuris tarė: „Negali čia ilsėtis – negali niekur ilsėtis. Privalai eiti į priekį. Rask patogų tempą ir nenustok judėti į priekį." Šis geranoriškas balsas – gyvybės balsas – palaikė mane ir suteikė ryžto. Aš nustojau drebėti ir daugiau nepraradau tvirtybės.

Kopdamas į Andus Joe Simpsonas patyrė katastrofišką atsitikimą. Jis nukrito nuo ledo atbrailos į gilų plyšį ledyne ir susilaužė koją. Knygoje *Touching the Void* jis prisiminė, kaip iš visų jėgų stengėsi išgyventi, – jam padėjo skatinantis ir vadovaujantis balsas:

> *Apink tvyrojo tyla, sniegas, tuščias, negyvas dangus ir aš, sėdintis ten, bandantis suprasti, kas nutiko, bei tai, ką man teks padaryti. Prieš mane neveikė jokios tamsios jėgos. Tai pasakė balsas, esantis mano galvoje, kirsdamas per minčių kratinį savo šaltai racionaliu garsu.*
>
> *Atrodė, tarsi manyje tuščiai ginčytųsi du protai. Vienas balsas buvo švarus, aiškus ir įsakmus. Jis visuomet buvo teisus, – kai tik prakalbdavo, – aš klausiau ir vykdžiau jo sprendimus. Kitas balsas kliedėjo padrikas vaizdinių, prisiminimų ir vilčių serijas. Jo klausiausi tarsi svajodamas ir drauge ruošiausi vykdyti kito balso įsakymus. Privalėjau pasiekti ledyną. Balsas man tiksliai pasakė,*

kaip tai padaryti, ir aš paklusau, o kitas mano protas abstrakčiai šokinėjo nuo vienos idėjos prie kitos. Balsas ir laikrodis ragindavo judėti tuomet, kai ledyno skleidžiama šiluma sukeldavo mieguistumą, nuovargį ir svaigulį. Buvo trečia valanda dienos – iki saulės laidos likusios trys su puse valandos. Aš nenustojau judėti, tačiau greitai supratau, kad į priekį slenku lėtai ir gremėzdiškai. Tai, kad judėjau kaip sraigė, kažkodėl man nekėlė nerimo. Tol, kol paklusau balsui, nieko blogo nutikti negalėjo.

Tokių balsų gali pasigirsti visiems, atsidūrusiems ypač grėsmingose ir pavojingose situacijose. Freudui pasitaikė du tokie atvejai, kurių metu jis girdėjo balsus. Apie tai jis užsiminė knygoje *On Aphasia*:

Pamenu, jog gyvenime buvau du kartus pakliuvęs į pavojų, ir kas kartą suvokimas apie grėsmę ateidavo staiga. Abu kartus jaučiau, kad „atėjo galas". Paprastai mano vidinė kalba prasidėdavo nuo neaiškių garsavaizdžių ir nežymių lūpų judesių, tačiau šiose grėsmingose situacijose žodžius girdėjau taip, tarsi man kas būtų juos šaukęs į ausis, ir tuo pat metu mačiau juos, lyg jie būtų išspausdinti ant popieriaus, kabančio ore.

Grėsmė gyvybei gali kilti ir iš vidaus, ir, nors nežinome, keliems bandymams nusižudyti kelią užkirto balsas, manau, jog tokių atvejų pasitaiko. Mano draugė Liz, žlugus jos meilės romanui, jautėsi siaubingai prislėgta. Ji ruošėsi praryti saują migdomųjų, užsigerdama stikline viskio, bet krūptelėjo išgirdusi balsą: „Ne, tu visai nenori taip elgtis. Atmink, kad to, ką jauti dabar, vėliau

nebejausi." Atrodė, kad balsas sklistų iš išorės – tai buvo vyro balsas, tačiau Liz nežinojo, kas kalba. Ji tyliai paklausė: „Kas taip pasakė?", bet nesulaukė jokio atsakymo, ir, pasak jos, kėdėje priešais materializavosi „grūdėta" figūra. Tai buvo jaunas vyriškis, vilkintis XVIII a. kostiumą. Jis porą sekundžių pamirgėjo ir dingo. Liz apėmė neįtikėtinas palengvėjimas ir džiugesys. Nors ir žinojo, kad balsas atsklido iš jos pačios gelmių, tačiau kalbėdama apie jį, Liz žaismingai vadindavo balsą „angelu sargu".

Žmonės įvairiai aiškina girdimus balsus, ir visi skirtingi paaiškinimai gali tikti priklausomai nuo aplinkybių. Atrodo, priešiškiausių ir labiausiai persekiojančių psichozės balsų pagrindas radikaliai skiriasi nuo girdėjimo, kaip kažkas taria jūsų vardą tuščiame name. O šio balso kilmė irgi skiriasi nuo tų, kurie girdimi kritinėse ar beviltiškose situacijose.

Klausos haliucinacijos gali būti susijusios su neįprastu aktyvumu pirminėje klausos sistemos žievės srityje. Ši tema turėtų būti giliau nagrinėjama, ir ne tik žmonių, sergančių psichoze, kontekste, bet ir sveikųjų taip pat. Didžioji dalis tyrimų kol kas nagrinėjo tik psichinėmis ligomis sergančių žmonių klausos haliucinacijas.

Kai kurie mokslininkai mano, kad klausos haliucinacijos atsiranda dėl nesugebėjimo atpažinti vidinės kalbos kaip savos. O galbūt tai kyla iš klausos sričių kryžminio jaudinimo. Tai reiškia, kad daugelio mūsų mintys tampa „įgarsintos".

Galbūt egzistuoja kokia nors fiziologinė kliūtis ar slopinimas, kurie trukdo mums girdėti tokius vidinius balsus kaip išorinius.

Galbūt tiems žmonėms, kurie nuolatos girdi balsus, ši kliūtis yra kaip nors pažeista ar neišsivysčiusi. Tačiau galbūt reikėtų apversti klausimą ir pasiteirauti, kodėl dauguma mūsų balsų negirdi. Julianas Jaynesas savo didelę įtaką turėjusioje knygoje *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind*, išleistoje 1976 m., mąstė apie tai, kad ne per seniausiai visi žmonės girdėjo balsus, kylančius viduje iš dešiniojo smegenų pusrutulio, tačiau juos suvokė (kairiuoju pusrutuliu) kaip išorinius ir manė, kad su jais tiesiogiai bendrauja dievai. Pasak Jayneso, apie 1000 m. pr. Kr., modernėjant žmonių sąmonei, mes tuos balsus internalizavome ir pradėjome atpažinti kaip savus.*

Kiti mokslininkai spėja, kad klausos haliucinacijos gali kilti dėl per didelio dėmesio, sutelkto į subvokalinį srautą, kuris lydi žodinį mąstymą. Akivaizdu, kad „balsų girdėjimas“ ir „klausos haliucinacijos“ yra terminai, aprėpiantys daugybę skirtingų reiškinių.

Nors balsai ir turi prasmę, nesvarbu, ar tai kas nežymaus ar reikšmingo, kai kurios klausos haliucinacijos sudarytos beveik vien iš keistų garsų. Turbūt labiausiai paplitęs yra spengimas ausyse, beveik nesustojantis švilpimo ir cypimo garsas, kuris dažnai atsiranda praradus klausą ir kartais gali būti nepakenčiamai garsus.

* Jaynesas manė, kad šizofrenijos ir kitų ligų atveju gali įvykti grįžimas į „dvikameriškumą“. Kai kurie psichiatrai (pavyzdžiui, Nasrallah, 1985) palaiko šią idėją ar bent jau idėją, kad šizofrenijos atveju balsai kyla iš dešiniojo smegenų pusrutulio, tačiau nėra atpažįstami kaip savi, dėl to yra suvokiami kaip svetimi.

Įvairaus triukšmo – dūzgimo, dundesio, čirškimo, beldimo, šnarėjimo, spengimo ir duslių balsų girdėjimas paprastai siejamas su klausos problemomis. Situaciją gali apsunkinti daugybė veiksnių, įskaitant kliedesius, silpnaprotystę, toksinus ar stresą. Kai medicinos rezidentai dirba be pertraukų, miego trūkumas gali jiems sukelti aibę haliucinacijų, kurios apima bet kokius jutiminius procesus. Vienas jaunas neurologas rašė man, kad tais atvejais, kai dirbdavo daugiau nei trisdešimt valandų be perstojo, girdėdavo ligoninės telemetrijos ir ventiliatorių signalus, o kartais, kai jau būdavo grįžęs namo, patirdavo skambančio telefono haliucinaciją.*

Nors muzikines frazes ar dainas galima girdėti drauge su balsais ir kitu triukšmu, daugelis žmonių „girdi" vien muziką ar muzikines frazes. Muzikinių haliucinacijų gali atsirasti dėl insulto, auglio, aneurizmos, infekcinės ligos, neurodegeneracinio proceso arba dėl toksinų sutrikus medžiagų apykaitai. Tokiais atvejais haliucinacijos paprastai išnyksta, kai tik jas sukėlęs sutrikimas nuslūgsta arba yra išgydomas.**

* Savo internetiniame dienoraštyje (www. reallysarahsyndication.com) Sarah Lipman užsiminė apie „iliuzinių skambučių" fenomeną, kai žmonės įsivaizduoja ar haliucinacijoje girdi skambant savo mobilųjį telefoną. Ji tai sieja su budrumo būsena, laukimu ar nerimu, pavyzdžiui, kai pagalvoja, jog išgirs kažką beldžiant į duris arba verkiant savo vaiką. Ji man rašė: „Dalis mano sąmonės stengiasi klausytis, ar ko neišgirsiu. Man atrodo, kad ši perdėto budrumo būsena ir sukuria tuos iliuzinius garsus."

** Kai smilkininę smegenų skiltį ištinka apopleksija, žmogų gali ištikti muzikinių haliucinacijų priepuolis. Tačiau tokiais atvejais muzikinės haliucinacijos turi fiksuotą ir nekintančią formą. Jos pasirodo drauge su kitais simptomais ▸

Kartais sunku rasti konkrečią muzikinių haliucinacijų priežastį. Tačiau, remdamasis savo darbo, daugiausia su senais žmonėmis, patirtimi, galiu pasakyti, kad dažniausiai pasitaikanti muzikinių haliucinacijų priežastis yra dalinis klausos praradimas arba kurtumas. Ir tokiais atvejais haliucinacijos gali nesiliauti, net jei klausa atkuriama su klausos aparatu ar vidurinės ausies implantu. Iš Dianos G. laiško man:

Kiek pamenu, man visada spengdavo ausyse. Tai vyksta beveik 24 valandas per parą ir spengimas labai aukštų dažnių. Tas garsas yra visai kaip cikadų skleidžiamas garsas, kai jos vasarą pulkais grįžta į Long Ailendą. Vieną akimirką per pastaruosius metus [suvokiau], kad mano galvoje groja muzika. Nuolatos girdėjau Bingą Crosby su draugais bei orkestru dainuojant „White Christmas". Iš pradžių galvojau, kad tai sklinda iš kitame kambaryje stovinčio radijo, kol pašalinau visas išorines priežastis. Tai truko ištisas dienas ir aš supratau, jog negaliu dainos išjungti ar sumažinti garso. Tačiau pasitreniravusi galėjau keisti žodžius, greitį bei harmonijas. Nuo tada muziką girdžiu beveik kas dieną, dažniausiai ji prasideda vakare ir kartais skamba taip garsiai, kad trukdo susikalbėti. Dažniausiai tai yra man žinomos melodijos: himnai, mėgstami kūriniai iš tų laikų, kai grojau pianinu, bei dainos iš ankstyvų prisiminimų. Skambantys kūriniai visuomet lydimi žodžių.

Ši kakofonija pasipildė, kai tuo pat metu pradėjau girdėti trečią garsą, kuris skamba taip, tarsi kas klausytų pokalbių laidos per radiją ar žiūrėtų televizorių. Nepaliaujamai girdžiu balsus – vyrų

▸ (galbūt su vaizdinėmis ar uoslės haliucinacijomis arba *déjà vu* pojūčiu) ir jokiu kitu metu. Epileptinė muzika baigsis, jei šie priepuoliai bus suvaldyti mediciniškai ar chirurgiškai.

ir moterų, su tikromis pauzėmis, intonacijomis garsui stiprėjant ar nutylant. Tik nesuprantu jų tariamų žodžių.

Dianai jau vaikystėje prasidėjo progresuojantis kurtumas ir jos situacija neįprasta todėl, kad ji patiria muzikines bei pokalbių haliucinacijas.*

Muzikinės haliucinacijos būna labai įvairios – kartais tylios, kartais nemaloniai garsios, kartais paprastos arba sudėtingos, tačiau tam tikros savybės būdingos visoms. Pirmiausia jos susijusios su percepcija ir atrodo, kad yra sukeliamos išorinio šaltinio. Tuo jos skiriasi nuo vaizdinių (netgi galvoje užstrigusi daina, dažnai erzinantis ir įkyrus muzikinis vaizdinys, kurį daugelis mūsų kartkartėm patiriame). Žmonės, patiriantys muzikines haliucinacijas, visuomet ieško išorinės priežasties – radijo, kaimynų televizoriaus, muzikantų, grojančių gatvėje, ir tik tada, kai nepajėgia rasti jokio išorinio šaltinio, supranta, kad greičiausiai priežastis – jie patys. Jie tai gali prilyginti magnetofonui ar „iPodui“ smegenyse – tai kažkas mechaniško ir savarankiško, nekontroliuojama ir neatskiriama savasties dalis.

* Dauguma žmonių, kuriuos ištinka muzikinės haliucinacijos, yra vyresnio amžiaus ir neprigirdintys. Yra gana įprasta juos laikyti išprotėjusiais, psichiškai nesveikais ar silpnapročiais. Po infarkto Jean G. buvo paguldyta į ligoninę ir po poros dienų ji pradėjo „girdėti tolumoje dainuojantį vyrų chorą. Garsas sklido tarsi per mišką“. (Kai po kelerių metų ji man parašė laišką, vis dar girdėjo šį chorą, ypač kai būdavo įsitempusi ar labai pavargusi.) Tačiau, pasak jos: „aš greitai nustojau kalbėti apie šią muziką, kai susidūriau su slauge, kuri manęs klausė: „Ar galite pasakyti savo vardą? Ar žinote, kokia šiandien diena?“ Aš jai atsakiau: „Aišku, žinau, kokia šiandien diena – šiandien vykstu namo.“

Žinia, kad tokie dalykai egzistuoja asmens galvoje, gali sukelti sumišimą ir neretai baimę. Baimę, kad asmuo baigia išprotėti arba kad iliuzinė muzika signalizuoja apie auglį, insultą ar demenciją. Tokios baimės dažnai trukdo žmonėms pripažinti, kad jie patiria haliucinacijas. Galbūt dėl to muzikinės haliucinacijos ilgai buvo laikomos retomis, tačiau dabar jau žinoma, kad tai toli gražu nėra tiesa.*

Atsiradusios muzikinės haliucinacijos gali paveikti percepciją. Jų garsumas gali prilygti spengimui ausyse, dėl to gali pasidaryti sunku girdėti žmones kalbant (vaizdai tokiu būdu beveik niekada nesivaržo su percepcija).

Muzikinės haliucinacijos dažnai atsiranda staiga, be aiškios jas sukeliančios priežasties. Vis dėlto dažnai jos pasirodo po spengimo ausyse ar išorinio triukšmo (kaip lėktuvo variklio ar žoliapjovės ūžesys), klausantis realios muzikos arba bet ko, kas primintų konkretų muzikinį kūrinį ar stilių. Kartais jas sukelia išorinės asociacijos, kaip kad nutikdavo vienai mano pacientei, kuri kas kartą, praėjusi pro prancūzišką kepyklą, išgirsdavo dainą „Alouette, gentille alouette“.

Kai kurie žmonės muzikines haliucinacijas patiria be perstojo, o kitus jos užklumpa protarpiais. Haliucinacijose girdima muzika paprastai yra pažįstama, tačiau ne visada mėgstama. Vienas iš mano pacientų haliucinacijose girdėdavo nacių maršus, girdėtus vaikystėje, ir tai jį gąsdino. Muzika gali būti vokalinė ar instrumentinė, klasikinė ar populiarioji, bet dažniausiai pacientai ją girdėjo jaunystėje. Kartais pacientai, anot mano

* Muzikines haliucinacijas (drauge su įkyriais muzikiniais vaizdiniais bei galvoje užstringančiomis dainomis) plačiau aprašiau knygoje *Musicophilia*.

respondento, kuris yra talentingas muzikantas, gali girdėti „beprasmes frazes ir motyvus“.

Haliucinacijose girdima muzika gali būti tokia detali, kad asmuo aiškiai girdės kiekvieną natą kūrinyje, kiekvieną instrumentą orkestre. Toks detalumas ir aiškumas dažnai stebina haliucinacijas patiriantįjį, kuriam paprastomis aplinkybėmis galbūt vargiai pavyktų galvoje išlaikyti paprastą melodiją, ką jau kalbėti apie sudėtingas chorines ar instrumentines kompozicijas. (Galbūt tai yra ypatingo aiškumo ir neįprastų detalių analogija – bruožų, kurie apibūdina daugybę vaizdinių haliucinacijų.) Dažnai haliucinacijose girdima viena tema, tarkim, keli taktai, besikartojantys nuolatos tarsi užstrigusi plokštelė. Viena mano pacientė per dešimt minučių (jos vyras užfiksavo laiką) išgirdo giesmę „O Come, All Ye Faithful“ devyniolika su puse karto; ji kankinosi, nes giesmės taip ir nepavykdavo išgirsti iki galo. Haliucinacinės muzikos intensyvumas gali augti lėtai, o paskui po truputį mažėti, tačiau ji gali suskambėti staigiai, visu garsumu, takto viduryje ir taip pat staigiai sustoti (pasak pacientų, tai tarsi išsijungiantis ir įsijungiantis jungiklis). Kai kurie pacientai dainuoja drauge su savo muzikinėmis haliucinacijomis, kiti į jas nekreipia dėmesio. Haliucinacijos toliau vyksta savaime, nepriklausomai nuo to, ar jos kam nors rūpi, ar ne. Ir jos gali tęstis, vystytis sava eiga, net jei asmuo klausosi ar groja ką nors kito. Smuikininkas Gordonas B. kartais patirdavo muzikinę haliucinaciją, tuo pat metu koncerte grodamas visai kitą kūrinį.

Muzikinės haliucinacijos yra linkusios plisti. Šį procesą gali paskatinti pažįstama melodija ar sena daina, prie kurios per kelias dienas ar savaites gali prisidėti kita daina, o paskui dar

kita, kol susidaro ištisas haliucinacinės muzikos repertuaras. Toks repertuaras taip pat linkęs keistis – viena melodija gali pradingti, o ją netrunka pakeisti kita. Žmogus negali savanoriškai sukelti ar sustabdyti haliucinacijų, tačiau kai kuriems kartais pavyksta pakeisti vieną haliucinacinės muzikos kūrinį kitu. Vienas žmogus, kuris sakė, kad kaukolėje turi „automatinį patefoną“, pastebėjo, jog panorėjęs gali keisti „įrašus“ tuo atveju, kai jie yra panašaus ritmo ar stiliaus, tačiau išjungti patefono jam nepavyksta.

Ilgalaikė tyla arba garso monotonija taip pat gali sukelti klausos haliucinacijų. Turėjau pacientų, kurie tai patyrė medituodami atsiskyrę arba ilgą laiką keliaudami jūra. Jessica K., jauna moteris, neturinti jokių klausos sutrikimų, laiške man rašė, kad jos haliucinacijos prasidėdavo dėl garso monotonijos:

> *Kai aplink girdėti baltasis triukšmas, pavyzdžiui, tekantis vanduo arba veikiantis oro kondicionierius, aš dažnai pradedu girdėti muziką ar balsus. Juos girdžiu aiškiai (iš pradžių dažnai eidavau ieškoti radijo, kurį maniau palikusi įjungtą kitame kambaryje). Tačiau tos muzikos su žodžiais ar balsais (tai visada skamba kaip radijo pokalbių laida ar kažkas panašaus, o ne kaip tikras pokalbis) niekada negirdžiu taip aiškiai, kad sugebėčiau atskirti žodžius. Šiuos garsus girdžiu tik baltojo triukšmo kontekste, ir tik tuomet, kai aplink nėra kitų garsų.*

Muzikinės haliucinacijos rečiau kyla vaikams, tačiau vienas pas mane apsilankęs berniukas vardu Michaelas jas patiria nuo penkerių ar šešerių metų. Jo girdima muzika nesiliauja ir yra visa

apimanti, o tai dažnai jam trukdo sutelkti dėmesį į kitus dalykus. Kiek dažniau muzikinės haliucinacijos aplanko sulaukus garbaus amžiaus, kitaip nei balsų girdėjimas, kuris, sprendžiant iš tai patiriančių žmonių, prasideda vaikystėje ir tęsiasi visą gyvenimą.

Kai kuriuos žmones nuolatos patiriamos muzikinės haliucinacijos kankina, tačiau daugelis prisiderina ir išmoksta gyventi su šia priverstine muzika. Kitiems ši vidinė muzika net ima patikti – jiems atrodo, kad tai praturtina gyvenimą. Ivy L., gyvybinga ir aiškiai mintis reiškianti aštuoniasdešimt penkerių metų senutė, kartais patiria vaizdinių haliucinacijų dėl geltonosios dėmės degeneracijos bei muzikinių ir garsinių haliucinacijų dėl turimų klausos sutrikimų. Ponia L. man rašė:

2008 m. gydytoja man išrašė paroksetino dėl to, ką ji vadino depresija, o aš – liūdėsiu. Mirus vyrui, persikėliau iš Sent Luiso į Masačiusetsą. Praėjus savaitei nuo to laiko, kai pradėjau vartoti paroksetiną, žiūrėdama olimpiadą nustebau išgirdusi lėtą muziką, kuri pradėjo skambėti per vyrų plaukimo varžybas. Kai išjungiau televizorių, muzika tęsėsi ir skamba iki šiol beveik kiekvieną minutę, kai nemiegu.

Nuo tada, kai prasidėjo muzika, gydytoja išrašė zyprekso, kuris turėjo pagelbėti. Tai man sukėlė vaizdinę haliucinaciją – naktį regėjau drumzlinas, rudas, kunkuliuojančias lubas. Pradėjus antrą vaistų ciklą, vonios kambaryje pradėjau regėti gražių, permatomų tropinių augalų haliucinacijas. Dėl to nustojau gerti šiuos vaistus ir vaizdinės haliucinacijos išnyko, tačiau muzika tęsėsi.

Nėra taip, kad aš paprasčiausiai „atkuriu" tas dainas atmintyje. Muzika, grojanti namuose, yra garsi ir aiški, tarsi sklistų iš kompaktinės plokštelės ar būtų atliekama orkestro. Būnant didelėje erdvėje, pavyzdžiui, prekybos centre, garsas sustiprėja. Ši muzika yra be dainininkų ar žodžių. Balsų neteko girdėti, išskyrus kartą, kai snausdama išgirdau, kaip kažkas atkakliai šūktelėjo mane vardu.

Tam tikrą trumpą laikotarpį „girdėjau" durų skambučius, telefonus, žadintuvus, nors nė vienas iš jų iš tikrųjų neskambėjo. Daugiau to nebepatiriu. Be muzikos, kartais girdžiu žiogus, žvirblius, arba lėtai birbiantį didelio sunkvežimio variklį man iš dešinės. Patirdama šiuos dalykus, puikiai žinau, kad jie nevyksta iš tikrųjų. Aš ir toliau dirbu savo darbus: tvarkau sąskaitas ir finansus, kraustau daiktus, tvarkausi namus. Mano atmintis gana tiksli, išskyrus retus atvejus, kai pamirštu, kur padėjau kokį popierių.

Aš galiu „pradėti" melodiją arba ją man gali sukelti kokia nors frazė, tačiau negaliu sustabdyti garsinių haliucinacijų. Negaliu sustabdyti „pianino", grojančio paltų spintoje, „klarneto", skambančio nuo svetainės lubų, nesibaigiančių „God Bless America" pasikartojimų ar pabudimų rytais su „Good Night, Irene". Tačiau kažkaip gyvenu toliau.

PET (nuskaitymas pozitroninės emisijos tomografu) ir magnetinio rezonanso tomografijos pateikta vaizdinė medžiaga parodė, jog muzikinės haliucinacijos, kaip ir realios muzikos girdėjimas, susijusios su plataus tinklo, į kurį įeina nemažai smegenų sričių, aktyvinimu – tai klausos sritys, motorinė žievė,

vaizdinės sritys, baziniai mazgai, smegenėlės, hipokampas ir migdolas. (Muzika sutelkia kur kas daugiau smegenų sričių nei bet kokia kita veikla. Tai viena iš priežasčių, dėl ko muzikos terapija yra naudinga gydant įvairiausius sutrikimus.) Šį muzikinį tinklą galima sužadinti tiesiogiai, kartais tai atlieka židininė epilepsija, aukšta temperatūra ar delyras. Tačiau, pasirodo, kad daugelio muzikinių haliucinacijų atveju aktyvumo iškrova muzikiniame tinkle pastebima tada, kai įprastai veikiantis slopinimas ir suvaržymas susilpnėja. Dažniausia tokio slopinimo priežastis yra garsų trūkumas arba kurtumas. Taigi kurčių vyresnio amžiaus žmonių muzikinės haliucinacijos yra tapačios Charles'io Bonnet sindromo sukeltoms vaizdinėms haliucinacijoms.

Nors kurtumo sukeltos muzikinės haliucinacijos ir vaizdinės CBS haliucinacijos gali būti fiziologiškai panašios, fenomenologiškai jos smarkiai skiriasi. Tai parodo, kokie skirtingi yra mūsų vaizdiniai ir muzikiniai pasauliai – ir šie skirtumai tampa akivaizdūs, kai įvairiai bandome tuos pasaulius suvokti, prisiminti ar įsivaizduoti. Mums nėra duotas iš anksto sukurtas vaizdinis pasaulis – jį turime susikonstruoti patys kaip galima geriau. Ši konstrukcija apima daugelio funkcinių smegenų lygmenų analizę ir sintezę, pradedant nuo linijų ir kampų suvokimo bei orientacijos pakaušinėje smegenų skiltyje. Aukštesniaisiais apatinės smilkininės žievės lygmenimis vaizdinio suvokimo elementai yra daug sudėtingesnio pobūdžio, jie yra skirti gamtos vaizdų, objektų, gyvūnų ir augalų formoms, raidėms ir veidams analizuoti ir atpažinti. Sudėtingoms vaizdinėms haliucinacijoms reikia šių elementų jungties, jų surinkimo draugėn; ir šie rinkiniai yra nuolatos perstatomi, išardomi ir vėl surenkami.

Muzikinės haliucinacijos gana smarkiai skiriasi. Muzikos atveju, nors ir yra skirtingos funkcinės sistemos, skirtos tonacijai, tembrui, ritmui ir t. t. suvokti, muzikiniai smegenų tinklai dirba drauge. Neįmanoma kardinaliai pakeisti muzikos kūrinių melodijos, tempo ar ritmo ir manyti, kad jie nepraras savo muzikinės tapatybės. Muzikos kūrinį mes suvokiame kaip visumą. Nepriklausomai nuo pradinių muzikos ir atminties suvokimo procesų, kai muzikos kūrinys yra žinomas, jis atmintyje būna išlikęs ne kaip atskirų elementų rinkinys, o kaip užbaigtas procesas. Protas/smegenys imasi *atlikti* muziką, kai tik ji yra prisimenama. Tai galioja ir tuomet, kai ji išsiveržia spontaniškai – haliucinacijos ar galvoje įstrigusios dainos pavidalu.

· 5 ·

PARKINSONIZMO MIRAŽAI

Jamesas Parkinsonas savo žymioje 1817 metų esė *Essay on the Shaking Palsy* aprašė ligą (dabar vadinamą jo vardu), kuri veikia judesį ir laikyseną, tačiau nepažeidžia jutimų bei intelekto. Po šios esė pusantro amžiaus beveik niekas neminėjo suvokimo sutrikimų ar haliucinacijų, kurie pasitaiko pacientams, sergantiems Parkinsono liga. Tačiau 1980 m. pabaigoje gydytojai pradėjo suprasti (ir tik reaguodami į atidžią apklausą, nes pacientai dažnai nenori to pripažinti), kad galbūt trečdalis ar daugiau nuo Parkinsono gydomų žmonių, kaip pastebėjo Gillesas Fénelonas ir kt., buvo patyrę haliucinacijų. Dabar beveik visi, kuriems diagnozuojama Parkinsono liga, yra gydomi L-dopa ar kitais vaistais, kurie smegenyse padidina dopamino kiekį.

Mano paties, kaip jauno gydytojo, patirtis su parkinsonizmu atsirado dėl pacientų, kuriuos aprašiau knygoje *Awakenings*. Pastarieji sirgo ne paprasta Parkinsono ligos forma, bet daug sudėtingesniu sindromu. Jiems teko išgyventi letarginio encefalito epidemiją, kuri prasidėjo po Pirmojo pasaulinio karo. Kartais, praėjus dešimtmečiams, jiems išryškėdavo poencefalitiniai

sindromai, įskaitant ne tik labai sunkios formos parkinsonizmą, bet dažnai ir kitokius sindromus, ypač miego ir būdravimo sutrikimus. Šie poencefalitiniu sindromu sergantys pacientai daug jautriau reagavo į L-dopo poveikį nei asmenys, sergantys paprasta Parkinsono liga. Daugelį jų, vos pradėjus vartoti L-dopą, aplankė pernelyg ryškūs sapnai ar košmarai. Tai dažniausiai būdavo pirmasis akivaizdus vaistų poveikis. Kai kuriems pacientams atsirado polinkis į vaizdines iliuzijas ar haliucinacijas.

Pradėjęs vartoti L-dopą, Leonardas L. tuščiame televizoriaus ekrane ėmė matyti veidus, o kai pažiūrėdavo į kambaryje kabantį paveikslą, kuris vaizduoja laukinių Vakarų miestelį, šis atgydavo – iš smuklių pasipildavo žmonės, gatvėmis raiti jodavo kaubojai.

Kita poencefalitiniu sindromu serganti moteris, Martha N., „siūdavo" su haliucinacinėmis adatomis ir siūlais. Kartą ji tarė: „Žiūrėkite, kokią puikią lovatiesę jums šiandien išsiuvinėjau! Matote, kokie gražūs drakonai ir vienaragis aptvare", – Martha nubrėžė nematomus jų kontūrus ore. „Štai, imkite", – tarė ji ir padavė nematomą lovatiesę man į rankas.

Gertie C. atveju haliucinacijos (kurių atsiradimą paskubino prie L-dopo pridėtas amantadinas) buvo ne tokios malonios. Praėjus trims valandoms po pirmos dozės ji smarkiai susijaudino ir pradėjo regėti beprotiškas haliucinacijas. Gertie ėmė šaukti: „Prie manęs grėsmingai artėja mašinos, jos spiečiasi aplink mane!" Ji taip pat matė veidus, kurie atrodė „lyg kaukės, kurios staiga atsiranda ir greit išnyksta". Kartais Gertie imdavo šypsotis susižavėjimo kupina šypsena ir sušukdavo: „Žiūrėk, koks gražus medis, toks gražus!.." – ir jos akys prisipildydavo džiugesio ašarų.

Kitaip nei poencefalitiniu sindromu sergantys pacientai, paprastos Parkinsono ligos kamuojami dažniausiai vaizdines haliucinacijas patiria tik praėjus daugeliui mėnesių ar metų nuo vaistų vartojimo pradžios. Apie 1970 m. turėjau keletą tokių pacientų, kurie skundėsi haliucinacijomis; jos daugiausia (tačiau ne tik) buvo vaizdinės. Kartais jos prasidėdavo voratinklių, vandens ženklų ar kitų geometrinių raštų vaizdais. Kiti pacientai iš pat pradžių patirdavo sudėtingas haliucinacijas – dažniausiai regėdavo gyvūnus ar žmones. Tokios haliucinacijos gali atrodyti gana tikroviškai (viena pacientė parkrito ant žemės begaudydama haliucinacinę pelę), tačiau pacientai netrunka atskirti jas juo realybės ir pradeda nekreipti dėmesio. Tuo metu nesugebėjau rasti beveik jokios informacijos apie tokias haliucinacijas medicininėje literatūroje, nors kartais ir buvo minima, jog L-dopa pacientams gali sukelti „psichozę". Vis dėlto apie 1975 m. daugiau nei ketvirtadalis mano pacientų, sergančių paprasta Parkinsono liga, jau kurį laiką patirdavo haliucinacijas, nepaisant teigiamo L-dopa dopamino agonistų poveikio.

Dizaineriui Edui W. vaizdinės haliucinacijos prasidėjo praėjus porai metų nuo to laiko, kai pradėjo vartoti L-dopą ir dopamino agonistus. Jis suprato, kad tai – haliucinacijos ir žiūrėjo į jas linksmai bei smalsiai. Nepaisant to, vienas jo gydytojas pareiškė, kad Edas yra psichiškai nesveikas – tai buvo liūdna ir klaidinga diagnozė.

Jis dažnai jaučia, tarsi būtų ant haliucinacijos „ribos". Ją peržengia dažniausiai naktį arba tuomet, kai nuobodžiauja ar yra pavargęs. Kartą, mums pietaujant drauge, jis patyrė įvairių, kaip pats pavadino, „iliuzijų". Mano mėlynas megztinis, užmestas ant kėdės, virto

nuožmiu, fantastišku gyvūnu su dramblio galva, iškištais ilgais mėlynais dantimis ir kažkuo primenančiu sparnus. Dubenėlis su makaronais ant stalo tapo „žmogaus smegenimis", bet tai nesutrikdė jo apetito. Ant mano lūpų jis matė „tarsi teletaipo raides" – jos sudarė „žodžius", kurių Edui nepavyko perskaityti. Šie žodžiai nesutapo su tais, kuriuos tariau. Anot jo, šios iliuzijos „susikuria" vietoje, akimirksniu ir nevalingai. Jis negali jų kontroliuoti ar sustabdyti, pavyzdžiui, užmerkęs akis. Kartais jos būna draugiškos, o kartais bauginančios. Dažniausiai Edas į jas tiesiog nekreipia dėmesio.

Kartais Edas pereina nuo „iliuzijų" prie tiesioginių haliucinacijų. Viena iš tokių buvo apie jo katę, kuri porai dienų buvo palikta pas veterinarą. Edas ir toliau ją matė namuose, kelis kartus per dieną, išlendančią iš šešėlių kambario kampe. Ji pereidavo per kambarį nekreipdama į jį jokio dėmesio ir vėl pranykdavo šešėliuose. Edas iškart suprato, jog tai – haliucinacija ir jam nekilo noro bendrauti su ja (nors tai ir sukėlė jam smalsumą ir susidomėjimą). Tikrajai katei sugrįžus namo, katė-vaiduoklis pradingo.*

* Mano kolega Stevenas Fruchtas papasakojo apie savo pacientės patirtą haliucinaciją. Minima moteris nebuvo sutrikusio intelekto – ji daugiau nei penkiolika metų vartojo vaistus nuo Parkinsono ligos. Tačiau haliucinacijos jai prasidėjo vos prieš metus. Ji regi pilką katiną „gražiomis" akimis, giedra, „gražia snukelio išraiška" ir jai atrodo, kad šis katinas yra itin draugiško būdo. Savo pačios nuostabai (ji niekada nemėgo kačių), moteris džiaugiasi katino apsilankymu ir jaudinasi „kad jam kas nors nenutiktų". Nepaisant to, kad ji žino, jog tai – tik haliucinacija, katinas atrodo visiškai tikras: ji jaučia jį ateinant, jaučia jo kūno šilumą, norėdama gali paliesti. Kai katinas pasirodė pirmą kartą norėdamas pasitrinti jai apie kojas, moteris tarė: „Nesiliesk prie manes, neik per arti." Nuo tada katinas laikosi deramo atstumo. Kartais, po pietų, prie katės prisideda didelis juodas šuo. Kai **gydytojas Fruchtas** paklausė, kas nutinka katinui pamačius šunį, ji atsakė, kad katinas „nusisuka ir atrodo ramus". Vėliau pacientė pridėjo: „Jis vykdo savo tikslą – lanko mane."

Be tokių pavienių ir atsitiktinių haliucinacijų, žmonėms, sergantiems Parkinsono liga, gali išsivystyti sudėtingos ir bauginančios haliucinacijos, dažnai susijusios su paranoja. Tokio pobūdžio psichozė apėmė Edą maždaug 2011 m. pabaigoje. Jis pradėjo matyti haliucinacijas, kuriose žmonės įeidavo į jo butą per „slaptą kambarį", esantį už virtuvės. „Jie žeidžia mano privatumą, – pasakojo Edas. – Jie užgrobia mano erdvę... Aš jiems atrodau labai įdomus – jie kažką užsirašinėja, fotografuoja, knisasi po mano popierius." Kartais jie užsiimdavo seksu – viena įsibrovėlė buvo labai graži moteris, ir kartais nepažįstamieji trise ar keturiese užimdavo Edo lovą, kai jis negulėjo joje. Šie apsireiškimai niekada neprasidėdavo jam priiminėjant tikrus svečius, klausantis muzikos ar žiūrint mėgstamą televizijos programą. Edui išėjus iš buto, jie niekuomet nesekdavo iš paskos. Jis dažnai palaikydavo šiuos persekiotojus realiais žmonėmis, ir būdavo, kad paprašydavo žmonos: „Nunešk puodelį kavos vyriškiui mano darbo kambaryje." Ji visuomet žinodavo, kad Edas mato haliucinacijas. Jis įdėmiai spoksodavo į vieną tašką arba sekiodavo nematomą būtybę akimis. Vis dažniau Edas imdavo su jomis kalbėtis arba kalbėti už jas, nes jos niekuomet neatsakydavo.

Tai išgirdęs, Edo neurologas pasiūlė jam „pailsėti nuo vaistų" – nustoti vartoti vaistus nuo parkinsonizmo bent dvi ar tris savaites, tačiau tai pavertė jį neveiksniu, jis vargiai galėjo judėti ir kalbėti. Tuomet jis pasiūlė po truputį mažinti vaistų vartojimą ir, praėjus dviem mėnesiams nuo tos dienos, kai Edas pradėjo vartoti pusę ankstesnės L-dopos dozės, jo haliucinacijos, baimės ir psichozės visiškai pradingo.

Dailininkas Tomas C. atėjo pas mane konsultacijos 2008 m. Jam buvo diagnozuotas parkinsonizmas ir prieš penkiolika metų

pradėtas gydymo kursas. Po poros metų, pasak Tomo, jam prasidėjo „mispercepcijos“ (kaip ir daugelis kitų, jis vengė žodžio „haliucinacijos“). Tomas mėgo šokti – jam atrodė, kad šokiai jį tarsi atitirpdo, trumpam atleidžia nuo parkinsonizmo. Pirmosios mispercepcijos jį ištiko naktiniame klube – aplinkui šokančiųjų oda, netgi veidų, atrodė, lyg būtų padengta tatuiruotėmis. Iš pradžių jam atrodė, kad tatuiruotės yra tikros, tačiau jos ėmė švytėti, o paskui pulsuoti ir rangytis: tada jis suprato, kad tai – greičiausiai haliucinacija. Ši patirtis jį suintrigavo kaip menininką ir filosofą, tačiau ne mažiau išgąsdino, nes tai galėjo tapti nekontroliuojamų visokiausio plauko haliucinacijų pradžia.

Kartą, sėdėdamas prie stalo, Tomas nustebo kompiuterio ekrane išvydęs Tadž Mahalą. Jam bežiūrint, spalvos nuotraukoje pradėjo ryškėti, ji pasidarė trimatė ir atrodė tarsi gyva. Jis išgirdo tylų giedojimą, kuris, kaip jam pasirodė, galėjo skambėti indų šventykloje.

Kitą dieną, kai Tomas gulėjo ant grindų sustingdytas parkinsonizmo, atspindžiai ant fluorescencinės lempos pavirto senomis, daugiausia nespalvotomis fotografijomis. Tai buvo senos nuotraukos, dažniausiai – šeimos narių, bet pasitaikė ir nepažįstamų žmonių. Jis sakė, jog „negalėjo nieko padaryti“ būdamas paralyžiaus būsenos, todėl noriai atsidavė šiam švelniam haliucinaciniam malonumui.

Edui W. ir Tomui C. haliucinacijos paprastai lieka „mispercepcijomis“, tačiau septyniasdešimt penkerių ponia Agnesė R., kuri serga Parkinsono liga dvidešimt metų, per dešimtmetį ne

kartą patyrė tiesioginių vaizdinių haliucinacijų. Pasak Agnesės, ji turi „daug patirties“ su haliucinacijomis: „Matau aibę įvairiausių dalykų, kurie man patinka – haliucinacijos yra įspūdingos, jos manęs negąsdina.“ Poliklinikos laukiamajame ji matė „penkias moteris, kurios matavosi kailinius“. Tų moterų dydis, spalva, apimtis ir judesiai atrodė visiškai natūralūs, jos atrodė absoliučiai tikros. Nepaisant to, Agnesė žinojo, kad tai – haliucinacija, todėl, kad moterys iškrito iš konteksto – niekas nesimatuoja kailinių vasaros dieną gydytojo priimamajame. Apskritai ji lengvai atskiria savo haliucinacijas nuo tikrovės, tačiau yra buvę ir išimčių: kartą, pamačiusi ant valgomojo stalo užšokusį juodą, pūkuotą gyvūną, ji krūptelėjo. Kartais eidama ji staigiai stabtelėdavo, kad išvengtų susidūrimo su prieš ją išdygusia haliucinacine figūra.

Agnesė dažnai mato apsireiškimus pro savo buto, esančio dvidešimt antrame aukšte, langus. Pro juos ji „matė“ čiuožyklą ant bažnyčios (tikros) stogo, „teniso kortus su žmonėmis“ ant kaimyninių namų stogų ir vyrus, dirbančius visai čia pat už jos lango. Agnesė neatpažįsta nė vieno iš žmonių, kuriuos mato, o šie ir toliau daro, ką darę, nekreipdami į ją jokio dėmesio. Šias haliucinacines scenas ji stebi šaltakraujiškai ir kartais su malonumu. (Tiesą pasakius, susidariau įspūdį, kad haliucinacijos jai padeda prastumti laiką, kuris pastaruoju metu slenka vis lėčiau dėl sąlygiško nejudrumo bei patiriamų sunkumų skaitant.) Pasak Agnesės, jos vizijos neprimena sapnų, nėra panašios ir į fantazijas. Ji dievina keliones, ypač Egiptą, tačiau niekada nepatyrė „egiptietiškų“ ar su kelionėmis susijusių haliucinacijų.

Ji nepastebi, kad haliucinacijos turėtų kokį tikslų pasirodymo laiką – jos gali ištikti bet kuriuo dienos metu, ar ji būtų užsiėmusi

su kitais žmonėmis, ar viena. Jos neturi nieko bendro su dabartiniais įvykiais, jos jausmais, mintimis, nuotaikomis ar tam tikru dienos metu, kai ji vartoja vaistus. Agnesė savo valia negali jų nei sukelti, nei panaikinti. Haliucinacijos atsiranda tiesiai ant daiktų ar objektų, į kuriuos ji žiūri, ir išnyksta drauge su pačiu vaizdo suvokimu jai užmerkus akis.

Edas W. pasakoja apie neapleidžiantį jausmą, kad jam iš dešinės yra „antgamtinė būtybė" – kažkoks nematomas dalykas ar asmuo. Pasak profesoriaus R., kuriam padeda L-dopa ir kiti parkinsonizmui gydyti skirti vaistai, taip pat turi nematomą draugą dešinėje. Jis taip stipriai jaučia kažką esant iš šono, kad kartais pasisuka pasižiūrėti, tačiau ten niekada nieko nebūna. Tačiau pagrindinis jo matomas miražas yra ženklų transformacija – žodžiai ir sakiniai virsta natomis. Pirmą kartą tai nutiko prieš dvejus metus. Skaitydamas knygą jis porai sekundžių nusisuko, o grįžęs prie teksto pamatė, jog šį pakeitė natos. Paskui ši haliucinacija vis pasikartodavo, ją taip pat sukeldavo ryškus spausdintas tekstas. Kartais tamsus vonios kilimėlio kraštas pavirsdavo penklinėmis. Raidės ir linijos jo akyse visuomet virsta muzikiniais ženklais, galbūt todėl profesorius tai vadina „iliuzijomis", o ne haliucinacijomis.

Profesorius R. yra puikus muzikantas. Jis pradėjo skambinti pianinu būdamas ketverių ir iki dabar skambina daug valandų per dieną. Regimos iliuzijos jam kelia smalsumą – jis pasistengė perrašyti ir sugroti savo iliuzinę muziką. Profesorius suprato, kad geriausias būdas sugauti vaiduokliška muziką yra pasidėti

laikraštį ant pulto ir pradėti groti vos laikraščio tekstas pavirsta natomis. Tačiau šią „muziką“ vargiai pavyksta sugroti, nes ji visuomet būna labai ornamentuota nesuskaičiuojamomis *crescendo* ir *diminuendo* žymėmis, o melodija – trimis ar daugiau oktavų aukščiau do natos, taip pat gali turėti pustuzinį ar daugiau papildomų natų linijų.

Apie natų haliucinacijas man yra pasakoję ir kiti žmonės (žr. p. 30–33). Kompozitorė ir muzikos mokytoja Esthera B. man rašė, jog praėjus dvylikai metų, kai jai diagnozuota Parkinsono liga, ji patyrė „gana savotišką vizualinį reiškinį“, kurį aprašė detaliau:

Kai žiūriu į bet kokį paviršių – sieną, grindis, kieno nors dėvimą drabužį ar lenktą paviršių, pavyzdžiui, vonią, kriauklę arba visą galybę kitų paviršių, matau ant jo esantį lyg natų koliažą, ypač – kai žiūriu akies krašteliu. Kai bandau susikoncentruoti į kurį nors vieną vaizdinį, jis tampa neryškus arba pranyksta negrįžtamai. Šie partitūrų vaizdiniai atsiranda neprašyti ir būna itin ryškūs, kai dirbu su bet kokiu natų sąsiuviniu. Vaizdai beveik visuomet būna horizontalūs, o man pakreipus galvą į vieną ar kitą pusę jie irgi atitinkamai pakrypsta.

Psichoterapeutas Howardas H. pirmąsias lytėjimo haliucinacijas pastebėjo netrukus po to, kai jam buvo diagnozuota Parkinsono liga. Jis rašė:

Jausdavau, kad įvairių objektų paviršiai padengti plonu pūko sluoksniu – kaip persiko pūkeliai ar pagalvės pūkai. Dar tai galėčiau apibūdinti kaip cukraus vatą ar voratinklius. Kartais šie

voratinkliai ir pūkai tampa itin vešlūs, tarkime, man pasilenkus po stalu pasiimti nukritusio daikto, jaučiu, tarsi mano ranka panirtų į didžiulę šios medžiagos krūvą. Tačiau, kai pabandau tą krūvą susemti, – nieko nematau ir vis vien jaučiu, jog mano rankos pilnos šios „medžiagos".

Ar L-dopa iš tikrųjų sukelia tokį poveikį? Ar šį vaistą galima laikyti haliucinogeniniu narkotiku? Tai neatrodo labai tikėtina, atsižvelgiant į faktą, jog jis yra naudojamas ir kitoms ligoms gydyti (pavyzdžiui, distonijoms), tuomet haliucinacijų nesukelia. Ar gali būti taip, kad Parkinsono liga sergančiųjų – ar bent jau kai kurių – smegenyse slypi kažkas, kas gali sąlygoti vaizdines haliucinacijas?*

Pernelyg dažnai parkinsonizmas laikomas vien judėjimo sutrikimu, tačiau jis gali turėti nemažai kitų aspektų, pavyzdžiui, įvairių miego sutrikimų. Žmonės, sergantys Parkinsono liga, prastai miega naktį ir dažnai skundžiasi lėtiniu miego trūkumu. Jų miegas gali pasižymėti ryškiais ir kartais keistais sapnais ar košmarais, kuriuose asmenys yra budrūs, tačiau sukaustyti ir bejėgiai, dėl to negali kovoti su sapnų vaizdiniais, tarsi užkrautais ant jų būdraujančios sąmonės. Visi šie veiksniai papildomai sąlygoja haliucinacijas.

* Uoslės sutrikimas gali atsirasti ankstyvoje parkinsonizmo stadijoje ir kartais gali būti kvapų haliucinacijų priežastis. Tačiau net ir tuo atveju, kai nėra pastebimas uoslės sutrikimas, kaip kad Landis ir Burkhardas dėsto savo straipsnyje, išspausdintame 2008 m., pacientus, kuriems prasideda Parkinsono liga, gali ištikti uoslės haliucinacijos dar prieš išsivystant motorikos sutrikimams.

1922 m. prancūzų neurologas Jeanas Lhermitte'as aprašė senyvą pacientę staigiai ištikusias regos haliucinacijas – žmones, dėvinčius kostiumus, žaidžiančius vaikus, gyvūnus aplink ją (kuriuos ji kartais bandydavo paliesti). Pacientė naktį kentėdavo nuo nemigos, o dieną nuo mieguistumo – haliucinacijos ją aplankydavo temstant.

Nors ši ponia ir regėdavo ryškias vaizdines haliucinacijas, ji neturėjo jokių regos sutrikimų ar pakitimų regos žievėje. Tačiau ji turėjo neurologinių požymių, rodančių neįprastai pažeistas smegenų kamieno dalis, vidurines smegenis ir smegenų tiltą. Tuo metu jau buvo gerai žinoma, kad regos laido pažeidimai gali sukelti haliucinacijų, tačiau buvo neaišku, kokią įtaką daro pakitimai vidurinėse smegenyse. Lhermitte'as manė, kad tokios haliucinacijos susijusios su miego ir būdravimo ciklo sutrikimais ir kad jos iš esmės yra sapnai ar jų fragmentai, įsiveržę į dieninę sąmonę.

Po penkerių metų belgų neurologas Ludo van Bogaertas pranešė apie šiek tiek panašų atvejį – jo pacientas ant savo namų sienų temstant staiga pradėjo regėti gyvūnų galvų projekcijas. Buvo ir neurologinių požymių, panašių į tuos, kuriuos patyrė Lhermitte'o pacientė, dėl to van Bogaertas taip pat įtarė pažeidimus vidurinėse smegenyse. Praėjus metams po paciento mirties, autopsija parodė stiprų pažeidimą vidurinėse smegenyse įskaitant (tarp kitų dalių) smegenų kojytes (iš čia kilo ir jo nukaltas terminas „smegenų kojyčių haliucinacijos").

Parkinsono ligos, poencefalitinio parkinsonizmo bei Lewy kūnelių ligos atvejais smegenų kamiene ir su juo išvien veikiančiose

struktūrose aptinkama pažeidimų kaip ir smegenų kojyčių haliucinacijų atveju, tačiau pažeidimai atsiranda palaipsniui, po truputį, o ne staigiai, kaip įvykus insultui. Visų minėtų degeneracinių ligų atveju, be miego, judėjimo ar kognityvinių sutrikimų, gali pasitaikyti ir haliucinacijų. Tačiau jos gerokai skiriasi nuo CBS haliucinacijų, nes beveik visada yra sudėtingesnės, daugiajuslės ir panašesnės į kliedesius, tai retai nutinka CBS atveju. Smegenų kamieno kilmės haliucinacijos yra siejamos su anomalijomis acetilcholino neuromediatoriaus sistemoje. Šios anomalijos gali būti sustiprintos skiriant pacientui L-dopos ar panašaus pobūdžio vaistų, kurie padidina dopamino apkrovą jau ir taip trapioje bei apsunkusioje cholinerginėje sistemoje.

Žmonės, sergantys paprasta Parkinsono ligos forma, gali išlikti aktyvūs ir dešimtmečius išlaikyti intelektines galias. Pavyzdžiui, filosofui Thomasui Hobbesui apie penkiasdešimtuosius metus, baigiant rašyti *Leviathaną*, išsivystė „paralyžinis drebulys“, tačiau jis neprarado intelektinių sugebėjimų bei kūrybingumo. Nors ir turėdamas judėjimo negalią, įžengė net į devintą dešimtį.

Tačiau per pastaruosius keletą metų buvo atrasta daug piktybiškesnė parkinsonizmo forma, prie kurios anksčiau ar vėliau prisideda silpnaprotystė ir vaizdinės haliucinacijos, net jei nėra vartojama L-dopa. Po skrodimo išnagrinėjus tokia parkinsonizmo forma sirgusių žmonių smegenis, nervų ląstelėse galima rasti anomalų proteinų kiekį (vadinamųjų Lewy kūnelių). Dažniausiai jie aptinkami smegenų kamiene, baziniuose mazguose ir regos

žievėje. Yra spėjama, kad Lewy kūneliai gali pacientams sąlygoti vaizdines haliucinacijas net ir prieš pradedant vartoti L-dopą.

Atrodo, jog Edna B. kenčia nuo šios ligos, nors Lewy kūnelių ligos faktiškai diagnozuoti be smegenų biopsijos neįmanoma. Ponia B. buvo puikios sveikatos iki pat savo šeštos dešimties vidurio: 2009 m. jai atsirado lengvas rankų drebulys – pirmas parkinsonizmo simptomas. 2010 m. vasarą simptomai pasipildė šiek tiek sulėtėjus judesiams ir kalbai bei atsiradus atminties ir koncentracijos problemoms. Ji pamiršdavo žodžius ir mintis, užmiršdavo, ką kalba ir mąsto, ir nemaloniausia, jai atsirado haliucinacijų.

Kai Edna apsilankė pas mane 2011 m., paklausiau, kokio pobūdžio jos haliucinacijos. Ji tarė: „Siaubingos! Tarsi žiūrėčiau siaubo filmą, ir jame dalyvaučiau.“ Naktį ji matė mažus žmogučius („čakius“), lakstančius aplink jos lovą. Atrodė, kad jie kalbasi tarpusavyje, ji matė juos gestikuliuojant ir judinant lūpas, tačiau negirdėjo jokio kalbėjimo. Kartą ji bandė su jais pasišnekėti. Nors jie ir atrodė bauginamai ir (kaip ji manė) turėjo piktų ketinimų, tačiau niekada prie jos nesiartino ir nepuolė, tik kartą vienas jų atsisėdo ant Ednos lovos. Tačiau daug nemalonesnės buvo scenos, įvykusios jai prieš akis. „Mačiau, kaip buvo nužudytas mano sūnus“, – pasakojo ji man. „Tai buvo klaiku“, – įsiterpė jos vyras. Kartą, kai jis ją aplankė, Edna paklausė: „Ką tu čia veiki? Juk ką tik buvai pašarvotas Šventosios Širdies bažnyčioje.“ Ji dažnai regėdavo žiurkes ir kartais net jusdavo jas, įsiropštusias į lovą. Edna taip pat juto, kad jos koją kramsnoja „žuvys“. Kartais ji patirdavo haliucinacijų, kuriose drauge su kariuomene žygiuodavo į mūšį.

Kai paklausiau Ednos, ar jai yra tekę turėti malonių haliucinacijų, ji atsakė, kad kartais koridoriuje ar po langu matydavo žmones „havajietiškais kostiumais", kurie rengėsi jai pagroti, tačiau ji niekada neišgirdo jokios muzikos. Vis dėlto ji girdėjo įvairius garsus, ypač tekančio vandens, tačiau – jokių balsų. Edna užsiminė: „Gerai, kad jų negirdėjau, nes žmonės būtų pagalvoję, kad esu visai pamišusi." Jai teko patirti ir uoslės haliucinacijų: „Žmonės aplink mane kvepėjo įvairiausiais kvapais."

Kai poniai B. prasidėjo haliucinacijos, nieko keisto, kad ji išsigando ir palaikė jas tikrove, anot jos, ji net nežinojusi tokio žodžio „haliucinacija". Po truputį Edna ėmė vis labiau skirti haliucinacijas nuo tikrovės, tačiau, kas kartą joms pasirodžius, vis vien išsigąsdavo. Dėl tikrumo ji dažnai kreipdavosi į vyrą. Edna klausdavo, ar jis irgi pamatė, išgirdo, pajuto ar užuodė tą pat, ką ir ji. Kartais ji patirdavo regos iškraipymų – Ednos vyro veidą subjaurodavo žemyn nulinkusi, pašaipi šypsena, o kartais jo burna užsiriesdavo tarsi „besišypsančio veiduko". Itin keista ir gąsdinanti haliucinacija ją ištiko neseniai. Virš Ednos lovos kabo Amerikos indėnų vado plakatas – ir prieš porą dienų jis atgijo. Vadas išlipo iš rėmų ir, atrodė, atsistojo miegamajame. Norėdamas ją nuraminti, Ednos vyras pamojavo ranka priešais paveikslą, kad išsklaidytų haliucinaciją. Vadas pradėjo nykti, tačiau ji pajuto, jog nyksta drauge su juo. Kitą kartą miegamajame „pradėjo vaikštinėti" drabužiai. Jos vyras turėjo papurtyti džinsus, kad parodytų Ednai, jog tai – haliucinacija.

Haliucinacijos gali atsirasti sergant ir kitų tipų demencija, įskaitant ir vos prasidėjusią Alzheimerio ligą, tačiau ne taip dažnai kaip sergant Lewy kūnelių liga. Tokiais atvejais haliucinacijos

gali sukelti iliuzijų arba atvirkščiai. Alzheimerio ir kitų tipų demencijų atvejais taip pat gali atsirasti susidvigubinimo ar klaidingo tapatybės nustatymo iliuzijų. Viena mano pacientė, sėdėdama šalia savo vyro lėktuve, staiga pamatė jį kaip „apsišaukėlį“, kuris, kaip jai pasirodė, nužudė jos vyrą ir dabar bando juo apsimesti. Kita mano pacientė žinojo, kokiuose slaugos namuose gyvena dieną, tačiau jautė, kad kas naktį yra perkeliama į klastingą tų slaugos namų „kopiją“. Kartais psichozės susitelkia ties iliuzija, jog asmuo yra persekiojamas ir tai kartais gali sukelti agresyvų elgesį: viena tokia pacientė užpuolė nekaltą kaimynę, nes jai pasirodė, kad ši ją seka. Alzheimerio ir Lewy kūnelių ligos haliucinacijos dažnai yra sudėtingoje jutiminių apgaulių, sumišimo, dezorientacijos ir kliedesių matricoje, ir tik retais atvejais veikia kaip atskiri, gryni reiškiniai, kaip kad sergant Charles'io Bonnet sindromu.

Daug metų dirbau su aštuoniasdešimčia poencefalitinių pacientų, sirgusių ūmiu parkinsonizmu, kaip minėjau savo knygoje *Awakenings*, daugelis jų buvo beveik paralyžiuoti ligos, „sustingę“ ištisus dešimtmečius. Geriau juos pažinęs (po to, kai L-dopa padėjo jiems vėl prabilti ir judėti), sužinojau, kad turbūt trečdalis jų, prieš pradėdami vartoti L-dopa, jau buvo patyrę vaizdinių haliucinacijų. Didesnė dalis haliucinacijų buvo švelnios ir nepiktybiškos. Nebuvau tikras, kodėl haliucinacijos buvo būtent tokios, tačiau maniau, kad tai galėjo būti susiję su tuo, jog pacientai buvo izoliuoti ir jų bendravimas su žmonėmis buvo ribotas, jie ilgėjosi pasaulio. Haliucinacijos galėjo veikti kaip bandymas

virtualia realybe, haliucinaciniu pakaitalu kompensuoti tikrą pasaulį, kuris iš jų buvo atimtas.

Gertie C., prieš pradėdama vartoti L-dopą, dešimtmečius kentėjo nuo pusiau kontroliuojamų haliucinacijų. Jos buvo susijusios su kaimu – ji gulėdavo saulėtoje pievoje arba plūduriuodavo upelyje netoli vaikystės namų. Viskas pasikeitė, kai ji pradėjo vartoti L-dopą – Gertie haliucinacijos įgijo socialinį, o kartais ir seksualinį pobūdį. Papasakojusi man apie tai, ji nekantriai pridūrė: „Negi jūs uždraustumėt draugišką haliucinaciją tokiai nusivylusiai senutei kaip aš?“ Aš jai atsakiau, kad, jei tų haliucinacijų pobūdis malonus ir jos kontroliuojamos, tai, turint omenyje aplinkybes, jos yra visai į naudą. Po šio pokalbio paranojiškos detalės pradingo ir jos haliucinaciniai susitikimai tapo vien draugiški ir kupini meilės. Gertie išsiugdė humorą, taktą ir kontrolę – ji sau neleido matyti haliucinacijų iki aštuonių vakaro ir jos trukdavo ne ilgiau kaip trisdešimt ar keturiasdešimt minučių. Jeigu ją lankantys giminaičiai užsibūdavo per ilgai, Gertie jiems tvirtai, bet maloniai paaiškindavo, kad ji laukia apsilankant „džentelmeno iš kito miesto“, kuris gali pasirodyti bet kurią minutę ir, pasak jos, gali ją ne taip suprasti, jeigu jam teks ilgai laukti lauke. Dabar ji gauna meilės, dėmesio ir nematomų dovanų iš haliucinacinio džentelmeno, kuris ją ištikimai lanko kiekvieną dieną.

· 6 ·

PAKITUSIOS SĄMONĖS BŪSENOS

Žmones ir kitas gyvas būtybes sieja nemažai dalykų, pavyzdžiui, esminiai maisto, vandens ir miego poreikiai, tačiau dar yra papildomų psichinių ir emocinių poreikių bei troškimų, kurie galbūt būdingi tik mums. Žmonėms nepakanka vien gyventi diena iš dienos, mes norime peržengti ribas, judėti, išsiveržti; ieškome prasmės, suvokimo ir paaiškinimo; norime savo gyvenimuose įžvelgti bendras struktūras. Mums reikia vilties, ateities vizijos. Taip pat laisvės (ar bent jau laisvės iliuzijos), kad galėtume peržengti save, pasitelkę teleskopus, mikroskopus ar vis labiau besiplėtojančias technologijas arba proto būsenas, kurios leidžia nukeliauti į kitus pasaulius, peržengti realybės ribas. Mums reikia tokio pobūdžio atsiskyrimo taip pat, kaip reikia bendravimo.

Žmonės taip pat ieško vidinių stabdžių atpalaidavimo, kad galėtų lengviau bendrauti vieni su kitais, ar būdų, leisiančių lengviau pakelti mūsų laiko ir mirtingumo suvokimą. Mes trokštame pailsėti nuo vidinių ir išorinių suvaržymų, norime intensyviau išgyventi „čia ir dabar“ pojūtį, pasaulio, kuriame gyvename, grožį ir vertę.

Williamas Jamesas visą gyvenimą labai domėjosi mistagogine alkoholio ir kitų svaigalų įtaka žmogui ir apie tai 1902 m. parašė knygą *The Varieties of Religious Experience*. Joje jis taip pat aprašė savo paties transcendentines patirtis pavartojus azoto suboksido:

> *Budri mūsų sąmonė, racionalus suvokimas, kaip esame įpratę jį vadinti, yra tik tam tikro tipo sąmonė, tačiau visai netoli, už ploniausios širmos, gali egzistuoti visiškai kitokios galimos sąmonės formos... Žvelgdamas į savo paties patirtis, pastebiu, kad jos visos veda prie įžvalgos, kuriai, nori nenori, tenka priskirti tam tikrą mistinę prasmę. Jos esmė visada yra susitaikymas. Tarsi pasaulio priešingybės, kurių prieštaringumas ir konfliktiškumas kuria visas mūsų problemas ir rūpesčius, atsidurtų santarvėje. Mane asmeniškai [šis jausmas] aplanko tik esant dirbtinės, mistinės proto būsenos.*

Daugelis mūsų Jameso minimą susitaikymą ar net Wordswortho (William Wordsworth – XVIII–XIX a. poetas romantikas – *vert. past.*) „nemirtingumo ženklų“ randame gamtoje, mene, kūrybiškame mąstyme ar religijoje. Kai kurie žmonės gali pasiekti transcendentines būsenas pasitelkę meditacijas ar panašias transą sukeliančias praktikas, taip pat maldą ar dvasines pratybas. Tačiau narkotikai suteikia trumpesnį kelią – jie žada transcendenciją pagal pareikalavimą. Tai yra įmanoma todėl, kad kai kurios cheminės medžiagos tiesiogiai stimuliuoja daugelį sudėtingų smegenų funkcijų.

Įvairios kultūros transcendencijai pasiekti turi skirtingų cheminių priemonių ir tam tikru momentu tokių svaigalų vartojimas yra įtvirtinamas kaip magiškas ar ritualinis. Ritualinis

psichoaktyvių medžiagų turinčių augalų vartojimas turi ilgą istoriją ir tęsiasi iki šių dienų šamaniškuose ir religiniuose ritualuose visame pasaulyje.

Kitu atveju narkotikai vartojami ne tiek dėl to, kad apšviestų, išplėstų ar sutelktų protą arba „atvertų suvokimo duris", o dėl to, kad sukelia malonumą ir euforiją.

Visus šiuos troškimus, maži jie būtų ar dideli, gali puikiai patenkinti augalų karalystė, kurioje pilna įvairiausių psichoaktyviųjų medžiagų. Atrodo, kad jos būtų specialiai pritaikytos mūsų smegenyse esantiems receptoriams ir neuromediatorių sistemoms. Be abejo, taip nėra; jie evoliucionavo, kad atbaidytų plėšrūnus arba kad pritrauktų kitus gyvūnus, kurie, suėdę augalo sėklas, vėliau jas išbarstytų. Vis dėlto sunku sulaikyti nuostabą, kad yra tiek augalų, gebančių sukelti įvairių rūšių haliucinacijas ar pakitusias smegenų būsenas.*

Etnobotanikas Richardas Evansas Schultesas didelę gyvenimo dalį paskyrė šiems augalams atrasti, aprašyti ir pritaikyti, o šveicarų kilmės chemikas Albertas Hofmannas 1938 m. *Sandoz* laboratorijoje pirmasis susintetino LSD-25. Schultesas ir Hofmannas knygoje *Plants of the Gods* aprašė beveik šimtą augalų, turinčių psichotropinių medžiagų. Iki šių dienų vis atrandama

* Įdomu, kad pirmykščiai augalai – cikainiai, spygliuočiai, paparčiai, samanos ir dumbliai – neturi haliucinogeninių medžiagų.

Tačiau, kaip mormonai ir kiti atrado, kai kurie nežydintys augalai turi stimuliantų. Mormonams draudžiama vartoti kavą ir arbatą. Ilgos kelionės į Jutą metu mormonų pionieriai, kurie vėliau įkūrė Solt Leik Sitį, naująjį Sioną, pakelėje pastebėjo paprastą žolelę, kurios užpilas („mormonų arbata") atgaivino ir suteikė žvalumo pavargusiems piligrimams. Ta vaistažolė – tai efedra, kuri turi efedrino, o ši medžiaga chemiškai ir farmakologiškai gimininga amfetaminams.

naujų augalų (nekalbant apie naujus junginius, kurie yra susintetinami laboratorijose).*

Daugelis žmonių paauglystėje ar studijų metais eksperimentuoja su narkotikais, haliucinogeniniais ar kitokio pobūdžio preparatais. Aš pats juos išbandžiau būdamas trisdešimties neurologijos rezidentūroje. Taip ilgai susilaikiau ne dėl susidomėjimo stokos. Dar mokykloje, tarp kitų didžių klasikų skaičiau De Quincey *Confessions of an English Opium-Eater* ir Baudelaire'o *Dirbtinį rojų*. Skaičiau apie prancūzų romanistą Théophile'is Gautier, kuris 1844 m. užsuko į neseniai įkurtą *Club des Hashischins* tyliame *Île Saint-Louis* užkampyje. Neseniai iš Alžyro žalsvos pastos pavidalu atgabentas hašišas buvo labai madingas Paryžiuje. Salone Gautier suvartojo nemažą hašišo gabalą („maždaug nykščio dydžio"). Iš pradžių jis nepajuto nieko neįprasto, tačiau netrukus, kaip rašė

* Haliucinacines LSD galias Hofmannas atrado gana netikėtai – 1943 m. susintetinęs naują chemijos partiją. Greičiausiai chemikalas į jo kūną susigėrė per pirštų galiukus, nes per dieną jis ėmė keistai jaustis ir, pagalvojęs, kad peršalo, išėjo namo. Gulėdamas lovoje, jis patyrė „nenutrūkstantį fantastinių neeilinio plastiškumo ir ryškumo vaizdų srautą, kurį lydėjo intensyvus kaleidoskopinis spalvų žaismas". Jay Stevensas knygoje *Storming Heaven: LSD and the American Dream*, pasakojo štai ką:

> *Įtaręs, kad šiuos fejerverkus sukelti galėjo LSD-25, Hofmannas nutarė patikrinti šią hipotezę... [po poros dienų] jis ištirpino, kaip jam atrodė, be galo mažą kiekį narkotiko – 250 milijoninę gramo dalį – stiklinėje vandens ir išgėrė. [Praėjus keturiasdešimčiai minučių] jis užfiksavo didėjantį galvos sukimąsi, nedidelį regos sutrikimą ir puikiai pastebimą norą juoktis. Jis nustojo rašyti po keturiasdešimt antro žodžio ir paprašė asistento prieš palydint jį namo paskambinti gydytojui. Paskui jis sėdo ant dviračio – dėl karo sukelto nepritekliaus automobiliai buvo nepraktiški – ir numynė į staiga anarchine tapusią visatą.*

„viskas tarsi padidėjo, sustiprėjo ir ėmė atrodyti daug nuostabiau", o paskui atsirado ir konkretesnių pokyčių:

> *Staiga priešais mane atsirado paslaptingas personažas. Jo nosis buvo nulinkusi tarsi paukščio snapas, žalias jo akis, kurias jis nuolatos valė didele nosine, supo trys rudi apskritimai, o vizitinėje kortelėje, kuri buvo įstrigusi tarp aukštos, baltos, iškrakmolytos apykaklės mazgo buvo galima perskaityti: paprastoji morka iš Pot d'or... Po truputį salonas prisipildė nepaprastų figūrų, tokių, kokių galima matyti tik Callot ofortuose ar Goyos akvatintose. Skarmalų ir skutų maišatis, gyvulių ir žmonių pavidalai. Nepaprastai susidomėjęs nuėjau tiesiai prie veidrodžio. Mane buvo galima supainioti su Javos ar indų dievaičiu: kakta buvo aukšta, nosis, ilgumo sulig medžio kamienu, buvo nulinkusi ant krūtinės, ausys lietė pečius, ir rodos, lyg viso šito būtų negana – buvau indigo spalvos, kaip mėlynoji dievybė Šiva.**

Apie 1890 m. vakariečiai pradėjo ragauti meskaliną bei pejotę, kurie iki tol pagal Amerikos indėnų tradicijas buvo vartojami ritualiniais tikslais.**

* Cituoju iš vertimo, kurį savo knygoje *The Drug Experience: First-Person Accounts of Addicts, Writers, Scientists, and Others* pateikia Davidas Ebinas.

** Vokiečių farmakologas Louisas Lewinas 1886 m. išleido pirmą mokslinę analizę apie pejotės kaktusą, kuris jo garbei buvo pavadintas *Anhalonium lewinii*. Vėliau jis stengėsi suklasifikuoti įvairias psichoaktyvias medžiagas pagal jų farmakologinį poveikį ir suskirstė jas į penkias bendrines grupes: euforiantus ar raminamuosius (kaip opiumas), svaiginamuosius (kaip alkoholis), migdomuosius (kaip chloralis ar svaigusis pipiras), jaudinamuosius (kaip amfetaminas ar kava) ir haliucinogeninius, kuriuos jis vadino *phantastica*. Jis pastebėjo, kad kai kurie narkotikai turi tokį patį ir paradoksalų poveikį, pavyzdžiui, stimuliuojamieji ar raminamieji kartais gali turėti tokį pat haliucinogeninį poveikį kaip pejotė.

Kaip Oksfordo pirmakursis galėjau laisvai bastytis po Radcliffe'o mokslinę biblioteką. Ten perskaičiau pirmus spausdintus pasakojimus apie meskaliną, įskaitant tokių autorių kaip Havelocko Elliso ir Silaso Weiro Mitchello. Jie buvo ne tik literatai, bet visų pirma medikai, o tai, mano manymu, suteikė jų aprašymams daugiau svarbos ir patikimumo. Buvau sužavėtas Weiro Mitchello abejingumo ir sauso tono, kuriuo jis pasakojo apie tuo metu dar nežinomo narkotiko su nežinomais padariniais vartojimą.

1896 m. straipsnyje *British Medical Journal* Mitchellas rašė, kaip kartą suvartojo nemažą porciją ekstrakto, kurį išgavo iš meskalio pumpurų, ir kiek vėliau suvartojo dar keturias dozes. Nors Mitchellas ir pastebėjo, kad jo veidas paraudo, išsiplėtė vyzdžiai ir „vis nenustojo kalbėti, kartkartėm pavartodamas netinkamą žodį“, jis vis dėl to išėjo lankyti pacientų. Vėliau Mitchellas atsisėdo tyliame ir tamsiame kambaryje ir užmerkė akis. Ten besėdėdamas jis patyrė „dvi kerinčias valandas“, kupinas spalvinių efektų:

> *Trapios, spalvotos, plevėsuojančios plėvelės – daugiausia pastelinių, violetinės ir rausvos, spalvų. Jos vis pasirodydavo ir netrukus pradingdavo – tai čia, tai ten. Staiga mane apsupo daugybė baltos šviesos taškų, kurie užpylė visą regos lauką, tarsi nematomi milijonai Paukščių Tako žvaigždžių prieš akis būtų ištekėję putojančia upe. Po minutės visa tai baigėsi ir aplink vėl stojo tamsa. Tuomet pradėjau matyti labai ryškių spalvų zigzagus, kaip kartais pasitaiko migrenos atveju. Tai buvo staigus, sakyčiau, minutės trukmės judesys... Iš pilko akmens atsiradusi balta ietis pradėjo augti ir tapo aukštu, visiškai išbaigtu sudėtingos ir tikslios konstrukcijos gotikiniu bokštu. Man bežiūrint kiekvienas išsikišęs kampas, atbraila ir*

netgi priekinės akmenų pusės jų sujungimo vietose buvo apkibusios arba aplipintos didžiuliais nešlifuotais brangakmeniais, kai kurie labiau priminė pusiau permatomus vaisius. Jie buvo žali, violetiniai, raudoni ir oranžiniai. Atrodė, kad visų jų viduje dega šviesa, tačiau ne mano jėgoms yra suteikti bent menkiausią paaiškinimą šių nuostabių spalvotų vaisių teikiamam malonumui. Visos kada nors mano matytos spalvos yra blankios palyginus su šiomis.

Jis suprato, kad nėra pajėgus savarankiškai paveikti matomas vizijas. Atrodė, kad jos atsirasdavo atsitiktinai arba pagal tam tikrą savo logiką.

Po hašišo išpopuliarėjimo 1840 m. į madą atėjo meskalinas, ir pirmi 1890 m. Weiro Mitchello ir kitų autorių pateikti meskalino poveikio aprašymai paskatino naujos mados atsiradimą. Meskalinas galėjo pasiūlyti ne tik gausesnę, ilgiau besitęsiančią ir nuoseklesnę patirtį nei ta, kurią sukelia hašišas, tačiau taip pat žadėjo perkelti žmogų į mistines, nežemiško grožio ir prasmės sritis.

Kitaip nei Mitchellas, kuris daugiausia dėmesio skyrė spalvotoms, dažnai geometrinėms haliucinacijoms, kurias iš dalies sugretino su patiriamomis migrenos atveju, Aldousas Huxley, XX a. šeštame dešimtmetyje rašydamas apie meskaliną, pabrėžė vaizdinio pasaulio pasikeitimą ir jo pasipuošimą švytinčiu, dievišku grožiu ir prasme. Šiuos narkotikų sukeltus potyrius jis prilygino didžių mistikų ir menininkų bei kai kurių sergančiųjų šizofrenija psichinėms patirtims. Huxley užsiminė, kad šios ribinės proto būsenos atveria ir genialumą, ir beprotybę. Ši mintis nedaug skyrėsi nuo tų, kurias išsakė De Quincey, Coleridge'as, Baudelaire'as ir Poe, remdamiesi dviprasmiškomis savo pačių

patirtimis vartojant opiumą ir hašišą (tai išsamiai nagrinėjo Jacquesas Josephas Moreau 1845 m. knygoje *Hashish and Mental Illness*). Huxley *Suvokimo duris* bei *Rojų ir pragarą* perskaičiau, kai tik veikalai buvo išspausdinti šeštame dešimtmetyje ir labiausiai buvau sujaudintas rašytojo minties apie vaizduotės „geografiją" bei galutinę sritį – „proto priešingybes".*

Maždaug tuo pat metu aptikau porą fiziologo ir psichologo Heinricho Klüverio knygų. Pirmoje jų, *Mescal*, jis apžvelgia pasaulio literatūrą, kurioje aprašytas meskalino poveikis, ir taip pat aprašo savo paties potyrius su meskalinu. Užmerkęs akis kaip Weir Mitchellas jis regėjo sudėtingus geometrinius modelius:

> *Labai maži ir skaidrūs rytietiški kilimai; plastikiniai, juvelyriniai sferiniai meno objektai [kaip] haloplanktoninių organizmų skeletai; sienų apmušalų raštai; į voratinklius panašios figūros ar koncentriniai apskritimai bei kvadratai; architektūrinės formos: kontraforsai, rozetės, lapų ornamentai, raižiniai.*

* Benny Shanonas pasiskolino šią frazę savo puikios knygos *The Antipodes of the Mind* pavadinimui, kuri parašyta remiantis jo paties bei plačia kultūrine ir antropologine patirtimi vartojant Pietų Amerikos haliucinogeną – *ayahuasca*. Tiesą sakant, *ayahuasca* yra dviejų augalų mišinys: *Psychotria viridis* ir *Banisteriopsis caapi*. Abu šie augalai atskirai neturi jokio haliucinogeninio poveikio. *Psychotria Viridis* lapuose yra dimetiltriptamino (DMT), labai stipraus haliucinogeno, tačiau suvartojus DMT per burną, žarnyne esančios monoamino oksidazės (MAO) padaro jį nekenksmingą. Tačiau *Banisteriopsis* augale yra junginių, kurie slopina MAO veikimą leisdami organizmui absorbuoti DMT. Shanonas rašo: „Geriau pagalvojus, *ayahuasca* atradimas yra nuostabus dalykas. Atogrąžų miškuose augančių augalų skaičius yra milžiniškas, jų galimų porų skaičius – astronominis. Čia tikrai sunku taikyti paprastą bandymų ir klaidų metodą."

Klüveriui atrodė, kad šios haliucinacijos buvo neįprasto aktyvumo regos žievėje išraiška. Jis pastebėjo, kad panašios haliucinacijos gali atsirasti dėl daugybės skirtingų aplinkybių: migrenos, sensorinės deprivacijos, hipoglikemijos, karščiuojant, kliedint arba būnant hipnozinės ar hipnopompinės būsenos, kurios ištinka iškart prieš ar po miego. 1942 m. išleistoje knygoje *Mechanisms of Hallucination* Klüveris rašė apie smegenų regos sistemos tendenciją „geometrizuoti". Visas tokias geometrines haliucinacijas jis laikė keturių, pagrindinių „pastovių formų" perstatiniais (jis jas vadino grotelėmis, spiralėmis, voratinkliais ir tuneliais). Jis manė, kad tokios konstantos kažką rodo apie funkcinę regos žievės struktūrą, penktame XX a. dešimtmetyje apie tai dar buvo labai mažai žinoma.

Galima teigti, kad abu požiūriai – „aukštas", mistinis Huxley'aus ir „žemas", neurofiziologinis Klüverio – buvo per siauri ir jiems nepavyko apibrėžti viso meskalino sukeliamų reiškinių diapazono ir sudėtingumo. Tai ėmė aiškėti tik šešto dešimtmečio pabaigoje, kai LSD, psilocibino turintys grybai bei purpurinių sukučių sėklos (abiejuose yra į LSD panašių junginių) tapo plačiai prieinami, pranašaudami naują, haliucinogeninių narkotikų amžių ir tam apibrėžti skirtą žodį – „psichodelinis".

XX a. septintame dešimtmetyje ką tik koledžą baigęs jaunuolis Danielis Breslaw dalyvavo viename iš LSD tyrimų Kolumbijos universitete. Jis raiškiai nupasakojo psilocibino, kurį vartojo prižiūrimas tyrinėtojų, sukeltus įspūdžius.* Pirmose savo vizijo-

* Breslau pasakojimas yra įtrauktas į Davido Ebino knygą *The Drug Experience.*

se, kaip ir Weiras Mitchellas, jis matė žvaigždes ir spalvas:

Užmerkiau akis: „Matau žvaigždes!" Pajutęs po akių vokais pasklidusį dangaus skliautą, šūktelėjau. Kambarys, kuriame buvau, nutolo į užmaršties tunelį, kol aš pranykau kitame pasaulyje, kurį sunku būtų apibūdinti... Dausos virš manęs, naktinis dangus, žibantis liepsnos akimis, ištirpsta nepaprastoje gausybėje kada nors matytų ar įsivaizduotų spalvų. Kai kurios yra visiškai naujos – tos spalvų spektro dalys, kurių lig šiol nepastebėjau. Šios spalvos nėra sustingusios, jos juda ir teka įvairiomis kryptimis. Mano regos laukas yra neįtikėtino sudėtingumo mozaika. Šio vaizdo akimirkai atgaminti prireiktų daugelio metų darbo, ir tai tik tuo atveju, jei žmogus būtų pajėgus atkurti tokio ryškumo ir intensyvumo spalvas.

Atmerkęs akis Breslaw tarė: „Užmerkęs akis žmogus nustoja būti ten, kur buvęs, ir apsigyvena tolimame abstrakcijų pasaulyje. Bet kai akys yra atmerktos, žmogus su smalsumu žvalgosi į fizinį pasaulį." Su smalsumu ir nuostaba, nes jo matomas vizualus pasaulis buvo neįprastai pakitęs ir nenustojo keistis, kaip kad Gautier nutiko pavartojus hašišo. Breslaw rašė:

Kambarys yra penkiasdešimties pėdų aukščio. Dabar jis jau dviejų pėdų aukščio. Keistas skirtumas. Visa, kas patenka į mano regos lauką, išsiskaido į vijas, raštus ir kompozicijas. Štai ir daktaras. Jo veidas knibžda utėlėmis. Jo akiniai yra greitpuodžių dydžio, o akys lyg kokios milžiniškos žuvies. Jis, be abejonės, juokingiausias kada nors mano matytas paveikslas, tai patvirtina mano juokas.

Kampe stovintis suolelis kojoms trūkčiojant spazmais susitraukia į grybą, įsitempia ir pašoka iki lubų. Nuostabu! Lifte operatoriaus veidas apželia plaukais, jis tampa meilia, augančia gorila.

Laikas nepaprastai išsiplėtė. Liftas leidosi „užtrukdamas po šimtą metų kiekviename aukšte. O kambaryje aš plaukiu per likusius dienos šimtmečius. Kartą į amžinybę atvyksta seselė (pumos, diferencialinės lygties ar radijo laikrodžio pavidalais) pamatuoti mano kraujo spaudimo". Viskas aplink atrodė kupina ryžto, gyvybės, gimininga bei prasminga:

Čia, stiklinėje dėžėje, yra ugnies gesintuvas, greičiausiai kaip eksponatas. Šiek tiek įdėmiau pažiūrėjus, pasirodo, kad šis žvėris gyvas: jis apvynioja guminę žarną apie savo grobį ir per antgalį susiurbia kūną. Su žvėrimi apsikeičiame žvilgsniais ir seselė nutempia mane šalin. Atsisveikindamas pamojuoju.

Ant sienos esanti dėmė yra beribio susižavėjimo objektas, ji didėja, tampa sudėtingesnė ir spalvingesnė. Tačiau, be to, matomi visi įmanomi santykiai su likusia visata. Dėmė apima visa galybę prasmių ir žmogus pradeda apie ją mąstyti visais įmanomais aspektais.

Kai poveikis pasiekė aukščiausią intensyvumą, pasirodė sinestezija – visų pojūčių bei idėjų susimaišymas. Breslaw pastebėjo: „jutimų tarpusavio kaita yra pasikartojanti ir kelianti nuostabą: galima jausti, kaip kvepia si bemolis, girdėti žalią spalvą, pajusti kategorinio imperatyvo skonį (jis panašus į veršienos)."

Nėra dviejų žmonių, kurių reakcijos į šiuos narkotikus būtų vienodos. Tiesą sakant, to paties žmogaus dvi narkotikų patirtys

skirsis. Ericas S. laiškuose man aprašė savo LSD patirtis aštuntame dešimtmetyje:

Kai su draugu pavartojome LSD, man buvo gerokai per dvidešimt. Prieš tai ne kartą buvau vartojęs LSD, tačiau ši rūgštis (LSD slengas – vert. past.) buvo kitokia... Mes pastebėjom, kad kalbamės mintimis, jokių žodžių, vien nuotolinis bendravimas. Aš pagalvojau: „Norėčiau alaus", ir jis, mane išgirdęs, atnešė alaus, tada jis pagalvojo: „Pagarsink muziką", ir aš pagarsinau muziką. Tai tęsėsi kurį laiką.

Paskui aš nuėjau į tualetą, kur mano šlapimo srovė tapo praeities videofilmu, kuris buvo rodomas atbuline eiga. Jaučiau, kaip visa, kas ką tik nutiko kambaryje, išėjo iš manęs, kaip kad žiūrint tą filmą šlapimo srovėje atbuline eiga. Tai mane siaubingai nustebino.

Tuomet mano akys tapo mikroskopu ir, pažiūrėjęs į savo riešą, galėjau matyti kiekvieną ląstelę kvėpuojant. Jos buvo tarsi mažytės gamyklos, papsinčios dujas, kai kurios jų išpūsdavo tobulus dūmų žiedus. Mano akys gebėjo pažvelgti į kiekvienos odos ląstelės vidų ir taip pamačiau, kad dusinu save iš vidaus surūkydamas penkis cigarečių pakelius per dieną – nuosėdos užkimšdavo mano ląsteles. Tą sekundę nusprendžiau mesti rūkyti.

Po to išsinėriau iš savo kūno ir nusklendžiau per kambarį virš visko, kas jame vyksta. Netrukus pajutau, kaip keliauju tuneliu, užlietu gražios šviesos, į erdvę, pripildytą visiškos meilės ir palankumo. Ta šviesa buvo pati gražiausia, šilčiausia ir patraukliausia, kokią teko kada nors patirti. Išgirdau balsą, kuris manęs paklausė, ar noriu grįžti į žemę ir užbaigti likusį gyvenimą ar... keliauti į nuostabią meilę ir šviesą danguje. Meilėje ir šviesoje buvo visi kada nors gyvenę žmonės. Tuomet visas mano gyvenimas prabėgo man pro akis nuo gimimo iki

dabarties akimirkos – su kiekviena kada nors įvykusia smulkmena, kiekvienu jausmu ir mintimi, o viso to vaizdas ir emocijos tilpo akimirksnyje. Balsas man pasakė, kad žmonės yra „meilė ir šviesa".

Ta diena išliks su manim amžinai. Manau, kad man buvo parodyta gyvenimo pusė, kurios daugeliui net nepavyktų įsivaizduoti. Jaučiu tokį ypatingą ryšį su kiekviena diena, kad net paprastumas ir kasdieniškumas man turi daug galios ir prasmės.

Kanapių, meskalino, LSD ir kitų haliucinogeninių narkotikų poveikis yra labai įvairus. Tačiau tam tikros percepcijos iškraipymo kategorijos ir haliucinacinės patirtys iš dalies gali būti laikomos tipiškomis smegenų reakcijomis į tokius narkotikus.

Kaip pastebėjo Weiras Mitchellas, Huxley ir Breslaw, spalvų potyris dažnai yra taip sustiprinamas, kad jos atrodo tarsi nežemiškos. Gali atsirasti staigių orientacijos pasikeitimų ir stulbinančių regimų dydžių pokyčių. Būna, jog ištinka mikropsija ar nykštukinis matymas (šioms haliucinacijoms būdingos mažos būtybės: elfai, nykštukai, fėjos, velniukai) arba gigantizmas (makropsija).

Gali atsirasti padidėjimų ir sumažėjimų gylio ir perspektyvos suvokime arba pasirodyti perdėtas reljefinis mąstymas – netgi reljefinės haliucinacijos, kai plokščiame paveiksle yra matoma trimatė gelmė bei vientisumas. Tai aprašė Huxley:

Man buvo įteikta didžiulė gerai žinomo Cézanne'o autoportreto reprodukcija – raudonskruosčio, raudonų lūpų vyriškio pečiai ir galva su didele šiaudine skrybėle, didelėmis, juodomis žandenomis ir tamsia, nedraugiška akimi. Tai fantastiškas paveikslas, tačiau

dabar aš į jį žiūrėjau ne kaip į tapybos darbą. Todėl, kad galva staiga tapo trimatė ir įgijo mažo, į gobliną panašaus vyro pavidalą, kuris priešais mane žvelgė pro langą.

Meskalino, LSD ar kitų haliucinogenų sukeltos haliucinacijos ir percepciniai pokyčiai daugiausia, tačiau ne visada, yra vaizdiniai. Gali sustiprėti skonis, kvapas, lytėjimas ir klausa, atsirasti iškraipymų, haliucinacijos arba juslės susilieti – tarsi laikina sinestezija. Kaip minėjo Breslaw: „Si bemolio kvapas, žalios spalvos garsas." Tokie susiliejimai (ir jų numanomas nervinis pagrindas) yra akimirkos kūriniai. Dėl to jie šiek tiek skiriasi nuo tikros sinestezijos – įgimtos (ir dažnai paveldimos) būklės, kurios atveju pojūčių ekvivalentiškumas yra pastovus ir tęsiasi visą gyvenimą. Pavartojus haliucinogenų laikas gali pailgėti arba sutrumpėti. Žmogus, užuot matęs judesį kaip nenutrūkstamą veiksmą, gali matyti nekintančių „momentinių nuotraukų" eilę kaip žiūrint lėtai rodomą filmą. Toks stroboskopinis ar kinematografinis matymas – gana įprastas meskalino vartojimo padarinys. Staigus judesio pagreitėjimas, sulėtėjimas ar sustingimas taip pat būdingi ir paprastoms haliucinacijoms.*

Buvau daug skaitęs, tačiau neturėjau asmeninės patirties su tokiais narkotikais iki 1953 m., kai mano vaikystės draugas Ericas Kornas atvyko į Oksfordą. Susijaudinę perskaitėm apie

* Neurologinius laiko ir judesio suvokimo aspektus bei kinematografinį matymą plačiau aptariau dviejuose straipsniuose „Speed" ir „In the River of Consciousness".

Alberto Hofmanno LSD atradimą ir užsisakėm 50 mikrogramų šio narkotiko iš gamintojo Šveicarijoje (šešto dešimtmečio viduryje šis narkotikas vis dar buvo legalus). Iškilmingai, net šventai padalijome jį per pusę ir kiekvienas suvartojome po 25 mikrogramus – nežinodami, kokios grožybės ar siaubai mūsų laukia, – bet, deja, nepajutome visiškai jokio poveikio (reikėjo užsisakyti 500, o ne 50 mikrogramų).

Kai 1958 m. teko rinktis gydytojo specializaciją, žinojau, kad noriu tapti neurologu, kad galėčiau tyrinėti, kaip smegenys įkūnija sąmonę ir savąjį „aš" bei suprasti nuostabų smegenų gebėjimą suvokti, įsivaizduoti, atsiminti, patirti haliucinacijas. Tuo metu neurologijoje ir psichologijoje atsirado nauja kryptis. Tai buvo neurocheminio amžiaus pradžia, atradimas cheminių medžiagų įvairovės, neuromediatorių, kurie padeda bendrauti nervų ląstelėms ir skirtingoms nervų sistemos dalims. Šeštą ir septintą dešimtmečiais atradimai plūdo iš visų pusių, tačiau nebuvo aišku, kaip jie dera tarpusavyje. Pavyzdžiui, buvo nustatyta, kad parkinsonizmu sergančių žmonių smegenyse trūksta dopamino ir kad jo pirmtako L-dopos skyrimas gali sumažinti Parkinsono ligos simptomus. O šešto dešimtmečio pradžioje pasiūlyti raminamieji slopino dopamino veikimą ir galėjo sukelti kažką panašaus į cheminį parkinsonizmą. Beveik šimtmetį pagrindiniai vaistai nuo parkinsonizmo buvo anticholinerginiai. Kaip viena kitą veikia dopamino ir acetilcholino sistemos? Kodėl opiatai ar kanapės turi tokį stiprų poveikį? Ar smegenys turi specialius opiatų receptorius ir kuria savus opioidus? Ar panašus mechanizmas naudojamas kanabinoidų ir kanapių receptoriams? Kodėl LSD yra toks stiprus narkotikas? Ar įvairus jo poveikis gali

būti paaiškintas per serotonino pakitimą smegenyse? Kurios transmiterių sistemos valdo būdravimo ir miego ciklus ir kokia yra sapnų bei haliucinacijų neurocheminė kilmė?

1962 m. įstojęs į neurologijos rezidentūrą, pastebėjau, kad aplinka svaigo nuo tokių klausimų. Neurochemija neabejotinai buvo madinga, kaip ir pavojingi, ir gundantys – ypač Kalifornijoje kur studijavau, narkotikai.

Nors Klüveris nedaug nutuokė apie savo haliucinacinių konstantų nervinį pagrindą, skaityti jo knygą iš naujo septinto dešimtmečio pradžioje buvo ypač įdomu, turint omenyje novatoriškus regos percepcijos eksperimentus, kuriuos tuo metu atlikinėjo Davidas Hubelis ir Torstenas Wieselis, – jie registravo gyvūnų regos žievės neuronus. Jie apibūdino neuronus, kurie atsakingi už linijų, krypčių, briaunų, kampų ir t. t. pajutimą, kurie, kaip man atrodė, paskatinti narkotikų, migrenos ar karščiavimo, gali sukelti tokias geometrines haliucinacijas, apie kurias kalbėjo Klüveris.

Tačiau meskalino haliucinacijos nesibaigė vien geometriniais ornamentais. Kas vyksta smegenyse, kai asmuo mato sudėtingesnes haliucinacijas: objektus, vietas, figūras, veidus, jau nekalbant apie Huxley aprašytus rojų ir pragarą? Ar smegenyse *jiems* yra skirta speciali vieta?*

* Septinto dešimtmečio pradžioje buvo labai mažai žinoma apie tai, kaip veikia psichoaktyvūs narkotikai. Ankstesni Timothy Leary ir kt. atlikti tyrimai Harvarde bei L. Jolyono Westo ir Ronaldo K. Siegelio darbai aštuntame dešimtmetyje UCLA (Kalifornijos universitetas Los Andžele – *vert. past.*) daugiausia dėmesio skyrė haliucinogenų patirtims, o ne jų mechanizmams. 1975 m. Siegelis ir Westas išleido plataus masto esė rinkinį *Hallucinations: Behavior, Experience, and Theory*. Čia Westas pradėjo (kaip ir ankstesniuose darbuose) savo haliucinacijų paleidimo teoriją.

Dabar jau yra žinoma, kad tokie stimuliatoriai kaip kokainas ir ▸

Šie klausimai man padėjo apsispręsti, kaip ir mintis, jog niekada nesužinosiu, kaip veikia haliucinogeniniai narkotikai jų nepabandęs.

Pradėjau nuo kanapių. Topangos kanjone, kur tuo metu gyvenau, draugas man pasiūlė suktinę. Įtraukiau porą dūmų ir sustingau nuo to, kas nutiko paskui. Pažvelgiau į savo ranką ir ji tarsi užpildė mano regos lauką vis labiau didėdama ir tuo pat metu toldama nuo manęs. Galiausiai man atrodė, kad matau ranką, ištįsusią per visą visatą, šviesmečių ar parsekų ilgio. Ji vis dar atrodė kaip gyva žmogaus ranka, tačiau ši kosminė ranka kartu atrodė lyg Dievo ranka. Mano pirma *žolės* patirtis buvo pažymėta neurologinio ir dieviško mišinio.

Septinto dešimtmečio pradžioje Vakarų pakrantėje LSD ir purpurinių sukučių sėklos buvo lengvai prieinami, todėl teko paragauti ir jų. „Tačiau, jei nori tikrai nuostabių potyrių, pabandyk artano“, – patarė man draugai Masl Byče. Tai mane nustebino, nes žinojau, jog artanas – sintetinis narkotikas, giminingas vaistinei šunvyšnei, – mažomis dozėmis (dvi ar trys tabletės per dieną) buvo vartojamas Parkinsono ligai gydyti. Be to, šie vaistai, vartojami dideliais kiekiais, gali sukelti kliedesių (tokių kliedesių buvo pastebėta tais atvejais, kai netyčia būdavo pavartojama tokių augalų kaip karklavijas, durnaropė ir juodoji drignė). Bet ar

▸ amfetaminai sužadina smegenyse „atlygio sistemas“, kurios didžia dalimi yra medijuojamos dopamino; tą pat galima pasakyti apie opiatus ir alkoholį. Klasikiniai haliucinogenai – meskalinas, psilocibinas, LSD ir turbūt DMT – veikia paskatindami serotonino išsiskyrimą smegenyse.

delyras yra kažkas smagaus ar informatyvaus? Ar asmuo sugebėtų stebėti pakitusią savo smegenų veiklą, įvertinti viso to stebuklą? „Nagi, išgerk dvidešimt tablečių – visos kontrolės neprarasi", – ragino draugai.

Vieną sekmadienio rytą suskaičiavau dvidešimt tablečių, nurijau jas užsigerdamas vandeniu ir atsisėdau laukti rezultato. Ar pasaulis persitvarkys, atgims iš naujo, kaip rašė Huxley knygoje *Suvokimo durys* ir kaip buvau patyręs pats pavartojęs meskalino ir LSD? Ar užlies nuostabaus ir malonaus jausmo bangos? Ar jausiu nerimą, netvarką ir paranoją? Buvau pasiruošęs visiems šiems variantams, tačiau atsitiko taip, kaip mažiausiai tikėjausi. Man išdžiūvo burna, išsiplėtė vyzdžiai, sunkiai sekėsi skaityti, bet nieko daugiau neįvyko. Nebuvo absoliučiai jokių dvasinių pojūčių – smarkiai nusivyliau. Nežinau, ko tiksliai tikėjausi, tačiau tikrai ne šito.

Kai ruošiausi virtuvėje kaisti arbatinį, išgirdau beldimą į duris. Tai buvo mano draugai Jimas ir Kathy, kurie dažnai užsukdavo sekmadienio rytais. „Užeikit, durys atidarytos!" – sušukau ir, kol jie taisėsi prisėsti svetainėje, paklausiau: „Kaip norite, kad paruoščiau kiaušinius?" Jimas, pasakė, jog nori skystu tryniu, o Kathy – apkeptų iš abiejų pusių. Visą laiką, kol čirškinau jiems kiaušinius su kumpiu, kalbėjomės. Virtuvę ir svetainę skyrė žemos baro tipo durys, todėl mes lengvai girdėjome vienas kitą. Po penkių minučių šūktelėjau: „Viskas paruošta!", padėjau pagamintus kiaušinius su kumpiu ant padėklo, įėjau į svetainę ir... radau ją visiškai tuščią. Nebuvo nei Jimo, nei Kathy ir jokio ženklo, kad jie apskritai būtų buvę. Aš taip apstulbau, kad vos neišmečiau padėklo iš rankų.

Nė akimirką nesumojau, kad Jimo ir Kathy balsai, jų „buvimas“ buvo nerealūs, haliucinaciniai. Mes kaip visada draugiškai pakalbėjome. Jų balsai buvo tokie kaip visada; kol nepradariau durų ir nepamačiau tuščios svetainės, nebuvo jokios užuominos, kad visas pokalbis, ar bent jau pokalbio dalis, buvo visiškai sukurta mano smegenų.

Buvau ne tik šokiruotas, bet ir išsigandęs. Pavartojęs LSD ir kitų narkotikų žinojau, kas vyksta. Pasaulis atrodydavo kitaip, jį jausdavau kitaip. Išryškėdavo visos ypatingos, ribinės patirties savybės. Tačiau mano „pokalbis“ su Jimu ir Kathy niekuo nebuvo ypatingas – jis buvo visiškai įprastas ir jame nebuvo nieko, kas išduotų, jog tai – tik haliucinacija. Pagalvojau apie šizofrenija sergančius žmones ir jų pokalbius su „balsais“, tačiau paprastai šizofrenijos sukelti balsai tyčiojasi ar kaltina – jie nekalba apie kiaušinius su kumpiu ar orą. „Atsargiau, Oliveri, susiimk ir neleisk, kad tai pasikartotų“, – pasakiau sau. Paskendęs mintyse lėtai suvalgiau kiaušinienę su kumpiu (Jimo ir Kathy taip pat) ir nutariau patraukti į paplūdimį, kur turėjau susitikti tikruosius Jimą ir Kathy bei kitus draugus ir tingią popietę pasimėgauti jūra.

Mąsčiau apie tai, kol neišgirdau dūzgimo, sklindančio iš viršaus. Trumpam sutrikau, bet greitai supratau, kad tai besileidžiančio sraigtasparnio garsas ir kad tame sraigtasparnyje yra mano tėvai, kurie, norėdami mane nustebinti, atskrido iš Londono į Los Andželą ir ten išsinuomavo sraigtasparnį, kuris juos atskraidintų į Topangos kanjoną. Aš nuskubėjau į vonios kambarį, greitai nusimaudžiau po dušu ir apsivilkau švarius marškinius bei apsimoviau kelnes – kiek įmanoma greičiau, per tris ar keturias minutes iki jiems atvykstant. Variklio gaudesys buvo

kurtinantis ir pagal tai nusprendžiau, jog sraigtasparnis jau bus nusileidęs ant plokščios uolos šalia mano namų. Susijaudinęs išbėgau į lauką pasveikinti tėvų, tačiau uola buvo tuščia, nesimatė jokio sraigtasparnio, o smarkus, pulsuojantis variklio keliamas triukšmas staiga dingo. Tyla, tuštuma ir nusivylimas išspaudė man ašaras. Buvau taip džiugiai susijaudinęs, o čia, pasirodo, visiškai nieko nėra.

Grįžau į namus, užkaičiau arbatinį dar vienam puodeliui arbatos ir staiga mano dėmesį atkreipė voras ant virtuvės sienos. Kai palinkau arčiau, kad galėčiau į jį pasižiūrėti, voras šūktelėjo: „Labas!" Man visai nepasirodė keista, kad voras pasisveikino (visai kaip Alisa nenustebo, kai ją prakalbino baltas triušis). „Labas ir tau", – atsakiau, ir taip mes pradėjome pokalbį apie gana techninius analitinės filosofijos klausimus. Galbūt ši diskusija prasidėjo nuo pirmo voro komentaro – ar aš nemanau, kad Bertrand'as Russellas sugriovė Frege's paradoksą? O gal tai buvo jo balsas – šaižus, aštrus, visai kaip Russello (kurį buvau girdėjęs per radiją ir kuris buvo labai juokingai parodijuotas komedijoje *Beyond the Fringe*)*.

Darbo dienomis vengiau narkotikų, nes dirbau rezidentu Kalifornijos universiteto neurologijos skyriuje Los Andžele. Buvau nustebintas ir sujaudintas, kaip ir medicinos studijų laikais Londone, pacientų neurologinių patirčių spektro ir supratau, kad

* Kai praėjus keliems dešimtmečiams papasakojau šią istoriją draugui entomologui Tomui Eisneriui, užsiminiau apie voro filosofines tendencijas ir balsą, panašų į Russello. Jis išmintingai linktelėjo ir tarė: „Taip, žinau šią rūšį."

niekada iki galo jų nesuprasiu ir nesusitaikysiu su jomis emociškai, jei nepabandysiu jų apibrėžti ar iššifruoti. Būtent tada išleidau pirmus savo straipsnius ir parašiau knygą (ji niekada nebuvo išspausdinta, nes pamečiau rankraštį).

Tačiau savaitgaliais dažnai eksperimentuodavau su narkotikais. Ryškiai prisimenu vieną epizodą, kai man pasirodė stebuklinga spalva. Vaikystėje išmokau, kad spalvų spektras yra sudarytas iš septynių spalvų, įskaitant indigo mėlyną (jas pasirinko Newtonas, iš dalies arbitraliai, kaip septynių gamos natų analogiją.) Tačiau kai kurios kultūros atpažįsta tik penkias ar šešias spektro spalvas ir ne visi žmonės vienodai mato indigo mėlyną.

Aš jau seniai norėjau išvysti „tikrąją" indigo spalvą ir maniau, kad tai gali įvykti pavartojus narkotikų. Ir štai vieną saulėtą 1964 m. šeštadienį sukūriau tarsi farmakologinį pakilimo taką, kurį sudarė amfetaminas (bendram sujaudinimui), LSD (haliucinogeniniam intensyvumui) ir žiupsnelis kanapių (kurios prisidės prie ekstazės). Praėjus dvidešimčiai minučių po to, kai suvartojau minėtas medžiagas, pasisukau į baltą sieną ir šūktelėjau: „Noriu pamatyti indigo, tuojau pat!"

Ir tada, tarsi palieta milžiniško teptuko, atsirado didžiulė drebanti kriaušės formos gryniausio indigo dažų dėmė. Švytinti ir dieviška – ji užliejo mane žavesiu. Tai buvo rojaus spalva, pamaniau, spalva, kuriai išgauti Giotto paskyrė visą gyvenimą, bet taip ir nepasiekė tikslo, galbūt todėl, kad rojaus spalvos neįmanoma pamatyti žemėje. Tačiau ji kažkada egzistavo – tai buvo paleozojaus eros jūros spalva; kadaise tokia buvo vandenyno spalva. Aš pasilenkiau prie jos tarsi ekstazės būsenos. Ir tada ji staiga pradingo, o aš likau su nepakeliamu praradimo jausmu ir liūdesiu, nes

ji buvo išplėšta iš manęs. Tačiau paguodžiau save: „Taip, indigo egzistuoja ir ji gali būti sukurta smegenyse."

Paskui ištisus mėnesius ieškojau indigo. Netoli namų išžiūrinėjau akmenis ir uolienas. Gamtos istorijos muziejuje išnagrinėjau lazurito pavyzdžius, bet netgi jų spalva nė iš tolo nepriminė mano matytos. Ir štai 1965 m. persikėliau į Niujorką ir nuėjau į koncertą Metropoliteno meno muziejaus egiptologijos galerijoje. Pirmoje dalyje buvo atliekamas Monteverdi kūrinys *Palaimintosios Mergelės Marijos mišparai*, kuris mane visiškai pakerėjo. Nebuvau pavartojęs jokių narkotikų, tačiau jutau, kaip keturių šimtų metų senumo šlovinga muzikos upė iš Monteverdi galvos tekėjo į manąją. Apimtas ekstazės, per pertrauką išėjau pasižvalgyti į eksponuojamus senovės Egipto objektus – lazurito tabakines, papuošalus ir t. t. – ir buvau sužavėtas pamatęs indigo žybsnius. Pamaniau sau: „Ačiū Dievui, jis iš tiesų egzistuoja!"

Antros koncerto dalies metu pradėjau nuobodžiauti ir tapau neramus, bet paguodžiau save, kad po to galėsiu nueiti ir „gurkštelėti" indigo. Jis bus ten pat, lauks manęs. Tačiau, kai išėjau pasižvalgyti po galeriją pasibaigus koncertui, mačiau tik mėlyną, purpurinę, violetinę ir rausvai rudą spalvą – jokios indigo. Tai buvo beveik prieš penkiasdešimt metų – po to karto daugiau niekada nemačiau indigo spalvos.

Kai 1964 m. psichoanalitikė Augusta Bonnard, tėvų kolegė ir draugė, atvyko metams dėstyti į Los Andželą, buvo savaime suprantama, kad mums reikia susitikti. Aš pakviečiau ją į savo mažą namelį Topangos kanjone, kur mes maloniai papietavome.

Prie kavos ir cigarečių (Augusta rūkydavo nesustodama; mąsčiau, ar ji kartais nerūko psichoanalizės su pacientais metu) jos balso tonas pasikeitė ir ji savo šiurkščiu, nuo dūmų prikimusiu balsu tarė: „Oliveri, tau reikia pagalbos. Tu pakliuvai į bėdą."

„Nesąmonė", – atsakiau. – Aš mėgaujuosi gyvenimu, niekuo nesiskundžiu. Viskas gerai ir meilėje ir darbe." Augusta skeptiškai suniurnėjo, tačiau prie šio klausimo daugiau negrįžo.

Tuo metu jau buvau pradėjęs vartoti LSD ir, jeigu šio narkotiko nebuvo galima gauti, vartodavau purpurinių sukučių sėklas (tada jos dar nebuvo apdorojamos pesticidais kaip dabar, kad būtų išvengta piktnaudžiavimo narkotikais). Mano sekmadienio rytai paprastai būdavo skirti narkotikams. Praėjus dviem ar trims mėnesiams po susitikimo su Augusta suvartojau nemažą dozę trispalvių ipomėjų sėklų. Jos buvo juodutėlės, agato kietumo, todėl aš jas sugrūdau grūstuvu ir sumaišiau su vaniliniais ledais. Praėjus maždaug dvidešimčiai minučių po to, kai suvalgiau ledus, pajutau stiprų pykinimą, o, kai jis liovėsi, atsidūriau rojaus ramumo ir grožumo karalystėje, už laiko ribų, į kurią šiurkščiai įsiveržė džeržgiantis taksi automobilis su sproginėjančiu varikliu, bandantis pakilti stačiu šlaitu mano namų link. Vyresnio amžiaus moteris išlipo iš taksi ir aš, staiga sužadintas veiksmo, ėmiau bėgti jos link šaukdamas: „Žinau, kas esi – tu tiksli Augustos Bonnard kopija. Atrodai kaip ji, jūsų tokia pat laikysena ir judesiai, tačiau tu nesi ji. Nė akimirką neapsigaučiau." Augusta pakėlė rankas prie smilkinių ir tarė: „Oi... tai kur kas blogiau, nei maniau." Ji sėdo atgal į taksi ir nuvažiavo daugiau netarusi nė žodžio.

Kitą kartą susitikę turėjom apie daug ką pakalbėti. Tai, kad nesugebėjau jos atpažinti, kad mačiau ją kaip „kopiją", pasak Augustos,

buvo sudėtinga gynybos forma – disociacija, kurios niekaip kitaip kaip psichoze nepavadinsi. Aš nesutikau, nes, mano nuomone, tai, kad pamačiau ją kaip kopiją ar apsišaukėlę, turėjo neurologinę priežastį – jausmai buvo atskirti nuo suvokimo. Sugebėjimo atpažinti (kuris buvo nepaliestas) nelydėjo būdingas šilumos ir artimumo pojūtis, todėl būtent ši priešprieša ir paskatino logišką, tačiau absurdišką išvadą, kad ji buvo „kopija“. Šis sindromas, kuris gali atsirasti sergant šizofrenija, demencija ar delyru, vadinamas Kapgraso sindromu. Pasak Augustos, nepriklausomai nuo to, kuris požiūris buvo teisingas, sąmonę keičiančių narkotikų vartojimas kiekvieną savaitgalį ir dar tokiomis dozėmis aiškiai liudijo apie kažkokius stiprius vidinius norus ir konfliktus, ir kad man reikėtų tai panagrinėti su psichoterapeutu. Žvelgdamas į praeitį, esu tikras, kad ji buvo teisi, dėl to po metų pradėjau lankytis pas psichoterapeutą.

1965 m. vasara man buvo tarpinis laikotarpis: baigiau rezidentūrą Kalifornijos universitete Los Andžele ir išvykau iš Kalifornijos, tačiau iki mokslinių tyrimų stipendijos Niujorke man dar buvo likę trys mėnesiai. Tai turėjo būti puikus laisvas metas, nuostabios ir reikalingos atostogos po šešiasdešimties, o kartais ir aštuoniasdešimties savaitinių darbo valandų Kalifornijos universitete. Tačiau aš nesijaučiau laisvas. Kai nedirbu, tarsi atitrūkstu, manęs neapleidžia tuštumos ir struktūros nebuvimo jausmas. Kai gyvenau Kalifornijoje, savaitgaliai buvo tas pavojingas narkotikų metas, o dabar mano gimtajame mieste Londone man prieš akis tvyrojo visa vasara – tarsi trijų mėnesių ilgumo savaitgalis.

Būtent šiuo laisvu ir neramiu metu dar labiau įnikau į narkotikus – jau neapsiribojau vien savaitgaliais. Pabandžiau intraveninį narkotikų vartojimo būdą, ko anksčiau nebuvau daręs. Mano tėvai, abu gydytojai, buvo išvykę, tad būdamas vienas namuose, nusprendžiau patyrinėti pirmame aukšte esančios operacinės vaistų spintą, tikėdamasis rasti kažką ypatingo savo trisdešimt antro gimtadienio proga. Dar niekada nebandžiau morfino ar kitų opiatų. Pasiėmiau didelį švirkštą – kam žaisti su mažomis dozėmis? Patogiai įsitaisęs lovoje, pritraukiau į švirkštą kelių buteliukų turinį, įsmeigiau adatą į veną ir pradėjau lėtai leisti morfiną.

Maždaug po minutės mano dėmesys nukrypo į kažkokį sujudimą ant chalato, kuris kabėjo ant durų, rankovės. Kol įdėmiai žvelgiau į sujudimą, jis pavirto labai maža, bet mikroskopiškai išsamia mūšio scena. Mačiau skirtingų spalvų šilkines palapines, ant didžiausios iš jų viršaus plevėsavo karaliaus vėliavėlė. Mačiau žirgus, uždengtus ryškiomis gūniomis, raitus kareivius su saulėje spindinčiais šarvais ir vyrus, laikančius didelius lankus. Regėjau trimitininkus su ilgomis sidabrinėmis dūdomis – jie kėlė jas prie burnų ir tuomet išgirdau labai tylų trimitavimą. Mačiau šimtus, tūkstančius vyrų – dvi armijas, dvi tautas, besiruošiančias mūšiui. Visiškai pamiršau, kad tai tėra dėmelė ant mano chalato rankovės, ir tai, kad gulėjau lovoje, buvau Londone ir kad visa tai vyksta 1965 m. Prieš susileidžiant morfino skaičiau Froissart'o *Chronicles* ir *Henry V*, ir visa tai įsipynė į mano haliucinaciją. Supratau, kad tai, ką stebiu iš viršaus, yra Aginkūras 1415 m. pabaigoje. Aš žvelgiau į Prancūzijos ir Anglijos armijas, pasirengusias mūšiui. Ir žinojau, kad toje didelėje palapinėje su vėliavėle buvo

pats Henrikas V. Visiškai nesuvokiau, kad tai įsivaizduoju ar kad tai haliucinacija, – tai, ką mačiau, buvo faktas, tai buvo tikra.

Po kurio laiko ši scena ėmė nykti ir aš vėl ėmiau miglotai suvokti, kad esu Londone apsvaigęs ir regiu Aginkūro mūšio haliucinaciją ant chalato rankovės. Tai buvo kerinti ir, tikrąja to žodžio prasme, kitur perkelianti patirtis, tačiau ji pasibaigė. Narkotiko poveikis sparčiai nyko, jau vos begalėjau įžiūrėti Aginkūrą. Pažvelgiau į laikrodį. Morfiną įsišvirkščiau devintą trisdešimt, o dabar buvo dešimta valanda. Tačiau manęs neapleido keistas jausmas: kai leidausi morfiną, buvo prietema, tad dabar turėjo būti dar tamsiau. Tačiau buvo atvirkščiai – lauke darėsi vis šviesiau. Ir staiga supratau – buvo dešimta valanda ryto. Į savo Anginkūro mūšį žvelgiau nejudėdamas daugiau nei dvylika valandų. Tai mane sukrėtė ir išblaivė bei padėjo suprasti, kad žmogus tokiame opiumo sąstingyje gali praleisti visas savo gyvenimo dienas, naktis savaites ir metus. Buvau tikras, kad pirmoji mano opiumo patirtis bus drauge ir paskutinė.

1965 m. vasaros pabaigoje persikėliau į Niujorką, kur gavau stipendiją moksliniam neuropatologijos ir neurochemijos sričių darbui rašyti. 1965 m. gruodį jaučiausi prastai: po daugelio metų, praleistų Kalifornijoje, man sunkiai sekėsi prisitaikyti Niujorke, žlugo meilės romanas, nesisekė tyrimai ir po truputį pradėjau suprasti, kad iš manęs nebus prie rašomojo stalo dirbančio mokslininko. Jaučiausi prislėgtas ir, kankinamas nemigos, vartojau vis didesnius chloro hidrato kiekius, kad galėčiau užmigti – kas naktį mano suvartojamas kiekis viršijo

leistiną dozę penkiolika kartų. Nors ir buvau sukaupęs nemažą kiekį šio vaisto, apšvarinau vaistų atsargas laboratorijoje, darbe; vieną niūrų antradienį prieš pat Kalėdas mano atsargos išseko, ir aš pirmą kartą per porą mėnesių nuėjau gulti be savo įprastos nokautuojančios dozės. Miegojau prastai, kamavo košmarai ir keisti sapnai, ir prieš pabusdamas pajutau, kad esu nepakeliamai jautrus garsams. Akmenimis grįstomis Vest Vilidžo gatvėmis nuolatos dardėdavo sunkvežimiai. Dabar garsas buvo toks, tarsi jie pravažiuodami grindinio akmenis trupintų į miltus.

Kadangi nesijaučiau tvirtai, nevažiavau į darbą motociklu kaip įprastai – pasinaudojau traukiniu ir autobusu. Trečiadienis neuropatologijos departamente buvo smegenų pjaustymo diena ir drauge mano eilė pjaustyti smegenis į tikslias, horizontalias dalis tuo pat metu nustatant pagrindines struktūras bei išsiaiškinant, ar jose nėra nukrypimų nuo normos. Dažniausiai šis darbas man sekdavosi puikiai, tačiau tą dieną pajutau, kad mano ranka akivaizdžiai ir gėdingai dreba, o anatominiai pavadinimai labai lėtai ateina į galvą.

Kai pratybos baigėsi, nuėjau į kitoje gatvėje esančią parduotuvę kaip visada nusipirkti puodelio kavos ir sumuštinio. Bemaišant kavą, ji staiga tapo žalia, o paskui violetinė. Apstulbęs pažvelgiau į viršų ir pamačiau, kad žmogaus, apmokančio savo sąskaitą prie kasos, galva buvo su straubliu, tarsi dramblinio ruonio. Mane apėmė panika. Numečiau penkių dolerių banknotą ant stalo ir nubėgau per gatvę link autobuso. Visų keleivių galvos buvo glotnios ir baltos lyg didžiuliai kiaušiniai su didelėmis blizgančiomis akimis – lyg briaunotos vabzdžių akys. Jos judėjo staigiai trūkčiodamos ir tai stiprino jų baikštumo ir ateiviškumo

įspūdį. Supratau, kad patiriu haliucinaciją arba mane ištiko kažkoks keistas percepcinis sutrikimas. Negalėjau sustabdyti to, kas vyko mano smegenyse, ir supratau, kad privalau bent jau išoriškai save kontroliuoti, nepanikuoti, nerėkti ir nesileisti, kad mane ištiktų stabas žvelgiant į aplink mane esančius siaubūnus vabalų akimis. Pamaniau, kad geriausia tai padaryti rašant, aiškiai ir kaip gydytojui tiksliai apibūdinant haliucinaciją ir tuo pat metu tapti stebėtoju, netgi tyrinėtoju, o ne bejėge manyje kilusio pamišimo auka. Niekada nevaikštau be užrašų knygelės ir rašiklio, ir dabar rašiau iš visų jėgų, kol haliucinacijų bangos ritosi viena po kitos.

Rašymas ir bandymas apibrėžti man visuomet būdavo geriausias įrankis sprendžiant sudėtingas ir bauginančias problemas, tačiau dar nebuvo tekę jo išbandyti tokiomis gąsdinančiomis sąlygomis. Ir tai suveikė. Rašydamas apie tai, kas vyksta, laboratorijos sąsiuvinyje, sugebėjau išlaikyti kontrolės regimybę, nors haliucinacijos nesiliovė ir nuolatos keitėsi.

Man kažkaip pavyko išlipti reikiamoje autobuso stotelėje ir įsėsti į traukinį, nors viskas aplink dabar judėjo, svaiginamai sukosi, sviro ir netgi virto aukštyn kojomis. Sugebėjau išlipti savo rajono stotelėje, Grinvič Vilidže. Išėjęs iš metro pamačiau, kad pastatai aplink mane siūbuoja ir plaikstosi į šonus tarsi vėliavos pučiant stipriam vėjui. Jaučiau didžiulį palengvėjimą grįžęs į savo butą, laimė, manęs niekas neužpuolė, nesuėmė ir nepartrenkė gatvėje skubant namo. Vos įžengęs į vidų, pajutau norą su kuo nors susisiekti, su žmogumi, kuris mane gerai pažįsta, kuris yra ne tik gydytojas, bet ir draugas. Tokia buvo Carol Burnett. Prieš penkerius metus mes drauge atlikome praktiką San Franciske, ir

artima mūsų draugystė atsinaujino abiem persikėlus į Niujorką. Carol mane suprastų, ji žinotų, ko reikėtų imtis. Surinkau jos numerį smarkiai drebančia ranka. Kai tik ji pakėlė ragelį, ištariau: „Carol, noriu atsisveikinti. Aš išprotėjau, pamišau. Tai prasidėjo ryte ir juo toliau, tuo man darosi blogiau." Carol tarė: „Oliveri, ką suvartojai?" – „Nieko, dėl to ir esu taip išsigandęs", – atsakiau. Minutėlę pagalvojusi, Carol paklausė: „Ką neseniai nustojai vartoti?" – „Būtent! Vartojau nemažus chloro hidrato kiekius, bet jis man pasibaigė vakar vakare." – „Oliveri, mulki tu! Visada persistengi, – tarė Carol. – Tau klasikinis baltosios karštinės atvejis."

Pajutau stiprų palengvėjimą – baltoji karštinė yra daug geriau už šizofreninę psichozę. Tačiau gerai žinojau ir apie baltosios karštligės keliamus pavojus: sumišimas, dezorientacija, haliucinacijos, manijos, dehidratacija, karščiavimas, padažnėjęs širdies plakimas, išsekimas, traukuliai ir mirtis. Bet kam, atsidūrusiam tokioje padėtyje, būčiau pasiūlęs nedelsiant vykti į ligoninės priimamąjį, tačiau tai vyko man, ir aš norėjau susiimti ir iki galo išgyventi šią patirtį. Carol sutiko prižiūrėti mane pirmą dieną, o paskui, jeigu pamatys, kad yra saugu, palikti mane vieną. Paskui kartais man paskambintų arba užeitų aplankyti ir, jeigu jai pasirodytų, kad būtina, kreiptųsi pagalbos. Dėl šio apsaugos plano didžiulė dalis nerimo dingo ir aš iš dalies galėjau mėgautis baltosios karštinės vaiduokliais (nors gausybė mažų gyvūnų ir vabzdžių toli gražu nėra malonūs dalykai). Haliucinacijos tęsėsi beveik devyniasdešimt šešias valandas ir, kai jos pagaliau liovėsi, išsekęs įkritau į sąstingį.*

* Po daugelio metų teko patirti kiek švelnesnį *sakau* poveikį – tai svaiginantys pipirų (*Piper methysticum*, Polinezijoje taip pat vadinamas *kava*), auginamų ▸

Vaikystėje labai mėgau chemijos pamokas ir džiūgavau kurdamas savo chemijos laboratoriją. Šis susižavėjimas mane apleido maždaug apie penkioliktus metus. Mokyklos, universiteto ir medicinos studijų, o paskui ir praktikos bei rezidentūros metu sugebėjau išlipti iš vandens sausas, tačiau dalykai, kurių mokiausi, nebedžiugino manęs taip stipriai kaip chemija vaikystėje. Ir tiktai kai 1966 m. vasarą atvykau į Niujorką ir pradėjau dirbti su pacientais migrenos klinikoje, vėl pradėjau jausti intelektinį jaudulį ir emocinį įsitraukimą, kurį jaučiau vaikystėje. Norėdamas dar labiau pakurstyti šiuos intelektinius ir emocinius jaudulius, palinkau į amfetaminus.

Šiuos narkotikus vartodavau grįžęs penktadienį po darbo ir praleisdavau visą savaitgalį tiek apsvaigęs, kad vaizdiniai ir mintys tapdavo panašūs į kontroliuojamas haliucinacijas, prisodrintas ekstaziškų emocijų. Šias „narkotikų atostogas" skirdavau romantiškam svajojimui, bet vieną 1967 m. penktadienį, tyrinėdamas retų knygų skyrių medicininėje bibliotekoje, radau didelį tomą apie migreną pavadinimu *On Megrim, Sick-Headache, and Some Allied Disorders: A Contribution to the Pathology of Nerve-Storms*, parašytą 1873 m. gydytojo Edwardo Liveingo. Migrenos klinikoje dirbau jau keletą mėnesių ir buvau sužavėtas įvairovės

► Okeanijoje, syvai. *Sakau* gėrimas yra svarbi Mikronezijos gyventojų gyvenimo dalis, kaip kad tūkstantmečius trunkantis kokos lapų kramtymas Anduose, ir jo vartojimas įformintas sudėtinguose *sakau* ritualuose. *Sakau* poveikį išsamiai aprašiau knygoje *The Island of the Colorblind* – jis gali sukelti malonų lengvumą, lyg plūduriuotum, taip pat galybę vaizdinių haliucinacijų ir iliuzijų.

simptomų ir reiškinių, kurie galėjo atsirasti migrenos priepuolio metu. Šie priepuoliai dažnai turėdavo aurą – tai pirmas simptomas, kurio metu atsiranda percepcinių nukrypimų ir netgi haliucinacijų. Jos nebuvo piktybinės ir trukdavo vos kelias minutes, tačiau tos kelios minutės suteikdavo galimybę pažvelgti į smegenų veiklą ir tai, kaip jos geba susiskaidyti ir vėl susijungti. Man atrodė, kad kiekvienas migrenos priepuolis atsiskleisdavo kaip neurologijos enciklopedija.

Buvau perskaitęs daugybę straipsnių apie migreną ir galimas jos priežastis, bet nė vienas jų neatskleidė viso migrenos fenomenologinio turtingumo bei pacientų patiriamų kančių gelmės. Norėdamas surasti išsamesnį, gilesnį ir žmogiškesnį požiūrį į migreną, tą savaitgalį pasiėmiau minėtą Liveingo knygą iš bibliotekos. Nurijęs karčią amfetamino dozę su dideliu kiekiu cukraus, kad būtų skaniau, pradėjau skaityti. Kai amfetaminas pradėjo veikti stimuliuodamas mano jausmus ir vaizduotę, rodėsi, jog didėja Liveingo knygos paveikumas, gylis ir grožis. Labai norėjau įsiskverbti į Liveingo protą ir pajusti tų laikų, kuriais jis dirbo, atmosferą. Buvau toks sustingęs ir susikaupęs, kad per dešimt valandų beveik nesujudėjo nė vienas raumuo, net neapsilaižiau lūpų, nes nesustodamas skaičiau penkių šimtų puslapių *Megrim*. Skaitydamas jaučiau, tarsi virsčiau pačiu Liveingu, lyg iš tikrųjų matyčiau jo aprašomus pacientus. Kartais nebuvau tikras, ar skaitau knygą, ar ją rašau. Mačiau save Dickenso laikų Londone 1860–1870 m. Man labai patiko Liveingo humaniškumas, socialinis jautrumas ir tai, kad jis tvirtai laikėsi teiginio, jog migrena nėra dykinėjančių turtuolių privilegija, bet gali paliesti tuos, kurie prastai maitinasi ir ilgas valandas dirba blogai vėdinamuose

fabrikuose. Dėl to jo knyga man priminė Mayhew tyrimą apie Londono darbo klasės žmones, bet taip pat galima buvo pastebėti, kad Liveingas, baigęs biologijos ir medicinos mokslus, buvo tikras klinikinio stebėjimo meistras. Pagavau save mąstant: „Tai yra geriausio brandžiųjų Viktorijos laikų mokslo ir medicinos pavyzdys, tai tikras šedevras!" Ši knyga man suteikė tai, ko taip ilgai ieškojau visus tuos mėnesius dirbdamas su nuo migrenos kenčiančiais pacientais – buvau visiškai nusivylęs trumpais ir skurdžiais straipsniais, kurie neva turėjo būti „šiuolaikinė" šį klausimą nagrinėjanti literatūra. Ekstazės viršūnėje pamačiau migreną, spindinčią tarsi žvaigždžių spiečius neurologijos danguje.

Nuo to laiko, kai Liveingas dirbo ir rašė Londone, jau buvo praėjęs šimtmetis. Pažadinęs save iš svajų, kuriose buvau tapęs Liveingu ar vienu iš jo amžininkų, pasakiau sau: „Dabar 1960 m. ne 1860 m. Kas galėtų būti mūsų laikų Liveingu?" Mano galvoje pasigirdo nenuoširdus tariamų balsų chaosas. Mąsčiau apie daktarą A, daktarą B, C ir D. Jie visi neblogi žmonės, bet nė viename jų neįžvelgiu tos galingos humanizmo ir mokslo jungties, būdingos Liveingui. Ir tada labai garsus vidinis balsas tarė: „Kvaileli! Taigi tu esi tas žmogus!"

Anksčiau, kas kartą sugrįžęs iš po dvi dienas trukusios amfetamino sukeltos manijos, patirdavau sunkią atvirkštinę reakciją – jausdavau beveik narkoleptinį mieguistumą ir depresiją. Taip pat jausdavau, kad pasielgiau itin kvailai, rizikavau savo gyvenimu dėl nieko. Amfetaminų vartojimas didelėmis dozėmis ilgam padidindavo mano širdies ritmą iki 200 ir net nežinau, kiek pakeldavo kraujospūdį. Pažinojau keletą žmonių, kurie mirė perdozavę amfetaminų. Jausdavausi taip, tarytum būčiau pakilęs į

stratosferą ir grįžęs atgal tuščiomis, neturėdamas ką parodyti; tarsi tai, ką patyriau, būtų tuščia, beprasmiška, bet drauge ir intensyvu. Tačiau šį kartą, pasibaigus poveikiui, išlaikiau aiškias mintis ir nuovoką; patyriau tarsi apreiškimą apie migreną. Jaučiau, kad turiu ir sprendimą, kad iš tikrųjų esu pajėgus parašyti knygą, panašią į Liveingo, galbūt net galėčiau tapti mūsų laikų Liveingu.

Kitą dieną, prieš grąžindamas Liveingo knygą į biblioteką, visą ją nukopijavau. Ir tuomet po truputį pradėjau rašyti savo knygą. Džiaugsmas, kurį man suteikė šis darbas, buvo *tikras*, gerokai esmingesnis už lėkštą priklausomybę nuo amfetaminų, būtent todėl niekada daugiau jų nevartojau.

· 7 ·

RAŠTAI: MIGRENOS SU VAIZDINIAIS

Nuo migrenos kenčiu beveik visą gyvenimą. Pirmas priepuolis, kurį prisimenu, ištiko mane, kai buvau trejų ar ketverių metų. Žaidžiau sode, kai iš kairės pamačiau akinamai ryškią, mirguliuojančią šviesą. Ji išsiplėtė ir tapo milžinišku lanku, kuris nusitiesė nuo žemės ligi dangaus su aštriais, blizgančiais, zigzagiškais kraštais bei spindinčiomis mėlyna ir oranžine spalvomis. Ir tada po ryškios šviesos pajutau besiplečiantį aklumą, vis labiau augančią tuštumą regos lauke, o netrukus beveik nieko nemačiau kairėje pusėje. Buvau persigandęs – kas vyksta? Mano rega normalizavosi po kelių minučių – tai buvo ilgiausios minutės mano gyvenime.

Apie tai, kas nutiko, papasakojau mamai, ir ji man paaiškino, kad tai, ką patyriau, yra vadinama migrenos aura – jausmas ar pojūtis, kuris atsiranda prieš prasidedant migrenai. Ji buvo gydytoja ir taip pat kentė nuo migrenos. Tai buvo vizualinė migrenos aura, ir, kaip ji man vėliau paaiškino, jai būdinga zigzago forma priminė viduramžių pilių kontūrus, todėl dažnai buvo vadinama „įtvirtinimų raštu“. Ji paaiškino, kad daugelis žmonių, aurai dingus, patirdavo siaubingą galvos skausmą.

Man pasisekė, kad buvau vienas iš tų žmonių, patiriančių aurą be galvos skausmo ir, laimė, turėjau motiną, kuri patikino mane, jog po poros minučių viskas bus po senovei, ir su kuria, bėgant laikui, galėjau pasidalyti savo migrenos patirtimis. Ji paaiškino, kad tokios auros, kaip mano patirta, įvyksta dėl kažko panašaus į elektros trikdžius, tarsi banga pereitų skersai regos sritis smegenyse. Panaši banga taip pat gali pereiti ir per kitas smegenų dalis, pasak jos, žmogus gali pajusti kažką keisto vienoje kūno pusėje, užuosti keistą kvapą ar suprasti, kad trumpam prarado kalbos dovaną. Migrena gali paveikti žmogaus sugebėjimą suvokti spalvas, gelmę ar judesį – visas vizualus pasaulis kelioms minutėms gali tapti nesuprantamas. Paskui, jei žmogui nepasisekė, gali prasidėti tolesni migrenos simptomai: siaubingi galvos skausmai, vėmimas, skausmingas jautrumas šviesai ir garsui, žarnyno sutrikimai ir daug kitų nemalonių potyrių.* Pasak mano mamos, migrena paplitusi gana plačiai, nuo jos kenčia 10 procentų populiacijos. Jos klasikinė vaizdinė apraiška yra gyva, inkstą primenanti forma su zigzaginiais kraštais, visai tokia pat, kokią mačiau besiplečiančią ir lėtai judančią per vieną regos lauko pusę apie penkiolika ar

* Migrenos sukeltas galvos skausmas dažnai atsiranda vienoje galvos pusėje (iš čia ir pavadinimas, kilęs iš graikų kalbos žodžių „hemi" ir „cranium"). Tačiau skausmas gali atsirasti ir abiejose galvos pusėse ir svyruoti nuo silpno, tvinksinčio iki nepakeliamo, kurį aprašė J. C. Petersas 1853 m. knygoje *A Treatise on Headache*:

> *Skausmų pobūdis buvo labai įvairus. Dažniausiai jie būdavo bilsnojančio, pulsuojančio, įkyraus pobūdžio... [kitais atvejais] spaudžiantys ir silpni, įkyrūs su neapleidžiančiu jausmu, kad galva perplyš; dilgčiojantys, plėšiantys, tempiantys, veriantys ir besiplečiantys. Keliais atvejais buvo juntama, tarsi būtų į galvą įspaustas pleištas ar atsivėrusi opa, arba įtrūkusios ar į išorę spaudžiamos smegenys.*

dvidešimt minučių. Mirgančios šios formos ribos dažnai yra su aklina vieta – skotoma, todėl visa toji forma vadinama blyksinčia skotoma.

Daugumai žmonių, kenčiančių nuo klasikinės migrenos, blyksinti skotoma yra pagrindinis patiriamas vizualinis efektas, po to nieko daugiau nenutinka. Bet kartais skotomoje yra kitų raštų. Savo paties migrenos aurose kartais matydavau – ryškiai užmerktomis akimis ir silpniau bei skaidriau, jeigu akys būdavo atmerktos, – mažytes, besišakojančias linijas, lyg vyteles, ar geometrines struktūras: groteles, šachmatų lentos langelius, voratinklius ir korius. Kitaip nei pati blyksinti skotoma, kurios vaizdas pastovus, o progresavimo tempas lėtas ir vienodas, minėti raštai nuolatos judėdavo, formuodavosi ir keisdavosi. Kartais susidėliodavo į sudėtingesnes formas, pavyzdžiui, turkišką kilimą ar painias mozaikas, arba trimačius pavidalus, kaip kad nedidukai pušų kankorėžiai ar jūros ežiai. Dažnai šie raštai likdavo skotomoje, vienoje ar kitoje mano regos lauko pusėje, bet kartais jie, rodos, išsilaisvindavo ir pabirdavo aplinkui.

Šį reiškinį tenka vadinti haliucinacijomis, nors tai – tik raštai, o ne vaizdiniai, nes išoriniame pasaulyje nėra zigzagų ir šachmatų lentų atitikmenų – jie sukuriami smegenyse. Migrena taip pat gali sukelti stulbinančių percepcinių pokyčių. Būna, jog kartais prarandu spalvos ar gelmės pojūtį (kitiems žmonėms spalvos ar gelmės pojūtis gali sustiprėti). Labiausiai mane pritrenkė judesio suvokimo praradimas, nes vietoj nuolatinio judėjimo mačiau užsikertančias kadrų serijas. Gali pasikeisti objektų dydis, forma ar nuotolis. Jie gali atsidurti regos lauke ne vietoje ir minutę ar dvi visas pasaulis gali tapti sunkiai suprantamas.

Migrenos vizualiniai potyriai įvairūs. Jesse R. man rašė, kas jai nutinka užklupus migrenai: „Atrodo, kad mano protas praranda sugebėjimą atpažinti formas ir klaidingai jas supranta... Man atrodo, kad vietoj drabužių kabyklos matau žmogų. Taip pat dažnai atrodo, kad ant stalo ar grindų vyksta judėjimas. Keista yra tai, kad protas visuomet klaidingai palaiko negyvus objektus gyvais.“

Toni P. rašė, kad, prieš prasidedant migrenai, periferine rega ji kartais mato besikaitaliojančias juodas ir baltas zigzago linijas: „Blizgios geometrinės formos, šviesos blyksniai. Kartais atrodo, kad žvelgiu pro vėjyje besiplaikstančią užuolaidą.“ O kartais jai skotoma yra tiesiog tuščia vieta, kurianti kraupų nebūties jausmą:

Ruošiausi svarbiam laboratorijos darbų egzaminui, tik staiga supratau, jog kažko trūksta – knyga buvo priešais mane, mačiau jos kraštus, tačiau joje nebuvo žodžių, kreivių ar diagramų. Tai nebuvo tiesiog tuščias lapas – jie tiesiog neegzistavo. Tik remdamasi protu žinojau, kad jie TURĖTŲ ten būti. Tai buvo labai keista... ir truko apie dvidešimt minučių.

Kita moteris, Deborah D., patyrė migrenos priepuolį ir jį aprašė:

Pažvelgusi į kompiuterio ekraną, negalėjau nieko perskaityti – ekrane liejosi daugybė vaizdų. Telefono klaviatūroje negalėjau įžiūrėti skaičių. Atrodė, tarsi žiūrėčiau per musės akį – vaizdų buvo daugybė, ne du, ne trys, o galybė, kad ir kur žiūrėjau, mačiau daug vaizdų.

Migrenos aura paveikia ne tik vizualinį pasaulį. Gali atsirasti kū-

niškų haliucinacijų: jausmas, kad žmogus yra žemesnis arba aukštesnis, kad viena galūnė sumažėjo ar tapo milžiniška, kad žmogaus kūnas yra pakrypęs tam tikru kampu ir panašiai.

Yra žinoma, kad Lewisas Carrollis kentė nuo klasikinės migrenos ir buvo iškelta (Caro W. Lippmano ir kt.) mintis, kad jo migrenos potyriai galėjo įkvėpti knygoje *Alisa Stebuklų šalyje* aprašomus keistus dydžio ir formos pokyčius. Siri Hustvedt *New York Times* internetiniame dienoraštyje aprašė savo pačios transcendentinį *Alisos Stebuklų šalyje* sindromą:

> *Vaikystėje patirdavau „pakėlimo jausmus" (taip juos vadinau). Kartkartėm patirdavau galingą vidinį pojūtį, tarsi mane kas temptų į viršų, lyg mano galva kiltų, nors ir žinojau, kad kojos nebuvo atsiplėšusios nuo žemės. Pakėlimą lydėjo tai, ką galėčiau pavadinti baime – transcendencijos jausmu. Šiuos pakėlimus aiškinau skirtingai – kaip dievišką (Dievas kvietė) arba kaip stebinantį ryšį su viskuo pasaulyje. Viskas atrodė keista ir nuostabu.*

Migrenos metu gali atsirasti klausos mispercepcijų bei haliucinacijų: garsai sustiprėja, garsiai aidi, yra iškraipyti. Kartais pasigirsta muzika ar balsai. Pats laikas gali atrodyti iškreiptas.

Gana įprastos yra uoslės haliucinacijos. Kvapai dažnai būna stiprūs, nemalonūs, keistai pažįstami, tačiau sunkiai apibūdinami. Man pačiam porą kartų, prieš prasidedant migrenai, teko patirti uoslės haliucinacijų, ir jos buvo malonios – užuodžiau skrudintą duoną su sviestu. Kai tai nutiko pirmą kartą, buvau ligoninėje ir nuėjau ieškoti skrudintos duonos, man net nekilo mintis, kad tai – haliucinacija, kol po poros minučių neprasidėjo

vaizdinės įtvirtinimų haliucinacijos. Abu atvejus lydėjo prisiminimas arba pseudoprisiminimas: aš, būdamas mažas, sėdžiu ant aukštos kėdės ir tuoj valgysiu skrudintą duoną su sviestu, užsigerdamas arbata. Vienas migreną patiriantis asmuo man rašė: „Trisdešimt minučių prieš migrenos priepuolį visuomet užuodžiu kepamą jautieną.“*

G. N. Fullerio ir R. J. Guiloffo aprašyta pacientė patirdavo „aiškias uoslės haliucinacijas, kurios trukdavo penkias minutes, – ji užuosdavo arba senelio cigarus, arba žemės riešutų sviestą“.

Kaip jaunas neurologas, dirbantis migrenos klinikoje, stengiausi kiekvieną pacientą paklausti apie jų potyrius. Paprastai, kai paklausdavau, jiems palengvėdavo, nes žmonės nenori kalbėti apie haliucinacijas bijodami, kad jų nepalaikytų psichiniais ligoniais. Daugelis mano pacientų savo migrenos aurose nuolatos matydavo raštus, keli jų patirdavo kitokių keistų vizualinių reiškinių, taip pat veidų ir objektų iškraipymų, kai jie susilydydavo ar sumirguliuodavo susilieję vienas su kitu. Jie taip pat matydavo besidauginančius objektus ar figūras, niekur nedingstančius ar vis atsirandančius vaizdinius.

Dauguma migrenos aurų išlieka elementarių haliucinacijų lygmens: matomi fosfinai, viduramžio pilių įtvirtinimus prime-

* Moteris, vardu Ingrida K., taip pat minėjo kartais patirianti „dar vieną keistą dalyką prieš pat prasidedant migrenai... Atrodo, kad atpažįstu visus žmones, kuriuos matau. Nežinau, kas jie tokie, bet atrodo pažįstami“.

Kiti respondentai taip pat nupasakojo panašų „padidėjusio artimumo“ jausmą migrenos pradžioje. Šis jausmas, kaip aprašė Orrinas Devinsky ir jo kolegos, kartais tampa epileptinės auros dalimi.

nančios ir kitokių rūšių geometrinės figūros. Tačiau iškyla ir sudėtingesnės haliucinacijos, nors ir retai pasitaikančios migrenos atveju. Mano kolega, neurologas Markas Greenas papasakojo, kaip vienas jo pacientų kiekvieno migrenos priepuolio metu regėdavo tą pačią viziją – tai buvo darbininko, išlendančio iš šulinio gatvėje, haliucinacija, jis dėvėdavo baltą šalmą su nupiešta JAV vėliava.

S. A. Kinnieris Wilsonas savo enciklopediniame veikale *Neurology* aprašė, kaip jo draugas, iškilus aurai, visuomet patirdavo šablonišką haliucinaciją:

> *Iš pradžių [jis] matydavo didelį kambarį su aukštais skliautuotais langais ir baltai apsirengusią figūrą (pasisukusią nugara į jį), stovinčią ar sėdinčią prie ilgo tuščio stalo. Ilgus metus tokia nekintanti buvo jo aura, bet per kiek laiko ją pakeitė šiurkštesnė forma (apskritimų ir spiralių), kuri vėliau vis vien kartkartėm pasirodydavo, nors galva neskaudėdavo.*

Klausas Podollas ir Derekas Robinsonas į savo gražiai iliustruotą monografiją *Migraine Art* iš pasaulinės literatūros surinko begalę pasakojimų apie sudėtingas migrenos haliucinacijas. Žmonės dažniausiai mato kaip iš gausybės rago byrančius gyvūnus, žmonių figūras, veidus, objektus ar kraštovaizdžius. Vienas vyras papasakojo migrenos priepuolio metu matęs „musės akį, sudarytą iš daugybės milijonų šviesiai mėlynų mikimauzų“, tačiau jo haliucinacija buvo įkalinta laikinai prarastoje regos lauko dalyje. Kitas asmuo matė „[daugiau nei] šimto žmonių minią, kai kurie buvo apsirengę baltai.“ Galimos ir žodinės

haliucinacijos. Podollas ir Robinsonas mini atvejį iš XIX a. literatūros:

> *Hoeflmayrio pacientas matė ore rašomus žodžius, Schobo pacientas patyrė raidžių, žodžių ir skaičių haliucinacijų, o Fullerio ir kt. paminėtas pacientas „matė užrašą ant sienos, o, kai buvo paklaustas, ką jis reiškia, atsakė, kad yra per toli, kad suprastų. Po to jis priėjo arčiau ir sugebėjo aiškiai perskaityti užrašą ant sienos".*

Migrenos metu gali atsirasti nykštukų haliucinacijos (tai būdinga ir kitų ligų atvejais), kaip Siri Hustvedt rašė *New York Times* internetiniame dienoraštyje:

> *Gulėdama lovoje, skaičiau Italo Svevo knygą ir kažkodėl pažvelgiau žemyn, ir pamačiau juos: mažutį rožinį vyrą ir rausvą jo jautį, gal šešių ar septynių colių aukščio. Jie buvo tobulos būtybės, ir, nepaisant spalvos, atrodė visiškai tikri. Jie su manimi nekalbėjo, bet vaikščiojo aplinkui, o aš žiūrėjau į juos kupina susižavėjimo ir draugiško švelnumo. Keletą minučių pabuvę jie pranyko. Ne kartą norėjau, kad jie sugrįžtų, tačiau tai niekada neįvyko.*

Visi šie reiškiniai rodo, koks milžiniškas ir sudėtingas darinys yra paprastas regėjimas; kaip smegenys konstruoja vizualų pasaulį, kuriame spalvos, judesys, dydis, forma ir stabilumas yra vientisai sukabinti ir integruoti. Aš pats išmokau žvelgti į savo migrenos patirtis kaip į spontaniškus (ir, laimė, grįžtamuosius) gamtos eksperimentus – tarsi į nervų sistemos langą, ir man atrodo, kad tai buvo priežastis, paskatinusi mane tapti neurologu.

Kas kursto regos sistemą migrenos priepuolio metu sukeldamas tokias haliucinacijas? Williamas Gowersas, rašęs daugiau nei prieš šimtmetį, kai dar buvo labai nedaug žinoma apie regos žievės ląsteles (ar smegenų elektrinį aktyvumą), ėmėsi šio klausimo knygoje *The Border-land of Epilepsy*:

> *Procesas, kurio metu atsiranda sensoriniai migrenos simptomai, labai paslaptingas. Egzistuoja savita veiklos forma, kuri plinta lyg ratilai tvenkinyje, į kurį ką tik buvo įmestas akmuo. Tačiau veikla yra lėta, apgalvota ir, slinkdama per sujaudintą centrą, užtrunka dvidešimt minučių. Tos srities, per kurią nuvilnijo aktyvios bangos, būklė primena molekulinių struktūrų suardymą.*

Gowerso intuicija pasiteisino ir, praėjus dešimtmečiams, buvo paremta fiziologiniais duomenimis, kai buvo atrasta, jog elektros impulsas gali nutekėti per smegenų žievę tokiu pat greičiu kaip „įtvirtinimų raštai“. 1971 m. Whitmanas Richardsas teigė, kad zigzago formos migrenos įtvirtinimų raštai su jiems būdingais kampais gali atspindėti kažką vienodai pastovų, esantį pačioje regos žievės struktūroje. Galbūt orientacijai jautrių neuronų grupelę, – tai septinto dešimtmečio pradžioje pademonstravo Hubelis ir Wieselis. Elektrinio jaudrumo banga, lėtai vilnijanti per žievę, pasak Richardso, tiesiogiai stimuliuoja šiuos susibūrimus ir dėl to pacientas skirtingais kampais „mato“ mirguliuojančias šviesos juostas. Bet tik praėjus dvidešimčiai metų, naudojant magnetoencefalografiją, buvo galima pademonstruoti, kad įtvirtinimų

raštų fragmentą migrenos auros metu iš tiesų lydi minėto elektros impulso banga.

Prieš šimtą penkiasdešimt metų astronomas Hubertas Airy (kuris pats sirgo migrena) manė, kad migrenos aura yra tarytum dirbančių smegenų „nuotrauka“. Jis, kaip ir Gowersas, tiesiogine to žodžio prasme buvo teisesnis, nei jam atrodė.

Heinrichas Klüveris, rašydamas apie meskaliną, pastebėjo, kad haliucinogeninių narkotikų sukeliamos paprastos geometrinės haliucinacijos yra identiškos migrenos ir kitų ligų sukeliamoms haliucinacijoms. Jis manė, kad šios geometrinės formos nepriklausė nuo prisiminimų, asmeninių patirčių, troškimų ar vaizduotės – jos buvo neatskiriama smegenų regos sistemos sandaros dalis.

Zigzago įtvirtinimų raštai yra visiškai šabloniški ir gali būti suprantami atsižvelgiant į orientacijos receptorius, esančius pirminėje regos žievėje, tačiau sparčiai besikeičiančių geometrinių formų paaiškinimo reikia ieškoti kitur. Tam reikia dinaminių paaiškinimų ir apsvarstyti būdus, kuriais milijonų nervinių ląstelių veikla gali sukurti sudėtingus ir nuolat besikeičiančius raštus. Per tokias haliucinacijas iš tikrųjų galime matyti kažką panašaus į didžiulės gyvų nervinių ląstelių populiacijos dinamiką ir visų pirma saviorganizacijos sugebėjimą, kuris padeda atsirasti sudėtingiems veiklos modeliams. Toks aktyvumas veikia pradiniame ląstelių lygmenyje, kur kas žemiau už asmeninės patirties lygmenį. Taigi haliucinacinės formos yra fiziologinės žmogaus patirties universalijos.

Galbūt tokios patirtys yra mūsų, kaip žmonių, aistros raštams esmė, ir faktas, kad geometriniai raštai dažni dekoratyviniuose mūsų menuose. Vaikystėje mane žavėjo namuose matomi raštai – kvadratinės spalvotos grindų plytelės verandoje, mažos šešiakampės virtuvėje, eglutės raštas ant mano kambario užuolaidų, langelių raštas ant tėvo kostiumo. Kai buvau nuvestas į pamaldas sinagogoje, mane daug labiau sudomino iš mažyčių plytelių sudaryta mozaika ant grindų nei religinė liturgija. Tiesiog dievinau svetainėje stovinčias porą antikvarinių kiniškų spintelių, nes ant jų lakuotų paviršių buvo iškaltos neįtikėtino sudėtingumo kompozicijos – skirtingų mastelių raštai, apipinti pynėmis ir apsupti spiečiaus ūselių ir lapų. Šie geometriniai motyvai ir užraitai kažkodėl man atrodė pažįstami, tačiau tik po daugelio metų suvokiau, kad taip jaučiausi todėl, kad buvau juos matęs savo galvoje, – tie raštai rezonavo su mano vidine patirtimi, painiais migrenos priepuolio metu matomais verpetais ir čerpėmis.

Panašius į migrenos priepuolio metu matomus raštus galima rasti islamiškajame mene, klasikiniuose ir viduramžių motyvuose, zapotekų architektūroje, Australijos aborigenų ant žievės tapomuose paveiksluose, akomos keramikoje, svazių pintuose krepšiuose ir beveik visose kultūrose, kurios gyvavo prieš dešimtis tūkstančių metų. Atrodo, kad per visą žmonijos istoriją kildavo noras išreikšti šias vidines patirtis ir sukurti iš jų meną – nuo priešistorinių urvų graviūrų iki sūkuriuojančio psichodelinio septinto dešimtmečio meno. Ar sąmonėje esančios, į smegenų struktūrą įmontuotos arabeskos ir šešiakampiai suteikia mums pirmąsias užuominas apie formalų grožį?

Tarp neurologų plinta požiūris, kad savarankiškai organizuota veikla didelėse regos neuronų populiacijose yra būtina vizualinės percepcijos sąlyga, kad tokia yra matymo pradžia. Spontaniška saviorganizacija nėra būdinga vien gyviems organizmams. Ją galima aptikti besiformuojančiuose sniego kristaluose, neramaus vandens sūkuriuose ir drumstume bei tam tikrose virpančiose cheminėse reakcijose. Čia saviorganizacija erdvėje ir laike taip pat gali sukurti geometrines formas ir raštus, labai panašius į tuos, kurie matomi migrenos auroje. Šia prasme geometrinės migrenos haliucinacijos leidžia mums patirti ne tik visapusišką nervų sistemos veikimą, bet ir pačios gamtos universalumą.

· 8 ·

„Šventoji“ liga

Nuo epilepsijos kenčia nedidelė žmonijos dalis, ji pasitaiko visose kultūrose ir yra atpažįstama nuo rašytinės istorijos pradžios. Hipokratas ją laikė šventa liga, dieviškojo įkvėpimo sutrikimu*. Tačiau jos pagrindinė, konvulsinė, forma (vienintelė atpažįstama forma iki XIX a.) keldavo vien baimę, priešiškumą ir negailestingą diskriminaciją. Epilepsija iki šių dienų laikoma gėdingu dalyku.

Epilepsijos priepuoliai, dažnai vadinami traukuliais, gali įgauti keliolika ar daugiau formų. Jie turi kai ką bendro – staigią pradžią (kartais be jokio įspėjimo, o kartais juos lydi pranašingi požymiai ar aura), kurios išeities taškas yra staigi ir anomali elektros iškrova smegenyse. Paprastų priepuolių metu ši iškrova kyla iš abiejų smegenų pusrutulių tuo pat metu. Epilepsijos priepuolio metu ištinka stiprus konvulsinis raumenų trūkčiojimas,

* Hipokratas, rašydamas apie „šventąją ligą“, tik pagerbė tuo metu populiarų įsitikinimą, kad epilepsija yra dieviškos kilmės, bet kartu paneigė tai pirmuoju sakiniu: „Ši šventąja vadinama liga man neatrodo šventesnė už kitas ligas, ji turi paprastą ją sukeliančią priežastį kaip ir kitos būklės.“

liežuvio kandžiojimas, kartais iš burnos išsiveržia putos, taip pat žmogus gali išleisti šaižų, nežmogiškai skambantį „epileptinį riksmą". Per kelias sekundes žmogus, patiriantis epilepsijos priepuolį, praranda sąmonę ir nukrinta ant grindų (epilepsija taip pat buvo vadinama „kritimo liga"). Matant tokius priepuolius dažnai išsigąstama.

Lengvo epilepsijos priepuolio metu ištinka tik trumpalaikis sąmonės netekimas – gali pasirodyti, kad asmuo kelioms sekundėms tampa „išsiblaškęs", o po to toliau tęsia pokalbį ar žaidimą šachmatais, taip ir nesupratęs (kaip ir šalia esantieji), kad jam nutiko kažkas neįprasto.

Skirtingai nuo tokių paprastų priepuolių, kurie kyla iš prigimtinio smegenų genetinio jautrumo, daliniai priepuoliai kyla iš tam tikros pažeistos arba jautrios vietos, esančios vienoje smegenų dalyje, epilepsijos židinio – tai gali būti paveldima arba traumos padarinys. Dalinių priepuolių simptomai priklauso nuo židinio vietos: jie gali būti susiję su motorika (tam tikrų raumenų trūkčiojimas), autonominiai (pykinimas, nemalonūs pojūčiai skrandyje ir pan). jutiminiai (regėjimo, garso, kvapo ir kitų jutimų sutrikimai ar haliucinacijos) arba psichiniai (staigus džiugesio ar baimės jausmas, atsiradęs be jokios priežasties, *déjà vu* ir jausmas, kad gerai žinomas asmuo ar situacija yra visiškai nepažįstami, arba staigios, dažnai neįprastų minčių virtinės). Aktyvumas dalinio priepuolio metu gali apsiriboti epilepsijos židiniu arba pasklisti į kitas smegenų sritis, o tai kartais sukelia viso kūno traukulius.

Daliniai, arba židinio, priepuoliai buvo pripažinti tik antroje XIX a. pusėje. Tai buvo metas, kai visokių rūšių (pavyzdžiui: afazija – gebėjimo kalbėti praradimas arba agnozija – daiktų pažinimo sutrikimas) židinio trūkumai buvo apibūdinami ir priskiriami konkrečių smegenų sričių žalai. Ši smegenų patologijos koreliacija su konkrečiais trūkumais arba „neigiamais“ simptomais leido suprasti, kad smegenyse yra daug skirtingų centrų, atsakingų už tam tikras funkcijas.

Tačiau Hughlingsas Jacksonas (kartais vadinamas anglų neurologijos tėvu) vienodai dėmesio skyrė „teigiamiems“ neurologinių ligų požymiams, tokiems hiperaktyvumo simptomams kaip traukuliai, haliucinacijos ir kliedesiai. Jis buvo kruopštus ir kantrus stebėtojas ir pirmasis, atpažinęs sunkių priepuolių metu pasitaikančius „prisiminimus“ bei „svajingas būsenas“. Židinio motorikos traukulius, kurie prasideda plaštakose ir „keliauja“ ranka į viršų, vadinsime džeksoniška epilepsija.

Jacksonas buvo puikus teoretikas, jis pasiūlė mintį, kad žmogaus nervų sistemoje yra išsivystę įvairūs lygmenys ir kad jie hierarchiškai sugrupuoti – aukštesnieji centrai riboja žemesniuosius. Dėl to jis manė, kad aukštesniųjų centrų pakenkimai žemesniuosiuose gali suaktyvinti „išleidimą“. Jacksonas epilepsiją laikė langu į nervų sistemos organizaciją ir jos veikimą (taip, kaip man atrodo migrena). Jis rašė: „Asmuo, nuoširdžiai tiriantis daugybę skirtingų epilepsijos atvejų, daro kur kas daugiau, nei jam atrodo.“

Jacksonui apibūdinti ir klasifikuoti priepuolius padėjo jaunesnysis kolega Williamas Gowersas; Jacksono aprašymai buvo sudėtingi, įmantrūs ir kupini abejonių, o Gowerso paprasti, skaidrūs ir aiškūs. Jacksonas nėra parašęs nė vienos knygos, o Gowersas parašė kelias, tarp jų ir 1881 m. išleistą *Epilepsy and Other Chronic Convulsive Diseases.**

Gowersą ypač domino epilepsijos simptomai, susiję su rega (prieš tai jis buvo parašęs knygą apie oftalmologiją), ir jam patikdavo aprašinėti paprastus regėjimo priepuolius, kaip kad prisiminė vienas jo pacientų:

> *Įspėjimas apie prasidedantį priepuolį visuomet būdavo mėlyna žvaigždė, kuri pasirodydavo priešais kairę akį ir priartėdavo, tada asmuo prarasdavo sąmonę. Kitas pacientas priešais kairę akį visada matydavo aplink besisukantį tamsų objektą. Jis artėdavo, sukdamasis vis didesniais ratais, kol žmogus prarasdavo sąmonę.*

Prieš porą metų pas mane apsilankė aiškiai mintis reiškianti moteris Jena W. Ji man papasakojo, kad, būdama ketverių, matė „labai charakteringą besisukantį spalvotų šviesų kamuolį kairėje pusėje“. Spalvotų šviesų kamuolys sukosi porą

* 1861 m. pradžioje, būdamas dvidešimt ketverių, Hughlingsas Jacksonas paskelbė daug svarbių straipsnių apie epilepsiją, afaziją ir kitus dalykus, tarp jų ir tai, ką jis vadino „nervų sistemos vystymusi bei žlugimu“. Praėjus dvidešimčiai metų po jo mirties, 1931 m., buvo išleisti šių straipsnių rinkiniai dviem tomais. Vėlesniais gyvenimo metais Jacksonas medicinos žurnale *Lancet* paskelbė daugiau nei dvidešimt trumpų rinktinių straipsnių pavadinimu *Neurological Fragments*. 1925 m. jie buvo surinkti ir išleisti knyga.

sekundžių, paskui jį pakeitė pilkšvas debesis, matomas iš dešinės pusės, kuris dvi ar tris minutes užtemdė regėjimą toje pusėje. Ji ir toliau matydavo besisukančio kamuolio viziją keturis ar penkis kartus per metus, visuomet toje pačioje pusėje ir galvojo, kad tai normalu, kad tai mato visi žmonės. Kai ji sulaukė šešerių ar septynerių metų, priepuoliai įgavo naują formą: po spalvoto kamuolio vizijos vienoje galvos pusėje prasidėdavo galvos skausmas, kurį lydėdavo nepakantumas šviesai ir garsui. Ji buvo nuvesta pas neurologą, tačiau elektroencefalograma ir kompiuterinė tomografija nieko neparodė, ir jai buvo diagnozuota migrena.

Jai sulaukus trylikos metų, priepuoliai tapo ilgesni, dažnesni ir sudėtingesni. Kartais šie gąsdinantys priepuoliai baigdavosi visišku apakimu, kuris trukdavo keletą minučių, ir ji nesugebėdavo suprasti, ką sako žmonės. Kai bandydavo kalbėti, iš burnos liedavosi nesuvokiamas garsų kratinys. Tuomet jai buvo diagnozuota „sudėtinga migrena".

Būdama penkiolikos, Jena patyrė epilepsijos priepuolį. Ją ištiko traukuliai ir Jena, parkritusi ant žemės, prarado sąmonę. Jai buvo atlikta ne viena elektroencefalograma bei magnetinio rezonanso tomografija, ir visi rezultatai buvo laikomi normaliais, kol galop juos išsamiai ištyręs epilepsijos specialistas rado aiškų epilepsijos židinį kairėje pakaušinėje skiltyje ir ten pat – anomalios žievės struktūros vietą. Ji pradėjo vartoti priešepileptinius vaistus, ir šie užkirto kelią tolesniems traukuliams, tačiau beveik visai nepaveikė regos priepuolių, kurie vis dažnėjo, kartais ištikdavo daug kartų per dieną. Jena sakė, kad juos paskatindavo „ryški saulės šviesa, mirgantys šešėliai arba ryškių spalvų

judantys vaizdiniai ir fluorescencinės šviesos". Šis ypatingas jautrumas šviesai labai ribojo jos gyvenimą, iš esmės ji gyveno tik naktimis.

Kadangi vaistai nepaveikė regos priepuolių, jai buvo pasiūlyta operacija, ir, kai Jena sulaukė dvidešimties, jos kairės pakaušinės skilties anomalus plotas buvo pašalintas. Prieš operaciją, kol buvo naudojama elektrinė stimuliacija verpstinio vingio žievei pažymėti, Jena matė fėją ir animacinių filmukų veikėjus. Tai buvo vienintelis kartas, kai ji patyrė sudėtingas regos haliucinacijas. Paprastai Jenos regos priepuoliai nesudėtingi – dešinėje matomas besisukantis kamuolys arba kartais toje pačioje vietoje pasipila bengališkų ugnelių lietus.

Operacija pavyko puikiai. Jena be galo džiaugėsi, kad nebereikės lindėti namuose – ji grįžo mokyti gimnastikos. Ji pastebėjo, kad dabar užtenka labai mažos priešepileptinių vaistų dozės daugumai regos priepuolių kontroliuoti, tačiau išliko padidėjęs jautrumas stresui, miego trūkumui, mirgančioms ir fluorescentinėms šviesoms ir alkiui. Po operacijos ją ištiko aklumas kairiame žemesniajame regos lauko kvadrate. Tai netrukdo orientuotis aplinkoje, tačiau ji vengia vairuoti automobilį. Praėjus keletui metų po operacijos, buvę simptomai sugrįžo lengvesne forma. Ji sako: „Epilepsija yra didelis iššūkis mano gyvenime, tačiau aš radau strategiją, padedančią ją kontroliuoti." Dabar ji rašo biomedicinos inžinerijos daktarės disertaciją (daugiausiai dėmesio skirdama neurologijai) įkvėpta savo pačios neurologinio sutrikimo, kurio painios apraiškos paveikė jos gyvenimą.

Kai epilepsijos židinys yra aukštesnėse jutimo žievės pakopose, – viršugalvio momens ar smilkininėje žievėje, – epilepsijos sukeltos haliucinacijos gali būti daug sudėtingesnės. Gabi dvidešimt aštuonerių metų gydytoja Valerie L. nuo ankstyvo amžiaus kentė vadinamąją „migreną“ – vienoje galvos pusėje ji patirdavo galvos skausmus, o prieš juos matydavo tvinksinčius mėlynus taškelius. O sulaukusi penkiolikos ji patyrė tai, ko dar niekada jai nebuvo nutikę. Ji pasakojo: „Kartą dalyvavau lenktynėse, kur reikėjo nubėgti dešimt mylių. Kitą dieną jaučiausi labai keistai. Po normalaus nakties miego numigau dar šešias valandas, tai man yra visiškai nebūdinga, ir pabudusi nuėjau su tėvais į sinagogą – pamaldos truko ilgai, reikėjo daug stovėti.“ Ji pradėjo matyti aureoles, kurios supo įvairius objektus, ir pasakė seseriai: „Vyksta kažkas keisto.“ Ir staiga stiklinė vandens, į kurią ji žiūrėjo, „ėmė ir pasidaugino“: kad ir kur žvelgtų, Valerie matė vandens stiklines, visą jų galybę – stiklinės dengė sienas ir lubas. Tai truko apie penkias sekundes. „Šios penkios sekundės buvo ilgiausios mano gyvenime“, – prisipažino Valerie.

Paskui ji prarado sąmonę. Valerie atsibudo greitosios pagalbos automobilyje ir išgirdo vairuotoją sakant: „Penkiolikos metų mergaitė patyrė priepuolį“, ji netruko suprasti, kad ta mergaitė – tai ji.

Būdama šešiolikos, ji patyrė antrą panašų priepuolį ir pirmą kartą pradėjo vartoti priešepileptinius vaistus.

Trečias epilepsijos priepuolis ją ištiko po metų. Valerie ore išvydo neaiškias juodas figūras („tarsi Roschacho rašalo dėmes“),

ir jai bežiūrint figūros pavirto motinos ir kitų giminaičių veidais. Veidai nejudėjo, jie buvo plokšti, dvimačiai, „tarytum negatyvai", nes šviesios odos veidai atrodė tamsūs, ir atvirkščiai. Jų kraštai virpėjo „lyg būtų apsupti liepsnos". Tai truko trisdešimt sekundžių, paskui ją ištiko traukuliai, ir Valerie prarado sąmonę. Gydytojai pakeitė vaistus nuo epilepsijos ir daugiau epilepsijos priepuolių nebuvo. Nepaisant to, ji vis dar mato regos auras: patiria regos priepuolius vidutiniškai du kartus per mėnesį, o kartais ir daugiau, jei patiria stresą ar trūksta miego.

Kartą, studijų laikais, Valerie pajuto silpnumą, lyg būtų ne sava, todėl vakare nuėjo į tėvų namus. Valerie gulėjo lovoje ir kalbėjosi su mama, kai staiga „pamatė" iš ryto gautus elektroninius laiškus, kuriais buvo apklijuotas visas miegamasis. Vienas laiškas buvo pasidauginęs ir viena nuotraukų uždėta ant jos motinos veido, kuris persišvietė per nuotrauką. Elektroninio laiško vaizdinys buvo toks aiškus ir tikslus, kad ji galėjo perskaityti kiekvieną žodį. Kur tik pažvelgusi, Valeri matė objektus iš savo bendrabučio kambario. Pasidaugindavo konkretus prisimintas ar pajaustas objektas, o ne visa scena. Dabar jos matomos vaizdinės multiplikacijos ir atsikartojimai daugiausia iš pažįstamų veidų, kurie pasirodo projekcijų pavidalu ant sienų, lubų ir bet kokio kito galimo paviršiaus. Šį vaizdinio suvokimo pasklidimą erdvėje (poliopija) ir laike (palinopsija) vaizdžiai apibūdino Macdonaldas Critchley, kuris pirmasis panaudojo palinopsijos terminą (iš pradžių vartota paliopsija).

Valerie dėl priepuolių patiria ir percepcinių pokyčių. Iš tiesų pirmas ženklas, signalizuojantis apie ją ištiksiantį priepuolį, yra pakitęs jos pačios atvaizdas, ypač akys. Jai gali atrodyti, kad

„tai – ne aš“ arba „tai – artimas giminaitis“. Valerie gali išvengti priepuolio nuėjus miegoti, jei turi tokią galimybę. Tačiau, jeigu nepavyksta gerai išsimiegoti, kitą rytą žmonių veidai gali atrodyti kitaip – „keisti“ ir iškraipyti, ypač aplink akis, bet ne taip smarkiai, kad būtų neįmanoma jų atpažinti. Tarp priepuolių ją gali apnikti priešingas jausmas – perdėto artimumo, kai visi žmonės atrodo pažįstami. Tai toks nenumaldomas jausmas, kad kartais Valerie sunku nepasveikinti nepažįstamojo, nors vadovaudamasi protu, gali sau pasakyti: „Tai tėra iliuzija. Mažai tikėtina, kad man kada nors yra tekę sutikti šį žmogų.“

Nepaisant epilepsijos aurų, Valerie gyvena visavertį ir vaisingą gyvenimą tęsdama daug pastangų reikalaujančią karjerą. Ją ramina trys dalykai: ji jau dešimt metų nepatyrė epilepsijos priepuolio; jos priepuolių sukėlėjas neprogresuoja (būdama dvylikos ji patyrė nesunkią galvos traumą, kuri greičiausiai paliko nedidelį randą smilkininėje skiltyje) ir vartojami vaistai garantuoja tinkamą priepuolių kontrolę.

Ir Jenai, ir Valerie iš pradžių buvo klaidingai diagnozuota migrena – toks epilepsijos ir migrenos painiojimas gana įprastas. Gowersas kankinosi bandydamas jas atskirti 1907 m. išleistoje knygoje *The Border-land of Epilepsy* ir jo aiškūs aprašymai parodo keletą šių dviejų ligų panašumų bei skirtumų. Ir migrena, ir epilepsija pasireiškia priepuoliais – jos atsiranda staiga, tęsiasi, kiek joms priklauso, ir pradingsta. Abi ligos parodo lėtą simptomų vystymąsi, „žengimą į priekį“ bei elektrinius trukdžius, kurie yra abiejų ligų pamatas. Migrenos atveju tai trunka penkiolika

ar dvidešimt minučių, epilepsijos – dažnai sekundžių reikalas. Žmonėms, sergantiems migrena, sudėtingos haliucinacijos yra neįprastos, tačiau epilepsija paprastai paliečia didesnes smegenų dalis, taip sukeldama labai sudėtingas, daugiajuslius „prisiminimus" ar sapnus primenančias fantazijas, kaip kad patyrė viena iš Gowerio pacienčių, kuri išvydo „Londono griuvėsius. Ji buvo vienintelė žiūrovė, stebinti šią apleistą vietą".

Psichologiją universitete studijuojanti Laura M. iš pradžių nekreipė dėmesio į savo „keistus priepuolius", bet galiausiai kreipėsi į epilepsijos specialistą, kuris nustatė, kad ji „patiria standartinius *déjà vu* epizodus, vizualius ar emocinius sapno ar sapnų serijos prisiminimus, paprastai tai būna vienas iš penkių sapnų, susapnuotų per pastaruosius dešimt metų". Tai nutikdavo keletą kartų per dieną, ir priepuolius sustiprindavo nuovargis ar marihuana. Laurai pradėjus vartoti vaistus nuo epilepsijos sumažėjo jos priepuolių sunkumas ir dažnumas, tačiau išryškėjo juo toliau, tuo labiau nepriimtinas šalutinis poveikis, ypač perdėtas aktyvumas, kurį vakare pakeisdavo visiškas pervargimas. Ji nustojo gerti vaistus ir sumažino marihuanos vartojimą. Dabar jos priepuolių skaičius pakenčiamas – maždaug apie penkis per mėnesį. Jie trunka vos keletą sekundžių ir, nors viską apima ir kartais ji gali trumpam „atsijungti", aplinkiniai gali ir nepastebėti, kad jai kažkas negerai. Vienintelis fizinis simptomas, kurį jaučia šių priepuolių metu, yra impulsas, užverčiantis akių obuolius į viršų, – ji priešinasi, jei aplinkui yra žmonių.

Kai sutikau Laurą, ji papasakojo, kad visuomet sapnuodavo ryškius sodrių spalvų sapnus, kuriuos nesunkiai prisimindavo; daugumą jų Laura apibūdino kaip geografinius, kuriuose regėdavo sudėtingus kraštovaizdžius. Jai atrodė, kad priepuolių metu patiriamos vaizdinės haliucinacijos ar praeities blyksniai rėmėsi sapnuose matytais kraštovaizdžiais.

Viena tokių sapninių erdvių buvo Čikaga, kur ji praleido paauglystės metus. Dauguma priepuolių perkeldavo ją į sapnų Čikagą. Laura yra nupaišiusi miesto žemėlapių su tikrais orientyrais, tačiau jos topografija yra neatpažįstamai pakitusi. Kitos sapninės erdvės koncentruojasi aplink kalvą kitame mieste, kur įsikūręs universitetas, kuriame mokėsi. Ji man pasakojo: „Kelioms sekundėms persikeliu į kažkada sapnuotą sapną, į jo pasaulį, kuris egzistuoja kitoje vietoje ir kitame laike. Vietos yra „pažįstamos“, tačiau iš tiesų neegzistuoja.“

Kita sapninė erdvė, dažnai iš naujo matoma priepuolių metu, – pakitęs ant kalvos įsikūrusio Italijos miestelio, kuriame Laura kurį laiką gyveno, vaizdas. Yra ir dar viena, bauginanti, erdvė: „Esu kažkokiame paplūdimyje su savo mažąja sesute. Mus bombarduoja ir pametu ją iš akių. Aplink žūsta žmonės.“ Kartais, pasak jos, sapninės erdvės susilieja – kalva virsta paplūdimiu. Priepuolį visuomet lydi stiprios emocijos, dažniausiai baimė arba jaudulys, ir, pasibaigus priepuoliui, jos užvaldo Laurą maždaug penkiolikai minučių.

Šie keisti epizodai gąsdina Laurą. Ant vieno iš žemėlapių ji užrašė: „Visa tai mane labai gąsdina. Prašau, padėkite man visais įmanomais būdais. Ačiū!“ Ji sako, kad sumokėtų milijoną dolerių, kad šių priepuolių nebepatirtų, bet drauge Laura jaučia, kad jie

yra tarsi vartai į kitą sąmonės formą, kitą vietą ir laiką, kitą pasaulį, nors ji ir negali kontroliuoti vartų atsidarymo.

1881 m. išleistoje knygoje *Epilepsy* Gowersas pateikė daug paprastų jutiminių priepuolių pavyzdžių ir pastebėjo, kad klausos ženklai, perspėjantys apie priepuolį, buvo tokie pat dažni kaip ir regos. Kai kurie jo pacientai pasakojo girdėję „būgno garsą“, „šnypštimą“, „šlamėjimą“, o kartais ir sudėtingesnes klausos haliucinacijas, pavyzdžiui, muziką. Priepuolių metu gali būti girdima haliucinacinė muzika, tačiau reali muzika irgi gali sukelti priepuolį. Knygoje *Musicophilia* aprašiau keletą tokių muzikogeninės epilepsijos atvejų.*

Sudėtingą priepuolį kartais gali lydėti lūpų kramtymas ir čepsėjimas su dažnai atsirandančiais haliucinaciniais skoniais.** Uoslės

* Gowerso amžininkas Davidas Ferrier persikėlė į Londoną 1870 m., kur dirbo su Hughlingso Jacksono priežiūra (savo paties pastangomis Ferrier tapo puikiu eksperimentuojančiu neurologu – jis buvo pirmasis, panaudojęs elektros stimuliaciją beždžionės smegenų žemėlapiui sudaryti.) Vienas iš epilepsija sergančių Ferrier pacientų patirdavo nepaprastą sinestezinę aurą, kurios metu jausdavo „tarytum žalio griaustinio kvapą“ (tai cituoja Macdonaldas Critchley savo 1939 m. spausdintame straipsnyje apie regos ir klausos haliucinacijas).

** Tokius priepuolius 1875 m. aprašė Hughlingsas Jacksonas. Jis manė, kad pastarieji kyla iš smegenų struktūros, esančios po uoslės žieve, kuri vadinama kabliu (*uncinate gyrus* – vert. past.). 1898 m. Jacksonui ir W. S. Colmanui pavyko tai patvirtinti atlikus autopsiją dr. Z., kuris mirė perdozavęs chloro hidrato. Visai neseniai Davidas C. Tayloras ir Susan M. Marsh smulkiai nupasakojo nepakartojamą dr. Z. istoriją. Jis buvo įžymus gydytojas – Arthuras Thomas Myersas, o jo brolis buvo F. W. H. Myersas, kuris įkūrė psichikos tyrimų draugiją.

haliucinacijos, ištinkančios kaip pavienės auros, arba tuo atveju, kai yra sudėtingo priepuolio dalis, gali pasireikšti įvairiomis formomis, – taip 1958 m. apžvalginiame straipsnyje rašė Davidas Daly. Daugelis šių haliucinacinių kvapų atrodo nepažįstami ir nenusakomi (nebent kaip „malonūs“ ar „nemalonūs“), nors pacientas ir užuodžia tą patį kvapą kiekvieno priepuolio metu. Vienas Daly pacientų sakė, kad jo haliucinacinis kvapas buvo „tarsi kepančios mėsos kvapas“, kitas aiškino, kad jautėsi taip, „tarytum eitų pro kvepalų parduotuvę“. Viena moteris pajusdavo tokį stiprų ir tikrą persikų kvapą, kad būdavo visiškai tikra, jog kambaryje yra persikų.* Kitą pacientą užplūsdavo „prisiminimas“, susijęs su haliucinaciniais kvapais, „primenančiais vaikystėje užuostus kvapus mamos virtuvėje“.

1956 m. Robertas Efronas, jūrų laivyno gydytojas, pateikė nepaprastai išsamų savo vidutinio amžiaus pacientės, profesionalios dainininkės Thelmos B., aprašymą. Ponia B. priepuolių metu patirdavo uoslės haliucinacijas, ir taip pat ryškiai ji apibūdino tai, ką Hughlingsas Jacksonas vadino dviguba sąmone:

> *Būna, kad jaučiuosi visapusiškai puikiai, tik staiga mane tarsi išplėšia iš vietos, kurioje esu. Jaučiuosi, tarsi būčiau dviejose vietose tuo pat metu ir drauge lyg nebūčiau nė vienoje iš jų: jaučiu, tarsi*

* 1946 m. filme *A Matter of Life and Death* Davido Niveno personažas, pilotas, patiria sudėtingas epileptines vizijas, kurios visuomet prasideda nuo uoslės haliucinacijos (pridegusių svogūnų kvapo) ir klausos haliucinacijos (pasikartojančios šešių natų temos). Diane Friedman apie tai yra parašiusi puikią knygą, kurioje atskleidžia, kaip kruopščiai režisierius Michaelas Powellas konsultavosi su neurologais dėl epileptinių haliucinacijų formų.

būčiau nutolusi. Galiu skaityti, rašyti ir kalbėti, ir net dainuoti. Puikiai suprantu, kas vyksta, tačiau jaučiuosi taip, lyg būčiau ne savo kūne. Kai mane ištinka šis jausmas, žinau, kad apims traukuliai. Nuolatos stengiuosi, kad taip neįvyktų, tačiau, kad ir ką daryčiau, priepuolis įvyksta. Viskas juda į priekį tarsi pagal traukinio tvarkaraštį. Šioje priepuolio dalyje jaučiuosi labai aktyvi. Jeigu esu namuose, pradedu kloti lovas, valyti dulkes, šluoti ar plauti indus. Sesuo sako, kad viską darau pasiutusiu greičiu – sukuosi aplink tarsi višta be galvos. Tačiau man visa tai atrodo sulėtinta. Man labai svarbus laikas, visuomet tikrinu laikrodį ir kas kelias minutes klausiu žmonių, kiek valandų. Dėl to tiksliai žinau, kiek laiko trunka ši priepuolio dalis. Ji gali trukti trumpai – dešimt minučių arba gali užimti didesnę dienos dalį, tai reiškia tikrą pragarą. Bet paprastai tai trunka nuo dvidešimties iki trisdešimties minučių. Visą šį laiką jaučiuosi nutolusi, tarsi būčiau už kambario durų ir žiūrėčiau į vidų pro rakto skylutę arba lyg būčiau Dievas, kuris žiūri žemyn į pasaulį, kuriam nepriklauso.

Maždaug priepuolio viduryje, anot ponios B., jai į galvą šauna juokinga mintis, jog ji tuoj kažką užuos:

Kiekvieną akimirką manau, jog kažką užuosiu, bet vis neužuodžiu. Pirmą kartą, kai tai nutiko, vaikštinėjau po kaimą ir jaučiausi keistai. Laukuose skyniau neužmirštuoles. Prisimenu, kad nuolat uosčiau šias gėles, nors ir žinojau, kad jos neturi jokio kvapo. Jas uosčiau apie pusvalandį, nes buvau tikra, kad jos tuoj pradės kvepėti, nors tada ir puikiai žinojau, kad neužmirštuolės nekvepia... tuo pat metu žinojau ir nežinojau.

Antro epilepsijos auros etapo metu ponia B. jausdavosi vis labiau ir labiau „nutolusi“, kol galop suprasdavo, jog tuoj prasidės traukuliai. Ji atsiguldavo ant grindų, atokiau nuo baldų, kad priepuolio metu nesusižeistų ir, pasak jos:

Kai tik man atrodo, jog esu nutolusi tiek, kiek tik įmanoma nutolti, staigiai pajuntu sprogimo ar susidūrusių automobilių kvapą. Tai vyksta ne pamažu – viskas nutinka staiga. Tą pat akimirką, kai prasiveržia kvapas, grįžtu į normalų pasaulį – daugiau nebesijaučiu nutolusi. Tas kvapas yra bjauriai saldus, skvarbus tarsi pigių kvepalų. Aplink visiškai tylu. Nežinau, ar galiu girdėti. Esu visiškai viena, apsupta to kvapo.

Kvapas tvyrodavo apie kelias sekundes ir po to pradingdavo, tačiau tyla išlikdavo iki penkių ar dešimties sekundžių, kol ji išgirsdavo balsą iš kairės pusės tariantį jos vardą. Ponia B. pasakojo:

Tai ne tas pat, kas girdėti balsą sapne. Šis balsas tikras. Kas kartą išgirdusi, visiškai juo patikiu. Tai nei vyro, nei moters balsas. Aš jo neatpažįstu. Tačiau vieną dalyką žinau puikiai – jei pasisuksiu ten, iš kur sklinda balsas, – mane ištiks traukuliai.

Ji labai stengdavosi neatsisukti į balso pusę, bet būdavo neįmanoma atsispirti. Galiausiai ji prarasdavo sąmonę ir ištikdavo traukuliai.

Gowersas turėjo „mėgstamą“ priepuolį, apie kurį dažnai užsimindavo savo raštuose, nes nuo jo kenčiantis pacientas, visai kaip Thelma B., patirdavo epileptinę aurą, kuri apimdavo daugybę

skirtingų rūšių haliucinacijų. Jos plėtodavosi žygiuote arba stereotipiškai progresuojant simptomams. Tai Gowersui parodė, kaip epileptinis sužadinimas juda smegenimis, iš pradžių stimuliuodamas vieną, o paskui kitą dalį, galop sukeldamas atitinkamas haliucinacijas, taip ir nutikdavo minėtam pacientui. Pirmą kartą šį pacientą jis aprašė savo 1881 m. knygoje *Epilepsy*:

> *Pacientas buvo protingas dvidešimt šešerių metų vyras ir visi jo priepuoliai prasidėdavo tokiu pat būdu. Iš pradžių jis pajusdavo [kairėje pusėje po šonkauliais] „tarsi skausmą, lydimą mėšlungio". Šiam jausmui tęsiantis atrodė, kad į kairę krūtinės pusę, į patį viršų įlįsdavo kažkoks gumbas leisdamas „duslų garsą". Gumbui pasiekus viršutinę krūtinės dalį, garsas pavirsdavo „beldimu", kuris buvo ne tik girdimas, bet ir juntamas. Šis jutimas pakildavo į kairę ausį ir pradėdavo skambėti kaip „šnypščiantis traukinio variklis", ir atrodė lyg „imtų trankyti jam galvą". Tuomet jis staiga (ir tai niekada nesikeisdavo) priešais save pamatydavo seną moterį vilnone ruda suknele, kuri jam pasiūlydavo kažko, kas kvepėjo tarytum tongapupės. Paskui senoji moteris dingdavo ir priešais pasirodydavo dvi didelės šviesos. Jos buvo apvalios, viena šalia kitos ir trūkčiodamos judėdavo artyn. Atsiradus šviesoms, nutildavo šnypštimas ir jis gerklėje pajusdavo smaugimą ir priepuolio metu, kuris pagal apibūdinimą neabejotinai buvo epileptinis, prarasdavo sąmonę.*

Daugelio žmonių židininius priepuolius lydi tie patys pasikartojantys simptomai, kurie būna arba labai neryškūs, arba visai nepakitę, tačiau kai kurie gali patirti visą aurų

repertuarą. Rašytoja Amy Tan, kuriai epilepsiją galėjo sukelti Laimo liga, papasakojo man apie savo haliucinacijas. „Kai supratau, kad haliucinacijos yra priepuoliai, tai man pasirodė tarsi žavi smegenų išdaiga. Stengiausi pastebėti pasikartojančių haliucinacijų detales.“ Ir kadangi ji buvo rašytoja, tad suteikė visoms savo pasikartojančioms haliucinacijoms vardus. Dažniausiai pasitaikančią vadino „apšviestu, besisukančiu kilometražo skaitikliu“, kurį apibūdino šitaip:

Tai panašu į tai, ką naktį galite pamatyti automobilio prietaisų skydelyje. Tik kad skaičiai sukasi vis greičiau, tarytum skaitiklis, kuris apskaičiuoja sunaudojamų dujų kainą. Po maždaug dvidešimties sekundžių skaičiai pradeda nykti, subyra ir pats skaitiklis ir po truputį išnyksta. Tai nutikdavo labai dažnai, todėl sugalvojau pažaisti – norėjau pažiūrėti, ar sugebėčiau įvardinti krintančius skaičius, išsiaiškinti, ar man pavyktų kontroliuoti skaitiklio greitį arba pratęsti haliucinaciją. Nepavyko.

Jokia kita haliucinacija nejudėdavo. Kurį laiką ji dažnai matydavo:

Moters, vilkinčios ilgą baltą Viktorijos laikų suknelę, figūrą iš arti, o tolumoje – stovinčius kitus žmones. Tai priminė blankią Viktorijos laikų fotografiją arba nespalvotą Renoiro paveikslo su žmonėmis parke variantą. Figūra nejudėjo ir nežiūrėjo į mane. Aš supratau, kad tai nėra tikra scena ir tikri žmonės. Šis vaizdinys mano gyvenime neturėjo jokios prasmės. Nejaučiau jokių su juo susijusių stiprių jausmų.

. . .

Kartais ji patiria nemalonaus kvapo haliucinacijų ar fizinių pojūčių: „Pavyzdžiui, pajuntu po manimi svyruojančią žemę, – ir priduria: – Turiu pasiklausti aplinkinių, ar nevyksta žemės drebėjimas.“

Ji dažnai patiria *déjà vu*, tačiau jos kartais patiriami *jamais vu* (*jamais vu* reiškinys susijęs su tam tikromis epilepsijos formomis, kai pažįstamos vietos ir žmonės tampa neatpažįstami – *vert. past.*) kelia daug daugiau nerimo:

> *Prisimenu, kai pirmą kartą tai nutiko, žiūrėjau į pastatą, pro kurį buvau ėjusi šimtus kartų, ir galvojau, kad niekada nepastebėjau, kad jis yra būtent tokios spalvos, formos ir t. t. Tuomet apsižvalgiau ir suvokiau, kad viskas aplinkui man nepažįstama. Tai mane taip suklaidino, kad negalėjau nė per colį pajudėti į priekį. Taip pat kartais negalėdavau atpažinti savo namų, nors ir žinojau, kad ten gyvenu. Išmokau būti kantri ir palaukti dvidešimt ar trisdešimt sekundžių, kol tai pasibaigdavo.*

Amy pastebėjo, kad priepuoliai dažniausiai ją ištinką tuomet, kai bunda iš miego arba kai pradeda snausti. Kartais ji mato ant lubų kabančius „Holivudo ateivius“. Jie atrodo tarytum „kažkieno nemokšiškas bandymas sukurti į ateivius panašias būtybes filmui; ateivis yra tarsi voras su į Dartho Vaderio šalmą panašia galva“.

Ji pabrėžia, kad vaizdai su ja neturi jokio ryšio, nėra susiję su jokiais dienos įvykiais ir neturi jokių ypatingų asociacijų ar emocinės svarbos. Ji pastebi: „Jie neužsibūna mano galvoje, tai ne tie dalykai, apie kuriuos reikėtų pamąstyti. Labiau panašūs į nieko

nereiškiančių sapnų nuotrupas, tarsi atsitiktiniai vaizdai, kurie švysteli prieš mane kaip pakliuvę.“

Stephenas L., mandagus draugiškas vyras, pirmą kartą pas mane apsilankė 2007 m. Jis atsinešė, kaip pats pavadino, savo septyniolikos puslapių „neuroistoriją“ ir pridūrė, kad yra „šiek tiek grafomanas“. Stephenas pasakojo, kad jo problemos prasidėjo po avarijos, kurią patyrė prieš trisdešimt metų, kai į jo automobilio šoną įvažiavo kita mašina ir jo galva trenkėsi į priekinį stiklą. Jis patyrė sunkų smegenų sukrėtimą, tačiau po poros dienų visiškai pasitaisė. Po dviejų mėnesių Stephenui prasidėjo trumpi *déja vu* priepuoliai. Jam atrodė, kad visa, ką patirdavo, darydavo, mąstydavo ar pajausdavo, jau yra patyręs, padaręs, sumąstęs ar pajautęs anksčiau. Iš pradžių tai jį intrigavo, atrodė malonu („tarsi švelnus vėjelis pūstų man į veidą“), tačiau per porą savaičių pojūtis kartodavosi trisdešimt ar keturiasdešimt kartų. Kartą, norėdamas įrodyti, kad šis žinojimas – tik iliuzija, jis priešais vonios veidrodį treptelėjo koja ir iškėlė ją aukštai, atlikdamas škotų tautinio šokio judesį. Jis *žinojo*, kad niekada nebuvo to daręs, tačiau *jautėsi* taip, tarsi būtų atkartojęs kažką, ką prieš tai buvo atlikęs daugybę kartų.

Jo priepuoliai tapo ne tik dažnesni, bet ir vis labiau sudėtingesni. *Déjà vu* dabar buvo tik pradžia kitų patirčių „kaskados“ (kaip jis tai vadino), kuriai pasirodžius įvykiai kunkuliuodavo nesustabdomai. Po *déjà vu* jis jusdavo aštrų ledinį arba deginantį skausmą krūtinėje, paskui pakisdavo klausa – garsai sustiprėdavo, tapdavo skambesni, atrodė lyg aidėtų visur aplinkui.

Stephenas gali išgirsti dainą labai aiškiai, tarytum ji sklistų iš gretimo kambario, ir visuomet bus žinoma daina, pavyzdžiui, tam tikra Neilo Youngo daina (*After the Gold Rush*), kuri skambės būtent taip, kaip jis išgirdo ją universitete vykusiame koncerte prieš metus. Po to jis pajunta „prėską ir aitrų kvapą“ ir skonį, „atitinkantį minėtą kvapą“.

Kartą Stephenas susapnavo, kad patiria vieną iš savo auros kaskadų ir pabudęs suprato, kad būtent taip ir yra. Tačiau tuomet prie įprastos kaskados prisidėjo keista išėjimo iš kūno patirtis. Jam atrodė, kad pro viršuje esantį atvirą langą žiūri žemyn į savo kūną, gulintį lovoje. Ši išėjimo iš kūno patirtis atrodė labai tikra ir ne mažiau gąsdinanti. Iš dalies todėl, kad tai padėjo Stephenui suprasti, kad vis didesnė jo smegenų dalis pradėjo dalyvauti priepuoliuose ir padėtis darėsi nekontroliuojama.

Nepaisant to, jis niekam apie šiuos priepuolius nepasakojo iki 1976 m. Kalėdų, kai patyrė epilepsijos priepuolį, lydimą traukulių. Tuo metu jis gulėjo lovoje su mergina, kuri jam vėliau papasakojo, kas nutiko. Jis kreipėsi į neurologą, kuris patvirtino, kad Stephenas patyrė smilkininės skilties epilepsiją ir ją greičiausiai sukėlė per avariją pažeista dešinioji smegenų skiltis. Jam buvo išrašyta vaistų nuo epilepsijos, iš pradžių vienos rūšies, o paskui ir kelių, tačiau Stephenas ir toliau patirdavo smilkininės skilties priepuolių beveik kas dieną, nesibaigė ir epilepsijos priepuoliai, kurie pasitaikydavo du ar daugiau kartų per mėnesį. Galop, po trylikos metų, išbandęs daugybę skirtingų vaistų nuo epilepsijos, Stephenas kreipėsi į kitą neurologą dėl galimos operacijos.

1990 m. Stephenui buvo atlikta operacija ir pašalintas epilepsijos židinys kairėje smilkininėje skiltyje. Po operacijos jis

pasijuto labai gerai, tad nutarė atprasti nuo vaistų. Deja, jis patyrė dar vieną automobilio avariją, po kurios priepuoliai atsinaujino. Vaistai priepuolių neveikė ir 1997 m. jam teko atlikti daug sudėtingesnę smegenų operaciją. Tačiau Stephenas vis vien turi vartoti vaistus nuo epilepsijos ir vis dar patiria įvairius priepuolių simptomus.

Stephenas mano, kad, kai prasidėjo priepuoliai, pasikeitė jo asmenybė. Jis tapo „daug dvasingesnis, kūrybiškesnis ir meniškesnis". Jis svarsto, ar tik nebus taip, jog dešinioji jo smegenų pusė (kaip jis tai įvardija) yra stimuliuojama ir daro jam poveikį. Visų pirma Stephenui labai svarbi tapo muzika. Dar universiteto laikais jis nustojo groti armonikėle, o dabar, būdamas penkiasdešimties, jis tarsi apsėstas groja valandų valandas. Jis taip pat nemažai laiko praleidžia rašydamas ar piešdamas. Stephenas jaučia, kad jo asmenybė – „viskas arba niekas": jis būna arba perdėm susitelkęs arba visiškai išsiblaškęs. Jam taip pat išsivystė staigaus įniršio polinkis. Kartą, kai automobilis užtvėrė jam kelią, jis fiziškai užpuolė skriaudėją – jam sudavė ir į automobilį sviedė skardinę. Prisimindamas nutikimą, jis svarsto, ar tam įtakos neturėjo patirti priepuoliai. Nepaisant visų bėdų, Stephenas L. ir toliau dirba su medicininiais tyrimais ir yra toks pat patrauklus, jautrus bei kūrybingas žmogus.

Gowersas ir jo amžininkai labai mažai kuo galėjo pagelbėti pacientams, patiriantiems sudėtingų ar židininių priepuolių, nebent išrašyti tokių raminamųjų kaip bromidai. Buvo manoma, kad daugybė pacientų, kenčiančių nuo smilkininės

skilties epilepsijos, yra „sunkiai gydomi“, kol 1930 m. atsirado pirmas, tam skirtas vaistas nuo epilepsijos. Bet net ir tada sunkesnėmis formomis sergantiems pacientams nebuvo įmanoma padėti. 1930 m. buvo pasiūlytas ir daug radikalesnis chirurginis metodas, kurį pritaikė Wilderis Penfieldas – puikus jaunas amerikiečių kilmės neurochirurgas, dirbantis Monrealyje, ir jo kolega Herbertas Jasperis. Norėdami pašalinti smegenų žievėje esantį epilepsijos židinį, Penfieldas ir Jasperis iš pradžių turėjo jį rasti, o tam reikėjo nubraižyti paciento smilkininės žievės žemėlapį, beje, tuomet pacientas turėjo būti sąmoningas. Atveriant kaukolę, naudojama vietinė anestezija, tačiau pačios smegenys nėra jautrios prisilietimui ar skausmui. Per dvidešimt metų „Monrealio procedūra“ buvo atlikta daugiau nei penkiems šimtams pacientų, kenčiančių nuo smilkininės skilties epilepsijos. Šie žmonės kentėjo nuo labai įvairių priepuolių simptomų, tačiau apie keturiasdešimt jų patirdavo tai, ką Penfieldas vadino „patirtiniais priepuoliais“, kurių metu nekintantis ir ryškus prisiminimas iš praeities su haliucinacine jėga staigiai įsiveržsaid į protą sukeldamas sąmonės padvigubėjimą. Pacientas vienodai jausdavo, kad yra operacinėje Monrealyje ir kad, tarkim, joja miške ant arklio. Nuosekliai braukiant elektrodais per atvirą smilkininės žievės paviršių, Penfieldui pavyko kiekvienam pacientui nustatyti konkrečius žievės taškus, kurių stimuliacija sukeldavo staigią, nevalingą reakciją – patirtinį priepuolį.* Šių taškų pašalinimas galėtų

* Penfieldas buvo ne tik puikus neurochirurgas, bet ir nuostabus fiziologas. Ieškodamas epilepsijos židinių, jis sugebėjo išskirti didesnę dalį esminių žmogaus smegenų funkcijų. Pavyzdžiui, jis tiksliai nurodė, kurios smegenų žievės vietos atstovauja konkretiems kūno dalių pojūčiams ir judesiams – apie jo sensorinius ir motorinius homunkulus sklinda legendos. Kaip ir Weiras ▸

užkirsti kelią tolesniems priepuoliams nepakenkiant atminčiai.

Penfieldas aprašė daugybę patirtinių priepuolių pavyzdžių:

Proceso metu gana aišku, kad ši pažadinta patirtinė reakcija yra atsitiktinis atgaminimas bet kokio turinio, kuris sudarė paciento sąmonės srautą kažkuriuo jo gyvenimo momentu. Tai galėjo būti laikotarpis, kai jis klausėsi muzikos; įspūdis, kai jis žiūrėjo pro šokių salės duris, kai įsivaizdavo komikso plėšikų veiksmus arba ką tik gimęs gulėjo gimdymo kambaryje; akimirka, kai išsigando grėsmingo vyro; kai matė žmones, įeinančius į kambarį apsnigtais rūbais. Tai galėjo būti momentas, kai jis stovėjo prie Jacobo ir Washingtono gatvių sankryžos Saut Bende, Indianoje.

Penfieldo nuomonė apie tikrų prisiminimų ar patirčių atsinaujinimą buvo prieštaringai vertinama ir ginčytina. Dabar mes žinome, kad prisiminimai nėra pastovūs ir sustingę tarsi užkonservuoti Prousto stiklainiai sandėliuke. Kas kartą prisimenant jie transformuojami, išardomi, vėl surenkami ir iš naujo suskirstomi į kategorijas.*

▸ Mitchellas, Penfieldas buvo puikus rašytojas. Ir net 1958 m. drauge su Herbertu Jasperu išleidęs savo *magnum opus* – *Epilepsy and the Functional Anatomy of the Human Brain* nenustojo rašyti apie smegenis. Penfieldas taip pat parašė romanų ir biografijų ir mirė sulaukęs aštuoniasdešimt šešerių.

* Gowersas ir jo amžininkai dvidešimto amžiaus pradžioje atsiminimus laikė įspaudais smegenyse (Sokratui jie buvo analogiški minkštame vaške paliktiems atspaudams), kuriuos suaktyvina prisiminimo veiksmas. Šis klasikinis požiūris buvo užginčytas tik po kritiškų Frederico Bartletto tyrimų Kembridže 1920–1930 m. Kai Ebbinghausas ir kiti ankstyveji tyrėjai studijavo mechaninę atmintį, pavyzdžiui, kiek skaitmenų galima atsiminti, Bartlettas pateikė per kelis mėnesius ne kartą apklaustų pacientų istorijas su paveikslėliais. Jų pasakojimai apie tai, ką buvo matę ir girdėję, kaskart prisimenant šiek tiek skirdavosi (o kartais būdavo ir visiškai kitokie). Šie ▸

Tačiau kai kurie prisiminimai, regis, išlieka ryškūs, labai tikslūs ir beveik nepakitę visą gyvenimą. Tai ypač akivaizdu kalbant apie trauminius atsiminimus arba prisiminimus, turinčius didelį emocinį krūvį bei svarbą. Penfieldas labai stengėsi pabrėžti, kad epilepsijos prisiminimams trūksta tokių ypatingų savybių*. Jis rašė: „Labai sunku įsivaizduoti, kad kai kurie nereikšmingi įvykiai ir dainos, prisimintos epilepsijos sužadinimo ar iškrovos metu, galėtų turėti kokios nors emocinės svarbos pacientui, net jei asmuo ir puikiai žino apie tokią galimybę." Jis manė, kad prisiminimai sudaryti iš atsitiktinių patirties segmentų, kurie atsitiktinai susiję su priepuolio židiniu.

Keista, kad Penfieldas, aprašęs tiek daug įvairių patirtinių haliucinacijų, visiškai neužsiminė apie tai, ką mes dabar vadiname „ekstazės" priepuoliais. Tai priepuoliai, kurie sukelia

► eksperimentai įtikino Bartlettą, kad apie atmintį reikia mąstyti ne kaip apie kokį statišką dalyką, o kaip apie dinamišką „prisiminimo" procesą. Jis rašė:

Prisiminimas nėra daugybės nekintančių, bedvasių ir fragmentiškų ženklų sužadinimas. Tai vaizduotės rekonstrukcija ar konstrukcija, sukurta iš mūsų požiūrio santykio su visa aktyvia organizuotų praeities reakcijų ar patirčių dauguma. Būtent dėl to ji retai kada būna tiksli.

* Kartais Penfieldas patirtines haliucinacijas vadindavo „praeities blyksniais". Šis terminas yra vartojamas gana skirtinguose kontekstuose, pavyzdžiui, kalbant apie potrauminius praeities blyksnius, kai žmogui kartojasi haliucinaciniai trauminių įvykių prisiminimai.

Sąvoka „praeities blyksnis" taip pat vartojama staigiai pasireiškiančiam, trumpalaikiam narkotiko poveikio pajutimui iš naujo apibūdinti. Pavyzdžiui, kai staiga pajuntamas LSD poveikis, nors asmuo narkotiko nevartojo ištisus mėnesius.

ekstazę arba transcendentinį džiaugsmą, – juos aprašė Dostojevskis. Jo priepuoliai prasidėjo vaikystėje, tačiau dažnesni tapo tik apie keturiasdešimtuosius gyvenimo metus, kai jis grįžo iš tremties Sibire. Kartais jį ištinkančių epilepsijos priepuolių metu jis išleisdavo (kaip rašė jo žmona) „baisų riksmą, nežmoniškai skambantį verksmą" ir tuomet, praradęs sąmonę, krisdavo ant žemės. Daugelis šių priepuolių prasidėdavo nepaprastomis, mistinėmis ar ekstaziškomis auromis. Tačiau kartais jį ištikdavo tik auros, be jokių vėlesnių traukulių ar sąmonės praradimo. Pirmas toks priepuolis jį ištiko Velykų išvakarėse, jį aprašė jo draugė Sophia Kowalewski knygoje *Childhood Recollections* (Alajouanine'as tai cituoja savo straipsnyje apie Dostojevskio epilepsiją). Kai varpas išmušė vidurnaktį, Dostojevskis su dviem draugais kalbėjo apie religiją. Jis staiga sušuko: „Dievas egzistuoja, jis egzistuoja!" Vėliau pats nupasakojo šią patirtį smulkiau:

> *Oras prisipildė baisaus triukšmo ir aš bandžiau pajudėti. Jaučiau, lyg dangus būtų nusileidęs ant žemės ir mane prarijęs. Aš iš tiesų paliečiau Dievą. Jis įėjo į mane ir aš sušukau, kad Dievas egzistuoja, – daugiau nieko neprisimenu. Jūs visi, sveiki žmonės, net neįsivaizduojate, kokią laimę patiriame mes, epileptikai, likus kelioms sekundėms iki priepuolio. Nežinau, ar ši palaima trunka sekundes, valandas ar mėnesius, tačiau patikėkite, nekeisčiau šio potyrio į jokius kitus gyvenimo suteikiamus džiaugsmus."*

Jis pateikė panašių aprašymų įvairiais kitais atvejais ir suteikė keliems savo romanų veikėjams panašių, o kartais identiškų jo

patiriamiems priepuolių išgyvenimų. Nuo priepuolių kenčia kunigaikštis Myškinas *Idiote*:

> *Šiomis lyg žaibas staigiomis akimirkomis, gyvenimo ir sąmonės įspūdis jame tapdavo dešimt kartų stipresnis. Jo dvasią ir širdį nušviesdavo neaprėpiama šviesa. Visi jo jausmai, abejonės ir nerimas, drauge nurimę, virsdavo beribe ramybe, nuausta iš šviesaus džiaugsmo, harmonijos ir vilties. Ir tada jo protas galėdavo suvokti galutinę priežastį.*

Ekstazės priepuolių aprašymų aptinkama *Demonuose, Broliuose Karamazovuose, Pažemintuosiuose ir nuskriaustuosiuose.* Knygoje *Antrininkas* randami „priverstinio mąstymo“ ir „sapninės būsenos“ apibūdinimai beveik tapatūs Hughlingso Jacksono, rašiusio beveik tuo pat metu, aprašymams, kurių galima aptikti jo puikiuose neurologiniuose straipsniuose.

Nepaisant ekstazės aurų, kurias Dostojevskis laikė absoliučios tiesos apsireiškimais, tiesioginiu ir pagrįstu Dievo pažinimu, vėlesniais jo gyvenimo tarpsniais buvo galima pastebėti, kaip nepaprastai ir pažangiai pasikeitė jo asmenybė – tai buvo didžiausio kūrybingumo metas. Prancūzų neurologas Théophile'is Alajouanine'as pastebėjo, kad šie pokyčiai tampa akivaizdūs, kai sugretiname ankstyvuosius, realistinius Dostojevskio darbus su nuostabiais mistiniais romanais, parašytais vėliau. Alajouanine'as teigė, kad „epilepsija iš Dostojevskio padarė „dvigubą žmogų“ – racionalistą ir mistiką, kurie vienas kitą užvaldydavo priklausomai nuo akimirkos [ir] atrodė, kad vis dažniau nugalėdavo mistikas“.

Būtent šis pokytis, regis, pradėjęs progresuoti netgi Dostojevskio priepuolių metu, ypač sudomino Amerikos neurologą Normaną Geschwindą, kuris aštuntame ir devintame dešimtmetyje šia tema parašė nemažai straipsnių. Jis pastebėjo vis didėjantį, įkyrų Dostojevskio susirūpinimą morale ir deramu elgesiu, išaugusį jo polinkį „veltis į nereikšmingus ginčus“, humoro trūkumą, jo abejingumą seksualumui ir, nepaisant aukšto, moralizuojančio tono bei rimtumo, „pasirengimą supykti patyrus kad ir mažiausią provokaciją“. Geschwindas visa tai vadino „tarpiniu asmenybės sindromu“ (dabar jis vadinamas Geschwindo sindromu). Nuo jo kenčiantiems pacientams dažnai išsivysto stiprus susidomėjimas religija (Geschwindas tai vadina „perdėtu religingumu“). Jiems, kaip Styvenui L., taip pat gali atsirasti kompulsyvus noras rašyti ar neįprastai stiprių meninių ar muzikinių pomėgių.

Nesvarbu, ar tarpinis asmenybės sindromas išsivysto, ar ne, – neatrodo, kad jis būtų universalus ar neišvengiamas tiems, kurie kenčia nuo smilkininės skilties epilepsijos. Nėra jokios abejonės, kad tie, kurie patiria ekstazės priepuolius, stipriai susijaudina ir net aktyviai siekia patirti daugiau tokių priepuolių. 2003 m. Hansenas Asheimas ir Eylertas Brodtkorbas Norvegijoje paskelbė mokslinį darbą, kuriame aprašė vienuolika pacientų, patiriančių ekstazės priepuolius. Aštuoni jų norėjo patirti priepuolius iš naujo, ir penki rado būdų, kaip juos sukelti. Ekstazės priepuoliai labiau nei kitų rūšių priepuoliai gali būti jaučiami kaip gilesnės tikrovės apsireiškimai ar apreiškimai.

Buvęs Geschwindo studentas Orrinas Devinsky buvo smilkininės skilties epilepsijos ir labai įvairių neuropsichiatrinių,

kartais su ja susijusių patirčių tyrinėjimo pradininkas, tokių kaip: autoskopija, išėjimo iš kūno patirtis, *déjà vu*, *jamais vu*, padidėjęs artimumas viskam ekstaziškos būsenos priepuolių metu bei asmenybės pokyčiai tarp priepuolių. Jam drauge su kolegomis pavyko atlikti klinikinius ir vaizdo elektroencefalogramų stebėjimus pacientams patiriant ekstazės ir religinius priepuolius. Taip jie galėjo stebėti tikslų pacientų „teofanijų" sutapimą su priepuolių aktyvumu smilkininės skilties priepuolio židinyje (beveik visuomet jie būna dešinėje pusėje).*

Tokie apsireiškimai gali būti įvairių formų. Devinsky man papasakojo apie vieną moterį, kuriai po galvos traumos prasidėjo trumpi *déjà vu* epizodai ir ji ėmė užuosti keistą, nenusakomą kvapą. Po keleto šių sudėtingų, dalinių priepuolių ji paniro į pakilią būseną, kurioje Dievas angelo pavidalu ir balsu liepė jai

* Vienas iš tokių pacientų, kuris, būdamas suaugęs, beveik visiškai nesidomėjo religija, pirmąjį religinį priepuolį patyrė per iškylą. Devinsky man pasakojo: „Jo draugai pastebėjo, kad iš pradžių jis įsispoksojo, išbalo ir nustojo reaguoti. Paskui staiga ėmė bėgioti ratais šaukdamas: „Aš laisvas! Aš laisvas! Aš esu Jėzus! Esu Jėzus!" Tai truko tris minutes."

Pacientas vėliau patyrė panašų priepuolį, kuris buvo užfiksuotas elektroencefalograma. Devinsky pastebėjo, kad prieš prasidednt priepuoliui, pacientas ėmė lėčiau reaguoti ir nesiorientuoti vietoje bei laike:

> *Kai paklausiau, ar jam viskas gerai, pacientas atsakė: „Viskas gerai, jaučiuosi gerai... esu labai laimingas." O kai paklausiau, ar jis žino, kur yra, pacientas su šypsena ir nustebusiu žvilgsniu atsakė: „Aišku, žinau. Dabar esu danguje; jaučiuosi gerai."*

Ši jo būsena tęsėsi dešimt minučių ir paskui prasidėjo epilepsijos priepuolis. Vėliau jis prisiminė savo ekstazės aurą „tarytum ryškų ir džiugų sapną", iš kurio jis ką tik pabudo, tačiau visai neprisiminė klausimų, kuriuos uždaviau jam auros metu.

balotiruotis į Kongresą. Nors ji niekada nebuvo nei religinga, nei politiška – iš karto pakluso Dievo žodžiams*.

Kartais ekstaziškos haliucinacijos gali būti pavojingos, nors tai nutinka labai retai. Devinsky ir jo kolega George'as Lai aprašė, kaip vienas jų pacientų patyrė su priepuoliu susijusią viziją, kurioje „išvydo Kristų ir išgirdo balsą, kuris paliepė jam nužudyti žmoną ir paskui nusižudyti pačiam“. Jis ėmė vykdyti haliucinacijoje išgirstą paliepimą – nužudė savo žmoną ir bandė nusidurti pats. Priepuoliai baigėsi, kai pacientui buvo pašalintas juos sukeliantis židinys dešinėje smilkininėje skiltyje.

Tokios epileptinės haliucinacijos labai panašios į kontroliuojamas psichotines haliucinacijas, net jeigu pacientas niekada nėra turėjęs jokių psichinių sutrikimų. Reikia būti labai stipriam (ir skeptiškam) žmogui, kad galėtum pasipriešinti tokioms haliucinacijoms, netikėti ir nepaklusti joms, ypač jeigu šios panašios į apreiškimus ir liudija apie ypatingą ir galbūt palaimingą lemtį.

Kaip pastebėjo Williamas Jamesas, stiprūs vieno asmens religiniai įsitikinimai ir aistra gali paveikti tūkstančius. Tai iliustruoja Jeanne'os d'Arc gyvenimas. Beveik šešis šimtus metų žmonės suka galvas, kaip ūkininko dukrai be jokio

* Ji iškėlė savo, kaip respublikonų partijos narės, kandidatūrą apygardoje, kuri labai ilgą laiką priklausė demokratams ir pralaimėjo labai mažu skirtumu. Kas kartą kampanijos metu pasirodžiusi viešumoje ji skelbdavo, jog iškelti kandidatūrą jai paliepė Dievas, ir tai, pasirodo, įtikino tūkstančius žmonių balsuoti už ją, nepaisant akivaizdaus politinės patirties ir įgūdžių trūkumo.

formalaus išsilavinimo pavyko imtis tokios misijos ir įkalbinti tūkstančius žmonių jai padėti išvaryti anglus iš Prancūzijos. Ankstyvosios hipotezės apie dievišką (arba velnišką) įkvėpimą užleido vietą medicininėms, kur psichiatrijos diagnozės varžosi su neurologinėmis. Daug įrodymų yra jos teismo nuorašuose (bei jos „reabilitacijoje" praėjus dvidešimt penkeriems metams) bei amžininkų atsiminimuose. Nė vienas iš jų nėra galutinis, tačiau juose bent jau matyti užuomina į tai, kad Jeanne d'Ark galėjo sirgti smilkininės skilties epilepsija su ekstazės auromis.

Jeanne nuo trylikos metų matydavo vizijas ir girdėdavo balsus. Tai nutikdavo epizodiškai ir trukdavo sekundes ar minutes, bet ne ilgiau. Pirmas apsireiškimas ją labai išgąsdino, bet vėliau šios vizijos jai ėmė teikti didelį džiaugsmą ir aiškų misijos pojūtį. Šiuos epizodus kartais paskubindavo bažnyčios varpų gaudesys. Štai kaip Jeanne apibūdino pirmuosius apsireiškimus:

Man buvo trylika, kai išgirdau Dievo balsą, kuris norėjo man padėti ir patarti. Pirmą kartą išgirdusi šį balsą, labai išsigandau. Tai nutiko vasaros vidudienį tėvo sode. Išgirdau balsą iš dešinės, sklindantį nuo bažnyčios pusės. Retai girdžiu vieną balsą, dažniausiai jį lydi šviesa. Ji sklinda iš tos pačios pusės kaip ir balsas. Paprastai šviesa būna nuostabi... Kai balsą išgirdau trečią kartą, suvokiau, kad jis buvo angelo. Šis balsas visuomet mane puikiai saugodavo ir aš jį visada suprasdavau. Jis man nurodė būti gerai ir dažnai eiti į bažnyčią; taip pat pasakė, kad privalau atsiduoti Prancūzijai. Du ar tris kartus per savaitę balsas man kartodavo: „Privalai atsiduoti Prancūzijai." Jis man kalbėjo: „Keliauk, nutrauk Orleano apgultį, pirmyn!" O aš

atsakiau, kad esu tik vargiai nusimananti apie jojimą ar kovas mergaitė... Nėra dienos, kad negirdėčiau šio balso – jis man yra labai reikšmingas.

Neurologės Elizabeth Foote-Smith ir Lydia Bayne 1991 m. straipsnyje tyrinėja įvairius Jeanne numanomų priepuolių aspektus, taip pat jos skaidrų protą, supratingumą ir kuklumą. Nors jų teiginiai gana įtikinami, kiti neurologai su jais nesutinka ir neatrodo, kad šis klausimas bus kada nors galutinai išspręstas. Kaip ir kitų istorinių įvykių atvejais, įrodymai yra menki.

Ekstazės, religiniai ar mistiniai priepuoliai ištinka tik nedidelę dalį žmonių, sergančių smilkininės skilties epilepsija. Ar taip yra todėl, kad šie žmonės turi kažką ypatingo, pavyzdžiui, prieš tai įgytą polinkį į religiją ar metafizinius įsitikinimus? O gal taip yra dėl to, kad priepuolis stimuliuoja tam tikras smegenų dalis, kurių funkcija – sukelti religinius potyrius?* Be abejo, abi pozicijos gali būti teisingos. Ir vis dėlto gana skeptiški žmonės, abejingi religijai, netikintys, gali, savo pačių nuostabai, išgyventi religinę patirtį priepuolio metu.

Kenneth'as Dewhurstas ir A. W. Beardas 1970 m. straipsnyje pateikė keletą šio reiškinio pavyzdžių. Vienas jų susijęs su

* Įrodymai aptariami daugelyje knygų, įskaitant Kevino Nelsono *The Spiritual Doorway in the Brain: A Neurologist's Search for the God Experience*. Taip pat tai yra Marko Salzmano romano *Lying Awake* tema. Pagrindinė romano veikėja – vienuolė, patirianti ekstazės priepuolius, kurių metu kalbasi su Dievu. Kaip paaiškėja vėliau, jos priepuolių priežastis yra smilkininės skilties auglys, kurį reikia tučtuojau pašalinti, kol neišsiplėtė ir jos nenumarino. Bet jeigu auglio pašalinimas užvers ir jos vartus į dangų, taip užkirsdamas kelią tolesniam bendravimui su Dievu?

autobuso kontrolieriumi, kuris patyrė ekstazės priepuolį parduodamas bilietus:

> *Staiga jį apėmė palaimos jausmas. Tiesiogine to žodžio prasme, pasijuto esąs danguje. Rinkdamas pinigus, jis nepadarė jokių klaidų, tuo pat metu pasakodamas keleiviams, kaip gera būti danguje... Ši dvasinio pakilimo nuotaika, girdint dieviškus ir angeliškus balsus, jį buvo apėmusi dvi dienas. Paskui, prisiminęs šias patirtis, jis nenustojo tikėti jų tikrumu. Per dvejus metus jo asmenybė nepakito. Kontrolierius viešai nereiškė jokių išskirtinių pažiūrų, tačiau liko religingas. Praėjus trejiems metams, jis tris dienas iš eilės patyrė po priepuolį ir jo nuotaika vėl tapo pakili. Jis pareiškė, kad protas „išsivalė". Priepuoliams praėjus, jis prarado tikėjimą.*

Jis nebetikėjo rojum ir pragaru, pomirtiniu gyvenimu ar Kristaus dieviškumu. Šis antrasis atsivertimas į ateizmą buvo toks pat jaudinantis ir turėjo apreiškimo bruožų kaip ir pirmasis religinis atsivertimas. Geschwindas 1974 m. paskaitoje, kurios medžiaga buvo išleista 2009 m., pastebėjo, kad pacientai, sergantys smilkininės skilties epilepsija, gali patirti daugybę religinių atsivertimų ir kaip pavyzdį pateikė vieną savo pacientę – „dvidešimtmetę merginą, kuri jau yra atsivertusi į penktą religiją".

Ekstazės priepuoliai sukrečia asmens įsitikinimus, pasaulio matymą, net jeigu iki tol žmogus buvo visiškai abejingas bet kokioms mintims apie transcendenciją ar antgamtiškumą. Aistringų mistinių ir religinių jausmų universalumas – šventybės pajauta – būdingas visoms kultūroms leidžia manyti, kad tai iš tiesų turi biologinį pagrindą. Jie, kaip ir estetikos pajautimas,

gali būti mūsų žmogiškojo paveldo dalis. Kai kalbame apie biologinį pagrindą ir biologinius religinių jausmų prekursorius, ir netgi labai konkretų neurologinį pagrindą smilkininėse skiltyse ir jų jungtyse, apie ką byloja ekstazės priepuoliai, kalbame tik apie natūralias priežastis. Tai mums nieko nepasako apie vertę, prasmę, tokių jausmų „funkciją“ arba pasakojimus ir įsitikinimus, kuriuos pagal tuos priepuolius sukuriame.

· 9 ·

PADALYTAS PUSIAU: HALIUCINACIJOS PUSINIAME REGĖJIMO LAUKE

Žmogus regi ne akimis, o smegenimis, kurios turi daugybę skirtingų sistemų, skirtų informacijai, patekusiai per akis, analizuoti. Pirminėje regos žievėje, kuri yra pakaušinėse skiltyse, smegenų užpakalinėje dalyje, vyksta tikslus tinklainės informacijos atvaizdavimas smegenų žievėje. Būtent čia yra reprezentuojama šviesa, forma, orientavimasis ir regos lauko vieta. Impulsai iš akių aplinkkeliais juda į smegenų žievę, taip keliaudami kai kurie iš jų pereina į priešingą smegenų pusę. Tokiu atveju kiekvienos akies kairiojo regos lauko pusė keliauja į dešinę pakaušinę skiltį ir atvirkščiai. Bet jeigu viena iš pakaušinių skilčių yra sužalota (pavyzdžiui, insulto), priešingoje regos lauko pusėje rega bus sutrikusi ar pasireikš aklumas – tai vadinama hemianopsija.

Be regos sutrikimo ar praradimo vienoje pusėje, gali atsirasti ir teigiamų simptomų – tai haliucinacijos, kurios iškyla akloje ar pusiau akloje srityje. Apie dešimt procentų žmonių, turinčių ūmią hemianopsiją, patiria tokias haliucinacijas ir netrunka atpažinti, kad tai yra haliucinacijos.

Skirtingai nuo palyginti trumpų migrenos ar epilepsijos haliucinacijų, hemianopsijos haliucinacijos gali tęstis ištisas dienas ir savaites. Jos toli gražu nėra nekintančios ar vienodo formato, atvirkščiai – šios haliucinacijos linkusios nuolatos keistis. Šiuo atveju reikėtų įsivaizduoti ne mažą jaudrių ląstelių mazgą, patiriantį mėšlungiškus elektrinius iškrūvius, kaip nutinka migrenos ar epilepsijos metu, o didelį smegenų plotą, ištisus lėtinio hiperaktyvumo būsenos neuronų laukus. Jie yra nekontroliuojami ir veikia netinkamai todėl, kad juos paprastai kontroliuojančios ir organizuojančios jėgos yra nusilpusios. Šis veikimo mechanizmas primena Charles'io Bonnet sindromą.

Nors šias nuomones netiesiogiai galima aptikti Hughlingso Jacksono nervų sistemos, kaip turinčios hierarchiškai sutvarkytus lygmenis, įsivaizdavime (aukštesni lygmenys kontroliuoja žemesniuosius, kurie gali pradėti elgtis nepriklausomai, netgi anarchiškai, jei dėl aukštesniųjų lygmenų žalos jie tampa nekontroliuojami) „paleidimo“ haliucinacijų idėja buvo paaiškinta L. Jolyono Westo, jo 1962 m. išleistoje knygoje *Hallucinations*. Praėjus dešimtmečiui, oftalmologas Davidas G. Coganas paskelbė svarbų straipsnį, apimantį trumpas ir ryškias penkiolikos pacientų istorijas. Kai kurių akys buvo sužalotos, kitų optiniai nervai ar regos laidas su defektais, treti turėjo pakitimų pakaušinėje skiltyje, kai kurie turėjo pažeidimų smilkininėje skiltyje, dar kitų buvo pažeistas gumburas ar vidurinės smegenys. Atrodė, kad bet kurių šių skirtingų organų pažeidimai galėjo sutraukyti įprastą kontrolės tinklą ir sukelti sudėtingas regos haliucinacijas.

2006 m. mane aplankė jauna moteris vardu Ellen O. Buvo praėję beveik metai po Ellen atliktos operacijos dėl netaisyklingai išsivysčiusių kraujagyslių pakaušinėje skiltyje. Procedūra gana paprasta – buvo sandarintos sutinusios kraujagyslės. Kaip daktarai buvo įspėję, po operacijos Ellen patyrė regėjimo sutrikimų: ji matė neryškiai kaire puse bei patyrė agnoziją ir aleksiją – sunkiai atpažino žmones ir spausdintus žodžius (angliški žodžiai, pasak Ellen, jai atrodė olandiški). Šios kliūtys trukdė Ellen vairuoti, skaityti ir mėgautis televizija, tačiau jos buvo laikinos. Pirmąsias savaites po operacijos ji patyrė regos priepuolių. Jie pasireiškė paprastų regos haliucinacijų forma – tai buvo šviesos ar spalvos blyksniai, matomi kairėje pusėje, ir trukdavo keletą sekundžių. Iš pradžių šie priepuoliai kartojosi porą kartų per dieną, tačiau beveik pranyko, kai jai reikėjo grįžti į darbą. Šie priepuoliai jai nekėlė didelio rūpesčio, nes gydytojai buvo įspėję apie galimus padarinius.

Tačiau jie neįspėjo Ellen, kad vėliau gali rodytis sudėtingos haliucinacijos. Pirmiausia, praėjus šešioms savaitėms po operacijos, ji regėjo didžiulę gėlę, kuri užėmė didelę kairės regos pusės dalį. Ji manė, kad reginį paskatino ryškioje akinančioje saulės šviesoje pamatyta tikra gėlė. Atrodė, kad ji buvo išdeginta smegenyse, ir gėlės vaizdinys išliko regos lauko kairėje pusėje tarsi „išliekamasis vaizdas“ – toks, kuris trunka ne porą sekundžių, o visą savaitę. Savaitgalį ją aplankė brolis ir Ellen keletą dienų matė pusę jo veido – su viena akimi ir skruostu.*

* Prieš sutinkant Ellen O., man nebuvo tekę girdėti apie taip ilgai išliekantį vaizdinį. Jei jis trunka keletą minučių, galime daryti prielaidą, kad tai susiję ►

Jos patiriamos percepcinės anomalijos – iš tikrųjų matomi daiktai, tačiau su iškraipymais ir išliekantys kurį laiką – virto haliucinacijomis, – ji matė nesamus dalykus. Žmonių veidų vizijos (ir jos pačios) buvo viena dažniau pasitaikančių haliucinacijų. Ellen matomi veidai buvo „nenormalūs, groteskiški, nenormaliai padidėję", dažnai vien profilis su dantimis arba viena siaubingai išdidinta akimi, kuri buvo skirtingo mastelio nei kitos veido dalys. Kitais atvejais ji matydavo „supaprastintus" veidus, įvairiom išraiškom ar pozom – „tarsi jie būtų eskizai ar karikatūros". Po to Ellen daug kartų per dieną haliucinacijose ėmė matyti varlių Kermitą, lėlę iš laidos vaikams *Sezamo gatvė*. Ji mąstė: „Kodėl matau Kermitą? Jis man visiškai nieko nereiškia."

Dauguma Ellen haliucinacijų buvo plokščios ir nejudančios tarsi nuotraukos ar karikatūros, tačiau kartais keisdavosi veidų išraiškos. Varlių Kermitas kartais atrodydavo liūdnas, kartais laimingas, kartkartėm piktas, tačiau jo išraiškos neturėjo nieko bendro su jos pačios jausena. Tylios, nejudančios ir nuolat

▸ su smegenų navikais momeninėje ar smilkininėje skiltyse arba smilkininės skilties epilepsija. Medicininėje literatūroje galima rasti nemažai tokių atvejų, tarp jų ir Michaelo Swasho, kuris aprašė du žmones, sergančius smilkininės skilties epilepsija. Vienas jų patirdavo priepuolių, kurių metu „jo rega tarsi užsifiksuodavo ir vaizdinys išlikdavo keletą minučių. Šių priepuolių metu realus pasaulis buvo matomas per tą užsilikusį vaizdinį, kuris iš pradžių būdavo ryškus, kol galop išblėsdavo".

Panašus vaizdo užsilaikymas gali atsirasti pažeidus akį arba po akies operacijos. Mano informacijos pateikėjas H. S. buvo apakintas cheminio sprogimo, kai jam buvo penkiolika metų, tačiau dalis regos buvo grąžinta atlikus ragenos operaciją praėjus dvidešimčiai metų po nelaimės. Po operacijos, kai chirurgas paklausė, ar šis gali matyti jo ranką, H. S. atsakė „taip", tačiau netrukus nustebo, nes matoma ranka ar jos vaizdinys, išsaugojusi tikslią formą ir padėtį, užsiliko akyse keletą minučių.

besikeičiančios haliucinacijos jos neapleisdavo beveik ištisas budraus būvio valandas („Jos tęsiasi ištisą parą“, – sakė Ellen.). Haliucinacijos neuždengė jos regėjimo, o buvo tarsi ant kairės regos lauko pusės uždėtos skaidrės. Ji prasitarė: „Pastaruoju metu jos ėmė mažėti. Varlius Kermitas dabar visai mažytis. Anksčiau jis užėmė didesnę kairės regos pusės dalį, o dabar tapo tik maža jos dalele.“ Ellen svarstė, ar tik nebus taip, kad ji matys šias haliucinacijas visą likusį gyvenimą. Aš pasakiau, kad jų sumažėjimas yra geras ženklas, galbūt vieną dieną Kermitas sumažės taip, kad taps visai nebeįžiūrimas.

Ellen manęs klausinėjo, kas vyksta jos smegenyse. Visų pirma, kodėl ją ištikdavo šios keistos ir kartais košmariškos groteskiškų veidų haliucinacijos? Iš kokių gelmių išnirdavo veidai? Įsivaizduoti tokius dalykus aiškiai buvo nenormalu. Ar ji psichiškai nesveika?

Aš jai paaiškinau, kad po operacijos ją ištikusį regėjimo vienoje pusėje sutrikimą tikriausiai lėmė padidėjęs aktyvumas tose smegenų dalyse, kurios yra regos kelio viršuje – smilkininėse skiltyse, kur atpažįstami veidai bei figūros, ir galbūt momeninėse skiltyse. Šis padidėjęs kartais nekontroliuojamas aktyvumas ir sukeldavo sudėtingų haliucinacijų drauge su išliekančiais vaizdais – palinopsija. Ypač ją gąsdinusios haliucinacijos – deformuoti ar suskaidyti veidai arba veidai su padidintomis, siaubingomis akimis ar dantimis – tipiškas reiškinys tuo atveju, kai smilkininių skilčių srityje, viršutinėje smilkininėje vagoje kyla anomalus aktyvumas. Tie veidai buvo susiję su neurologija, tai nebuvo sutrikusios psichikos padarinys.

Ellen periodiškai man pranešdavo naujienas, taigi praėjus šešeriems metams nuo pirmo mūsų susitikimo, ji rašė: „Negaliu

pasakyti, kad mano regos problemos pasibaigė, greičiau aš pradėjau gyventi darnoje su jomis. Haliucinacijų sumažėjo, tačiau jos nedingo. Daugiausia matau spalvotą rutulį, tačiau jis manęs taip stipriai neblaško kaip anksčiau."

Jai vis dar kyla problemų skaitant, ypač kai būna pavargusi. Neseniai perskaičiusi knygą, ji pasakojo:

Vienas ar keli žodžiai išnyko mano nematymo plotelyje (po operacijos įgijau tamsų nematymo plotelį, kuris po kelių savaičių tapo spalvotu, jis vis dar ten pat. Haliucinacijos atsiranda netoli to plotelio). Dabar, kai spaudau kompiuterio klavišus po labai ilgos darbo dienos, šiek tiek nuo centro į kairę matau labai neryškų nespalvotą ketvirto dešimtmečio peliuką Mikį. Jis yra permatomas, todėl spausdindama galiu įžiūrėti kompiuterio ekraną. Bet aš vis tiek pridarau klaidų, nes ne visada įžiūriu reikiamą klavišą.

Tačiau Ellen skotoma nesutrukdė jai siekti magistro laipsnio ir netgi bėgti maratone, apie kurį ji prakalbo su savitu, geru humoru:

Bėgdama Niujorko maratone lapkritį, įpusėjusi antrą mylią, ant Verrazano tilto užkliuvau už šiukšlės – metalinio žiedo. Šiukšlė gulėjo man iš kairės pusės ir aš jos nepastebėjau, nes žiūrėjau tik į dešinę. Aš pakilau ir baigiau maratoną su įskilusiu rankos kaulu – man atrodo, tai neprasta bėgimo traumos istorija. Kai nuvykau į ortopedijos skyriaus priimamąjį, visi ten laukusieji buvo susižeidę kelius arba pasitempę sausgysles.

Nors sudėtingos Ellen haliucinacijos prasidėjo praėjus keliems savaitėms po operacijos, staiga pažeidus pakaušinę žievę panašios „paleidimo“ haliucinacijos gali pasirodyti beveik iš karto. Būtent taip nutiko penkiasdešimtmetei Marlene H., kuri pas mane apsilankė 1989 m. Ji papasakojo, kad vieną 1988 m. gruodžio rytą pabudo su galvos skausmu ir keistais regos simptomais. Marlene daug metų kentė nuo migrenos, dėl to iš pradžių palaikė tai dar viena vizualine migrena. Tačiau šį kartą regos simptomai buvo kitokie: ji aplink matė „mirkčiojančias ir mirguliuojančias šviesas, žaibo lankus... tai buvo kažkoks frankenšteiniškas dalykas“ – jie nepradingo po poros minučių, kaip kad nutikdavo pasirodžius migrenos zigzagams, bet tęsėsi visą savaitgalį. Tada, sekmadienio vakarą, regėjimo sutrikimai įgavo kiek sudėtingesnį pobūdį. Viršutinėje regos lauko dalyje, dešinėje, ji išvydo gyvatišką formą – „tarsi juodos ir geltonos spalvos drugelio Monarcho vikšrą blizgančiais žiuželiais“ drauge su „ryškiomis geltonomis šviesomis, lyg per spektaklį Brodvėjuje, – jos be perstojo judėjo aukštyn žemyn.“ Nors Marlene gydytojas patikino ją, kad tai tik „netipiška migrena“, jos situacija tik pablogėjo. Trečiadienį „atrodė, jog vonioje pilna skruzdėlių, sienas ir lubas dengė voratinkliai, o ant žmonių veidų buvo grotelės“. Po dviejų dienų jai prasidėjo didžiuliai percepciniai sutrikimai: „Mano vyro kojos atrodė siaubingai trumpos, iškreiptos tarsi atspindys kreivame veidrodyje. Tai buvo juokinga.“ Tačiau po pietų nuėjus į turgų juokai išgaravo ir pasidarė gan baugu: „žmonės atrodė bjauriai, jiems trūko veido dalių, o akys – jose tarytum žiojėjo tamsa, visi atrodė groteskiškai“.

Atrodė, kad automobiliai staiga atsirasdavo iš dešinės pusės. Norėdama patikrinti savo regos laukus, Marlene pamojavo pirštais į abi puses ir suprato, kad nemato jų iš dešinės, kol pirštai nebūna kirtę vidurio linijos, – ji buvo praradusi regėjimą dešinėje pusėje.

Būtent tada, praėjus kelioms dienoms nuo pradinių simptomų, ją pagaliau apžiūrėjo gydytojai. Buvo atlikta smegenų kompiuterinė ašinė tomografija, kuri parodė stiprų kraujavimą kairėje pakaušinėje skiltyje. Šiame etape nebuvo įmanoma pritaikyti jokio gydymo, galima buvo tik tikėtis, kad tai kažkaip išsispręs, po tam tikro laiko ji pasveiks arba prisitaikys.

Po poros savaičių haliucinacijos ir percepcijos iškraipymai, kurie iš esmės apsiribojo dešine puse, ėmė po truputį slopti, tačiau Marlene išliko įvairių regos trūkumų. Ji galėjo matyti, bent jau viena puse, tačiau tai, ką išvydo, ją glumino. „Jau geriau būčiau buvusi akla, – pasakojo ji, – nei gebanti matyti, bet visiškai negalinti suprasti to, ką matau... Norint suvokti tai, ką mačiau, reikėjo daug laiko ir sąmoningumo. Matydavau sofą ar kėdę, bet negalėdavau suprasti. Jos tarsi krito iš konteksto... Anksčiau skaitydavau labai greitai. Dabar tapau lėta skaitytoja. Raidės atrodė kitaip." Jos vyras įsiterpė: „Pažvelgusi į laikrodį ji iškart nesugeba apdoroti informacijos."

Be regos agnozijos ir aleksijos problemų, Marlene patirdavo nekontroliuojamai plūstančius vaizdinius. Kartą gatvėje ji pamatė moterį, vilkinčią raudoną suknelę. Tuomet ji pasakojo: „Užmerkiau akis ir ši moteris, lyg marionetė, savarankiškai ėmė judėti aplink. Supratau, kad mane „užvaldė" vaizdinys."

Kartkartėm palaikydavome ryšį su Marlene. Vėl ją pamačiau 2008 m., praėjus dvidešimčiai metų po jos patirto priepuolio. Ji

daugiau nebepatirdavo haliucinacijų, percepcijos iškraipymų ar lekiančių vaizdinių. Ji vis dar kentė nuo hemianopsijos, tačiau išlikęs regėjimas buvo pakankamai geras, kad galėtų savarankiškai keliauti ar dirbti (darbe jai reikėjo rašyti ir skaityti, tai ji darydavo patogiu lėtu tempu).

Marlene patyrė užsitęsusius percepcijos pakitimus bei haliucinacijas po didžiulio kraujo išsiliejimo pakaušinėje skiltyje, tačiau net ir mažytis insultas pakaušio srityje gali sukelti ryškias, nors ir laikinas, regos haliucinacijas. Būtent taip nutiko protingai ir ypač religingai senyvai moteriai, kurią ištikusios haliucinacijos evoliucionavo ir paskui pradingo, – visa tai vyko kelias dienas 2008 m. liepą. Sulaukiau vienos slaugės, dirbančios senelių namuose, skambučio. Drauge dirbome daugelį metų ir ji žinojo, kad mane itin domina regos problemos. Ji paklausė, ar mane galėtų aplankyti jos senelio sesuo Dotė ir jos drauge, bendromis jėgomis, atkūrė visą istoriją. Teta Dotė prasitarė, kad liepos 21 dieną ji ėmė matyti „neryškiai", o kitą dieną „atrodė, lyg žiūrėčiau per kaleidoskopą... rodėsi vis besisukančios spalvos" su staigiais „žaibo blyksniais" iš kairės pusės. Ji nuėjo pas gydytoją, kuris, nustatęs, kad Dotė kairėje pusėje turi hemianopsiją, nusiuntė ją į priimamąjį. Jai buvo nustatytas prieširdžio virpėjimas, o magnetinis rezonansas ir kompiuterinė ašinė tomografija parodė nedidelį pakenkimą dešinėje pakaušinėje skiltyje. Greičiausiai haliucinacijas sukėlė virpėjimo išjudintas kraujo krešulys.

Kitą dieną teta Dotė išvydo „aštuonkampius su raudonais centrais, kurie judėjo pro mane tarsi kino juosta. Judėdami aš-

tuonkampiai pasikeitė į šešiakampes snaiges". Liepos 24 dieną ji pamatė „ištemptą Amerikos vėliavą, tarsi ji skristų".

Liepos 26 dieną ji išvydo žalius taškus, kurie tarsi maži kamuoliukai plūduriavo į kairę ir paskui pavirto „pailgais sidabriniais lapais". Kai jos dukterėčia pastebėjo, jog Kanadoje jau prasidėjo ankstyvas ruduo ir lapai jau buvo pradėję keisti spalvą, Dotės haliucinacijoje matomi sidabriniai lapai iškart pavirto rausvai rudais. Tuomet prasidėjo diena, kupina sudėtingų regos haliucinacijų: ji matė „narcizų puokštes" bei „laukus, pilnus paprastosios rykštenės". Po to pasirodė labai savitas vaizdinys, kuris ėmė ir pasidaugino. Kai tą dieną ją aplankė dukterėčia, teta Dotė pasakė: „Aš matau jūreivius, vieną po kito, tai primena kino juostą. Jie buvo spalvoti, bet plokšti, nejudantys ir maži „tarytum lipdukai". Dotė nesuvokė jų kilmės, kol jos dukterėčia nepriminė, kad ji dažnai naudodavo lipdukus, vaizduojančius jūreivius, siųsdama tetai laiškus. Tai reiškė, kad jūreivis nebuvo visiškai išgalvotas, teta Dotė tiesiog atgamino kadaise matytus lipdukus, tik jų dabar buvo labai daug.

Po kiek laiko jūreivius pakeitė „grybų laukai", o vėliau pasirodė auksinė Dovydo žvaigždė. Dotę ligoninėje lankantis neurologas segėjo tokią žvaigždę matomoje vietoje, ir ji valandų valandas „matė" tą žvaigždę, tačiau ji nebuvo pasidauginusi kaip kad jūreiviai. Dovydo žvaigždę pakeitė „išsijungiančios ir įsijungiančios šviesoforo lempos – žalia ir raudona", o po to pasirodė daugybė auksinių kalėdinių varpelių. Kalėdų varpelius pakeitė maldai sudėtų rankų haliucinacija. Po to ji išvydo „kirus, smėlį ir bangas – paplūdimio sceną", kirai joje plasnojo sparnais. Iki šios haliucinacijos vaizdiniai buvo be judesio, ji matė tik pro akis

prasprūstančius statiškus vaizdus. Skraidančius kirus pakeitė „graikų bėgikas vilkintis togą, jis atrodė lyg olimpinis sportininkas". Jo kojos judėjo kaip kirų sparnai. Kitą dieną ji pamatė į krūvą sukrautas pakabas – tai buvo paskutinė sudėtinga haliucinacija. Dieną po to Dotė matė tik žaibų blyksnius kairėje pusėje kaip kad prieš šešias dienas. Tai buvo, kaip ji pavadino, jos „vaizdinės odisėjos" pabaiga.

Teta Dotė nėra slaugė kaip jos dukterėčia, tačiau ji daugelį metų dirbo slaugos namuose savanore. Ji žinojo, kad patyrė nedidelį insultą vienoje už regą atsakingoje smegenų dalyje. Dotė suprato, kad tai ir sukėlė jos haliucinacijas, kurios greičiausiai turėjo būti laikinos, dėl to ji nesibaimino, kad kraustosi iš proto. Nė sekundę Dotė nepatikėjo, kad haliucinacijos yra „tikros", nors ir pastebėjo, kad jos skyrėsi nuo paprastai matomų vaizdinių. Jos buvo detalesnės, ryškesnių spalvų ir didžiąja dalimi nepriklausė nuo jos minčių ir jausmų. Dotei buvo smalsu ir įdomu, todėl haliucinacijoms prasidėjus ji kruopščiai jas fiksavo ir bandė nupaišyti. Drauge su dukterėčia jos svarstė, kodėl haliucinacijose pasirodė konkretūs vaizdiniai, kiek jie atspindėjo Dotės gyvenimo patirtis ir kiek juos galėjo paskatinti dabartinė jos aplinka.

Jai įspūdį padarė haliucinacijų seka – nuo paprastų ir beformių iki sudėtingesnių, o prieš išnykstant vėl supaprastėjusių. Pasak jos: „Vaizdai tarsi pakilo į viršų smegenyse, o paskui vėl nusileido žemyn." Ją nustebino tai, kaip matomi objektai galėdavo pasikeisti į panašias formas: aštuonkampiai virstantys snaigėmis, dėmės – lapais ir galbūt kirai – olimpiniais sportininkais. Ji pastebėjo, kad keliais atvejais haliucinacijose išvydo tai, ką buvo neseniai mačiusi: neurologo Dovydo žvaigždę ir lipdukus su

jūreiviais. Ji atkreipė dėmesį į matomų objektų tendenciją „pasidauginti" – narcizų puokštės, gėlių laukai, aštuonkampių gausa, snaigės, lapai, kirai, galybė kalėdinių varpelių ir daugybė lipdukų su jūreiviais. Dotė svarstė, ar tai, kad buvo labai religinga katalikė bei melsdavosi keletą kartų per dieną, galėjo turėti įtakos haliucinacijai, kurioje išvydo maldai sudėtas rankas. Jai padarė įspūdį tai, kad sidabriški lapai, kuriuos pamatė vizijoje, staiga pavirto rusvai rudais, kai jos dukterėčia pasakė: „Lapai keičia spalvą." Ji manė, kad olimpinio bėgiko haliucinaciją sukėlė faktas apie 2008 m. vykstančias olimpines žaidynes, kai vyko nuolatinės televizijos transliacijos iš Atėnų. Mane sujaudino ir paliko didelį įspūdį tai, kad ši protinga ir smalsi, nors ir ne intelektuali senolė taip ramiai ir atidžiai stebėjo savo pačios haliucinacijas ir neraginama kėlė beveik tuos pačius klausimus, kuriuos apie haliucinacijas formuluotų neurologas.

Žmogus, praradęs pusę regos lauko dėl insulto ar kitokios traumos, nebūtinai gali suvokti patyręs šį nuostolį. Neurologas Monroe Cole'as sužinojo apie savo pusinio regos lauko praradimą tik išsityręs po koronarinio šuntavimo operacijos. Jį taip nustebino jo paties nepastabumas dėl įgyto trūkumo, kad gydytojas apie tai parašė straipsnį. Jis rašė: „Net ir protingi pacientai dažnai nustemba, kai jiems įrodoma hemianopsija, nepaisant to, kad ji pasirodydavo daugelio tyrimų metu."

Kitą dieną po operacijos aklinoje regos lauko pusėje Cole'as pradėjo matyti žmonių (daugumą jų atpažino), šunų ir arklių haliucinacijas. Šie apsireiškimai jo negąsdino, jie „judėjo, šoko

ir sukiojosi, tačiau nežinia kodėl." Dažnai haliucinacijose jis matydavo „ponį, kurio galvą atsargiai laikiau dešinėje rankoje." Šis atpažino šį gyvulį – tai buvo jo vaikaitės ponis, tačiau, kaip ir daugelyje kitų jo haliucinacijų „spalva buvo ne ta". Jis visuomet suprasdavo, kad šios vizijos buvo netikros.

1976 m. publikuotame straipsnyje neurologas Jamesas Lance'as pateikė išsamų trylikos hemianopsiją turinčių pacientų aprašymą. Jis pabrėžė, kad haliucinacijos visuomet būdavo atpažįstamos kaip tokios ypač dėl jų absurdiškumo ir nereikšmingumo: žirafos ir begemotai, sėdintys ant vienos pagalvės pusės, astronautų ar Romos kareivių vizijos vienoje regos lauko pusėje ir t. t. Kiti gydytojai yra pateikę panašių ataskaitų. Nė vienas jų pacientų nėra supainiojęs šių haliucinacijų su realybe.

Dėl to mane labai nustebino ir suintrigavo laiškas, parašytas gydytojo iš Anglijos. Jame jis mini savo aštuoniasdešimt šešerių metų tėvą Gordoną H., kurį kamuoja ilgalaikė glaukoma ir geltonosios dėmės degeneracija. Jis niekada anksčiau neregėjo haliucinacijų, tačiau neseniai patyrė nedidelį insultą, kuris paveikė jo dešinę pakaušinę skiltį. Pasak jo sūnaus, Gordonas buvo „gana sveiko proto ir jo intelektiniai gebėjimai nebuvo sumenkę", tačiau:

> *hemianopsija kairėje išliko ir regėjimas nepasitaisė. Tačiau atrodo, kad jis beveik nenutuokia apie regos praradimą, kadangi smegenys užpildo trūkstamas dalis. Įdomu, kad jo regos haliucinacijos visuomet yra nuoseklios ir dera su kontekstu. Kitaip tariant, vaikščiodamas po kaimą kairiajame regos lauke jis gali matyti*

krūmus, medžius ar tolimus pastatus, kurie, jam atgręžus į dešinę pusę, pradingsta. Tačiau atrodo, kad haliucinacijos pripildytos to, ką regi paprastu matymu. Būdamas šalia savo virtuvės suolelio, jis „mato" visą suolelį ir kairėje pusėje netgi dubenėlį ar lėkštę, kurie jam pasisukus pradingsta, nes jų ten iš tikrųjų niekada ir nebuvo. Tačiau jis tikrai mato visą suolelį ir nėra jokio aiškaus skirtumo tarp dalių, kurias sudaro haliucinacija, ir tų, kurios suvokiamos iš tikrųjų.

Galima pagalvoti, kad Gordono H. regos dešinėje pusėje normalus ir išsamus suvokimas turėtų iš karto atskleisti santykinį kairėje matomo psichinio vaizdinio, haliucinacijos, skurdumą. Tačiau jo sūnus teigia, kad tėvas negali jų atskirti – jis nejaučia egzistuojančios ribos, abi pusės atrodo tolygios. Kiek man žinoma, pono H. atvejis yra unikalus*. Jis nepatiria keistų, aiškiai krintančių iš konteksto haliucinacijų, kurios yra būdingos turintiems hemianopsiją. Jo haliucinacijos puikiai susimaišo su aplinka ir tarsi užpildo trūkstamo suvokimo spragas.

1899 m. Gabrielis Antonas aprašė keistą sindromą, kurio atveju visiškai akli pacientai, praradę regėjimą dėl smegenų žievės pažeidimo (dažnai dėl insulto, paveikusio abi pakaušines skiltis), atrodė, net neįtaria, kad jiems kažkas nutiko. Tokie pacientai sveiko proto ir neserga jokiomis kitomis ligomis, tačiau jie tvirtins, kad mato puikiai. Jie netgi elgsis taip,

* Jamesas Lance'as laiške man pakomentavo: „Man dar neteko susidurti su haliucinacijomis, kurios, kaip pono H. atveju, perimtų informaciją iš aplinkos."

lyg nebūtų akli – drąsiai vaikščios po nepažįstamas vietas. Jei bevaikščiodami atsitrenks į baldus, ims įrodinėti, kad baldai buvo perstumdyti, kad kambarys silpnai apšviestas ir t. t. Jei paciento su Antono sindromu paprašysime apibūdinti svetimą žmogų, esantį kambaryje, jis pateiks sklandų ir įtikinamą, tačiau visiškai neteisingą apibūdinimą. Čia neveikia jokie argumentai, įrodymai, logika ar sveikas protas.

Nėra aišku, kodėl Antono sindromas sukuria tokius klaidingus ir nepajudinamus įsitikinimus. Panašūs nepaneigiami įsitikinimai būdingi pacientams, praradusiems erdvės suvokimą kairėje regos lauko pusėje, tačiau teigiantiems, kad viskas yra savo vietoje, nors mes galime įtikinamai pademonstruoti, kad jie gyvena pusiniame pasaulyje. Tokie sindromai, vadinamosios anozognozijos, atsiranda tik tuo atveju, kai pažeidžiama dešinė smegenų pusė, kuri ypač susijusi su kūno tapatumo pojūčiu.

Šis reikalas pasisuko dar keistesne linkme 1984 m., kai straipsnį paskelbė Barbara E. Swartz ir Johnas C. M. Brustas. Jų pacientas buvo protingas vyriškis, praradęs regėjimą dėl tinklainės traumų. Paprastai jis suvokė, kad yra aklas, ir elgėsi atitinkamai. Tačiau jis buvo alkoholikas ir porą kartų per išgertuves jis įtikėjo, kad regėjimas grįžo. Swartz ir Brustas rašė:

Tomis akimirkomis jis tikėdavo, kad gali matyti. Pavyzdžiui, vaikščiodavo neprašydamas aplinkinių pagalbos arba žiūrėdavo televizorių ir paskui teigdavo, kad gali matytą programą aptarti su draugais. [Jis] negalėjo perskaityti 20/800 eilutės regėjimo tikrinimo lentelėje, matyti ryškios šviesos ar rankų judesių priešais jo kairę akį. Nepaisant to, vyriškis teigė, kad gali matyti ir į

klausimus atsakydavo įtikinamais prasimanymais – pavyzdžiui, apibūdindavo gydytojo kabinetą ar dviejų gydytojų, su kuriais kalbėjo, išvaizdą. Jis klydo dėl daugybės detalių, tačiau to nepripažino. Bet vis dėlto paatviravo, kad mato ir nebūtų dalykų. Pavyzdžiui, apibūdindamas gydytojo kabinetą jis paminėjo, kad kambarys pilnas mažų vaikų, dėvinčių panašius drabužius, – kai kurie iš jų įeidavo ir išeidavo iš kambario kiaurai per sienas. Jis taip pat apibūdino šunį, kampe graužiantį kaulą, bei pastebėjo, kad kambario sienos ir grindys yra oranžinės spalvos. Vaikus, šunį bei sienų spalvą jis pripažino esant haliucinacijas, tačiau tvirtino, kad kitos regėjimo patirtys tikros.

Grįžtame prie Gordono H. – drįsčiau spėti, kad pažeidimai dešinėje pakaušinėje skiltyje sukėlė vienpusį Antono sindromą (nors ir nežinau, ar toks sindromas kada nors buvo aprašytas). Jo haliucinacijos (skirtingai nei Lance'o pacientų) yra įtikinamos bei suformuotos pagal tai, ką jis suvokia sveikąja regos lauko dalimi, ir jos vientisai dera su nepažeista dešinės pusės percepcija.

Ponui H. reikia tik pasukti galvą, kad suprastų, jog buvo apgautas, tačiau tai nepajudina jo įsitikinimo, kad iš abiejų pusių jis mato vienodai. Jei Gordonas verčiamas gali priimti haliucinacijos sąvoką, tačiau turi jausti, kad jam pačiam haliucinacija atitinka tikrovę, kad jis haliucinacijose mato realybę.

· 10 ·

Kliedesiai

Studijų metų XX šeštame dešimtmetyje Londono Midlesekso ligoninėje mačiau daug pacientų, kenčiančių nuo delyro su svyruojančios sąmonės būsenomis, kurias kartais gali sukelti infekcijos, aukšta temperatūra, inkstų ar kepenų nepakankamumas, plaučių ligos ar prastai kontroliuojamas diabetas – visi šie sutrikimai gali sukelti drastiškų kraujo cheminių savybių pokyčių. Kai kurie pacientai kliedėdavo nuo vaistų, ypač tie, kuriems skausmui malšinti buvo skiriama morfino ar kitų opiatų. Kliedintys pacientai beveik visuomet gulėdavo terapijos arba chirurgijos palatose, o ne neurologijos ar psichiatrijos skyriuose, nes delyras paprastai rodo sveikatos problemą. Tai kažko, kas veikia visą kūną, įskaitant ir smegenis, padarinys – ir pradingsta iškart, kai sveikatos problema išsprendžiama.

Gali būti, kad amžius, net tuo atveju, jei žmogaus intelektinės funkcijos nėra sumažėjusios, padidina haliucinacijų ir delyro riziką, atsižvelgiant į sveikatos sutrikimus ir vaistus, ypač kai

šiais laikais žmonės vienu metu vartoja keturių ar daugiau tipų vaistus. Dirbdamas ne vienuose slaugos namuose kartais sutinku pacientų, kurie vartoja tuziną ar daugiau skirtingų vaistų. Medikamentai linkę sudėtingais būdais sąveikauti vieni su kitais ir neretai pastumia pacientus į delyrą.*

Midlesekso ligoninės terapijos skyriuje turėjome pacientą Geraldą P., kuriam grėsė mirtis dėl inkstų nepakankamumo – jie nebegalėjo išvalyti kraujyje susikaupusių, toksišką lygį pasiekusių karbamidų – visa tai jam sukėlė kliedesius. Ponas P. didelę dalį savo gyvenimo praleido prižiūrėdamas arbatos plantacijas Ceilone. Tai perskaičiau jo ligos istorijoje, tačiau šį faktą būčiau galėjęs sužinoti iš jo kliedesių, nes jis kalbėjo be sustojimo – su nežabotais asociacijų šuoliais, strykčiodamas nuo vienos minties prie kitos. Mano profesorius pasakė, kad jis „kalba nesąmones", ir iš pradžių man tikrai buvo sunku suvokti, apie ką jis kalba, tačiau kuo daugiau jo klausiau, tuo labiau supratau. Aš pradėjau su pacientu leisti kiek įmanoma daugiau laiko, kartais dvi ar tris valandas per dieną. Pradėjau suprasti, kaip faktai ir fantazija sumišę

* Be atviro delyro, kuris gali būti susijęs su gyvybei pavojingomis sveikatos sutrikimais, žmonės patiria ir lengvą delyro formą. Jis gali būti toks nesmarkus, kad žmogui net nekyla mintis kreiptis į gydytoją, ir jie patys gali nekreipti į tai dėmesio ar pamiršti. 1907 m. Gowersas rašė, kad migreną „dažnai lydi ramus delyras, kuris paskui yra visiškai užmirštamas."

Delyro apibrėžimai visuomet būdavo nenuoseklūs, ir, kaip pastebėjo Dimitrios Adamis su kolegomis, jis dažnai buvo painiojamas su demencija ir kitomis ligomis. Hipokratas, pasak jų: „vartojo apie šešiolika žodžių šiam klinikiniam sindromui, kurį dabar vadiname delyru, apibrėžti." Devynioliktame amžiuje taip pat buvo papildomos painiavos su beprotybės medikalizacija, kaip pastebėjo Germanas Berriosas, beprotybė buvo vadinama *délire chronique*. Terminologija iki šių dienų yra dviprasmiška – kartais delyras vadinamas „toksiška psichoze."

jo hieroglifiško delyro pavidalu; kaip jis išgyveno, o kartais haliucinacijose regėjo ilgo ir margo gyvenimo įvykius ir aistras. Jaučiausi lyg dalyvaučiau sapne. Iš pradžių jis nekalbėjo su konkrečiu žmogum, tačiau, kai tik ėmiau užduoti klausimus, jis pradėjo atsakinėti. Man atrodo, kad jam buvo džiugu, kad jo kažkas klausosi. Jis ėmė mažiau jaudintis ir kliedesiai tapo nuoseklesni. Po poros dienų Geraldas ramiai numirė.

1966 m. kaip jaunas neurologas atlikau praktiką Bronkso ligoninėje *Beth Abraham* – joje buvo gydomi žmonės, sergantys lėtinėmis ligomis. Vienas ten gulėjusių pacientų, protingas vyriškis Michaelas F., be kitų problemų, turėjo smarkiai cirozės pažeistas kepenis – tai buvo sunkios hepatito infekcijos rezultatas. Nedidelė sveikų kepenų dalis negalėjo susidoroti su įprasta mityba, todėl jam buvo griežtai ribojamas baltymų kiekis. Michaelui sunkiai sekėsi su tuo susitaikyti, todėl jis kartais sukčiaudavo suvalgydamas šiek tiek sūrio, kurį dievino. Tačiau kartą, kaip paaiškėjo, jis persistengė, nes buvo rastas beveik komos būsenos. Man buvo skubiai paskambinta, ir kai atvykau į vietą, radau poną F. neįtikėtinos būsenos, kuri kaitaliojosi nuo stuporo iki ekstazįško susijaudinimo. Trumpoms akimirkomis jis sugrįždavo į save ir pateikdavo įžvalgų apie tai, kas su juo vyksta. Vienu metu jis pasakė: „Aš ne šiame pasaulyje, esu apsvaigęs nuo proteino.“

Kai paklausiau, kas tai per būsena, jis atsakė: „Tai tarsi sapnas, painiava, jaučiuosi keistai apdujęs, bet žinau, kad ir esu apsvaigęs.“ Jo dėmesys pripuolamai lakstė nuo vieno dalyko prie

kito. Michaelas jautėsi labai neramus ir darė įvairius nevalingus judesius. Tuo metu turėjau nuosavą elektroencefalografą ir, atsigabenęs jį į pono F. palatą, nustačiau, kad jo smegenų bangos smarkiai sulėtėjusios – elektroencefalograma parodė tipiškas lėtas „kepenų bangas“ bei kitus sutrikimus. Per dvidešimt keturias valandas atnaujinus pono F. sumažinto baltymų kiekio dietą jo savijauta bei elektroencefalogramos duomenys normalizavosi.

Daugelis žmonių, ir ypač vaikai, patiria delyrą karščiuodami. Viena moteris, vardu Erika S., tai prisiminė man parašytame laiške:

Man buvo 11 metų, kai grįžau iš mokyklos sirgdama vėjaraupiais ir pakilusia aukšta temperatūra. Kai temperatūra pašoko, patyriau bauginančią haliucinaciją, kuri, rodėsi, truko labai ilgai ir jos metu jaučiau, tarsi mano kūnas tvinktų ir augtų. Su kiekvienu oro įkvėpimu jaučiau, kaip mano kūnas vis labiau pučiasi ir buvau tikra, kad mano oda sprogs kaip balionas. Jausmas buvo nepakeliamas, tarytum būčiau pavirtusi iš normalaus dydžio vaiko į groteskiškai storą žmogų... žmogų-balioną. Pažvelgiau į save ir buvau įsitikinusi, kad pamatysiu savo vidurius, besiverčiančius pro ankštą odą, ir kraują, besiliejantį per išsiplėtusias angas, rodos, vidaus organai netilpo mano ištinusiame kūne. Tačiau vietoj to išvydau save normalaus dydžio ir žiūrėjimas procesą apvertė aukštyn kojomis – pradėjau jausti, kad kūnas traukiasi. Rankos ir kojos darėsi vis plonesnės, tapo liesos, vėliau – tarsi išsekusio žmogaus, paskui tokio plonumo kaip

animacinių filmukų veikėjų (kaip peliuko Mikio kojos filmuke „Steamboat Willie") ir – pieštuko plonumo, net pasirodė, kad mano kūnas visiškai išnyks.

Josée B. man irgi parašė apie vaikystėje, pakilus karščiui, patirtą „Alisos stebuklų šalyje sindromą". Ji pamena, kad jautėsi „neįtikėtinai maža arba be galo didelė, o kartais ir didelė, ir maža tuo pat metu". Ji taip pat patyrė propriocepcijos – savo pačios kūno padėties jutimo iškraipymų: „Vieną vakarą negalėjau užmigti savo lovoje: kas kartą atsigulusi jausdavau, tarsi stovėčiau stačia." Ji patyrė ir regos haliucinaciją: „Staiga pamačiau kaubojus, kurie į mane svaidė obuolius. Aš užšokau ant mamos tualetinio staliuko, kad galėčiau pasislėpti už lūpdažio."

Kita moteris, Ellen R., patyrė ritmiškų ir pulsuojančių regos haliucinacijų:

„Regėdavau" lygų paviršių, tarytum stiklo ar tvenkinio. Iš centro į kraštus plisdavo koncentriniai ratai, tarsi kas būtų į vidurį įmetęs akmenuką. Šis ritmas prasideda lėtai [bet] galiausiai greitėja ir paviršius tampa neramus, kai tai nutinka, aš imu jaudintis. Galų gale ritmas sulėtėja, paviršius išsilygina, o man palengvėja ir pasidarau ramesnė.

Kartais delyro metu pasigirsta stiprus dūzgimas, kuris gali sustiprėti ir susilpnėti.

Nors daugelis žmonių pasakoja apie karštligės atveju patiriamus tinstančio kūno vaizdinius, Devonas B. karščiuodamas patyrė psichinių ir intelektinių „patinimų":

Buvo keista, kad haliucinacijos nebuvo jutiminės, tai greičiau buvo abstrakčios idėjos haliucinacija; staiga atsiradusi baimė dėl labai labai didelio ir vis augančio skaičiaus (arba dalyko, kurio taip niekada ir neapibrėžiau). Prisimenu, kaip vaikščiojau pirmyn ir atgal koridoriumi, jausdamas kylančią paniką ir baimę dėl proporcingai didėjančio neįmanomo skaičiaus. Bijojau, kad šis skaičius pažeis kažkokį fundamentalų pasaulio principą, tarsi laikytumėmės įsitikinimo, kad šio principo jokiu būdu negalima pažeisti.

Šis laiškas man priminė apie Vladimiro Nabokovo išgyventą aritmetinį delyrą, kur jis kovėsi su be galo dideliais skaičiais ir aprašė tai autobiografijoje *Speak, Memory*:

Vaikystėje buvau ypač gabus matematikai, šį sugebėjimą visiškai praradau keistai netalentingoje jaunystėje. Ši dovana suvaidino siaubingą vaidmenį, kai sirgau púline angina, lydima kosulio, arba skarlatina. Tuomet jaučiau milžiniškas sferas ir didžiulius skaičius, nepaliaujamai augančius mano įsiskaudėjusiose smegenyse. Buvo tekę skaityti apie specialų Indijoje pagamintą skaičiuotuvą, kuris lygiai per dvi sekundes galėdavo ištraukt, tarkime, 3529471145760275132301897342055866 171392 skaičiaus septynioliktą šaknį (nesu tikras, kad išsprendžiau teisingai; nesvarbu, toji šaknis yra 212). Štai tokie siaubūnai vešėjo manyje delyro metu. Ir vienintelis būdas užkirsti monstrams kelią, kad jie neišstumtų manęs iš manęs paties, buvo žudyti ištraukiant jų širdis. Tačiau jie buvo per stiprūs ir aš atsisėdęs sunkiai rezgiau iškraipytus sakinius, bandydamas

viską paaiškinti mamai. Iš mano kliedesių ji atpažindavo pojūčius ir jos supratimas grąžindavo mano besiplečiančią visatą į Newtono dėsnių ribas.

Kai kurie žmonės mano, kad delyro metu patiriamos haliucinacijos ir keistos mintys suteikia sodrių emocinės tiesos akimirkų, kaip kad sapnuojant ar pavartojus psichodelinių narkotikų. Juos galima palaikyti apreiškimais ar gilių intelektinių tiesų atradimais. 1858 m. Alfredas Russelas Wallace'as, kuris dešimt metų keliavo aplink pasaulį, rinkdamas augalų ir gyvūnų pavyzdžius ir aiškindamasis evoliucijos klausimus, staiga suvokė natūraliosios atrankos idėją, kai jį užpuolusi maliarija sukėlė karščiavimą. Jo laiškas Darwinui, kuriame Wallace'as aprašė savo idėją, pastūmėjo Darwiną kitais metais išleisti *On the Origin of Species.*

Robertas Hughesas įžanginėje knygos apie Goyą dalyje rašo apie užsitęsusį delyrą sveikstant po itin sunkios automobilio avarijos. Ištiktas komos jis išbuvo penkias savaites, o ligoninėje praleido beveik septynis mėnesius. Intensyvios terapijos palatoje jis rašė:

Žmogaus sąmonę gali keistai paveikti vaistai, intubavimas, perdėm ryškios ištisai šviečiančios lempos ir ligonio nejudrumas. Tai sukelia užsitęsusius, pasakojimus primenančius sapnus, haliucinacijas ar košmarus. Jie kur kas sunkesni ir daug paslaptingesni nei sapnai, regimi paprasto miego metu, taip pat jie sukelia siaubingą lemties – neišvengiamumo – jausmą. Už tų sapnų nieko nėra ir laikas visiškai pasiklydęs jų labirinte. Didelę laiko dalį aš sapnavau Goyą. Žinoma, tai buvo ne tikrasis dailininkas, o mano

baimių projekcija. Knygos rašymas apie jį buvo sustojęs, nes buvau praradęs įkvėpimą dar porą metų iki avarijos.

Hughesas rašė, kad to keisto delyro metu atrodė, jog neatpažįstamai pasikeitęs Goya tyčiojosi ir kankino jį užspendęs kažkokioje pragariškoje nežinioje. Galop Hughesas paaiškino šią „keistą ir įkyrią viziją“:

Aš tikėjausi „užfiksuoti“ Goyą raštu, bet jis įkalino mane. Mano nemokšiškas entuziazmas nutempė mane į spąstus, iš kurių nebuvo jokio akivaizdaus išsivadavimo. Aš ne tik negalėjau atlikti savo darbo, bet ir mano personažas tai žinojo ir jam šis nesugebėjimas kėlė isterišką juoką. Vienintelė išeitis iš šios žeminančios kankynės buvo automobilio avarija. Goya mano gyvenime užėmė tokią svarbią vietą, kad man buvo nesvarbu, ar rašydamas sugebėsiu visapusiškai perteikti jo asmenybę, tačiau tiesiog negalėjau apie jį nerašyti. Tai buvo tarsi rašytojo įkvėpimo bloko įveikimas susprogdinant pastatą, kurio koridoriuje buvau įstrigęs.

Alethea Hayter knygoje *Opium and the Romantic Imagination* rašo, jog buvo kalbama, kad italų dailininkui Piranesi „mintis apie įsivaizduojamų kalėjimų graviūras kilo sergant maliarija ir kliedint“. Šią ligą jis pasigavo:

tyrinėdamas sugriautus senosios Romos paminklus per naktinį pelkėtos lygumos rūką. Nieko keisto, kad susirgo maliarija. Jį aplankiusios klaikios vizijos galėjo būti sukeltos ir opiumo, ir aukštos temperatūros, nes tais laikais opiumas buvo įprasta drugio

ar maliarijos gydymo priemonė. Paveikslai, kurie gimė po delyro sukelto karščiavimo, buvo ištobulinti atlikus daug metų trukusį visiškai sąmoningą ir įvaldytą darbą.

Kaip rašė Kate E., delyras gali sukelti muzikinių haliucinacijų:

Man buvo apie vienuolika metų, kai, gulėdama lovoje su aukšta temperatūra, išgirdau dangišką muziką. Supratau, kad skamba angelų choras, nors man ir atrodė keista, nes niekada netikėjau dangumi ir angelais. Todėl nusprendžiau, kad muziką greičiausiai skleidžia Kalėdų giedotojai, stovintys prie lauko durų apačioje. Po kiek laiko supratau, kad už lango pavasaris ir aš turbūt patiriu haliucinaciją.

Nemažai žmonių man rašė apie patiriamas regos haliucinacijas, kuriose mato ant sienų ir lubų užrašytas natas. Viena iš jų, Christy C., prisiminė:

Vaikystėje susirgus visuomet pakildavo aukšta temperatūra. Tuomet patirdavau haliucinacijų. Tai buvo regos haliucinacijos su natomis ir penklinėmis. Muzikos negirdėjau. Kai temperatūra būdavo aukšta, matydavau susimaišiusias ir netvarkingas natas bei penklines. Natos būdavo piktos, ir tai man kėlė įtampą. Jos buvo nekontroliuojamos ir kartais susisukusios į kamuolį. Ištisas valandas mintyse bandydavau jas išlyginti ir sudėlioti harmoningai

iš eilės. Kai pakyla temperatūra, ta pati haliucinacija mane kamuoja ir suaugusią.

Kaip matome iš Johnny M. pasakojimo, karščiavimas ar delyras gali sukelti ir lytėjimo haliucinacijų: „Vaikystėje karščiuodamas patirdavau labai keistų lytėjimo haliucinacijų. Švelnūs, gražūs porcelianiniai seselės pirštai virsdavo šiurkščiais šakaliais arba mano atlasinės paklodės – permirkusiomis ir sunkiomis antklodėmis."

Aukšta temperatūra turbūt yra dažniausia delyro priežastis, tačiau gali būti ir mažiau akivaizdžių priežasčių – metabolizmo ar toksiškų medžiagų, kaip kad neseniai nutiko vienai mano draugei gydytojai Isabelle'i R. Du mėnesius ji jautė vis didėjantį silpnumą ir kartais sumišimą. Galop nustojo reaguoti į aplinką ir buvo nugabenta į ligoninę, kur patyrė įmantrų delyrą su haliucinacijomis ir kliedesiais. Ji buvo įsitikinusi, kad už paveikslo, kabančio ant palatos sienos, buvo slapta laboratorija, kur aš prižiūrėjau su ja atliekamų eksperimentų seriją. Buvo nustatyta, kad jos kūne labai daug kalcio ir vitamino D (ji šiuos vitaminus vartojo didelėmis dozėmis dėl osteoporozės), ir, kai tik šie toksiški kiekiai sumažėjo, delyras pasibaigė ir Izabelė vėl jautėsi normaliai.

Tipiškai delyras yra siejamas su alkoholio toksiškumu ar jo vartojimo nutraukimu. Emilis Kraepelinas į savo puikų 1904 m. rinkinį *Lectures on Clinical Psychiatry* įtraukė ligos istoriją vieno smuklininko, kuriam išsivystė baltoji karštligė, nes jis

per dieną išgerdavo šešis ar septynis litrus vyno. Jis tapo neramus ir paniro sapną primenančią būseną. Kraepelinas rašė:

Kai kurios tikros percepcijos yra sumišusios su visa galybe ryškių, klaidingų percepcijų, ypač regos ir klausos. Kaip ir sapne, daugybė keisčiausių ir nepaprasčiausių nutikimų vyksta retkarčiais staiga pasikeičiant siužetui. Ryškios regos haliucinacijos, nerimastingumas, stiprus drebulys ir alkoholio kvapas – tai visi esminiai klinikinės būklės, kurią vadiname baltąja karštlige, bruožai.

Smuklininkas taip pat turėjo manijų, kurios greičiausiai buvo sukeltos haliucinacijų:

Apklausę jį, sužinome, kad smuklininkas buvo mirtinai pakratytas elektros ir nušautas. Jis sako: „Vaizdas nėra jau toks ryškus. Kas akimirką kažkas stovi tai čia, tai ten, tykodamas manęs su revolveriu. Kai atmerkiu akis – jie išnyksta." Ir priduria, kad jam į galvą ir abu kojos nykščius buvo suleista dvokiančio skysčio, sukeliančio vaizdinius, kuriuos [jis] palaiko realybe. Jis nekantriai spokso pro langą, už kurio mato išnykstančius ir vėl atsirandančius medžius bei namus. Šiek tiek paspaudęs akis, jis iš pradžių pamato kibirkštis, paskui kiškį, paveikslą, prausyklę, pusmėnulį ir žmogaus galvą – iš pradžių blankiai, o paskui spalvotai.

Būna tokių kliedesių, kaip kad smuklininko, kurie yra nenuoseklūs, be jokios temos ar jungties, bet pasitaiko ir tokių, kurie perteikia kelionę, spektaklį ar filmą, kuris haliucinacijoms suteikia rišlumo ir prasmės. Tai patyrė Anne M., kai jai aukšta

temperatūra laikėsi porą dienų. Iš pradžių, kai tik užmerkdavo akis ir ruošdavosi miegoti, ji imdavo matyti raštus; jų sudėtingumas ir simetrija Anne priminė Esherio piešinius:

Pirminiai piešiniai buvo geometriniai, tačiau paskui jie virto pabaisomis ir kitais gana nemaloniais padarais... Piešiniai buvo nespalvoti. Man tai neteikė jokio malonumo, nes norėjau miegoti. Kai tik piešinys būdavo baigiamas, iškart atsirasdavo jo kopijų, ir visi keturi, šeši ar aštuoni mano regos lauko ketvirčiai užsipildydavo šiais identiškais piešiniais.

Šiuos piešinius pakeitė sodrių spalvų paveikslai, kurie jai priminė Brueghelio darbus. Po truputį juose taip pat prisiveisė pabaisų, ir paveikslai poliopiškai pasidalijo į grupę vienodų Brueghelio miniatiūrų.

Vėliau pasirodė kiek radikalesni pokyčiai. Anne atsidūrė „šešto dešimtmečio kinų autobuse, kuris važiavo į kinų krikščionių bažnyčios propagandinį turą." Ji prisimena žiūrėjusi filmą apie religinę laisvę Kinijoje, kurio projekcija atsispindėjo ant galinio autobuso lango. Tačiau žiūrėjimo kampas nuolatos keitėsi – ir filmas, ir autobusas staiga pakrypo neįprastu kampu ir vienu metu pasidarė neaišku, ar smaili bažnyčios viršūnė buvo tikra, matoma pro autobuso langą, ar filmo dalis. Keista jos kelionė užėmė didžiąją dalį karščiavimo ir nemigos kupinos nakties.

Anne haliucinacijos pasirodydavo tik tada, kai ji užmerkdavo akis – vos tik jas atmerkus haliucinacijos pranykdavo.* Tačiau kiti

* Būtent tokį delyro vaizdinių pasirodymą, kai akys užmerkiamos, ir dingimą jas atmerkus savo memuaruose *Dr. Melchior* aprašė Johnas Maynardas Keynesas: ▸

delyrai gali sukelti haliucinacijų, kurios, atrodo, vyksta realioje aplinkoje, yra matomos atmerktomis akimis.

1996 m., lankydamasis Brazilijoje, pradėjau sapnuoti sudėtingos struktūros nepaprastai ryškių spalvų ir beveik litografinės kokybės sapnus, kurie, rodos, tęsdavosi visą naktį. Tuo metu sirgau gastroenteritu ir turėjau temperatūros, todėl maniau, kad keisti mano sapnai buvo to išdava, galbūt sumišusi su jauduliu, kurį kėlė kelionės palei Amazonę įspūdžiai. Maniau, kad šie karštligiški sapnai pasibaigs, kai nukris temperatūra ir grįšiu į Niujorką. Tačiau vietoj to jie tik išsiplėtė ir tapo intensyvesni nei anksčiau. Jie plėtojosi lėtai ir priminė Jane Austen romaną, o galbūt vieno iš jų adaptaciją, suvaidintą *Masterpiece* teatre. Šios vizijos buvo labai vaizdingos – veikėjai buvo apsirengę, elgėsi ir kalbėjo taip, kaip romane *Protas ir jausmai*. Tai mane nustebino, nes niekada nebuvau socialiai jautrus, ir kalbant apie romanus labiau mėgau Dickensą nei Austen. Kartkarčiais keldavausi naktį, apsišlakstydavau veidą šaltu vandeniu, ištuštindavau šlapimo pūslę ar užsikaisdavau puodelį arbatos, tačiau, kai tik grįždavau į lovą ir užmerkdavau akis, vėl atsidurdavau Jane Austen pasaulyje. Kol nemiegojau, sapnas tęsėsi, ir, kai grįžau į jį, rodėsi, tarsi pasakojimas nebuvo sustojęs, kai jame nedalyvavau. Buvo praėjęs tam tikras laiko tarpas, nutiko kažkas naujo, kai kurie veikėjai numirė arba pradingo ir scenoje pasirodė nauji personažai. Kad ir kas tai buvo – sapnai, kliedesiai

► *„Kai sugrįžome į Paryžių, jaučiausi itin prastai ir po poros dienų atguliau į lovą. Netrukus pradėjau karščiuoti. Gulėjau „Majestic" apartamentuose beveik kliedėdamas ir iškilus* art nouveau *sienų apmušalų rašto vaizdinys taip slėgė mane tamsoje, kad pajutau tikrą palengvėjimą įjungęs šviesą ir suvokęs tikrovę. Nors trumpai galėjau pailsėti nuo vis šlykštesnio rašto kontūrų spaudimo."*

ar haliucinacijos, jos pasirodydavo kas naktį įsiterpdamos į normalų miegą, taip aš visiškai išsekau nuo miego trūkumo. Kai apie šiuos „sapnus“, kuriuos, kitaip nei paprastus, prisimindavau iki smulkiausių detalių, papasakojau savo psichoanalitikui, jis paklausė: „Kas atsitiko? Per pastarąsias dvi savaites tu susapnavai daugiau sapnų nei per dvidešimtį metų. Gal ką nors vartoji?“

Aš atsakiau, kad ne, bet paskui prisiminiau, kad prieš kelionę prie Amazonės man buvo išrašytos savaitinės dozės vaistų nuo maliarijos – lariamo ir kad grįžęs turėjau suvartoti dar kelias dozes.

Patikrinau informaciją apie vaistą *Physician's Desk Reference* leidinyje. Prie kontraindikacijų buvo paminėti spalvingi sapnai, košmarai, haliucinacijos ir psichozės, tačiau jos pasitaiko mažiau nei vienam procentui žmonių. Kai susisiekiau su draugu Kevinu Cahillu, atogrąžose vartojamų vaistų ekspertu, jis pasakė, kad pernelyg ryškių ir spalvingų sapnų pasitaiko maždaug 30 procentų, o tikros haliucinacijos bei psichozės gerokai retesnės. Paklausiau, kiek laiko šie sapnai tęsis. Jis atsakė, kad mėnesį arba ilgiau, nes lariamas turi labai ilgą poveikio pusperiodį, dėl to būtent tiek laiko turės praeiti, kol vaistas bus pašalintas iš organizmo. Mano devyniolikto amžiaus sapnai po truputį nyko, nors tam ir prireikė nemažai laiko.

Poetas Richardas Howardas po operacijos keletą dienų paniro į delyrą. Dieną po operacijos, gulėdamas ligoninės lovoje ir žiūrėdamas į lubas, jų kraštuose pamatė mažus gyvūnėlius. Jie buvo pelės dydžio ir turėjo elnių galvas – atrodė ryškūs, tvirti, jų spalva ir judesiai buvo kaip tikrų gyvūnų. „Žinojau, kad jie

yra tikri“, – tvirtino jis ir buvo labai nustebintas, kai į ligoninę atvykęs jo partneris negalėjo jų pamatyti. Tačiau tai nepaveikė Richardo įsitikinimo. Jį tiesiog glumino faktas, kad jo partneris, dailininkas, gali būti toks aklas (juk jis dažniausiai matydavo visokius vaizdinius). Richardui net nedingtelėjo, kad jis galbūt mato haliucinaciją. Šis reiškinys jam atrodė nepaprastas („nesu pratęs prie tokių dalykų kaip frizai, puošti pelių kūnais su elnių galvomis“), tačiau vaizdinį jis laikė realiu.

Kitą dieną universitete dėstantis literatūrą Richardas pradėjo regėti kitą nepaprastą vaizdą – „literatūrinį maskaradą“. Gydytojai, seselės ir kiti ligoninės darbuotojai buvo apsirengę kaip XIX a. literatūros pasaulio įžymybės ir repetavo vaidinimą. Jų veikla padarė Richardui didelį įspūdį, bet jis suvokė, kad kiti žiūrovai žiūrėjo į tai kritiškiau. „Aktoriai“ laisvai kalbėjosi tarpusavyje ir persimesdavo žodžiu kitu su Richardu. Jis matė, kaip vaidinimas vyko keliuose ligoninės aukštuose tuo pat metu. Sienos jam atrodė permatomos, todėl jis vienu metu galėjo stebėti visus spektaklio lygmenis. Repetuojantieji norėjo išgirsti jo nuomonę, ir Richardas pasakė jiems, kad, jo manymu, spektaklis sukurtas labai patraukliai ir sumaniai – sukelia tikrą malonumą. Pasakodamas man šią istoriją praėjus šešeriems metams po jos nutikimo, jis šypsojosi, sakydamas, kad net prisiminti haliucinaciją tikras malonumas: „Tą akimirką jaučiausi tikrai privilegijuotas.“

Kai jo aplankyti ateidavo tikri žmonės, spektaklis pranykdavo, o Richardas budrus ir nepraradęs orientacijos imdavo įprastai šnekučiuotis su jais. Vos jiems išėjus spektaklis tęsdavosi. Richardas yra aštraus ir kritiško proto, tačiau jo sugebėjimas kritiškai

mąstyti delyro metu laikinai pradingdavo. Tai truko tris dienas ir greičiausiai buvo sukelta opiatų ar kitų vaistų.

Richardas yra didelis Henry Jameso gerbėjas, kuris, pasirodo, 1915 m. prieš mirtį patyrė plaučių uždegimo ir karščiavimo sukeltą delyrą. Fredas Kaplanas tai aprašo Jameso biografijoje:

Jis pateko į kitą, įsivaizduojamą, pasaulį, susiliejantį su jo, kaip rašytojo, gyvenimo pradžia, su napoleoniškuoju pasauliu, kuris buvo ilgai trunkanti meno galios bei jo paties sukurtos imperijos metafora. Jis pradėjo diktuoti pastabas naujam romanui: „Tai buvo knygos fragmentai, kurią jis įsivaizdavo rašąs." Tarsi būtų rašęs romaną, kurio drama buvo jo paties pakitusi sąmonė. Jis diktavo viziją, kurioje matė save kaip Napoleoną, o savo šeimą kaip imperatoriškųjų Bonapartų. Sugriebęs Williamą ir Alice regento ranka, jis kreipėsi į juos, kaip į „brangius ir labiausiai gerbiamus brolį ir seserį". Jie, kuriems jis padovanojo ištisas šalis, dabar buvo įpareigoti prižiūrėti jo sukurtus planus „tam tikrų apartamentų apdailai čia, Luvre ir Tiuilri, rasite išsamių nuorodų dailininkams ir darbininkams, kurie imsis šio darbo." Jis pats buvo „imperatoriškasis erelis".

Teodorai [jo sekretorė] emociškai buvo labai sunku užrašinėti jo diktuojamas mintis. „Tai širdį plėšantis darbas, nors ir neeilinis faktas – jo protas yra išsaugojęs gebėjimą formuluoti tobulai išraiškingus sakinius."

Tai pripažino ir kiti, be to, buvo kalbama, kad ir kliedėdamas meistras išlaikė „tikrąjį Jameso" ir, žinoma, „vėlyvojo Jameso" stilių.

Kartais alkoholio ar narkotikų vartojimo nutraukimas sukelia delyrą, kurio metu vyrauja haliucinaciniai balsai ir kliedesiai. Toks delyras, tiesą sakant, yra toksinė psichozė, nors žmogus ir neserga šizofrenija bei niekada nėra patyręs psichozės. Evelynas Waughas autobiografiniame romane *The Ordeal of Gilbert Pinfold* pateikia neeilinį pasakojimą.* Waughas daug metų smarkiai gėrė ir kartą šeštame dešimtmetyje alkoholį sumaišė su stipriai veikiančia miegą sukeliančia medžiaga (chloro hidrato ir bromido eliksyru). Kol Waughas rašė apie savo *alter ego* – Gilbertą Pinfoldą, vaistų poveikis vis stiprėjo: „Jis nesistengė tiksliai nustatyti dozės. Gilbertas šliūkštelėdavo jų į stiklinę pagal nuotaiką ir, jeigu dozė būdavo per maža, jis atsibusdavo paryčiais – išlipdavo iš lovos ir svyruodamas keliaudavo prie butelio išmaukti dar vieno gurkšnio."

Pinfoldas jaučiasi sergantis ir silpnas, kartkartėm jis praranda atmintį. Tuomet nusprendžia, kad jėgas jam grąžintų kruizas į Indiją. Pinfoldo miegą sukeliantis mišinys baigiasi po poros ar trijų dienų, tačiau noras gerti nesumažėja. Vos laivui pajudėjus, jam prasideda klausos haliucinacijos. Dauguma jų – aidintys balsai,

* Vėlesnio leidimo įžanginėje pastaboje Waughas rašė: „Prieš trejus metus ponas Waughas patyrė trumpą haliucinacijų priepuolį, kuris primena tai, kas čia aprašyta. Ponas Waughas neneigia, kad „pono Pinfoldo" personažas iš esmės yra paremtas jo asmenine patirtim." Todėl galime žvelgti į *The Ordeal* kaip į autobiografinę psichozės ligos istoriją, organiškos psichozės, nors ir parašytą remiantis meistrišku pastabumu ir gebėjimu apibūdinti, nestokojančią siužeto ir įtampos – to neturi nė viena grynai medicininė ligos istorija.

W. H. Audenas kartą pasakė, kad Waughas „nieko nepasimokė" iš savo išbandymo, tačiau jis paskatino parašyti labai komiškus memuarus, paremtus nauju požiūriu, kurie neturėjo nieko bendro su jo ankstesniais darbais.

tačiau kartais jis girdi muziką, lojantį šunį, kruvinų muštynių garsą – „mušasi“ laivo kapitonas ir jo prostitutės – bei didžiulio metalo gabalo, išmesto už borto, garsą. Vizualiai visi atrodo normalūs – tylus laivas su niekuo neišsiskiriančia įgula ir keleiviais, lėtai judantis per Gibraltarą Viduržemio jūros link. Tačiau sudėtingus ir kartais absurdiškus kliedesius jam sukelia klausos haliucinacijos. Pavyzdžiui, jis supranta, kad Ispanija pareiškė pretenziją į Gibraltaro suverenitetą bei ruošiasi konfiskuoti laivą ir kad jo persekiotojai turi mintis skaitančias ir transliuojančias mašinas.

Kai kurie balsai kreipiasi į jį tiesiogiai – pašaipiai, su neapykanta, kaltindami; jie dažnai siūlo Pinfoldui nusižudyti, tačiau tarp jų yra ir malonus balsas moters (jo kankintojų sesers, kaip jam atrodo), kuri prisipažįsta, jog yra jį įsimylėjusi, ir klausia Pinfoldo, ar jis ją myli. Jis sako, kad privalo ją ne tik girdėti, bet ir pamatyti, tačiau ji atsako, kad tai neįmanoma, nes „prieštarauja taisyklėms“. Pinfoldo haliucinacijos yra tik klausos ir jam „neleidžiama“ pamatyti kalbančiojo, nes tai sugriautų iliuziją.

Tokiems sudėtingiems delyrams ir psichozėms, kaip ir sapnams, būdingos viršus–apačia bei apačia–viršus savybės. Tokie ugnikalniai išsiveržia iš „žemesnių“ smegenų lygmenų: sensorinės žievės, hipokampo grandžių bei limbinės sistemos. Tačiau juos taip pat formuoja individo intelektualinės, emocinės bei vaizduotės galios, drauge su kultūros, kuri jį supa, įsitikinimais ir stiliumi.

Daugybė tokių medicininių ir neurologinių ligų bei visokiausi vaistai (vartojami terapiniais ar pramoginiais tikslais) gali sukelti laikinų „natūralių“ psichozių. Seymouras L., draugiškas

ir žavus vyriškis, sergantis poencefalitiniu parkinsonizmu, buvo vienas tų pacientų, kurie ryškiai išliko mano atmintyje (apie jį ir jo haliucinacijas trumpai užsimenu knygoje *Awakenings*). Kai jam buvo skirta labai nedidelė L-dopos dozė dėl Parkinsono ligos, Seymouras patologiškai susijaudino ir – svarbiausia – pradėjo girdėti balsus. Kartą priėjęs prie manęs jis pareiškė, kad aš esu geras žmogus, todėl nustėro, kai išgirdo mane sakant: „Seyomurai, pasiimk skrybėlę ir paltą, užlipk ant ligoninės stogo ir nušok žemyn."

Aš atsakiau, kad man net tokia mintis į galvą nešautų ir kad jis greičiausiai patyrė haliucinaciją. „Ar matei mane?" – tęsiau. „Ne, – atsakė Seymouras, – tik girdėjau." Pasakiau jam: „Jei dar kartą išgirsi balsą, apsižvalgyk ir patikrink, ar esu. Jei manęs neišvysi, žinok, kad tai – haliucinacija." Trumai pasvarstęs Seymouras papurtė galvą: „Tai nesuveiks."

Kitą dieną jis vėl išgirdo mano balsą, liepiantį jam pasiimti skrybėlę, paltą, užlipti ant ligoninės stogo ir nušokti, tačiau šį kartą balsas pridėjo: „Ir tau visai nereikia žvalgytis aplinkui, nes aš iš tikrųjų esu čia." Laimė, ponui L. pavyko nepasiduoti ir jis nenušoko, o kai sustabdėme L-dopos vartojimą, pasibaigė ir balsai. Pro trejų metų Seymouras vėl pabandė L-dopą ir šį kartą jo organizmas reagavo puikiai, be jokių užuominų į delyrą ar psichozę.

· 11 ·

Ant miego slenksčio

1992 m. gavau Roberto Utterio, per televizorių girdėjusio mane kalbant apie migrenos aurą, laišką iš Australijos. Jis rašė: „Jūs nupasakojote, kaip kai kurie žmonės, kenčiantys nuo migrenos, prieš akis mato įmantrius raštus ir spėjote, kad tai galėtų būti sunkiai suprantamos raštus kuriančios smegenų funkcijos apraiška." Jis prisiminė, ką nuolatos patirdavo prieš eidamas miegoti:

> *Tai paprastai nutinka tada, kai padedu galvą ant pagalvės, akys užsimerkia ir... matau vaizdinius. Tai nėra paveiksliukai. Dažniausiai matau raštus ar audinių faktūras, pavyzdžiui, pasikartojančias formas arba šešėlius, arba kokio nors vaizdinio elementą, kaip kad žolę kraštovaizdyje, medienos pluoštą, bangeles arba lietaus lašus, kurie sparčiai ir neįtikėtinais būdais transformuojasi. Formos atsikartoja, pasidaugina, apsiverčia ir t. t. Daugėja spalvų, jos pradingsta. Žaviausios yra tekstūros – žolė tampa kailiu, kuris virsta plaukų folikulais, paskui bangavimu, šokančiomis*

šviesos linijomis ir šimtais kitų formų bei jų subtilių variacijų, kurioms aprašyti mano žodžiai per šiurkštūs.

Šie ir vėlesni vaizdiniai atsiranda ir dingsta savaime. Tokia patirtis yra trumpalaikė, kartais ji tęsiasi kelias sekundes, kartais minutes. Negaliu jų numatyti. Atrodo, kad šie vaizdiniai atsiranda ne mano akyje, tačiau kažkokioje prieš mane esančioje erdvės dimensijoje. Vaizdo stiprumas svyruoja nuo vos įžiūrimo iki ryškaus, primenančio sapną. Tačiau, kitaip nei sapnuose, čia nėra jokių emocinių potekščių. Nors vaizdiniai ir įspūdingi, tačiau manęs nejaudina. Visa ši patirtis, atrodo, neturi jokios prasmės.

Jis svarstė, ar šie vaizdiniai kartais nerodo už regą atsakingos smegenų dalies „tinginiavimo", kai stokojama percepcijos.

Tai, ką ponas Utteris taip ryškiai aprašė, nėra sapnai, tai nevalingi prieš užmiegant pasirodantys vaizdiniai ar kvazihaliucinacijos, arba kitaip – hipnozinės haliucinacijos, jei vartotume prancūzų psichologo Alfredo Maury 1848 m. sukurtą terminą. Šios haliucinacijos ištinka daugelį žmonių, bent jau retkarčiais, ir gali būti tokios švelnios, kad žmogus jų tiesiog nepastebi.

Autentiškos Maury pastabos buvo vien apie jo paties regėtus vaizdinius, o Francis Galtonas pateikė vieną pirmųjų metodišką hipnozinių haliucinacijų tyrimą, informaciją surinkęs iš nemažo skaičiaus žmonių. 1883 m. išleistoje knygoje *Inquiries into Human Faculty* jis pastebėjo, kad labai nedaug asmenų iš pradžių prisipažįsta patiriantys tokių vaizdinių. Tik tuomet, kai jis išsiuntinėjo klausimynus, kuriuose pabrėžė nepiktybines ir įprastas šių haliucinacijų savybes, kai kurie iš jo tiriamųjų išdrįso kalbėti.

Galtoną abstulbino faktas, kad jam taip pat teko patirti hipnozinių haliucinacijų, nors prireikė laiko ir kantrybės, kad tai suvoktų. „Jei kas nors būtų manęs paklausęs prieš tai, kol nenusprendžiau tuo atsargiai užsiimti pats, būčiau neabejotinai pareiškęs, kad mano regos laukas tamsoje buvo tolygiai juodas, tačiau kartais jame atsirasdavo violetinio drumstumo ir kitų smulkių pakitimų“, – rašė jis. Tačiau, kai ėmėsi stebėti viską atidžiau, suprato, kad:

> *Nuolatos vyksta kaleidoskopiniai raštų ir formų pokyčiai, bet jie pernelyg trumpalaikiai ir įmantrūs, kad galėčiau juos apibūdinti nenutolęs nuo tiesos. Mane stebina jų įvairovė. Vos pradedu apie ką nors galvoti, jie ima ir pradingsta iš akių ir atminties. Ir man labai keista, kad dažnai jų buvimas atrodo toks tikras, bet vis vien jiems nuolatos pritrūksta dėmesio.*

Tarp daugybės žmonių, atsakiusių į Galtono klausimyną, buvo pastorius George'as Henslow („Kurio vizijos, – kaip rašė Galtonas, – yra daug ryškesnės nei mano.“)*. Viena iš Henslow haliucinacijų prasidėjo nuo arbaleto vizijos, vėliau jis pamatė strėlę, o galiausiai strėlių krušą, kuri virto krintančiomis žvaigždėmis, o šios – snaigėmis. Paskui jis išvydo labai detalią klebonijos viziją, o paskui – lovą, pilną raudonų tulpių. Buvo ir greitai besikeičiančių vaizdinių, tarp kurių jis pastebėjo vaizdines asociacijas (pavyzdžiui, strėlės pavirto žvaigždėmis, o paskui snaigėmis), tačiau jokio naratyvinio tęstinumo. Henslow vaizdiniai buvo labai ryškūs, tačiau jiems trūko sapno ar istorijos požymių.

* Pastorius Henslow buvo botaniko Johno Stevenso Henslow sūnus, dėstęs Darwinui Kembridže. Jis ir prisidėjo, kad Darwinas patektų į laivą *Beagle*.

Henslow pabrėžė, kad šios haliucinacijos smarkiai skyrėsi nuo savaiminių vaizdinių. Pastarieji dėliojosi lėtai, po truputį, tarsi tapomas paveikslas, ir atrodė kaip kasdienės patirtys, o minimos haliucinacijos pasirodydavo ir įsisiautėdavo spontaniškai, netikėtai. Jo hipnozinės haliucinacijos „labai dažnai nepaprasto grožio ir žvilgančios. Krištolas (daug įmantresnis nei kada nors buvau matęs), sidabre ir aukse nuostabiai juvelyriškai išgraviruoti ornamentai; auksiniai ir sidabriniai gėlių stovai ir t. t.; įmantrūs puikių atspalvių kilimų raštai".

Šį aprašymą Galtonas išskyrė dėl jo aiškumo ir išsamumo. Henslow buvo vienas iš daugelio žmonių, aprašiusių panašias vizijas, kurias patirdavo būdami tyliame tamsiame kambaryje prieš miegą. Šios vizijos buvo įvairaus ryškumo – nuo blankių vaizdinių, kuriuos patyrė ir pats Galtonas, iki visiškų haliucinacijų, kurių, beje, žmonės niekada nesupainiodavo su tikrove.

Galtonas polinkio į hipnozines vizijas nelaikė patologija. Jis manė, kad jeigu keli žmonės patiria jas dažnai ir ryškiai kas kartą eidami miegoti, tai dauguma (o gal ir visi) žmonės patiria kažką panašaus bent retkarčiais. Tai yra normalus reiškinys, nors, kad jis ištiktų, reikia specialių sąlygų: tamsos arba užmerktų akių, pasyvios būsenos, artėjančio miego.

Iki XX a. šešto dešimtmečio mažai kitų mokslininkų skyrė dėmesio hipnozinėms vizijoms, kol Peteris McKellaras su kolegomis nepradėjo dešimtmečius trukusio prieš miegą atsirandančių haliucinacijų tyrimo. Jis pateikė detalių pastabų apie haliucinacijų turinį bei paplitimą didesnėje žmonių grupėje (tarp Aberdyno

universisteto studentų) bei gretino jas su kitų formų haliucinacijomis, ypač tomis, kurias sukelia meskalinas. 1960 m. fenomenologinius stebėjimus jiems pavyko papildyti elektroencefalogramų tyrimais, kai jų subjektai pereidinėdavo iš visiško budrumo į hipnozinę būseną.

Daugiau nei pusė McKellaro tiriamų subjektų pranešė matę hipnozinių vaizdų. Klausos haliucinacijos (balsų, varpų, gyvūnų ar kitų garsų) buvo tokios pat įprastos kaip ir regos. Daugelis man parašiusių žmonių taip pat buvo patyrę paprastų klausos haliucinacijų – jie girdėjo lojant šunis, skambančius telefonus, šaukiamą vardą.

Knygoje *Upstate* Edmundas Wilsonas aprašė vienos rūšies hipnozinę haliucinaciją, kurią patiria daug žmonių:

> *Man rodosi, kad, prieš visiškai atsibusdamas ryte, girdžiu skambantį telefoną. Iš pradžių nueidavau atsiliepti ir pastebėdavau, kad jis neskambėjo. Dabar aš tiesiog guliu lovoje ir, jeigu garsas nepasikartoja, žinau, kad jis įsivaizduotas, todėl nesikeliu.*

Antonella B. prieš užmigdama išgirsta muziką. Kai tai nutiko pirmą kartą, ji parašė: „Išgirdau labai gražų klasikinės muzikos kūrinį, grojamą didžiulio orkestro. Jis buvo labai sudėtingas ir nežinomas." Paprastai jos girdimos muzikos nelydi jokie vaizdai, „tik malonūs garsai, užpildantys mano smegenis."

Bibliotekininkė Susana F. laiške man aprašė kiek sudėtingesnes klausos haliucinacijas:

> *Jau keletą dešimtmečių, grimzdama į miegą, išgirstu tariamus sakinius. Jie visuomet yra gramatiškai taisyklingi, dažniausiai*

kalbama angliškai ir paprastai tariami vyro. Vos porą kartų juos ištarė moteris ir tik vieną kartą jie buvo sakomi man nesuprantama kalba. Galiu atpažinti romanų, kinų, korėjiečių, japonų, rusų ir lenkų kalbų skirtumus, tačiau ta kalba nepriminė nė vienos iš jų. Kartais sakiniai būna įsakmūs, pavyzdžiui: „Atnešk man stiklinę vandens!" Tačiau kitais atvejais būna paprasčiausi teiginiai arba klausimai. 1993 m. vasarą aš užsirašinėjau, ką išgirdusi. Štai keli sakinių pavyzdžiai: „Kartą jis ėjo priešais mane"; „Galbūt čia jūsų?"; „Ar žinote, kaip ta nuotrauka atrodo?"; „Mama nori sausainių"; „Užuodžiu vienaragį"; „Eik, paimk šampūną".

Tai, ką girdžiu, neturi jokio ryšio su tuo, ką perskaičiau, pamačiau, patyriau ar prisiminiau tą dieną, praėjusią dieną, savaitę ar metus. Dažnai, kai leidžiamės ilgon kelionėn ir prie vairo sėda mano vyras, aš užsnūstu automobilyje. Tuomet sakiniai pradeda lietis labai greitai. Sekundei užsnūdusi, būdravimo prieblandoje išgirstu sakinį, pakartoju jį vyrui ir vėl užsnūstu, tuomet išgirstu dar vieną sakinį ir t. t., kol nusprendžiu atsibusti ir daugiau nemiegoti.

Memuaruose *Speak, Memory* V. Nabokovas pateikia išraiškingą savo paties hipnozinių vaizdinių – klausos ir regos – aprašymą:

Kiek prisimenu, visuomet buvau linkęs į lengvas haliucinacijas. Vos prieš užmigdamas, dažnai suvokdavau, kad gretutinėje mano proto dalyje vyksta kažkoks vienpusiškas pokalbis, gana nepriklausomas nuo tikrų mano minčių srovės. Tai neutralus, nešališkas ir anonimiškas balsas, kurio sakomi žodžiai man visiškai nieko nereiškia. Sakinys, kuris net nėra man skirtas, būna anglų ar rusų kalba ir jis toks nereikšmingas, kad aš nedrįstu pateikti pavyzdžių. Atrodo, kad šis kvailas reiškinys yra tam tikrų prieš

miegą matomų vizijų, kurias puikiai žinau, klausos papildinys... Vizijos ateina ir praeina mieguistam stebėtojui nedalyvaujant, bet iš esmės skiriasi nuo sapnų vaizdinių, nes žmogus vis dar valdo savo pojūčius. Jos dažnai būna groteskiškos. Mane dažnai vargina šelmiški veikėjai – rausvas, šiurkščių bruožų nykštukas su ištinusia šnerve ar ausimi. Tačiau kartais šie vaizdiniai įgyja gana raminančių, miglotų savybių, ir aš tuomet matau (tarsi projekciją voko viduje) pilkas figūras, vaikštinėjančias tarp avilių, ar mažas juodas papūgėles, pamažu pranykstančias tarp kalnų sniegynų, arba violetinę tolumą, tirpstančią už linguojančių laivo stiebų.

Andreasas Mavromatis savo enciklopedinio pobūdžio knygoje *Hypnagogia: The Unique State of Consciousness Between Wakefulness and Sleep* pabrėžia, kad hipnozinėse haliucinacijose ypač paplitę veidai. Jis cituoja vieną žmogų, kuris tai aprašė 1886 m.:

Atrodo, kad veidai išnyra iš tamsos lyg rūkas, ir greitai ima formuotis ryškūs kontūrai, jie įgyja apvalumo, ryškumo ir gyvybingumo. Paskui išnyksta, kad užleistų vietą kitiems, kurių labai daug atsiranda neįtikėtinai sparčiai. Anksčiau veidai būdavo siaubingai bjaurūs. Jie buvo žmonių, tačiau priminė piktai atrodančius gyvūnus, nepanašius į jokius kitus gyvūnus... Pastaruoju metu veidai tapo be galo gražūs. Dabar vienas kitą nesuskaičiuojamai daug kartų ir įvairiai keičia nepriekaištingo grožio formos ir bruožai.

Iš daugelio kitų aprašymų susidaro vaizdas, kad įprasta matyti veidus, o kartais ir grupes individualių, tačiau neatpažįstamų veidų. F. E. Leaning 1925 m. straipsnyje apie hipnagogiją

spėliojo, kad toks dėmesys veidams „galbūt rodo, kad galva turi kažkokį specialų polinkį matyti veidus." Kaip dabar žinome, Leaning „polinkis" turi anatominį pagrindą specializuotoje regos žievės dalyje, verpstės formos vingyje. Dominicas Ffytche su kolegomis per magnetinio rezonanso tyrimus parodė, kad, kai haliucinacijose matomi veidai, aktyvinama būtent ši dešiniojo pusrutulio sritis.

Atitinkamos srities suaktyvinimas kairiajame pusrutulyje gali sukelti leksikos haliucinacijų: raidžių, skaičių, natų, kartais žodžių arba pseudožodžių ir net sakinių. Štai kaip šias haliucinacijas apibūdino vienas Mavromatiso žmonių: „Snūduriuojant arba prieš užmiegant pasirodo, jog skaitau knygą. Aiškiai matau raides ir atskiriu žodžius, tačiau jie retai turi kokią ypatingą reikšmę. Knygos, kurias neva skaitau, man nėra žinomos, tačiau dažniausiai jose nagrinėjamos temos, apie kurias skaičiau dieną."

Hipnoziniai veidų ir vietų vaizdiniai paprastai yra neatpažįstami, bet yra atskira hipnagogijos kategorija, kurią McKellaras ir Simpsonas vadina „atkaklia", – tai haliucinacijos ar pasikartojantys vaizdiniai dalykų, su kuriais žmogus buvo susidūręs dieną. Jeigu, pavyzdžiui, žmogus visą dieną vairavo automobilį, vėliau, užmerkęs akis, jis gali „išvysti" nuolatos bėgančią gyvatvorę ar medžių eilę.

Hipnoziniai vaizdiniai gali būti blankūs ar bespalviai, tačiau dažnai jie būna blizgių ir labai sodrių spalvų. 1956 m. straipsnyje Ardis ir McKellaras paminėjo atvejį, kuriame, pasak subjekto, „spektro spalvos taip suintensyvėjo, tarsi būtų užlietos nuožmiausios saulės šviesos". Jie, kaip ir kiti, palygino tai su perdėto ryškumo spalvomis, kurios regimos pavartojus meskalino. Hipnozinių

haliucinacijų metu šviesos ryškumas ar kontūrai gali pasirodyti perdėm sodrūs, su paryškintais šešėliais ir raukšlėmis – kartais tai matoma drauge su šaržuotomis figūromis ar scenomis. Dauguma žmonių pasakoja apie hipnozinių vizijų „nepakenčiamą" aiškumą ir „mikroskopines" detales. Vaizdiniai gali pasirodyti daug detalesni nei pati percepcija, tarytum vidinės akies aštrumas būtų 20/5, o ne 20/20 (šis sustiprėjęs regimumas būdingas daugybei regos haliucinacijų tipų).

Žmogus hipnagogijos atveju gali matyti daugybę vaizdinių: gamtovaizdį per vidurį, veidą, įsiveržiantį į viršutinį kairįjį kampą, sudėtingą geometrinį raštą pakraštyje. Jie visi atsiranda vienu metu ir visi vystosi bei keičiasi įprastais būdais, – tai lyg daugiažodinė haliucinacija. Daugelis žmonių nupasakoja haliucinacinę poliopiją – objektų ar figūrų pasidauginimą (vienas iš McKellaro subjektų išvydo rausvą kakadu, o vėliau – šimtus rausvų kakadu, bendraujančių tarpusavyje).

Figūros ar objektai gali staiga priartėti, padidėti, tapti detalesni ir paskui atsitraukti. Hipnoziniai vaizdiniai dažnai gretinami su momentinėmis nuotraukomis ar skaidrėmis – švysteli sąmonėje, išsilaiko joje sekundę, dvi ir pranyksta. Juos gali pakeisti kiti vaizdiniai, kurie, atrodo, neturi jokio tarpusavio ryšio.

Hipnozinės vizijos gali atrodyti kaip kažkas „iš kito pasaulio" – šią frazę nuolat kartoja žmonės apibūdindami savo vizijas. Edgaras Allanas Poe pabrėžė, kad jo paties hipnoziniai vaizdiniai buvo ne tik keisti, tačiau į nieką nepanašūs – jie buvo „absoliučiai naujoviški"*.

* Manydamas, kad hipnozinės haliucinacijos gali išplėsti ir praturtinti vaizduotę, jų metu Poe staigiai prisiversdavo sugrįžti į visišką budrumą, kad galėtų ▸

Dauguma hipnozinių vaizdinių ne visai primena tikras haliucinacijas: jie nėra laikomi tikrais ir nėra projektuojami išorėje. Tačiau šie vaizdiniai vis tiek turi nemažai ypatingų haliucinacijoms būdingų bruožų – yra nevalingi, nekontroliuojami, savaiminiai. Kitaip nei normalūs proto kuriami vaizdiniai, jie gali turėti antgamtiškų spalvų ir detalių bei sparčiai ir keistai transformuotis.

Hipnoziniams vaizdiniams būdingos greitos ir spontaniškos transformacijos turi kažką tokio, kas leidžia daryti prielaidą apie „tinginiaujančias“ smegenis, kaip pastebėjo man laišką parašęs ponas Utteris. Neurologai dabar yra linkę kalbėti apie „standartinius tinklus“ smegenyse, kurie kuria savo pačių vaizdinius.

Galbūt galima surizikuoti ir pavartoti terminą „žaisti“ įsivaizduojant regos žievę, žaidžiančią su bet kokiais deriniais, be tikslo, be dėmesio centro, be prasmių, – tai tiesiog atsitiktinė veikla, arba veikla, turinti tiek daug mikroveiksnių, kad joks modelis niekada nepasikartoja. Vos keli reiškiniai parodo, kokios kūrybiškos yra smegenys ir kokią milžinišką skaičiavimo galią jos turi. Vienas tokių reiškinių – be galo įvairi, nuolatos kintanti struktūrų ir formų srovė, aptinkama esant hipnozinėms būsenoms.

► užfiksuoti visus matytus nepaprastus dalykus, kuriuos vėliau panaudodavo savo eilėraščiuose ir novelėse. Puikųjį Poe vertėją Baudelaire'ą taip pat žavėjo unikalios tokių vizijų savybės, ypač jei jos buvo sukeltos opiumo ar hašišo. Tokio tipo haliucinacijos įkvėpė visą kartą devynioliktο amžiaus pradžioje (taip pat Coleridge'ą ir Wordsworthą bei Southey ir De Quincey). Tai tyrinėja Alethea Hayter knygoje *Opium and the Romantic Imagination* ir Eva Brann savo meistriškame kūrinyje *The World of the Imagination: Sum and Substance.*

Nors Mavromatis apie hipnagogiją rašo kaip apie „unikalią sąmonės būseną tarp miego ir būdravimo“, jis mato ir bendrumų su kitomis sąmonės būsenomis: sapnais, meditacija, transu ir kūrybiškumu. Taip pat regi panašumų su pakitusio režimo sąmone, šizofrenijos, isterijos ir kai kurių narkotikų sukeltų būsenų atvejais. Nors hipnozinės haliucinacijos yra jutiminės (vadinasi, susijusios su smegenų žieve; kuriamos regos žievėje, klausos žievėje ir t. t.), jis mano, kad pradiniai procesai gali vykti primityvesnėse požievinėse smegenų dalyse, tuo galbūt hipnagogija panaši į sapnus.

Ir vis dėlto šios dvi būsenos yra gana skirtingos. Sapnai išnyra epizodais, ne blyksniais; jie turi tęstinumą, nuoseklumo, naratyvą, temą. Sapnuose žmogus dalyvauja arba yra stebintis dalyvis, o hipnagogijos atveju asmuo – tik žiūrovas. Sapnams įtaką daro mūsų norai ir baimės, ir jie dažnai atkartoja praėjusios dienos ar kelių patirtis padėdami sutvirtinti atmintį. Kartais atrodo, kad sapnai pasiūlo problemos sprendimą. Sapnai dažnai turi asmenišką pobūdį ir daugiausia nulemiami iš viršaus – iš esmės jie yra „viršus–apačia“ kūriniai (nors, kaip teigia Allanas Hobsonas, gausūs įrodymai leidžia spręsti, kad čia veikia ir „apačia–viršus“ procesai). Tačiau, priešingai nei sapnai, hipnoziniai vaizdiniai ar haliucinacijos bei jų jutiminės savybės, tokios kaip: neįprastos ar perdėm ryškios spalvos, detalės ir kontūrai, šviesos ryškumas, vaizdo iškraipymai, padauginimai ir pritraukimai bei hipnozinių vaizdinių atsiskyrimas nuo asmeninių patirčių, veikia daugiausia pagal „apačia–viršus“ principą. Tačiau tai yra šio reiškinio supaprastinimas, nes kiekviename nervų sistemos lygmenyje egzistuoja dvipusis eismas ir dauguma procesų vyksta abiem principais:

„viršus–apačia“ ir „apačia–viršus“. Ir hipnagogija, ir sapnavimas yra neeilinės sąmonės būsenos, kurios skiriasi viena nuo kitos, taip pat kaip skiriasi nuo būdraujančios sąmonės.

Hipnopompinės haliucinacijos – tos, kurios gali ištikti bundant – dažnai savo pobūdžiu iš esmės skiriasi nuo hipnozinių haliucinacijų*. Hipnozinės haliucinacijos matomos užmerkus akis arba tamsoje; jos prasideda tyliai ir savo vaizdingoje erdvėje tęsiasi labai trumpai ir paprastai žmonės nejaučia fizinio jų buvimo kambaryje. Hipnopompinės haliucinacijos dažnai matomos atmerktomis akimis, ryškiai apšviestos. Jos neretai yra suprojektuotos į išorinę erdvę ir atrodo visiškai vientisos ir realios. Kartais jos būna malonios ir pralinksmina, bet daug dažniau sukelia nerimą ir net siaubą, nes atrodo, tarsi būtų pasirengusios pulti ką tik nubudusį, haliucinacijas regintį asmenį. Tai visai nebūdinga hipnozinėms haliucinacijoms, kurios yra patiriamos kaip reginys, nesusijęs su jį patiriančiu žmogumi.

Nors hipnopompinės haliucinacijos daugumai žmonių nutinka tik kartais, kai kuriems jos iškyla daug dažniau – kaip kad Donaldui Fishui. Jis man parašė apie ryškias savo haliucinacijas, o paskui jį sutikau Sidnėjuje:

Iš ramaus miego ir turbūt gana normalaus sapno pabundu sukrėstas: štai priešais mane stovi padaras, kokio net Holivude

* Hipnopompinės haliucinacijos pasitaiko daug rečiau už hipnozines, o kai kurie žmonės patiria ir hipnozinių haliucinacijų prieš pabusdami, ir hipnopompinių prieš užmigdami.

nesukurtų. Haliucinacijos išnyksta po maždaug dešimties sekundžių ir tuo metu, kai jas patiriu, galiu judėti. Tiesą sakant, paprastai pašoku į orą apie pėdą ir sušunku... Haliucinacijos vis blogėja – dabar jos mane ištinka apie keturis kartus per naktį, pradėjau bijoti miegoti. Čia pateikiu keletą pavyzdžių iš to, ką matau:

Didžiulio angelo figūra stovi virš manęs šalia juodai apsitaisiusio mirties silueto.
Šalia manęs guli pūvantis lavonas.
Didžiulis krokodilas tyko prie mano gerklės.
Miręs kūdikis guli ant krauju paplūdusių grindų.
Bjaurūs iš manęs besijuokiantys veidai.
Dideli vorai – juos matau labai dažnai.
Milžiniška ranka virš mano veido. Ir dar viena ranka, gulinti ant grindų penkios pėdos nuo manęs.
Plevenantys voratinkliai.
Man į veidą skriejantys paukščiai ir vabzdžiai.
Du veidai, žiūrintys į mane iš po uolos.
Šalia lovos stovintis mano paties, tik kiek vyresnio, pavidalas su kostiumu.
Dvi žiurkės, griaužiančios bulvę.
Ant manęs besileidžianti galybė skirtingų spalvų vėliavų.
Gulintis ant grindų bjaurios išvaizdos žmogus su rausvų plaukų kuokštais ant kūno.
Ant manęs krintančios stiklo šukės.

Dvi metalinės omarų gaudyklės.
Raudoni taškai, išsiskaidantys į tūkstančius
taškelių tarytum kraujo purslai.
Daugybė ant manęs krintančių rąstų.

Dažnai sakoma, kad hipnozinės ir hipnopompinės būsenos yra ryškiausios ir lengviausiai prisimenamos vaikystėje, tačiau pono Fisho haliucinacijos tęsiasi visą gyvenimą: jos prasidėjo, kai jam buvo aštuoneri, dabar jam per aštuoniasdešimt. Jo polinkį į hipnopompines haliucinacijas gaubia paslaptis. Nors ir patyrė jų tūkstančius, ponas Fishas sugebėjo gyventi visavertį gyvenimą sistemingai dirbdamas labai kūrybingą darbą. Jis yra grafikos dizaineris ir dailininkas, turintis puikią vaizduotę – kartais semiasi įkvėpimo iš savo siurrealistinių haliucinacijų.

Nors pono Fisho hipnopompinių vaizdinių dažnumas ir yra kraštutinis (tai jį labai kankina), tačiau jų pobūdis tipiškas. Elyn S. man rašė apie jos patiriamus hipnopompinius vaizdinius:

Tipiškiausia haliucinacija prasideda man atsisėdus lovoje. Pamatau žmogų – dažniausiai senutę, – spoksančią į mane nuo kojūgalio. Manau, kad kai kurie žmonės tokias haliucinacijas palaiko vaiduokliais, bet tik ne aš. Kartais matau pėdos pločio vorą, ropojantį siena, regiu fejerverkus ir mažą velniūkštį, minantį dviratį vietoje, lovos kojūgalyje.

Egzistuoja labai stipriai įtikinanti haliucinacijos forma, kuri nėra atvirai sensorinė, bet žmogus jaučia kažkokio žmogaus ar

daikto buvimą šalia. Asmuo gali jausti, kad ši antgamtinė būtybė yra piktavalė arba gera. Tokiais atvejais įsitikinimas, kad kažkas šalia tikrai yra, būna nenugalimas.

Mano hipnopompinės patirtys labiau susijusios su klausa nei rega – jos įgyja įvairiausių formų. Kartais tai būna užsitęsę sapnai ar košmarai. Kartą kambario kampe išgirdau garsą, lyg kas ką braižytų. Iš pradžių beveik neatkreipiau dėmesio, galvodamas, kad čia tik pelė krebžda. Tačiau tas garsas ėmė vis stiprėti ir aš išsigandau. Sunerimęs sviedžiau į kampą pagalvę. Ir šis veiksmas (arba tiksliau įsivaizduotas veiksmas) mane visiškai pažadino ir, atmerkęs akis, supratau, kad esu savo miegamajame, o ne sapne matytame, palatą primenančiame kambaryje. Tačiau braižymo garsas man pabudus tęsėsi dar keletą sekundžių, tarsi būtų visiškai tikras.

Man yra tekę patirti muzikinių haliucinacijų (kai vartojau chloro hidratą kaip migdomuosius), kurios buvo sapnuose girdimos muzikos tąsa. Kartą išgirdau Mozarto kvintetą. Mano įprasta muzikinė ir vizualioji atmintis nėra labai gera – neišskiriu kiekvieno instrumento kvintete, o ką jau kalbėti apie visą orkestrą, todėl ši patirtis, kai išgirdau Mozartą ir kiekvieną skambantį instrumentą, buvo stulbinanti (ir graži). Kiek normalesnėmis sąlygomis patiriu hipnopompinę, padidinto (ir beveik nekritiško) jautrumo muzikai būseną – kad ir kokią muziką tuo metu girdėčiau, ji man atrodo nuostabi. Tai nutinka beveik kiekvieną rytą, kai mane pažadina radijo žadintuvas, kuriame nustatyta klasikinės muzikos stotis. Mano draugas dailininkas pasakojo patiriantis panašų spalvų ir tekstūrų išryškėjimą, kai lovoje iš ryto atmerkia akis.

Neseniai patyriau stulbinančią ir gana jaudinančią regos haliucinaciją. Negaliu prisiminti, ką sapnavau, jei apskritai sapnavau, bet, kai pabudau, pamačiau savo paties veidą, tiksliau savo kaip keturiasdešimtmečio, veidą su juoda barzda, droviai besišypsantį. Natūralaus dydžio blankios pastelinės spalvos veidas nuo manęs buvo nutolęs dviejų pėdų atstumu ir kybojo ore. Atrodė, kad jis į mane žiūri smalsiai ir su meile, ir tuomet, maždaug po penkių sekundžių, išnyko. Jis man suteikė keistą, nostalgišką tęstinumo su mano jaunesniuoju „aš" jausmą. Gulėdamas lovoje svarsčiau, ar jaunystėje kada nors regėjau dabarties viziją – beveik aštuoniasdešimtmečio veidą, tariantį hipnopompinį „labas" po keturiasdešimties metų.

Sapnuose patiriame fantastiškiausių ir siurrealistinių dalykų ir juos pripažįstame, nes mus gaubia sapnų sąmonė ir už jos nėra jokios kritinės sąmonės (retai pasitaikantis sąmoningo sapnavimo reiškinys yra išimtis). Pabudę prisimename tik fragmentus, nedidelę sapnų dalelę ir lengvai suvokiame, kad tai buvo „tik sapnas".

Priešingai nei sapnai, haliucinacijos būna stulbinančios ir lengvai prisimenamos iki smulkiausių detalių. Tai yra vienas esminių sapnavimo ir su miegu susijusių haliucinacijų skirtumų. Mano kolega daktaras D. per gyvenimą patyrė tik vieną hipnopompinę haliucinaciją, kuri jį ištiko prieš trisdešimt metų, tačiau D. puikiausiai ją prisimena:

Buvo maloni vasaros naktis. Atsibudau antrą, vidury nakties, kaip man kartais nutinka, ir šalia pamačiau stovintį šešių su puse pėdų ūgio įspūdingą indėną. Tai buvo didžiulis, juodaplaukis

*vyras juodomis akimis ir skulptūriškais raumenimis. Tuo pat metu supratau, kad, jeigu jis panorėtų mane nužudyti, aš negalėčiau nieko padaryti, ir kad greičiausiai jis netikras. Tačiau jis stovėjo šalia lyg statula, bet drauge atrodė ir gyvas. Man švystelėjo galvoje – kaip jis galėjo patekti į namus? Kodėl nejuda? Tai turbūt netikra. Tačiau jo buvimas mane vis vien gąsdino. Po penkių ar dešimties sekundžių jis tapo skaidrus, kol galop švelniai išgaravo.**

Atsižvelgiant į keistus kai kurių hipnopompinių haliucinacijų bruožus, jų dažnai bauginantį emocinį rezonansą ir galbūt sustiprintą įtaigumą, kuris kartais lydi tokias būsenas, visiškai suprantama, kad hipnopompinės angelų ir velnių vizijos gali sukelti ne tik nuostabą ar siaubą, bet ir tikėjimą jų fizine realybe. Iš tiesų įdomu, kiek tokios haliucinacijos lėmė minčių apie monstrus, vaiduoklius ar fantomus atsiradimą. Galima lengvai įsivaizduoti, kaip šios haliucinacijos drauge su asmeniniu ar kultūriniu polinkiu tikėti bekūnėmis, dvasinėmis sferomis gali sustiprinti

* Apie 1660 m. Spinoza laiške draugui Peteriui Ballingui aprašė panašią haliucinaciją:

> *Kai vieną rytą prašvitus pabudau iš labai nemalonaus sapno, vaizdiniai, kuriuos regėjau miegodamas, iškilo man prieš akis taip ryškiai, tarsi visa tai, ką matyčiau, būtų buvę tikra, ypač atvaizdas vieno juodaodžio raupsuoto brazilo, kurio niekada nebuvau matęs. Šis vaizdinys beveik išnykdavo, kai, norėdamas nukreipti mintis, užmesdavau akį į knygą ar kažkur kitur. Tačiau vos pakeldavau akis, nesutelkdamas dėmesio į jokį konkretų objektą, stodavo to paties juodaodžio atvaizdas – tokio pat ryškumo, kol pagaliau pranyko jo galva.*

tikėjimą antgamtiniais dalykais, nors hipnopompinės haliucinacijos ir turi tikrą, fiziologinį pagrindą.

Hipnopompijos sąvoką 1901 m. pristatė anglų poetas ir klasikas F. W. H. Myersas, kuris žavėjosi neseniai užgimusiu psichologijos mokslu. Jis buvo Williamo Jameso bičiulis bei vienas Medicininių tyrimų draugijos steigėjų, kurioje stengėsi derinti nenormalumą ir paranormalumą su įprastomis psichologijos funkcijomis. Myerso veikla buvo labai įtakinga.

Gyvendamas devyniolikto amžiaus pabaigoje, – o tai buvo laikas, kai madingi buvo mediumai ir spiritizmo seansai, – Myersas plačiai rašė apie vaiduoklius, dvasias ir fantomus. Kaip ir daugelis jo amžininkų, Myersas tikėjo pomirtiniu gyvenimu, tačiau bandė šį tikėjimą įsprausti į mokslo kontekstą. Nors jis ir manė, kad tos patirtys, kurios dažnai aiškinamos kaip antgamtinių būtybių apsilankymai, dažniausiai rasdavosi esant hipnopompinės būsenos, vis vien tikėjo objektyvia dvasinės ir antgamtinės sferos tikrove, į kurią protas gali trumpam patekti, būdamas įvairios psichologinės būsenos: pavyzdžiui, sapno, hipnopompinės ar transo, ir pasireiškus tam tikroms epilepsijos formoms. Tačiau tuo pat metu jis manė, kad hipnopompinės haliucinacijos galėtų būti sapnų ir košmarų fragmentai, nusidriekę iki budrumo būsenos, trumpai tariant – tai sapnavimas būdraujant.

Tačiau skaitant Myerso dviejų tomų 1903 m. išleistą knygą *Human Personality and Its Survival After Bodily Death* ir 1886 m. su kolegomis (Gurney ir kt.) išleistą ligos istorijų kompiliaciją *Phantasms of the Living*, galima teigti, kad dauguma aprašytų psichinių ar paranormalių patirčių iš tiesų yra haliucinacijos, kurios kyla išgyvenant netektį, socialinę izoliaciją ar sensorinę

deprivaciją, ir ypač, kai žmogus yra mieguistas ar patiria į transą panašią būseną.

Mano kolega psichoterapeutas daktaras B. papasakojo istoriją apie dešimtmetį berniuką, kuris vieną rytą pabudęs „pamatė lovos kojūgalyje plevenančią mėlynai apsirengusią moterį, apsuptą spinduliuojančios šviesos“:

Ji švelniu balsu prisistatė kaip jo „angelas sargas“. Persigandęs vaikas uždegė lempą šalia lovos, tikėdamasis, jog atvaizdas išnyks. Tačiau moteris liko kyboti ore, ir jis išbėgo iš kambario pažadindamas tėvus.

Jo tėvai, bandydami nuraminti vaiką, šią patirtį įvardijo kaip sapną. Tačiau jis nepatikėjo, nes negalėjo suvokti, kas jam nutiko. Jo šeima nebuvo religinga, todėl angelo atvaizdas jam buvo svetimas. Berniukas ėmė jausti visa apimančią baimę, jam po truputį išsivystė nemiga iš baimės, kad pabudęs vėl pamatys tą moterį. Jo tėvai ir mokytojai apibūdino jį kaip nerimastingą ir išsiblaškiusį. Jis vis labiau vengė santykių su savo bendraamžiais. Jo tėvai paskambino sūnaus pediatrui, kuris nusiuntė vaiką pas psichiatrą, kad būtų nustatyta jo psichinė būklė.

Berniukas anksčiau neturėjo jokių sveikatos problemų, nei miego sutrikimų, nei fizinių ligų ir neatrodė, kad turėtų kokių bendravimo problemų. Jis sėkmingai išnaudojo terapijos konsultacijas, kurių metu vis stengėsi suvokti, kas nutiko. Po truputį jis įvykį suvokė kaip tam tikro tipo haliucinaciją, kuri pasirodo pabudus iš miego.

Daktaras B. pridūrė: „Nors ir atrodo, kad hipnopompinės haliucinacijos labiau paplitusios tarp sveikų ir gerai prisitaikiusių

žmonių, jos yra potencialiai trauminės, ir individui labai svarbu išsiaiškinti šių reiškinių prasmę ir pasekmes."

Patirtys, smarkiai nutolusios nuo kasdieniškų, meta sunkų iššūkį žmogaus pasaulio suvokimui, jo įsitikinimams. Kaipgi jas paaiškinti? Ką jos reiškia? Iš šio jauno paciento patyrimo matyti, kaip tokios tikroviškos naktinės vizijos gali sudrumsti protą.

· 12 ·

NARKOLEPSIJA IR KOŠMARAI

Kartą XIX a. aštunto dešimtmečio pabaigos prancūzų neurologas Jeanas Baptiste'as Édouardas Gélineau, kilęs iš vyndarių šeimos, turėjo galimybę apžiūrėti trisdešimt aštuonerių metų vyno pirklį, kuris dvejus metus kentė nuo staigių trumpų miego priepuolių. Iki apsilankymo pas Gélineau jis patirdavo daugiau kaip du šimtus priepuolių per dieną. Kartais jis užmigdavo valgydamas – jam iš pirštų išslysdavo šakutė ir peilis. Jis galėdavo užsnūsti vidury sakinio arba vos atsisėdęs į savo vietą teatre. Jo miego priepuolius pagreitindavo stiprios emocijos – džiugesio ar liūdesio, kurios taip pat paskubindavo ir jį ištinkančius astazijos epizodus, kurių metu raumenys, staiga praradę tonusą, suglemba ir žmogus bejėgiškai griūna ant žemės neprarasdamas sąmonės. Gélineau šių simptomų sutapimą laikė narkolepsija (jo sugalvotas terminas) ir astazija (kurią dabar vadiname katapleksija) – nauju neurologinės kilmės sindromu.*

* Billas Hayesas knygoje *Sleep Demons* cituoja dar ankstesnę nuorodą į nenugalimą mieguistumą ir galimą katapleksiją: „Tai juos užgriūna pačiame ▸

1928 m. niujorkietis gydytojas Samuelis Brockas pateikė platesnį požiūrį į narkolepsiją, papasakojęs apie dvidešimt dvejų metų jaunuolio atvejį. Jam užeidavo ne tik staigūs miego priepuoliai bei katapleksija, bet gimdavo ir paralyžius, kuris ištikdavo po miego priepuolių ir jaunuolis negalėdavo nei judėti, nei kalbėti. Ištiktas miego paralyžiaus (taip ši liga vėliau buvo pavadinta) jis patirdavo ryškių haliucinacijų, kurios jokiu kitu metu jo neištikdavo. Nors Brocko atvejis tuometėje (1929 m.) narkolepsijos apžvalgoje buvo apibūdintas kaip unikalus, netrukus tapo aišku, kad miego paralyžius ir su juo susijusios haliucinacijos buvo gana įprasti simptomai ir kad juos dera laikyti neatskiriamais narkoleptinio sindromo bruožais.

Dabar yra žinoma, kad pogumburys išskiria budrumo hormonus oreksinus ir kad žmonės, turintys įgimtą narkopelsiją, šių hormonų stokoja. Galvos traumos, auglio ar ligos sukelta žala pogumburiui vėliau gyvenime taip pat gali sukelti narkolepsiją.

Tikroji narkolepsija, jei nėra gydoma, gali apriboti žmogaus veiksnumą, tačiau ji yra gana reta – nuo jos kenčia vienas iš dviejų tūkstančių žmonių (lengvesnės narkolepsijos formos pasitaiko gerokai dažniau). Žmonės, sergantys narkolepsija, būna drovūs, atsiskyrę, jaučiasi nesuprasti (kaip Gélineau pacientas, kurį žmonės laikė girtuokliu), tačiau žmonių sąmoningumas po truputį didėja iš dalies dėl tokių organizacijų kaip „Narcolepsy Network".

Nepaisant to, narkolepsija dažnai nenustatoma. Man rašiusi Jeanette B. teigė, kad jai narkolepsija buvo diagnozuota tik

► linksmumo įkarštyje", paimtą iš mažai žinomos 1834 m. išleistos škotų gydytojo Roberto Macnisho knygos *The Philosophy of Sleep*.

suaugus. Apie pradinę mokyklą ji pasakojo: „Maniau, kad sergu šizofrenija – dėl savo hipnozinių haliucinacijų. Šeštoje klasėje net parašiau darbą apie šizofreniją (aišku, neužsimindama, kad galvoju, jog sergu šia liga)." Daug vėliau, apsilankiusi narkolepsijos paramos grupėje, ji rašė: „Mane pritrenkė tai, ką sužinojau, – dauguma grupėje ne tik patirdavo haliucinacijas, bet netgi tokias pat kaip aš!"

Kai neseniai išgirdau, kad „Narcolepsy Network" Niujorko skyrius ruošia susitikimą, paklausiau, ar negalėčiau ateiti pasiklausyti jos narių, besidalijančių patirtimi, ir kai kuriuos jų pakalbinti. Nuo katapleksijos – emocijos ar juoko staigiai sukeliamo visiško raumenų tonuso praradimo – kentė dauguma šio susibūrimo dalyvių ir tai buvo laisvai aptarinėjama. Iš tiesų katapleksiją vargiai paslėpsi. Teko kalbėtis su vienu vyriškiu, kuris, pasirodo, buvo komiko Robino Williamso draugas. Jis pasakojo, kad, kaskart susitikęs Robiną, iš karto atsiguldavo ant žemės, nes žinojo, jog dėl juoko sukeltos katapleksijos vis vien nugrius. Tačiau haliucinacijos – kitas reikalas: žmonės dažnai nedrįsta prisipažinti jas patiriantys. Net ir susirinkus daugybei narkoleptikų apie tai buvo labai nedaug atvirai diskutuojama. Nepaisant to, daugelis žmonių vėliau man parašė apie savo haliucinacijas, taip pat ir Sharon S., kuri laiške išdėstė savo patirtis:

Atsibundu ant pilvo nuo jausmo, kad čiužinys kvėpuoja. Negaliu pajudėti ir mane užvaldo baimė, kai po savimi „pamatau" marmuro pilkumo odą, apžėlusią retais juodais plaukais. Aš tįsau ant einančio dramblio nugaros. Haliucinacijų absurdiškumas man sukelia katapleksiją. [Kitą kartą] pabusdama po pietų miego,

pamatau save miegamojo kampe. Kybau palei lubas ir lėtai su parašiutu leidžiuosi ant grindų. Haliucinacijos metu tai atrodė visiškai normalu – mane apėmė taikus ir giedras jausmas.

Sharon teko patirti haliucinacijų vairuojant:

[Važiuoju] į darbą ir jaučiuosi vis mieguistesnė. Staiga kelias priekyje pakyla prieš mane ir trenkia man į veidą. Viskas taip tikra – atlošiu galvą. Tai tikrai mane pažadino. Ši patirtis nuo kitų haliucinacijų skiriasi tuo, kad mano akys buvo atmerktos ir aš mačiau tikrą, tačiau iškraipytą aplinką.

Nors daugelis mūsų turi aiškų miego ir būdravimo ciklą, kai dažniausiai miegama naktį, sergantieji narkolepsija kas dieną gali dešimtis kartų trumpam užmigti (kai kada vos kelioms sekundėms) bei patirti tarpinių būsenų, ir bet kuri iš jų, o gal ir visos gali būti pilnos ryškių sapnų, haliucinacijų arba beveik neatskiriamų šių dviejų būsenų jungčių. Staigus, narkolepsiją primenantis miegas be katapleksijos gali ištikti esant toksinei būklei arba vartojant įvairius vaistus (ypač raminamuosius). Dažnai tam įtakos turi senėjimas, galima pastebėti, kaip vyresnio amžiaus žmonės trumpam užsnūsta, nukeliauja į sapnų kupiną miegą.

Tai vis dažniau patiriu ir pats. Kartą, lovoje skaitydamas Gibbono autobiografiją, – tai buvo 1988 m., kai daug mąsčiau ir skaičiau apie kurčius žmones ir jų gestų kalbą, – radau nuostabų Gibbono aprašymą: 1770 m. Londone jis matė grupę kurčių žmonių, įsitraukusių į gyvą pokalbį gestais. Iškart pagalvojau,

kad tai būtų puiki pastaba naujai rašomoje knygoje, tačiau, kai norėjau dar kartą paskaityti Gibbono aprašymą, jo ten neradau. Aš jį išvydau haliucinacijoje, o galbūt susapnavau per trumpą akimirką tarp dviejų teksto sakinių.

Stephanie W. pirmą narkoleptinę haliucinaciją patyrė būdama penkerių, eidama namo iš darželio. Ji man rašė, kad haliucinacijos dažnai ištinka dienos metu, ir ji galvoja, kad jos nutinka prieš arba po trumpo užmigimo:

> *Tačiau aš negaliu nustatyti, kada trumpam užmiegu, nebent kas nors mano aplinkoje „šokteli" į priekį arba kaip nors pasikeičia, kaip nutikdavo, kai dar vairavau automobilį. Pastebėjau, kad taip užmigus mano automobilis dėl neaiškios priežasties kelyje šoktelėdavo į priekį. Prieš pradedant gydytis narkolepsiją buvo daug periodų, kurių metu haliucinacijas patirdavau kas dieną. Kai kurios buvo visai švelnios: angelas, periodiškai pasirodydavęs viršuje tam tikroje vietoje išsukant iš greitkelio; girdėdavau žmogų, pakartotinai kuždantį mano vardą; beldimą į duris, kurio daugiau niekas kitas negirdi; mačiau ir jaučiau skruzdėles, ropojančios man per kojas... Kai kurios haliucinacijos buvo gąsdinančios, [kaip kad] žmonės, mane prieš akis virstantys lavonais.*
>
> *Ypač sunku vaikui patirti dalykus, kurių aplinkiniai nejaučia. Kiek pamenu, bandymai apie tai pašnekėti su suaugusiaisiais ar vaikais kas kartą sukeldavo pyktį ir įtarimą, kad esu pamišusi arba meluoju... Suaugus pasidarė lengviau. Nors kai buvau gydoma psichikos sveikatos įstaigose, man buvo pasakyta, kad sergu „psichoze su neįprastai stipriu realybės išbandymu".*

Teisingos diagnozės – narkolepsijos – nustatymas labai nuramino Stephanie W., kaip ir susitikimas su žmonėmis, kurie patiria panašių haliucinacijų „Narcolepsy Network".* Stephanie jaučia, kad dėl šios diagnozės bei veiksmingų vaistų jos gyvenimas visiškai pasikeitė.

Lynn O. būtų norėjusi, kad gydytojai jai būtų anksčiau paaiškinę, kad haliucinacijos yra narkoleptinio sindromo dalis. Prieš diagnozę ji rašė:

Šie epizodai kartojosi gana dažnai visą mano gyvenimą, ir, užuot įtarusi miego sutrikimą, maniau, kad mano gyvenime vyksta antgamtiniai reiškiniai. Ar yra ir daugiau žmonių, taip susiejančių patirtis? Jeigu būčiau daugiau žinojusi apie šį sutrikimą, galbūt, užuot įtarusi, kad kažkas man kliudo, vaidenasi arba kad patiriu dvasinių sunkumų ir galbūt esu psichiškai nesveika, daug anksčiau gyvenime būčiau pradėjusi ieškoti konstruktyvesnės pagalbos. Dabar man keturiasdešimt treji ir aš pagaliau radau ramybę, sužinojusi, kad dauguma šių patirčių susijusios su miego sutrikimu.

Vėlesniame laiške ji pastebėjo: „Jaučiu, kad esu naujame etape, kuriame turiu peržvelgti daugybę savo „antgamtiškų" patirčių. Ir pastebiu, kad turiu į gyvenimą integruoti naują požiūrį, kuris

* Svarbiausias asmuo narkolepsijos pasaulyje yra gydytojas Michaelas Thorpy, kurio visą galybę knygų apie narkolepsiją ir miego sutrikimus įkvėpė viso gyvenimo patirtis – jis vadovavo miego sutrikimų klinikai Bronkse įsikūrusiame *Montefiore* medicinos centre.

remiasi nauja mano diagnoze. Tai tarsi atsisveikinimas su vaikyste ar, tikriau sakant, mistinio, beveik stebuklingo požiūrio į gyvenimą atsisakymas. Turiu pasakyti, kad galbūt išgyvenu šiokį tokį gedulą."

Dauguma žmonių, sergančių narkolepsija, tarp regos haliucinacijų patiria ir klausos bei lytėjimo haliucinacijų ir kitokių sudėtingų kūno pojūčių. Christina K. yra linkusi į miego paralyžių, ir, kaip matyti iš žemiau pateikto pavyzdžio, jį lydi haliucinacijos:

> *Vos atsigulusi į lovą ir porą kartų pakeitusi kūno padėtį, galų gale atsiguliau veidu žemyn. Beveik iš karto pajutau, kaip mano kūnas pradėjo pamažu tirpti. Bandžiau save iš to „ištraukti", tačiau paralyžius jau buvo įsibėgėjęs. Tada pajutau, tarsi kas būtų atsisėdęs ant nugaros ir spaustų mane gilyn į čiužinį. Svoris ant nugaros darėsi vis sunkesnis, ir aš vis dar negalėjau pajudėti. [Tuomet] tai, kas buvo užgulęs nugarą, nulipo ir atsigulė šalia manęs. Jaučiau „tai" kvėpuojant šalia manęs. Aš siaubingai išsigandau, nes visa tai atrodė labai tikra, nes nebuvau nė sekundę užsnūdusi. Atrodo, kad praėjo ištisa amžinybė, kol sugebėjau pasukti galvą tos būtybės link. Pamačiau neįtikėtinai aukštą vyrą juodu kostiumu. Jis buvo pilkšvai pablyškusio veido, atrodė lyg sirgtų ir žvelgė sukrėstu žvilgsniu. Bandžiau rėkti, bet negalėjau pajudinti lūpų ar išleisti bet kokį garsą. Jis spoksojo į mane savo išsprogusiomis akimis ir staiga pradėjo rėkti skaičius, pavyzdžiui: PENKI, VIENUOLIKA, AŠTUONI, VIENAS, TRYS, DU, KETURI,*

VIENAS, DEVYNI, DVIDEŠIMT. O paskui isteriškai nusijuokė. Pajutau, kad po truputį vėl galiu judėti, ir, kai grįžau į normalią būseną, vyro atvaizdas ėmė darytis vis blyškesnis, kol apskritai išnyko, o aš galėjau atsikelti.

Kita moteris, J. D., laiške man taip pat aprašė haliucinacijas, susijusias su miego paralyžiumi, tarp jų ir spaudimą, jaučiamą ant krūtinės:

Kartais matydavau didžiulius šimtakojus ar vikšrus, ropojančius ant lubų. Kartą pasirodė, jog mano katė yra kambaryje ant lentynos. Atrodė, kad ji pasivoliojo ir pavirto žiurke. Blogiausia buvo, kai haliucinacijoje matydavau vorą, įsitaisiusį man ant krūtinės. Negalėdavau pajudėti. Bandydavau rėkti – siaubingai bijau vorų.

Kartą ji patyrė išėjimą iš kūno primenančią haliucinaciją:

Haliucinacijoje mačiau, kaip mano kūnas nusklendė iki lubų. Paskui lovos galo link ir staiga – žaibiškai ir kiaurai per grindis nukrito į pirmą namo aukštą ir pro pirmo aukšto grindis – į rūsį. Mačiau kiekvieną kambarį. Neatrodė, kad grindys būtų sulūžusios, kai per jas kritau. Aš tiesiog perėjau kiaurai.

Apie miego, sapnavimo ar miego sutrikimų fiziologiją iki 1953 m., kai Eugene'as Aserinsky ir Nathanielis Kleitmanas iš Čikagos universiteto atrado greitojo miego fazę, buvo žinoma labai mažai. Tai savita miego stadija su būdingais greitais akių

judesiais bei charakteringais elektroencefalogramoje matomais pokyčiais. Jie nustatė, kad tuo atveju, kai pacientai būdavo pažadinami greitojo miegojo stadijoje, jie visuomet sakydavo sapnavę. Dėl to atrodė, kad sapnavimas susijęs su greitojo miego faze*. Greitojo miego fazėje kūnas būna paralyžiuotas, išskyrus negilų kvėpavimą ir staigius akių judesius. Dauguma žmonių į greitojo miego stadiją patenka praėjus maždaug devyniasdešimčiai minučių po užmigimo, tačiau žmonės, sergantys narkolepsija (ar tie, kurie patiria miego trūkumą), į ją patenka vos užmigę – staiga panyra į sapnų ir miego paralyžių. Žmonės gali pabusti negeru metu, kai sapnus primenančios vizijos ir raumenų kontrolės praradimas, būdingas greitojo miego stadijai, prasitęsia į budrumo būseną. Net jei žmogus yra sąmoningas, jį gali užpulti sapnus ar košmarus primenančios haliucinacijos, kurios tampa dar baisesnės, kai asmuo suvokia, jog negali nei kalbėti, nei judėti.

Tačiau žmogui nebūtina sirgti narkolepsija, kad patirtų miego paralyžių su haliucinacijomis. J. A. Cheyne'as su kolegomis iš Vaterlo universiteto parodė, kad maždaug trečdalis ar pusė visų tiriamųjų tai patiria bent jau kartais, ir netgi pavienis epizodas gali būti įsimintinas.

Cheyne'as ir kt. ištyrinėjo ir suskirstė daugybę su miego paralyžiumi susijusių reiškinių. Jie rėmėsi trijų šimtų tyrime dalyvavusių studentų bei daugybės kitų įvairių žmonių, kurie atsakė į internetinį klausimyną, liudijimais. Jie padarė išvadą, kad izoliuotas miego paralyžius (t. y. miego paralyžius be narkolepsijos), kaip dažnai pasitaikantis, „sukuria nepakartojamą,

* Šį paprastą teiginį vėliau teko pakeisti, kai buvo nustatyta, jog sapnai (nors ir kiek kitokios rūšies) gali atsirasti ne tik greitojo miego fazėje.

natūralią laboratoriją haliucinacinėms patirtims tyrinėti". Tačiau jie pabrėžė, kad tokios haliucinacijos neturėtų būti gretinamos su paprastomis hipnozinėmis ar hipnopompinėmis patirtimis. Jie rašė, kad haliucinacijos, lydinčios miego paralyžių, „iš esmės yra ryškesnės, įmantresnės, daugiarūšės ir bauginančios", ir dėl to tikėtina, kad jas patiriantiems žmonėms šių haliucinacijų poveikis bus radikalesnis. Šios haliucinacijos gali būti intuityvios, klausos, lytėjimo bei regos, jas taip pat lydi dusulys bei spaudimas krūtinėje, jutimas esant piktą antgamtinę būtybę bei visa apimantis absoliutus bejėgiškumas ir didžiausias siaubas. Tai, žinoma, yra pagrindinės košmaro savybės.

Antroji angliško žodžio „nightmare" (košmaras) dalis „mare" yra nuoroda į demonišką moterį, kuri dusindavo miegančiuosius atsiguldama jiems ant krūtinės (Niufaundlende ją vadino „sena ragana"). Ernestas Jonesas monografijoje *On the Nightmare* pabrėžė, kad košmarai radikaliai skyrėsi nuo paprastų sapnų nuolatiniu bauginančios antgamtinės būtybės jutimu (kartais apžergusios krūtinę), pasunkėjusiu kvėpavimu ir suvokimu, kad asmuo yra visiškai paralyžiuotas. „Košmaro" sąvoka dabar dažnai vartojama blogam ar neramiam sapnui apibūdinti, tačiau, jei rašytume šį žodį „night-mare" (naktinė kumelė) su brūkšneliu, jis įgautų kitokios rūšies siaubo. Čia Cheyne'as kalba apie „paslaptingą grėsmingąjį". Jis teigia, kad žodį „nightmare" reikėtų rašyti su brūkšneliu, ir šią tradiciją priėmė kiti šios srities specialistai.

Shelley Adler knygoje *Sleep Paralysis: Night-mares, Nocebos, and the Mind-Body Connection* taip pat iškelia ypatingą baimės ir pražūties jausmo prigimtį, kuri išskiria miego paralyžiaus patirtį iš visų kitų. Ji pabrėžia, kad slogučiai, kitaip nei sapnai, randasi,

kai žmogus yra budrus, tačiau tik iš dalies, arba atsiribojęs. Tokiu atveju terminas „miego“ paralyžius yra klaidinantis. Šią būseną lydinčią baimę padidina negilus greitojo miego fazės kvėpavimas ir greitas arba nereguliarus širdies plakimas, kuris prasideda drauge su nepaprastu jauduliu. Tokia nenugalima baimė ir fiziologiniai jos priedai gali būti mirtini, ypač jei toje kultūroje miego paralyžius siejamas su mirtimi. Adler tyrinėjo grupę hmongų pabėgėlių iš Laoso, kurie aštunto dešimtmečio pabaigoje imigravo į centrinę Kaliforniją ir kuriems ne visada pavykdavo atlikti savo tradicinius religinius ritualus dėl perversmo, genocido ir persikraustymo. Hmongų kultūroje tvirtai tikima, kad košmarai gali atnešti mirtį. Šie žalingi lūkesčiai, arba *nocebas*, akivaizdžiai prisidėjo prie staigių, nepaaiškinamų beveik dviejų šimtų hmongų imigrantų naktinių mirčių (tai daugiausia buvo jauni ir tvirtos sveikatos žmonės) aštunto dešimtmečio pabaigoje ir dešimto dešimtmečio pradžioje. Kai hmongai geriau asimiliavosi ir seni įsitikinimai prarado galią, baigėsi ir staigios mirtys.

Kiekvienos tautos folkloras turi tokių antgamtinių būtybių kaip inkubai ir sukubai, kurie seksualiai užpuola miegantįjį, arba laumių, kurios, suparalyžiavusios aukas, siurbia jų kvėpavimą. Tokie vaizdiniai atrodo universalūs – iš tiesų panašios figūros plačiai aptinkamos skirtingose kultūrose, be abejo, jos varijuoja priklausomai nuo vietos. Haliucinacinės patirtys, kad ir kokia būtų jų priežastis, sukuria įsivaizduojamų būtybių ir buveinių – dangų, pragarą, stebuklų šalis. Tokie mitai ir įsitikinimai sukurti tam, kad paaiškintų ir nuramintų, ir drauge tam, kad pagąsdintų ir įspėtų. Naktinėms patirtims paaiškinti mes kuriame bendrus, tikrus ir fiziologiškai pagrįstus naratyvus.

Kai nustojama tikėti tokiomis tradicinėmis figūromis kaip velniai, raganos ar laumės, jų vietą užima kiti – ateiviai ar apreiškimai iš „praėjusio gyvenimo". Haliucinacijos labiau nei bet kuri kita budrumo būsenos patirtis gali sujaudinti, sugluminti, įvaryti siaubo ar įkvėpti kurti folklorą, mitus (didingus, baisius, išradingus ir žaismingus), kurių galbūt nė vienas individas ir nė viena kultūra negali visiškai atsisakyti.

· 13 ·

NERAMUS PROTAS

Sergant Charles'io Bonnet sindromu, sensorinės deprivacijos, parkinsonizmo, migrenos, epilepsijos atvejais, apsvaigus nuo narkotikų ar hipnagogijos metu atrodo, kad smegenyse yra mechanizmas, kuriantis haliucinacijas (pagrindinis fiziologinis mechanizmas, susijęs su vietiniu sudirginimu, „išskyrimu", neuromediatorių sutrikdymu ar dar kažkuo), ir tos haliucinacijos mažai siejasi su individo gyvenimo aplinkybėmis, charakteriu, jausmais, įsitikinimais ar proto būsena. Nors žmonės, patiriantys šias haliucinacijas, jomis, kaip jutiminėmis patirtimis, mėgaujasi (arba ne), tačiau visi beveik vienbalsiai pabrėžia jų beprasmiškumą ir tai, kad jos neturi jokios įtakos jų gyvenimo įvykiams ar problemoms.

Kitokios yra haliucinacijos, kurias aptarsime dabar – jos iš esmės yra nekontroliuojami sugrįžimai prie praeities patirčių. Bet čia, skirtingai nuo kartais jaudinančių, tačiau iš esmės nereikšmingų praeities blyksnių, kuriuos sukelia priepuolis smilkininėje skiltyje, ramybę drumsti sugrįžta reikšminga praeitis, nesvarbu, ar priimama, ar nekenčiama; tam tikros gyvenimo patirtys yra

kupinos emocijų, tad padaro smegenims neišdildomą įspūdį ir priverčia jas atsikartoti.

Šios emocijos gali būti įvairiausių rūšių: širdgėla ir mylimo žmogaus ar pamėgtos vietos ilgesys, nuo kurių mus atskyrė mirtis, tremtis ar slenkantis laikas; teroras, siaubas, sielvartas ar didelė baimė, kilusi dėl smarkiai traumuojančių, grasinančių ego saugumui bei gyvybei pavojingų įvykių. Tokias haliucinacijas taip pat išprovokuoja nenugalimas kaltės jausmas dėl atlikto nusikaltimo ar nuodėmės, kurių sąžinė pavėluotai pradeda netoleruoti. Vaiduoklių – sugrįžusios mirusiųjų dvasios – haliucinacijos ypač susijusios su smurtine mirtimi ir kalte.

Pasakojimai apie tokius pasivaidenimus ir haliucinacijas užima svarbią vietą kiekvienos tautos mituose ir literatūroje. Hamletui pasirodo jo nužudytas tėvas („Mano vaizduotėje, Horacijau"), kad pasakytų, kaip buvo nužudytas ir pareikalautų, kad už jį būtų atkeršyta. Makbetas, planuodamas karaliaus Dankano žmogžudystę, pamato ore pakibusį durklą – jo ketinimų simbolį ir veiksmų kurstytoją. Po to, kai jis suorganizuoja Banko žmogžudystę dėl to, kad šis grasino atskleisiąs Makbeto kėslus, jis haliucinacijose pamato Banko vaiduoklį, o Ledi Makbet, ištepusi mirusius rūmininkus Dankano krauju, ant savo rankų „pamato" ir užuodžia nepanaikinamą karaliaus kraują.*

* Daugumoje H. G. Wellso novelių galima rasti kaltės haliucinacijų. Vienoje jų, *The Moth*, zoologą, kuris jaučiasi kaltas dėl savo amžino varžovo mirties, persekioja ir galop išveda iš proto didžiulis, mokslui nežinomos rūšies drugys, kurio niekas daugiau nemato. Tačiau tuo metu, kai jo protas būna nesudrumstas, zoologas juokauja, kad tai jo mirusio varžovo dvasia.

Ch. Dickensas, kuriam taip pat vaidendavosi, apie tai parašė penkias knygas, iš jų geriausiai žinoma *Kalėdų giesmė*. O romane *Didieji lūkesčiai* jis pateikia▸

Bet kokia nepasotinama aistra ar grėsmė gali atvesti prie haliucinacijų, kuriose užkoduota įsitvirtinusi idėja ir stipri emocija. Ypač dažnos tokios haliucinacijos, kurias sukelia praradimas ir sielvartas – daugiausia po sutuoktinio mirties, po dešimtmečių, praleistų drauge. Praradę tėvą, sutuoktinį ar vaiką, prarandame dalį savęs. Tokia netektis atveria staigią tuštumą žmogaus gyvenime – tuštumą, kurią kaip nors reikia užpildyti. Tai parodo, jog turime reikalų su pažinimo, suvokimo ir emocine problema bei skausmingu kitokios realybės ilgėjimusi.

Mirus mano tėvams ir trims broliams, aš niekada nepatyriau haliucinacijų, tačiau dažnai juos sapnuodavau. Tačiau pirma ir pati skausmingiausia iš šių netekčių buvo mano motinos mirtis 1972 m., ir tai paskatino mėnesius trukusias iliuzijas, kai gatvėje kitas moteris palaikydavau savo motina. Man atrodo, kad tarp matomų žmonių ir mano motinos visuomet buvo kažkiek

► dramatišką pasakojimą apie Pipo viziją, kai įvyko pirmas ir siaubingas jo ir ponios Havišam susitikimas:

Jau tada man šis dalykas atrodė keistas, o kai praėjo daugiau laiko, viskas atrodė dar keisčiau. Aš pasukau akis – jos buvo kiek apsiblaususios žvelgiant į šaltą šviesą – į didelę, medinę siją žemesniame pastato kampe iš dešinės ir pamačiau ten pakibusią figūrą. Šviesiai geltonai vilkinti figūra avėjo vieną batą. Ji kabojo taip, kad galėjau matyti, jog išblukę suknelės papuošimai atrodė tarsi šiurkštus popierius, o veidas buvo ponios Havišam – su tokia išraiška, tarytum ji stengtųsi mane pašaukti. Išsigandęs pamatytos figūros ir ne ką mažiau įsibaiminęs nuo įsitikinimo, jog vos prieš akimirką jos ten nebuvo, iš pradžių bėgau tolyn nuo jos, o paskui link jos. Ir didžiausia baimė mane apėmė tada, kai neradau ten jokios figūros.

išvaizdos ar laikysenos panašumo ir dalis manęs, įtariu, buvo perdėm budri nesąmoningai ieškodama prarastos motinos.

Kartais netekties haliucinacijos iškyla balso forma. Psichoanalitikė Marion C. parašė man apie tai, kaip „girdėjo“ savo mirusio vyro balsą (o vėliau ir juoką):

Vieną vakarą, kaip visada, grįžau namo po darbo į mūsų didelį tuščią namą. Paprastai tuo laiku Paulis būdavo prie savo elektroninės šachmatų lentos „New York Times“ ir žaisdavo naują partiją. Iš prieškambario jo stalo nebuvo matyti, tačiau jis pasveikino mane įprastu būdu: „Sveika! Sugrįžai! Labas!“ Jo balsas buvo aiškus, stiprus ir realus, visai kaip tada, kai nesirgo. Aš jį „išgirdau“. Tarytum jis būtų sėdėjęs prie savo šachmatų stalelio ir iš tikrųjų vėl mane sveikintų. Kitas dalykas buvo tas, kad, kaip minėjau, negalėjau jo matyti iš prieškambario, tačiau mačiau. Mačiau jį, mačiau jo veido išraišką, mačiau, kaip dėliojo šachmatus, regėjau jį, sveikinantį mane. Ta dalis priminė sapną: tarytum būčiau žiūrėjusi į kažkokio įvykio atvaizdą ar filmą. Tačiau kalba buvo gyva ir reali.

Silas Weiras Mitchellas, dirbęs su kareiviais, praradusiais galūnes pilietiniame kare, pirmas suprato neurologinę fantominių galūnių prigimtį. Anksčiau tai buvo laikoma (jei apskritai tam buvo skiriama dėmesio) tarsi netekties haliucinacija. Keistai ironiška – Mitchellas pats patyrė netekties haliucinaciją, kai staiga numirė labai artimas draugas. Tai 1989 m. straipsnyje aprašė Jerome'as Schneckas:

Vieną rytą korespondentas pranešė netikėtas naujienas ir Mitchellas, stipriai sukrėstas, nuėjo tai pranešti žmonai. Lipdamas laip-

tais žemyn, jis patyrė kai ką keisto: išvydo įspūdingą Brookso veidą – besišypsantį, ryškų ir, rodos, išaustą iš rasotų voratinklių. Kai jis pažvelgė žemyn, vizija pradingo, tačiau dešimt dienų Mitchellas regėjo ją šiek tiek virš savo galvos iš kairės.

Netekties haliucinacijos stipriai susijusios su emociniais poreikiais ir jausmais, todėl dažnai yra neužmirštamos, kaip man rašė skulptorė ir graviūrų meistrė Elinora S.:

Kai buvau keturiolikos, su tėvais ir broliu leidome vasarą senelių namuose, taip darydavome kiekvienais metais. Mano senelis numirė tą žiemą.

Buvome virtuvėje – močiutė stovėjo prie kriauklės, mama jai padėjo, o aš baigiau ruošti pietus prie virtuvės stalo, priešais verandos duris. Pro duris įėjo mano senelis, ir aš taip apsidžiaugiau jį pamačiusi, kad atsistojau jo pasitikti. „Seneli", – ištariau, bet, kol ėjau jo link, senelis staiga pradingo. Močiutė buvo akivaizdžiai nusiminusi ir iš jos veido išraiškos nusprendžiau, kad ji bus ant manęs supykusi. Aš pasakiau mamai, kad tikrai mačiau kuo aiškiausiai, o ji atsakė, kad regėjau jį, nes norėjau matyti. Aš sąmoningai apie jį negalvojau ir vis dar nesuprantu, kaip galėjau jį taip aiškiai matyti.

Man dabar septyniasdešimt šešeri, ir aš vis dar pamenu tą įvykį – man niekada neteko patirti nieko panašaus.

Elizabeth J. parašė man apie mažo sūnaus patirtą sielvarto haliucinaciją:

Mano vyras mirė prieš trisdešimt metų po sunkios ligos. Sūnui tada buvo tik devyneri. Jis drauge su tėvu reguliariai bėgiodavo. Praėjus

porai mėnesių po vyro mirties, sūnus atėjo pas mane ir pasakė, kad kartais mato tėvą, prabėgantį pro namus su geltonais šortais (jo įprasta bėgimo apranga). Tuo metu lankėmės pas psichologą dėl šeimą užgriuvusio sielvarto, ir, kai nupasakojau sūnaus patirtį, psichologas haliucinacijas įvardijo kaip neurologinę reakciją į sielvartą. Tai mus paguodė, aš vis dar turiu tuos geltonus bėgiojimui skirtus šortus.

Bendros praktikos gydytojas Velse W. D. Reesas apklausė beveik tris šimtus žmonių, neseniai patyrusius netektį, ir nustatė, kad beveik pusė jų iliuzijose ar tikrose haliucinacijose regėjo mirusį sutuoktinį. Haliucinacijos buvo įvairios: regos, klausos ar abiejų rūšių. Kai kurie iš apklaustų žmonių turėjo malonių pokalbių su haliucinacijose matomais sutuoktiniais. Tokių haliucinacijų tikimybė išauga su santuokoje praleistų metų skaičiumi, ir jos gali tęstis mėnesius ir net metus. Reesui šios haliucinacijos atrodė ne tik normalios, bet ir naudingos gedulo metu.

Susanai M. netektis paskatino itin ryškią daugiajuslinę patirtį praėjus porai valandų po motinos mirties: „Išgirdau jos vaikštynės ratukų girgždėjimą koridoriuje. Netrukus ji įėjo į kambarį ir atsisėdo šalia manęs ant lovos. Jaučiau, kaip ji klestelėjo ant čiužinio. Aš pradėjau su ja kalbėti ir pasakiau, kad galvojau, kad ji numirė. Nepamenu, ką tiksliai ji man atsakė – lyg kažką, kad atėjo pažiūrėti, kaip aš laikausi. Žinau tik tiek, kad tikrai jaučiau ją esant šalia, ir tai man kėlė baimę, bet drauge ir ramino."

Ray P. parašė man, kai jo aštuoniasdešimt penkerių metų tėvas mirė po atliktos širdies operacijos. Nors Ray ir skubėjo į ligoninę kiek galėdamas, tėvą jau buvo ištikusi koma. Valandą prieš

tėvo mirtį Ray jam sušnibždėjo: „Tėti, čia Ray. Viskas gerai, aš pasirūpinsiu mama. Nesijaudink, viskas bus gerai." Ray rašė, kad po poros naktų jį pažadino vaiduoklis:

> *Pabudau naktį. Nesijaučiau silpnas ar kad būčiau praradęs orientaciją, mano mintys ir rega buvo aiškios. Pamačiau kažką, sėdintį ant lovos krašto. Tai buvo mano tėvas, vilkintis savo chaki spalvos kelnes ir gelsvai rudus marškinėlius. Buvau užtenkamai budrus, kad iš pradžių susimąstyčiau, ar kartais nesapnuoju, tačiau buvau tikras, kad nemiegu. Jis buvo matinis, jokiu būdu nepriminė nieko nežemiško, per jį nepersišvietė naktinės Baltimorės šviesos už lango. Neilgai pasėdėjęs jis tarė (ar iš tiesų prakalbo, ar kažkaip kitaip perteikė mintį?): „Viskas gerai."*
>
> *Aš pasisukau ir nukoriau kojas ant grindų. Kai pažvelgiau [į jį], tėvo jau nebuvo. Atsistojau, nuėjau į vonią, išgėriau vandens ir grįžau atgal į lovą. Tėvas daugiau nebegrįžo. Aš nežinau, ar tai buvo haliucinacija, ar kažkas kito, – kol kas netikiu antgamtiniais dalykais, tai, matyt, buvo haliucinacija.**

* Sutuoktinio praradimas yra vienas iš daugiausiai streso sukeliančių gyvenimo įvykių. Tačiau gali būti ir kitokių netekties formų, pavyzdžiui: darbo ar mylimo augintinio praradimas. Mano draugė labai liūdėjo nugaišus jos dvidešimties metų katinui. Ištisus mėnesius ji „matė" savo katę ir jai būdingus judesius užuolaidų klostėse. Kita bičiulė, Malonnie K., papasakojo apie kiek kitokią haliucinaciją, kurią patyrė, kai nudvėsė jos septyniolikos metų katė:

> *Didelei mano nuostabai, kai kitą dieną ruošiausi į darbą, ji pasirodė prie vonios durų, nusišypsojo ir sumiauksėjo savo įprastą „Labas rytas". Buvau pritrenkta. Nuėjau tai papasakoti vyrui, ir, aišku, kai grįžau, jos jau nebebuvo. Tai mane kiek prislėgė, nes niekada nepatyriau haliucinacijų ir visada maniau, kad aš ne iš tų žmonių, kurie jas patiria. Tačiau man teko pripažinti, kad ši patirtis greičiausiai buvo fenomenaliai glaudaus ryšio,▸*

Kartais sielvarto haliucinacijos gali įgyti ir piktybiškesnių formų. Psichiatras Christopheris Baethge'as rašė apie dvi motinas, kurios labai skaudžiai prarado mažus savo vaikus. Jos abi patyrė daugiajuslines haliucinacijas, kuriose savo dukras matė, girdėjo, užuodė ir buvo jų liečiamos. Dėl to abi haliucinacijas aiškino klaidingai, kaip nežemiškus reiškinius. Viena tikėjo, kad „tai buvo jos dukros bandymas užmegzti ryšį su ja iš kito pasaulio, į kurį persikėlusi ji tęsė gyvenimą". Kita išgirdo dukterį, šaukiančią: „Mama, nebijok, aš sugrįšiu!"*

Neseniai savo kabinete užkliuvau už knygų dėžės ir, krisdamas stačia galva, susilaužiau klubą. Atrodė, kad tai vyko sulėtintai. Maniau, kad turiu užtektinai laiko, kad ištiesčiau ranką ir sušvelninčiau kritimą, tačiau po akimirkos aš jau gulėjau ant grindų ir, kai trenkiausi į jas, išgirdau klubo trakštelėjimą. Kelias savaites po to su beveik haliucinaciniu ryškumu iš naujo patirdavau kritimą – jis pasikartodavo mano galvoje ir kūne. Du mėnesius vengiau savo kabineto, vietos, kurioje kritau, nes ji išprovokuodavo šią

► *kurį mes išvystėme ir palaikėme beveik du dešimtmečius, rezultatas. Turiu pasakyti, kad esu labai dėkinga, jog ji užsuko pas mane paskutinį kartą.*

* Dingusių pasaulių praradimas, ilgėjimasis ir nostalgija gali taip pat paskatinti haliucinacijas. Franco Magnani, „atminties meistras", kurį aprašiau knygoje *An Anthropologist on Mars,* buvo ištremtas iš Pontito – nedidelio kaimelio, kuriame užaugo. Nors Franco Magnani negalėjo ten sugrįžti ištisus dešimtmečius, jį nuolatos persekiojo sapnai ir haliucinacijos apie Pontito – tai buvo idealizuotas ir amžinas Pontito, toks, koks jis buvo prieš 1943 m. įsiveržiant naciams. Jis paskyrė savo gyvenimą, kad šias haliucinacijas paverstų šimtais nostalgiškų, gražių ir šiurpiai tikslių paveikslų.

kritimo ir traškančio kaulo kvazihaliucinaciją. Tai vienas, galbūt ir visai nereikšmingas, reakcijos į traumą pavyzdžių – lengvas potrauminio streso sindromas. Tai jau išsisprendė, bet manau, kad ši patirtis tykos mano gelmėse kaip trauminis prisiminimas, ir visą likusį gyvenimą išliks galimybė, kad, susidarius tam tikroms aplinkybėms, prisiminimas išlįs į paviršių.

Daug gilesnė trauma ir po jos išsivystęs PTSD (potrauminis streso sutrikimas) gali paveikti bet kurį žmogų, išgyvenusį siaubingą avariją, gamtos kataklizmą, karą, išžaginimą, smurtą, kankinimus ir apleidimą, taip pat ir bet kokia patirtis, kuri sukelia didžiulę baimę dėl savo paties ar kitų saugumo.

Visos šios situacijos gali sukelti staigias reakcijas, tačiau, praėjus ne vieneriems metams, gali išryškėti piktybiniai ir dažnai įkyrūs potrauminiai sindromai. Be nerimo, šiems sindromams būdingos sustiprėjusios išgąsčio reakcijos, depresija, autonominiai sutrikimai, lenda įkyrios mintys apie patirtus siaubus ir neretai staigūs praeities blyksniai, kurių metu žmogus iš naujo išgyvena pirminę traumą visais savo jutimais ir jaučia visas tuo metu patirtas emocijas*. Šiuos dažnai spontaniškus praeities blyksnius ypač paskatina objektai, garsai ar kvapai, susiję su pirmine trauma.

Sąvokos „praeities blyksnis“ gali nepakakti norint apibūdinti sudėtingoms ir kartais klaidingai pavojingoms būsenoms, kurios randasi drauge su potrauminėmis haliucinacijomis. Patiriant

* Nors „praeities blyksnis“ yra vaizdinis, kinematografinis terminas, klausos haliucinacijos būna ne mažiau įspūdingos. Veteranai, kenčiantys nuo PTSD, haliucinacijose girdi mirštančių bendražygių, kareivių ar civilių balsus. Holmesas ir Tinninas vieno tyrimo metu nustatė, kad nepageidaujamus, tiesiogiai ar netiesiogiai kaltinančius balsus girdi daugiau nei 65 procentai veteranų, turinčių potrauminį kovos streso sutrikimą.

tokią būseną dėl haliucinacijų ir iliuzijų dabartis arba realybė gali būti klaidingai suprasta. Dėl to traumuotas veteranas, užklupus praeities blyksniui, gali būti įsitikinęs, kad žmonės prekybos centre yra priešo kariai, ir, jei turės ginklą, pradėti į juos šaudyti. Ši kraštutinė sąmonės būsena pasitaiko retai, tačiau yra mirtinai pavojinga.

Viena moteris man rašė, kad trejų metukų ji buvo tvirkinama, o devyniolikos išprievartauta ir „abiem atvejais tam tikras kvapas sugrąžina stiprius praeities blyksnius“. Toliau ji rašė:

Pirmą praeities blyksnį apie vaikystėje patirtą prievartą patyriau, kai prie manęs autobuse prisėdo vyras. Vos užuodusi [jo] prakaitą ir kūno kvapą, atsiradau kitur, manęs autobuse jau nebuvo. Buvau savo kaimyno garaže ir prisiminiau viską. Vairuotojui teko paprašyti manęs, kad išlipčiau iš autobuso, kai atvažiavome į vietą. Aš buvau praradusi bet kokį laiko ir vietos pojūtį.

Ypatingai sunkios ir ilgai besitęsiančios stresinės reakcijos gali atsirasti po išprievartavimo ar seksualinės prievartos. Pavyzdžiui, Terry Heinso ir jo kolegų aptartu atveju penkiasdešimt penkerių metų moteris, kuri vaikystėje buvo verčiama stebėti tėvų lytinį aktą, o būdama aštuonerių buvo verčiama užsiimti lytiniais santykiais su savo tėvu, suaugusi patirdavo pasikartojančius traumos praeities blyksnius. Ji taip pat girdėjo „balsus“ – tai buvo potrauminis stresinis sutrikimas, kurį klaidingai diagnozavo kaip šizofreniją, – dėl to ji atsidūrė psichiatrinėje ligoninėje.

Žmonės, sergantys PTSD, linkę patirti pasikartojančius sapnus ar košmarus, kuriuose dažnai būna tiesioginių ar kiek

užslėptų trauminių patirčių pasikartojimų. Psichiatras Paulas Chodoffas, kuris 1963 m. rašė apie traumos poveikį žmonėms, išgyvenusiems koncentracijos stovyklose, tokius sapnus vertino kaip skiriamąjį sindromo ženklą ir pastebėjo, kad jie vis dar aplankydavo stebinančiai daug žmonių praėjus pusantro dešimtmečio po karo*. Taip yra ir su praeities blyksniais.

Chodoffas pastebėjo, kad įkyrus galvojimas apie koncentracijos stovyklos patirtis laikui bėgant kai kuriems žmonėms gali sumažėti, tačiau kiti:

> *Vaizdingai, su gausiomis detalėmis pasakodami apie savo patirtis, perdavė labai keistą jausmą, kad po išlaisvinimo nieko iš tikrųjų svarbaus jų gyvenime nenutiko. Atrodė, kad mano kabineto sienos pradingo ir jas pakeitė atšiaurūs Aušvico ar Buchenvaldo vaizdai.*

Ruth Jaffe 1968 m. straipsnyje aprašė moterį, išgyvenusią koncentracijos stovykloje. Jai nuolatos kartojosi priepuoliai, kurių metu išgyvendavo patirtį prie Osvencimo vartų, kur pamatė, kad jos sesuo paskirta į pasmerktųjų mirti grupę ir ji nieko negalėjo padaryti, kad išgelbėtų seserį, nors ir bandė pasiaukoti vietoj jos. Priepuolių metu ji matydavo žmones, einančius pro stovyklos vartus, ir girdėdavo sesers balsą, šaukiantį: „Keti, kur tu? Kodėl palieki mane?“ Kitus išlikusiuosius persekioja su uosle susiję praeities blyksniai. Žmonės staiga užuodžia dujų

* Kartais šį efektą gali sustiprinti vaistai. 1970 m. turėjau pacientę, kuri sirgo poencefalitiniu parkinsonizmu – ji buvo išgyvenusi koncentracijos stovykloje. Gydymas L-dopa jai sukėlė nepakeliamą trauminių košmarų ir praeities blyksnių paūmėjimą, dėl to teko vaisto vartojimą nutraukti.

krosnis – tai kvapas, kuris labiau nei bet kas kitas primena stovykloje patirtus siaubus. Panašiai ir degančių griuvėsių kvapas, kuris praėjus keletui mėnesių po rugsėjo 11-osios vis dar tvyrojo aplink Pasaulio prekybos centrą, kai kurių žmonių, išgyvenusių sprogimą, nenustojo persekioti kaip haliucinacija net ir tada, kai tikras griuvėsių tvaikas pagaliau išsisklaidė.

Yra labai daug literatūros apie ūmias ir uždelstas stresines reakcijas, atsirandančias patyrus tokias stichines nelaimes kaip cunamiai ar žemės drebėjimai. Tai pasireiškia ir labai mažiems vaikams, tačiau jie yra linkę iš naujo išgyventi nelaimę, užuot patyrę ar pamatę ją haliucinacijoje. Taip pat potrauminis streso sindromas labiau paplitęs ir pasireiškia sunkesne forma žmogaus sukeltos nelaimės ar smurto atveju. Atrodo, kad žmonėms stichines nelaimes sekasi priimti daug lengviau. Toks apibūdinimas tinka ir ūmioms stresinėms reakcijoms. Tai dažnai pastebiu ligoninėje tarp savo pacientų, kurie parodo nepaprastą drąsą ir ramybę, kai tenka susidurti su baisiausiomis ligomis, tačiau staigiai įsiunta, jei seselė pavėluoja atnešti šlapinimosi antį ar vaistų. Žmonės susitaiko su gamtos amoralumu – jai įgijus musono, rujojančio dramblio ar ligos pavidalą, tačiau nepriima bejėgiškos priklausomybės nuo kitų, todėl, kad žmonių elgesys visuomet turi (ar bent jau yra jaučiama, kad turi) moralinį krūvį.

Po Pirmojo pasaulinio karo kai kurie gydytojai manė, kad tuo metu vadinamųjų karo neurozių priežastis galėjo būti organinis smegenų sutrikimas, nes jos daugeliu atveju skyrėsi nuo

„įprastų“ neurozių*. Sąvoka „kontūzytas“ buvo sukurta remiantis tuo, jog šių karių smegenys buvo mechaniškai sutrikdytos pasikartojančių sukrėtimų, kuriuos sukeldavo naujai kare panaudoti galingi artilerijos sviediniai. Kol kas dar nėra pripažintas uždelstas sunkios traumos poveikis kariams, kuriems teko iškentėti artilerijos šaudymą, nesibaigiančias garstyčių dujas tūnant purvinuose apkasuose, pilnuose pūvančių bendražygių lavonų.**

Naujausias Bennet Omalu ir kt. darbas parodė, kad pakartotinis smegenų sukrėtimas (net ir lengvi sukrėtimai, kurių metu neprarandama sąmonė) gali sukelti lėtinę, trauminę encefalopatiją, kuri sukelia atminties ir kognityvinės funkcijos sutrikimų. Taip pat tai gali sustiprinti polinkį į depresiją, praeities blyksnius, haliucinacijas ir psichozę. Ši lėtinė, trauminė encefalopatija drauge su karo ir sužeidimų sukeltomis psichologinėmis traumomis siejamos su didėjančiu veteranų savižudybių skaičiumi.

Freudo nebūtų nustebinę, tai, kad PTSD lemiantys veiksniai yra ne vien psichologiniai, bet ir biologiniai. Šių būklių gydymas reikalauja ir psichoterapijos, ir vaistų. Sunkiausios potrauminio streso sindromo formos kartais gali būti neįveikiamos.

* „Normalių“ neurozių atveju, kai apsilankoma pas psichoterapeutus, slapta, patogeniška medžiaga paprastai ateina iš dalykų, patirtų gyvenime daug anksčiau. Tokie pacientai taip pat yra persekiojami, tačiau, kaip sufleruoja Leonardo Shengoldo knygos pavadinimas *Haunted by Parents*, juos persekioja tėvai.

** Freudą labai glumino ir kėlė nerimą tokia potrauminių sindromų gausa po Pirmojo pasaulinio karo. Iš tiesų jie privertė Freudą suabejoti savo malonumo principo teorija ir bent jau šiuo atveju pamatyti veikiantį kiek niūresnį principą. Tai buvo priverstinis pasikartojimas, prie kurio, atrodė, nepriprantama – visiška priešingybė gijimo procesui.

„Atsiejimo“ sąvoka yra svarbi ne tik norint suprasti tokias būkles kaip isterija ar daugialypis asmenybės sutrikimas, – ji padeda suprasti ir potrauminius sindromus. Gyvybei pavojingos situacijos metu žmogus gali akimirksniu nutolti ir atsiriboti, pavyzdžiui, vairuotojas prieš pat susidūrimą pamato savo automobilį iš tolo, tarsi stebėtų vaidinimą teatre, ir jaučiasi labiau stebėtojas nei dalyvis. Tačiau potrauminio streso sindromo sukeliami atsiejimai yra radikalesni, nes nepakeliami baisios patirties vaizdai, garsai, kvapai ir jausmai yra įsprausti atskiroje slaptoje proto dalyje.

Vaizduotė kokybiškai skiriasi nuo haliucinacijų. Menininkų ir mokslininkų vizijos, fantazijos ir svajonės, kurias patiriame visi, įsikūrusios vaizdingoje mūsų protų erdvėje, privačiame teatre. Jos paprastai nepasirodo išorėje kaip percepciniai objektai. Kažkas prote/smegenyse turi nutikti, kad vaizduotė viršytų savo ribas ir atsirastų haliucinacijos. Turi įvykti kažkoks atsiejimas ar nukrypimas, sugesti mechanizmai, kurie paprastai leidžia prisiimti atsakomybę už mūsų pačių mintis, įsivaizdavimus ir kurie leidžia laikyti juos savais, o ne išorinės kilmės.

Tačiau nėra aišku, ar viską galima paaiškinti tokiu atsiejimu, nes tai gali būti susiję su skirtingų rūšių atmintimi. Chrisas Brewinas su kolegomis manė, kad egzistuoja esminis ypatingų, praeities blyksniais įsiterpiančių PTSD prisiminimų ir paprastos autobiografinės atminties skirtumas. Jie taip pat pateikė nemažai psichologinių požymių, įrodančių šį skirtumą. Brewinas ir

kiti mato radikalų skirtumą autobiografinių prisiminimų, kurie išreiškiami žodžiais, ir praeities blyksniais pasireiškiančių prisiminimų, kurie nėra išreiškiami žodžiais ar valingai ir kurie gali prasiveržti automatiškai, jei tik atsiras kokia užuomina į trauminį įvykį ar kažkas (vaizdas, kvapas, garsas) su juo susijęs. Autobiografiniai prisiminimai nėra izoliuoti, jie yra gilaus ir plataus viso gyvenimo konteksto dalis ir prie jų galima grįžti iš naujo atsižvelgiant į skirtingus kontekstus ir perspektyvas.

Tačiau taip nėra su trauminiais prisiminimais. Išgyvenusiems traumą dažnai nepavyksta atsiriboti nuo retrospekcijos. Jų patirti trauminiai įvykiai su visu siaubu ir baime, visu sensomotoriniu ryškumu ir konkretumu yra izoliuojami. Atrodo, kad šie įvykiai išsaugomi kitokioje atmintyje – ne bendroje, o izoliuotoje.

Atsižvelgiant į šios skausmingos atminties izoliaciją, pagrindinis psichoterapijos tikslas turėtų būti ištraukti trauminių įvykius į visišką sąmonės šviesą, kad jie susijungtų su autobiografine atmintimi. Tai dažnai būna nepaprastai sunki, o kartais ir beveik neįvykdoma užduotis.

Idėją apie skirtingų rūšių atminčių dalyvavimą minėtuose procesuose patvirtina traumines patirtis išgyvenę žmonės, kuriems nepasireiškė PTSD ir kurie toliau gyvena ramų visavertį gyvenimą. Vienas tokių žmonių yra mano draugas Benas Helfgottas, kuris kalėjo koncentracijos stovykloje nuo dvylikos iki šešiolikos metų. Helfgottas visuomet galėjo atvirai ir laisvai kalbėti apie savo per tuos metus patirtus išgyvenimus: apie tėvų ir giminaičių nužudymą bei kitus stovyklos košmarus. Jis visą tai prisimena sąmoninga, autobiografine atmintimi – tai yra

neatsiejama jo gyvenimo dalis, su kuria yra susitaikyta. Jo patirtys nebuvo giliai užrakintos kaip skausmingi prisminimai, tačiau jam neblogai žinoma ir kitokia patirtis – Helfgottas regėjo šimtus kenčiančių žmonių: „Tie, kurie užmiršta, – sako jis, – kenčia vėliau." Helfgottas yra vienas iš puikios Martino Gilberto knygos *The Boys* bendraautorių. Knygoje aprašomos šimtų mergaičių ir berniukų istorijos, kurie, kaip ir Helfgottas, ne vienerius metus išgyveno koncentracijos stovyklose ir kažkaip iš jų išėjo palyginti nepaveikti ir niekada nepatyrė potrauminio streso sindromo ar haliucinacijų.

Giliai prietaringa ir klaidinanti aplinka taip pat gali paskatinti haliucinacijas, kylančias iš ribinių emocinių būsenų, ir jos gali paveikti ištisas bendruomenes. 1896 m. į Lowellio institute skaitomas paskaitas (kurios buvo išleistos pavadinimu *William James on Exceptional Mental States*) Jamesas įtraukė paskaitas apie „velnio apsėdimus" ir kerėjimus. Turime labai išsamių abiem būsenoms būdingų haliucinacijų aprašymų. Haliucinacijos, kurios kartais pasiekdavo epideminį mastą, būdavo priskiriamos velnio ar jo pakalikų darbams, tačiau dabar galime jas interpretuoti kaip įtaigos ar net kankinimų padarinį tose visuomenėse, kuriose religija buvo įgijusi fanatišką pobūdį. Aldousas Huxley knygoje *The Devils of Loudun* aprašė kliedesius apie demonų, kurie 1634 m. buvo užpuolę Ludeno kaimą Prancūzijoje, apsėdimą. Tai prasidėjo nuo vyriausiosios motinėlės ir visų Šv. Uršulės vienuolyno vienuolių. Tai, kas prasidėjo kaip sesers Jeanne religinė manija, išvirto į haliucinacijas ir isterinę

būklę. Daugiausiai prie to prisidėjo patys egzorcistai, kurie, tiesą sakant, sustiprino visos bendruomenės demonų baimę. Kai kurie egzorcistai buvo taip pat paveikti. Tėvą Suriną, kuris šimtus valandų praleido užsidaręs su seserimi Jeanne, pradėjo persekioti siaubingos religinės haliucinacijos. Beprotybė apėmė visą kaimą, panašiai kaip vėliau vykusiuose, liūdnai pagarsėjusiuose Seilemo raganų teismuose.*

Sąlygos bei spaudimas Ludene ar Seileme turbūt buvo nepaprasti, tačiau raganų medžioklė bei priverstinė išpažintis niekur nedingo, tiesiog įgijo kitų formų.

* Daugelis parodymų ir kaltinimų Seilemo raganų teismuose buvo apie laumių, demonų, raganų ar kačių (jos buvo laikomos raganų bičiulėmis) įvykdytus užpuolimus. Katės raitomis užsėsdavo miegančiuosius ir slėgdamos krūtines juos dusindavo, o miegantieji nei pajudėti, nei pasipriešinti negalėjo. Šias patirtis dabar aiškintume kaip miego paralyžių ar košmarą, tačiau viskas prasidėjo nuo antgamtiško naratyvo. Visa tai 2003 m. straipsnyje „The Nightmare Experience, Sleep Paralysis, and Witchcraft Accusations“ tyrinėja Owenas Daviesas.

Buvo užsiminta ir apie daugiau aplinkybių, galėjusių sukelti Naujojoje Anglijoje septynioliktame amžiuje kilusią isteriją ir haliucinacijas. Vieną iš hipotezių pasiūlo Laurie Winn Carlson knygoje *A Fever in Salem* – ji traktuoja tą beprotybę kaip poencefalitinio sutrikimo pasireiškimą.

Kiti teigė, kad tam įtakos turėjo apsinuodijimas paprastąja skalse. Paprastoji skalsė yra grybelis, kurio sudėtyje yra nuodingų alkaloidų junginių, panašių į LSD. Jis gali apnikti rugius ar kitų rūšių grūdus, o suvalgius juo užkrėstos duonos ar miltų išsivysto ergotizmas. Tai dažnai nutikdavo viduramžiais – apsinuodijimas skalsėmis sukeldavo skausmingą gangreną (tai paskatino vieną iš populiarių ergotizmo vardų – šv. Antano ugnis – atsiradimą). Ergotizmas taip pat sukelia traukulius bei haliucinacijas, panašias į tas, kurias sukelia LSD.

1951 m. skalsėmis apsinuodijo visas Prancūzijos kaimas, ir tai aprašė Johnas Grantas Fulleris knygoje *The Day of St. Anthony's Fire.* Apsinuodiję žmonės iškentė keletą savaičių siaubingų haliucinacijų, dažnai nežabojamą norą šokti pro langą bei baisią nemigą.

Sunkus stresas, lydimas vidinių konfliktų, kai kuriems žmonėms lengvai gali sukelti sąmonės skilimą su įvairiais sensoriniais ir motoriniais simptomais – taip pat ir haliucinacijas. Anksčiau ši būklė buvo vadinama isterija, dabar – tai konversijos sutrikimas. Atrodo, kad nuo to kentėjo Anna O., nepaprasta Freudo ir Breuerio pacientė, aprašyta jų *Studies on Hysteria*. Anna negalėjo iki galo realizuoti savo intelektinės bei seksualinės energijos ir buvo stipriai linkusi svajoti, – ji tai vadino „asmeniniu teatru", – dar prieš jos tėvo ligą ir mirtį, kuri pastūmėjo Anną asmenybės skilimo link – dviejų sąmonės būsenų pakitimo. Būdama savo transo būsenos, kurią Freudas ir Breueris vadino „autohipnoze", ji regėdavo ryškias ir beveik visada bauginančias haliucinacijas. Dažniausiai Anna matydavo gyvates, savo pačios plaukus kaip gyvates ir tėvo veidą, virtusį kaukole. Patirtų haliucinacijų ji neįsisąmonindavo ir neatsimindavo, kol vėl nepatekdavo į hipnozinį transą, tačiau šį kartą sukeltą Breuerio:

> *Ji pradėdavo matyti haliucinacijas viduryje pokalbio – pabėgdavo, pradėdavo lipti į medį ir t. t. Jei pavykdavo ją sugauti, Anna labai greitai tęsdavo nutrauktą sakinį, visiškai nesuvokdama, kas nutiko prieš tai. Tačiau visos šios haliucinacijos iškilo į paviršių ir buvo papasakotos per hipnozės seansą.*

Annos ligai progresuojant jos „transo" asmenybė ėmė vis labiau dominuoti ir ji ilgam laikui užsimiršdavo, tapdavo nejautri bu-

vimui „čia ir dabar“, haliucinacijose save regėdama kaip tokią, kokia buvo praeityje. Tuo metu ji daugiausia gyveno haliucinaciniame, beveik iliuziniame pasaulyje, visai kaip Ludeno vienuolės ir Seilemo „raganos“.

Tačiau kitaip nei raganos, vienuolės ar besikankinantys žmonės, išgyvenę koncentracijos stovyklas ir mūšius, Anna O. džiaugėsi beveik visiškai atsikračiusi ligos simptomų ir nugyveno visavertį bei produktyvų gyvenimą.

Toji Anna, kuri nesugebėjo prisiminti savo haliucinacijų būdama „normalios“ būsenos, tačiau puikiai jas visas prisimenanti per hipnozę, rodo jos hipnozinės būklės ir spontaniško transo priepuolių panašumą.

Hipnotinę įtaigą iš tiesų galima naudoti haliucinacijoms sukelti.* Be abejo, egzistuoja didžiulis ilgai trunkančios patologinės būklės, kurią vadiname isterija, ir trumpų transo būsenų, kurias gali sukelti hipnotizuotojas (arba pats žmogus), skirtumas. Williamas Jamesas savo paskaitose apie išskirtines psichikos būsenas užsiminė apie mediumus, įeinančius į transą, kurie transliuoja mirusiųjų balsus ir atvaizdus, bei aiškiaregius, krištoliniame rutulyje matančius ateities vizijas. Jamesą nelabai domino, ar šiose situacijose girdimi balsai ir matomos vizijos atitinka tikrovę, jam daug įdomesnės buvo psichikos būklės, kurios tai sukelia. Atidus stebėjimas

* Tai parodė eksperimentą atlikę Brady ir Levittas. 1966 m. tyrimo metu jie užhipnotizuotiems subjektams teigė, kad šie „mato“ (t. y. patiria haliucinaciją) judantį vaizdinį stimulą (besisukantį būgną su vertikaliomis juostelėmis). Subjektų akys atliko tuos pačius automatinius stebėjimo judesius („optokinetinis nistagmas“), kurie atsiranda, kai žmogus iš tikrųjų žiūri į tokį besisukantį būgną. Tokie judesiai neatsiranda (ir jų negalima susimuliuoti), kai žmogus tik įsivaizduoja tokį vaizdinį.

(jis apsilankė galybėje spiritizmo seansų) įtikino jį, kad mediumai ir aiškiaregiai ne visuomet buvo sąmoningi šarlatanai ir apgavikai, fantastai ar tiesiog linkę į prasimanymus. Jis manė, kad jie buvo pakitusių sąmonės būsenų, kurios yra palankios haliucinacijoms, o jų turinį formavo užduodami klausimai. Tokios išskirtinės sąmonės būsenos, jo galva, buvo pasiekiamos savarankiškos hipnozės būdu (tai neabejotinai palengvindavo prastai apšviesta ir paslaptinga aplinka bei nekantrių klientų lūkesčiai).

Tokios praktikos kaip meditacija, dvasiniai pratimai, ekstaziškas būgnijimas ar šokis taip pat gali padėti pasiekti transo būseną, panašią į hipnozę su ryškiomis haliucinacijomis ir giliais fiziologiniais pokyčiais (pavyzdžiui, kūno sustingimas, kai jis išlieka tiesus kaip lenta ir yra palaikomas tik galvos ir kojų). Meditacinės arba kontempliatyvios būsenos (su tokiomis pagalbinėmis priemonėmis kaip sakralinė muzika, tapyba ar architektūra) buvo naudojamos ne vienos religinės tradicijos – kartais tam, kad sukeltų haliucinacinių regėjimų. Andrew Newbergo ir kt. atlikti tyrimai parodė, kad ilgalaikis meditacijos praktikavimas sukelia svarbių smegenų kraujotakos pakitimų tose smegenų dalyse, kurios yra susijusios su dėmesiu, jausmais ir kai kuriomis autonominėmis funkcijomis.

Dažniausia – ta, kurios labiausiai siekiama (daugelyje kultūrų ir bendruomenių), ir „normaliausia“ iš išskirtinių psichikos būklių laikoma dvasiškai suderintos sąmonės būsena, kurioje antgamtiškumas ir dieviškumas yra patiriami kaip materialūs ir tikri. Etnologė T. M. Luhrmann puikioje savo knygoje *When God Talks Back* pateikia nepaprastai įdomų šio reiškinio tyrimą.

Ankstesnis Luhrmann darbas apie žmones, praktikuojančius magiją šių dienų Didžiojoje Britanijoje, visapusiškai apžvelgė jų gyvenimus. „Dariau tai, ką daro antropologai“, – rašė ji. – Dalyvavau jų pasaulyje: įsitraukiau į jų gretas. Skaičiau jų knygas ir romanus. Praktikavau jų technikas ir vykdžiau jų ritualus. Supratau, kad ritualai daugiausia priklauso nuo vaizduotės meistriškumo. Užmerkdavai akis ir įsivaizduodavai grupės lyderio papasakotą istoriją.“ Ją suintrigavo tai, kad po maždaug metų tokio praktikavimo jos vaizduotė tapo aiškesnė, detalesnė ir vientisesnė. Jos susitelkimo būsenos tapo „gilesnės ir smarkiai skyrėsi nuo kasdienybės“. Vieną vakarą ji pasinėrė į knygą apie karaliaus Artūro laikų Britaniją, kaip pati rašo: „Pasidaviau istorijai ir leidau jai apglėbti mano jausmus ir užpildyti protą.“ Kitą rytą pabudusi ji išvydo stulbinantį vaizdą:

> *Pamačiau šešis druidus, stovinčius priešais langą virš triukšmingos Londono gatvės. Pažvelgiau į juos ir jie man pamojo. Akimirką spoksojau jau visiškai apstulbusi, paskui pašokau iš lovos, bet jie jau buvo dingę. Ar jie tikrai ten buvo? Nemanau. Tačiau šios patirties atsiminimas yra visiškai aiškus. Prisimenu, kad pamačiau juos taip ryškiai ir aiškiai išorėje, ne vaizduotėje, kaip kad mačiau užrašų knygelę, kurioje užfiksavau šią akimirką. Visa tai prisimenu labai aiškiai, nes vaizdinys buvo nepaprastas. Nieko panašaus man anksčiau nebuvo tekę patirti.*

Vėliau Luhrmann ėmėsi tyrinėti protestantų religiją. Visa dieviškumo ar Dievo esmė yra ta, kad šios sąvokos nesusijusios su materija. Dievo negalima pamatyti, pajausti ar išgirsti įprastu

būdu. Ji svarstė, kaip suvokiant akivaizdžią įrodymų stoką, Dievas tampa intymia ir realia evangelikų ir kitų tikinčiųjų gyvenimo dalimi. Daugelis evangelikų mano, kad jie, tikrąja to žodžio prasme, buvo paliesti Dievo arba jiems teko išgirsti jo balsą. Kiti sako fiziškai jaučiantys jo buvimą, žino jį esant šalia, einantį drauge. Luhrmann rašo, kad evangelikai daugiausia dėmesio skiria maldai ir kitiems dvasiniams pratimams – tai įgūdžiai, kurių išmokstama, ir jie turi būti praktikuojami. Tokių įgūdžių lengviau įgyja žmonės, kurie linkę visiškai angažuotis, įsitraukti į savo patirtis – nesvarbu, ar jos būtų tikros, ar įsivaizduojamos. Lurhmann rašo: „Sugebėjimas sutelkti dėmesį į mąstymo objektą... romano skaitytojo, muzikos klausytojo ar sekmadienį pasivaikščioti išėjusiojo būsena, kai žmogus yra įtrauktas vaizduotės ir pasimėgavimo." Ji mano, kad šį sugebėjimą pasinerti galima ištobulinti praktikuojantis, panašūs dalykai ir vyksta meldžiantis. Maldos metodikos dažnai nukreiptos į atidumą detalėms, kurias galima pajusti:

> *[Tikintieji] mintyse praktikuoja regėjimą, girdėjimą, uodimą ir lytėjimą. Jie suteikia šioms įsivaizduotoms patirtims sensorinio gyvumo, susijusio su prisiminimais apie tikrus įvykius. Žmonių įsivaizduojami dalykai tampa jiems daug tikresni.*

O vieną dieną protas peršoka nuo vaizduotės prie haliucinacijos ir tikintysis *pamato* arba *išgirsta* Dievą.

Šie trokštami išgirsti balsai ir vizijos yra labai panašūs į mūsų suvokiamą tikrovę. Viena iš Luhrmann respondenčių Sara tai apibūdino šitaip: „Vaizdiniai, kuriuos matau [maldoje], yra labai

tikroviški ir aiškūs. Jie skiriasi nuo paprasto svajojimo. Kartais tai panašu į „PowerPoint“ pristatymą.“ Luhrmann rašė, kad, laikui bėgant, Saros matomi vaizdiniai „tapo gausesni ir sudėtingesni. Jų ribos pasidarė aiškesnės. Vaizdiniai ir toliau sudėtingėjo bei darėsi ryškesni“. Vaizduotėje matomi dalykai tampa tokie pat aiškūs ir tikroviški kaip realybėje.

Sara turėjo daug tokių patirčių. Kai kurie tikintieji išgyvena tik vieną tokią patirtį, tačiau tam, kad žmogus išlaikytų tikėjimą visą gyvenimą, gali užtekti ir vieno „susitikimo“ su Dievu, prisodrinto didžiulės tikro suvokimo galios.

Net ir paprastesniu lygmeniu visi mes esame imlūs įtaigos galiai, ypač jei ji sumišusi su emociniais bei kitais neaiškiais dirgikliais. Nors racionaliam protui mintis, kad namuose vaidenasi, ir atrodo verta pajuokos, ji vis vien gali sužadinti budrumą ir net sukelti haliucinacijas, ką laiške man aprašė Leslie D.:

> *Beveik prieš ketverius metus įsidarbinau firmoje, kuri buvo įsikūrusi vienoje seniausių gyvenamųjų vietų Hanoveryje, nedideliame Pensilvanijos miestelyje. Pirmą dieną darbe man buvo pasakyta, kad čia gyvena pono Gobrechto vaiduoklis – šis žmogus buvo muzikos mokytojas ir tame name gyveno prieš daugelį metų. Kaip supratau, jis mirė namuose. Turbūt beveik neįmanoma tiksliai nusakyti, kaip stipriai aš netikiu antgamtiniais reiškiniais! Tačiau po poros dienų pradėjau jausti kažką panašaus į ranką, tampančią mano kelnių klešnę man sėdint prie stalo, ir kartais pajusdavau ranką ant peties. Vos prieš savaitę*

kalbėjome apie vaiduoklį ir aš pajutau (labai ryškiai) pirštus, judančius palei viršutinę nugaros dalį, tiesiog man už peties. Potyris buvo toks ryškus, kad privertė pašokti nuo kėdės. Galbūt tai įtaigos galia?

Vaikai neretai turi įsivaizduojamų draugų. Kartais tai būna tarsi tebevykstantis, susistemintas svajojimas ar prasimanymai, galbūt vienišo vaiko vaizduotės vaisius, o kartais tai gali turėti haliucinacijoms būdingų elementų. Tai maloni ir nepiktybiška haliucinacija, Hailey W. ją aprašė taip:

Augau be brolių ir seserų, todėl susikūriau keletą įsivaizduojamų draugų, su kuriais dažnai žaisdavau maždaug nuo trejų iki šešerių metų. Įsimintiniausi iš jų buvo identiškos dvynukės Keisė ir Kleisė. Draugai buvo mano amžiaus ir didumo, mes dažnai viską darydavome drauge, pavyzdžiui, supdavomės ant sūpynių galiniame kieme arba rengdavome arbatėles. Keisė ir Kleisė turėjo mažesnę sesutę vardu Milkė. Labai aiškiai jas visas mačiau mintyse ir tuo metu jos man atrodė labai tikroviškos. Mano tėvams tai dažniausia kėlė šypseną, nors jie ir svarstė, ar normalu, kad turiu tiek daug įsivaizduojamų draugų ir kad jie tokie tikroviški. Jie prisimena ilgus mano pokalbius prie stalo su niekuo, ir, kai paklausdavo, su kuo kalbuosi, aš visuomet atsakydavau, kad su Keise ir Kleise. Dažnai žaisdama (su žaislais) sakydavau, kad drauge žaidžia Keisė su Kleise ar Milkė. Aš dažnai apie jas kalbėdavau ir pamenu, kad kurį laiką manęs neapleido įkyri mintis apie šunį

vedlį – maldavau mamos, kad leistų jį įsigyti. Nustebusi mama paklausė, iš kur man kilo tokia mintis. Aš atsakiau, kad Keisės ir Kleisės mama buvo akla ir aš noriu šuns vedlio, tokio kaip jos. Dabar, kai jau esu suaugusi, vis vien nustembu, kai kas nors pasako, kad augdamas neturėjo įsivaizduojamų draugų, nes jie buvo tokia svarbi ir maloni mano gyvenimo dalis.

Tačiau vaizduotės sąvoka čia atrodo nelabai tinkama, nes įsivaizduojami draugai gali atrodyti labai tikroviški, kaip jokie kiti fantazijos ar vaizduotės kūriniai. Galbūt nieko nuostabaus, kad mūsų, suaugusiųjų, „tikrovės“ ir „vaizduotės“ kategorijos sunkiai dera su vaikų mintimis ir žaidimais. Ir jei Piagetas teisus, vaikai iki maždaug septynerių metų nėra pajėgūs nuosekliai ir tikrai atskirti fantazijos nuo realybės, vidinio pasaulio nuo išorinio. Paprastai būtent tokio amžiaus ar šiek tiek vėliau įsivaizduojami draugai pradingsta.

Vaikai taip pat lengviau susitaiko su savo haliucinacijomis, nes dar nežino, kad jos (mūsų kultūroje) laikomos nenormaliomis. Tomas W. rašė man apie savo numatytas vaikystės haliucinacijas, hipnozines vizijas, kurias ketverių–septynerių metų amžiaus pats sukeldavo dėl pramogos:

Prieš užmigdamas linksmindavau save haliucinacijomis. Gulėdamas lovoje, spoksodavau į lubas prietemoje. Žiūrėdavau į nekintantį tašką labai ramiai, nejudindamas akių. Lubos neutralizuodavosi ir pamažu pavirsdavo būriu pikselių, kurie tapdavo raštais: bangomis, grotelėmis ir turkiškais raštais. Tada viso šito viduryje atsirasdavo figūros ir imdavo sąveikauti. Prisimenu keletą jų, [ir]

prisimenu išskirtinį jų atvaizdo ryškumą. Kai vizija išryškėdavo, galėdavau žiūrėti taip, tarsi žiūrėčiau filmą.

Tai darydavau dar ir kitokiu būdu. Mano kojūgalyje kabėjo šeimos portretas – klasikinė surežisuota nuotrauka, kurioje matyti mano seneliai, pusbroliai, dėdė su teta, mano tėvai, brolis ir aš. Už mūsų nugarų buvo didžiulė ligustrų gyvatvorė. Ir vėlgi vakarais aš žvelgdavau į tą nuotrauką. Neilgai trukus imdavo dėtis labai keisti ir žavingi, bet paiki dalykai: ant gyvatvorės imdavo augti obuoliai, mano pusbroliai pradėdavo plepėti ir vaikytis vieni kitus aplink kitus šeimos narius. Mano močiutės galva „nušokdavo" jai nuo pečių ir prisitvirtindavo prie abiejų blauzdų, kurios tuomet pradėdavo šokti. Kad ir kaip žiauru tai atrodo dabar, anuomet man atrodė baisiai juokinga.

Gyvenimui einant į pabaigą, pasitaiko ypatingų haliucinacijų, kurios ištinka mirštant ar belaukiant mirties. Dirbant senelių ir slaugos namuose mane sukrėsdavo ir sujaudindavo, kai visiškai sąmoningi ir šviesaus proto pacientai, jausdami artėjančią mirtį, patirdavo haliucinacijų.

Kai labai sena ir akla moteris vardu Rosalie, kurią aprašiau skyriuje apie Charles'io Bonnet sindromą, susirgo ir manė, kad miršta – jai pradėjo rodytis vizijos, kuriose Rosalie girdėjo motinos balsą, kviečiantį ją į dangų. Šių haliucinacijų pobūdis visiškai skyrėsi nuo jos įprastų CBS haliucinacijų – jos buvo daugiajuslės, asmeniškos, skirtos tik jai, kupinos šilumos bei švelnumo. O jos CBS haliucinacijos, priešingai, neturėjo jokio aiškaus ryšio

su Rosalie ir nekėlė jokių jausmų. Pažinojau ir kitų pacientų (jie nesirgo CBS ar kitokiomis haliucinacijas sukeliančiomis ligomis), kurie patyrė panašių mirties patalo haliucinacijų. Kartais tai būdavo pirmos ir paskutinės haliucinacijos jų gyvenime.

· *14* ·

GYVAVAIZDŽIAI: SAVO ATVAIZDO HALIUCINACIJA

Miego paralyžius, kaip pabrėžė kai kurie mano pacientai, gali būti susijęs su jausmu, kad plaukiojama ore ar levituojama, ir netgi haliucinacijomis, kurių metu paliekamas kūnas ir skrendama per kosmosą. Šias patirtis skirtingai nuo šlykščių košmarų lydi ramybė ir džiaugsmas (kai kurie iš Cheyne'o subjektų vartodavo „palaimos" sąvoką). Jeanette B., visą gyvenimą kenčianti nuo narkolepsijos ir miego paralyžiaus (kuriuos vadina „kerais"), man papasakojo štai ką:

> *Baigus universitetą kerai tapo drauge ir našta, ir palaima. Vieną naktį, negalėdama ištraukti savęs iš paralyžiaus, pasidaviau ir pajutau, kaip po truputį pradėjau kilti iš kūno! Išgyvenusi siaubą, patyriau nuostabią, taikią palaimą kildama iš kūno į viršų. Tai patyrus, buvo labai sunku patikėti, kad tai haliucinacija. Visi mano jutimai atrodė neįprastai paaštrėję: aiškiai buvo girdėti kažkieno radijas, grojantis kitame kambaryje, svirpliai, čirškiantys už lango.*

Jeigu trumpai – tai ši haliucinacija buvo malonesnė nei bet kas, ką teko patirti anksčiau...

Manau, kad tapau tokia priklausoma nuo išėjimo iš kūno patirčių, kad neurologui pasiūlius vaistų, kurie padėtų nuo naktinio paralyžiaus ir haliucinacijų, atsisakiau, nes nenorėjau šių patirčių prarasti. Gydytojui nesakiau, kad tokia atsisakymo priežastis.

Kurį laiką bandžiau sukelti sau tą malonią haliucinaciją. Pastebėjau, kad ji dažniausiai atsirasdavo dėl streso ir miego trūkumo, dėl to stengdavausi nemiegoti, kad galėčiau ir vėl patirti, ką reiškia skraidyti tarp žvaigždžių taip aukštai, kad galėdavau matyti žemės linkį.

Tačiau baimė gali virsti siaubu. Tai suvokė mano draugas Peteris S., patyręs vienintelį miego paralyžiaus epizodą drauge su haliucinacijomis. Atrodė, kad jis paliko savo kūną ir, žvilgtelėjęs į jį iš viršaus, nuskriejo į dangų. Peterį užliejo didžiulis džiaugsmas ir laisvės jausmas – dabar, kai jo nebevaržė kūno ribotumas, jis jautė, kad panorėjęs gali klaidžioti po visatą. Tačiau jis taip pat jautė baimę, kuri pavirto siaubu, – o jeigu jis pasiklys begalybėje amžiams ir negalės sugrįžti į savo kūną žemėje.

Išėjimo iš kūno patirtys ištinka, kai migrenos arba kokio priepuolio metu sudirginamos tam tikros smegenų sritys bei tuo atveju, kai elektra yra stimuliuojama smegenų žievė.* Jos gali

* „Išėjimo iš kūno patirties“ sąvoką septintame dešimtmetyje pasiūlė Oksfordo psichologė Celia Green. Nors ištisus amžius būta istorijų apie išėjimo iš kūno patirtis, Green buvo pirmoji, kuri sistemingai išnagrinėjo individualius pasakojimus daugiau nei keturių šimtų žmonių, kuriuos rado laikraščiuose ir BBC išleidusi viešą kreipimąsi. Ji tai išsamiai analizavo 1968 m. knygoje *Out-of-the-Body Experiences.*

atsirasti pavartojus narkotikų ar sukėlus sau transo būseną. Išėjimas iš kūno taip pat nutinka, kai į smegenis patenka neužtektinai kraujo, pavyzdžiui, sustojus širdžiai ar aritmijos atveju, netekus daug kraujo ar patyrus šoką.

Mano draugė Sara B. išgyveno išėjimo iš kūno patirtį palatoje po gimdymo. Ji pagimdė sveiką kūdikį, tačiau prarado daug kraujo ir jos akušeris pasakė, kad turės suspausti gimdą, kad sustabdytų kraujavimą. Sara rašė:

Aš jaučiau, kaip buvo spaudžiama mano gimda, ir liepiau sau neverkti ir nerėkti... Tada staiga pajutau, kad kybau ore nugara į lubas. Žvelgiau žemyn į ne savo kūną. Jį nuo manęs skyrė šioks toks atstumas. Stebėjau, kaip gydytojas minkė šią moterį ir girdėjau, kaip besistengdamas garsiai stenėjo. Pagalvojau: „Ši moteris labai neatidi kitiems. Ji šitaip vargina daktarą J.“ Aš visiškai suvokiau laiką, dieną, vietą, žmones ir įvykį, neįtariau tik, kad šios dramos centre buvau aš pati.

Po kurio laiko daktaras J. patraukė rankas nuo kūno, pasitraukė į šalį ir pranešė, kad kraujavimas sustojo. Kol jis tarė šiuos žodžius, aš jutau, kaip įlindau atgal į savo kūną – lyg ranka į paltą. Jau nebežiūrėjau į daktarą iš viršaus – jis buvo palinkęs gana arti manęs. Jo žalias chirurginis chalatas buvo visas kruvinas.

Sara kraujo spaudimas buvo pavojingai žemas – smegenys negavo užtektinai deguonies, – ir tai greičiausiai sukėlė išėjimo iš kūno patirtį. Nerimas galėjo būti dar viena priežastis, ir suveikė nuraminimas, padėjęs užbaigti priepuolį, nepaisant vis dar

žemo kraujo spaudimo. Įdomu, kad ji neatpažino savo kūno, nors žmonės dažnai sako, kad kūnas atrodo „išlaisvintas“ ar „tuščias“, kai nuo kūno atsietas „aš“ žvelgia žemyn į savo buvusius namus.

Kita bičiulė, chemikė Hazel R., papasakojo apie patirtį gimdant prieš daug metų. Skausmui sumažinti jai buvo pasiūlyta heroino (tuo metu Anglijoje tai buvo įprasta), ir kai jis pradėjo veikti, Hazel pajuto, jog ėmė kilti į viršų. Ji sustojo pasiekusi lubas gimdyklos kampe. Ji matė savo kūną apačioje ir nejautė jokio skausmo – atrodė, kad skausmas pasiliko jame. Hazel taip pat jautė didelį regėjimo ir intelekto paaštrėjimą. Ji manė, kad gali išspręsti bet kokį uždavinį (deja, šyptelėjo ji, tuo metu neatsirado jokių problemų, kurias reikėtų išspręsti). Heroino poveikiui baigiantis, ji sugrįžo į kūną ir žiaurius, skausmingus sąrėmius. Kai akušeris pasakė Hazel, kad ji galėtų gauti dar vieną dozę, ji paklausė, ar tai nepaveiks neigiamai jos kūdikio. Kai gydytojas patikino, kad ne, Hazel sutiko dėl antros dozės ir vėl mėgavosi atsiskyrimu nuo kūno bei gimdymo skausmų, taip pat dievišku proto skaidrumu.* Nors tai nutiko daugiau nei prieš penkiasdešimt metų, Hazel vis dar prisimena kiekvieną smulkmeną.

Nėra lengva įsivaizduoti tokį atsiskyrimą nuo kūno niekada to nepatyrus. Aš niekada neturėjau išėjimo iš kūno patirties, tačiau kartą sudalyvavau labai paprastame eksperimente, kuris parodė, kaip nesunkiai žmogaus savęs suvokimas gali būti atskirtas nuo

* Keletas Celios Green apklaustų žmonių pasakojo patyrę panašius jausmus. Vienas rašė: „Mano protas buvo aiškesnis ir aktyvesnis nei anksčiau.“ Kitas jautėsi „viską žinantis ir suprantantis“. Green rašė, kad šie subjektai jautė, kad: „Galėtų atsakyti į bet kokį pasirinktą klausimą.“

kūno ir perkūnytas į robotą. Tai buvo masyvi metalinė figūra su vaizdo kameromis vietoj akių ir vėžio žnyplėmis vietoj rankų, skirta mokyti astronautus, kaip valdyti panašias mašinas kosmose. Aš dėvėjau tamsius akinius, kurie buvo prijungti prie vaizdo kamerų, todėl atrodė, kad mačiau pasaulį roboto akimis. Man buvo užmautos pirštinės su davikliais, kurie registravo mano judesius ir perduodavo juos į roboto žnyples. Kai tik prisijungiau ir pradėjau matyti roboto akimis, patyriau savotišką dalyką – už kelių pėdų kairėje pamačiau keistai mažą figūrą (ar ji atrodė maža todėl, kad aš, įkūnytas į robotą, buvau toks didelis?), sėdinčią ant kėdės su tamsiais akiniais ir pirštinėmis. Iš karto supratau, kad ta vieniša figūra greičiausiai esu aš.

Chirurgą Tony Cicoria prieš porą metų nutrenkė žaibas ir jam sustojo širdis. Visą šią sudėtingą istoriją pateikiu knygoje *Musicophilia*. Štai ką jis man papasakojo:

> *Prisimenu, kaip šviesos blyksnis trenkė man į veidą. Po to atsimenu, kad nuskriejau atgal [o paskui] pirmyn. Pamačiau savo kūną, gulintį ant žemės, ir pasakiau sau: „Po velnių, aš numiriau.“ Pamačiau žmones, susirinkusius aplink kūną. Tarp jų moteris, kuri, palinkusi virš mano kūno, rengėsi atlikti dirbtinį kvėpavimą.*

Cicorios išėjimo iš kūno patirtis tapo sudėtingesnė: „Aplink mačiau melsvai baltą šviesą. Mane buvo apėmęs neapsakomas gerumas ir malonė.“ Jis manė, kad yra traukiamas į dangų (jo išėjimo iš kūno patirtis išsirutuliojo į artimą mirčiai patirtį, nors šiaip jau

tai nėra būdinga), ir tuomet – nuo tos akimirkos, kai į jį trenkė žaibas, buvo praėję maždaug trisdešimt ar keturiasdešimt sekundžių: „Bumt! Sugrįžau atgal."

Terminą „artima mirčiai patirtis" pasiūlė Raymondas Moody 1975 m. išleistoje knygoje *Life After Life*. Moody surinko informaciją iš daugybės respondentų ir sudarė neįtikėtinai vienodų ir stereotipinių patirčių, kurios būdingos daugeliui artimų mirčiai patirčių, rinkinį. Daugelis žmonių jautė, kad yra traukiami į tamsų tunelį, o paskui išstumiami į šviesą (kai kurie respondentai ją vadino „šviesos būtybe"). Galop jie pajusdavo ribą ar barjerą priešakyje, tai daugelis aiškindavo kaip ribą tarp gyvenimo ir mirties. Kai kuriems prieš akis greitai prabėgdavo viso gyvenimo įvykiai; kiti matė draugus ar šeimos narius. Tipiškoje mirčiai artimoje patirtyje visa tai persmelkta tokio stipraus ramybės jausmo ir džiaugsmo, kad „priverstinis grįžimas" (į savo kūną, į gyvenimą) gali sukelti apgailestavimą. Žmonėms šios patirtys atrodydavo tikros – „tikresnės negu tikros", – kaip dažnai pakomentuodavo. Didesnė dalis Moody respondentų labiau laikėsi antgamtinio šių nepaprastų patirčių paaiškinimo, tačiau kiti buvo linkę vadinti jas itin sudėtingos rūšies haliucinacijomis. Nemažai tyrėjų siekė natūralaus paaiškinimo siedami su smegenų veikla ir kraujotaka, nes artimos mirčiai patirtys yra ypač susijusios su širdies sustojimu ir taip pat gali pasireikšti alpstant, kai nukrinta kraujo spaudimas, išblykšta veidas ir į galvą bei smegenis nepatenka kraujas.

Kevinas Nelsonas ir jo kolegos iš Kentukio universiteto pateikė įrodymų, kad, sutrikus smegenų kraujotakai, skyla sąmonė, ir žmonės, nors ir būdami budrios būsenos, yra suparalyžiuojami, jiems gali atsirasti į sapnus panašių haliucinacijų, būdingų greitų

akių judesių miego fazei („greitų akių judesių fazės įsibrovimas“). Tai vyksta, kai žmogus yra panašios į miego paralyžių būsenos (artimos mirčiai patirtys dažniau pasitaiko žmonėms, kurie yra linkę į miego paralyžių). Prie to prisideda ir kiti įvairūs bruožai – Nelsonas mano, kad „tamsus tunelis“ koreliuoja su sutrikdytu kraujo tekėjimu į tinklaines (gerai žinoma, kad tai suspaudžia regos laukus ir sukelia tunelinį matymą. Taip nutinka pilotams, patiriantiems stiprią akceleracijos jėgą). „Ryškią šviesą“ Nelsonas sieja su neuroniniu sujaudinimu, judančiu iš smegenų kamieno dalies (smegenų tilto) į požievines regėjimo perdavimo stotis ir paskui į pakaušinę žievę. Prie šių neurofiziologinių pokyčių prisideda ir baimės jausmas, nes žmogus žino, jog išgyvena mirtį (kai kurie žmonės net girdėjo, kaip juos buvo paskelbę mirusiais), taip pat asmuo trokšta, kad neišvengiama mirtis būtų taiki ir galbūt pereitų į pomirtinį gyvenimą.

Olafas Blanke'as ir Peteris Bruggeris tyrinėjo šį reiškinį su keliais pacientais, sirgusiais sunkia epilepsijos forma. Žmonėms su sunkiai gydomais traukuliais, kurių neveikia vaistai (visai kaip Wilderio Penfieldo pacientų šeštame dešimtmetyje), gali prireikti operacijos priepuolius sukeliančiam epilepsijos židiniui pašalinti. Tokia operacija reikalauja daug tyrimų ir kartografavimo, kad būtų rastas priepuolių židinys ir išvengta pažeidimų gyvybiškai svarbiose smegenų srityse. Šios procedūros metu pacientas turi nemiegoti, kad galėtų pranešti, ką patiria. Blanke'ui pavyko pademonstruoti, kaip stimuliuojant tam tikras dešiniojo kampinio smegenų vingio sritis vienai pacientei nuolat sukeldavo išėjimo iš kūno patirtį, taip pat ir lengvumo ir levitacijos jausmą bei kūno atvaizdo pokyčius. Pacientė matė, kaip jos kojos „pradėjo trumpėti“

ir artėti jai link veido. Blanke'as ir kt. spėja, kad kampinis vingis yra labai svarbi dalis grandinėje, kuri medijuoja kūno atvaizdą ir pusiausvyros pojūčius, ir kad „savojo „aš" atsiskyrimo nuo kūno patirtis yra nesugebėjimo sujungti kūno teikiamos informacijos su vestibiuliarine informacija rezultatas."

Kitais atvejais žmogus nebūna atsietas nuo kūno, tačiau mato savo antrininką iš normalaus požiūrio taško ir tas kitas „aš" dažnai imituoja (ar dalijasi) paties žmogaus laikysenas ir judesius. Šios autoskopinės haliucinacijos yra grynai vizualinės ir paprastai gana trumpos – pavyzdžiui, jos gali atsirasti migrenos arba epileptinės auros metu keletui minučių. Puikiai aprašytoje migrenos istorijoje *Migraine: From Cappadocia to Queen Square* Macdonaldas Critchley apibūdina didžiojo natūralisto Carlo Linnaeus atvejį:

> *Linnaeus dažnai matydavo „savo kitą „aš", vaikščiojantį sode drauge su juo. Šis fantomas imituodavo jo judesius, t. y. susilenkdavo patyrinėti augalo ar nusiskinti gėlę. Kartais šis* alter ego *užimdavo jo vietą prie bibliotekos stalo. Kartą, norėdamas kai ką pademonstruoti studentams, norėjo atsinešti pavyzdį iš kambario. Jis greitai atidarė duris norėdamas įeiti, bet staiga atsitraukė sakydamas: „O! Aš jau ten."*

Panašią haliucinaciją maždaug tris mėnesius reguliariai matydavo Charlesas Lullinas, Charles'io Bonnet senelis. Tai aprašo Douwe'as Draaisma:

Vieną rytą, tyliai rūkydamas pypkę prie lango, sau iš kairės pamatė vyrą, nerūpestingai atsirėmusį į lango rėmą. Nepaisant to, kad buvo visa galva aukštesnis, šis vyras atrodė visai kaip Lullinas: jis taip pat rūkė pypkę, dėvėjo tą pačią kepurę ir vilkėjo tokį patį chalatą. Kitą rytą vyras vėl buvo ten pat ir po truputį tapo įprastu reiškiniu.

Autoskopinis antrininkas, tikrąja to žodžio prasme, yra veidrodinis tavęs atspindys, kur kairė sukeista vietomis su dešine ir atvirkščiai. Jis kartoja asmens pozas ir veiksmus. Toks antrininkas yra grynai vizualinis reiškinys be jokios savo tapatybės ar ketinimų. Jis neturi troškimų ir nesiima iniciatyvų – yra pasyvus ir abejingas.*

Jeanas Lhermitte'as, 1951 m. apžvelgdamas autoskopijos temą, rašė: „Antrininko reiškinį gali sukelti ne vien epilepsija, bet ir nemažai kitų smegenų susirgimų. Jis pasireiškia paralyžiaus [neurosifilio], encefalito, encefalitinės šizofrenijos atvejais, kai yra pažeidžiami smegenų centrai ar sergant potrauminiais sutrikimais... Apsireiškus antrininkui, asmuo turėtų rimtai įtarti ligą."

* Augustas Strindbergas autobiografiniame romane „Pragaras" aprašė keistą kūno antrininką – „kitą", kuris atspindėjo kiekvieną jo judesį.

Šis nepažįstamas vyriškis ištarė žodį. Atrodė, kad jis kažką užsiėmęs rašė už mus skiriančių medinių pertvarų. Ir vis dėlto buvo keista, kad atstumdavo kėdę tuo pat metu kaip aš. Jis kartojo kiekvieną mano judesį ir man atrodė, kad imituoja mane tam, kad suerzintų. Kai nuėjau į lovą, vyras, esantis kambaryje šalia mano stalo, taip pat nuėjo miegoti. Aš girdėjau jį gulint išsitiesusį lygiagrečiai manęs. Girdėjau, kaip jis vertė knygos lapus, išjungė lempą, giliai kvėpavo ir apsivertęs ant šono užmigo.

Strindbergo „nežinomas vyras" iš vienos pusės buvo jam tapatus – tai buvo jo projekcija, bent jau jo judesių, veiksmų kūno atvaizdo. Tačiau tuo pat metu jis yra kažkas kitas. „Kitas", kuris retkarčiais erzina Strindbergą, o galbūt kitais kartais siekia būti draugiškas. Jis tikrąja to žodžio prasme yra Strindbergo „kitas", jo *alter ego*.

Dabar manoma, kad nemaža dalis visų autoskopijos atvejų, galbūt trečdalis, yra susiję su šizofrenija ir netgi akivaizdžiai fizinės ar organinės kilmės atvejai gali būti užuomina į šizofreniją. T. R. Deningas ir Germanas Berriosas aprašė trisdešimt penkerių metų vyrą, kurio požymiai buvo susiję smilkininės skilties priepuoliais, kurie išryškėjo po galvos traumos. Jis pasakojo, kad kartą matė savo kaklaraiščius, kurie buvo pavirtę gyvatėmis kabykloje, o, kai buvo paklaustas, ar jam kada yra tekę patirti aiškių haliucinacijų ar autoskopinių reiškinių, jis atsakė, kad ne. Po savaitės į kitą susitikimą su gydytoju jis atėjo šiek tiek susijaudinęs, nes jau buvo išgyvenęs autoskopinę patirtį:

Jis sėdėjo kavinėje, kai staiga suprato, jog maždaug 15–20 jardų atstumu per kavinės langą žiūrėjo jo paties atvaizdas. Jis buvo tamsių plaukų vyras ir atrodė kaip jis, kai jam buvo devyniolika metų (tada, kai jį ištiko nelaimingas atsitikimas). Jis nekalbėjo ir greičiausiai tai truko mažiau nei minutę. Vyriškis nustebo ir pasijuto nepatogiai, tarsi būtų fiziškai sukrėstas; jis jautė, kad turi atsistoti ir išeiti. Sunku pagalvoti, kad šiam epizodui nedarė įtakos psichiatro praėjusią savaitę užduoti klausimai.

Nors dauguma autoskopijos pavyzdžių yra gana trumpi, yra užfiksuota ir ilgai besitęsiančios autoskopijos atvejų. Zamboni ir kt. tai išsamiai aprašė 2005 m. publikuotame straipsnyje. Jų pacientė B. F., jauna moteris, kuriai nėštumo metu išsivystė eklampsija, dvi dienas pragulėjo komos būklės. Kai ji pradėjo atsigauti, tapo akivaizdu, kad B. F. ištiko kortikalinis aklumas, dalinis abiejų pusių paralyžius, vienpusis aklumas, jis nebejuto kairės pusės ir

kairėje esančios erdvės. Kai dar labiau atsigavo, jos regos laukai vėl tapo visaverčiai ir B. F. galėjo skirti spalvas, tačiau jai visiškai nesisekė atpažinti objektų ir net formų. Zamboni ir kt. rašė, kad tuo metu jų pacientė iš pradžių ėmė matyti savo pačios atvaizdą, tarsi jis būtų atsispindėjęs veidrodyje, nutolusį apie metrą nuo jos. Atvaizdas buvo permatomas ir nelabai ryškus, lyg būtų įrėmintas „stiklinėje drobėje“. Jis buvo natūralaus dydžio, jį sudarė galva ir pečiai, bet pažiūrėjusi žemyn B. F. pamatydavo ir kojas. Atvaizdas visuomet buvo apsirengęs taip pat kaip ji. Jis dingdavo B. F. užmerkus akis ir atsirasdavo tą pačią akimirką, kai ji atsimerkdavo (kai ji šiek tiek priprato prie atvaizdo, galėdavo jį tam kartui „užmiršti“). Ji tam atvaizdui neturėjo jokių ypatingų jausmų ir niekada jam nepriskyrė kokių nors minčių, jausmų ar ketinimų.

Kai B. F. agnozija pradingo, pamažu išblėso ir veidrodinis atspindys. Jis visiškai išnyko praėjus šešiems mėnesiams po smegenų traumos. Zamboni ir kt. teigė, kad neįprastas šio veidrodinio atvaizdo atkaklumas galėjo būti susijęs su sunkia regėjimo netektimi, drauge su daugiajuslinės integracijos trukdžiais (regos, lytėjimo, proprioceptiniais ir t. t.) aukštesniu smegenų lygmeniu, galbūt momeninės ir smilkininės skilčių sandūroje.

Dar keistesnė ir sudėtingesnė savęs haliucinacijos forma yra vadinama heautoskopija. Tai itin reta autoskopijos forma, kai tarp asmens ir jo antrininko vyksta bendravimas. Jis kartais būna malonus, bet dažniau priešiškas. Be to, gali kilti didžiulė painiava, dėl to, kad nežinoma, kuris yra „originalas“, o kuris „kopija“, nes sąmonė ir savęs suvokimas linkę pereiti nuo vieno prie

kito. Asmuo iš pradžių gali regėti pasaulį savo akimis, o paskui antrininko, ir tai gali sukelti mintį, kad jis, tas kitas, yra tikras žmogus. Antrininkas nėra vertinamas kaip pasyvus asmens laikysenos ar veiksmų atspindys, kaip būna autoskopijos atveju. Heautoskopinis antrininkas tam tikra prasme gali daryti, ką nori, (arba jis gali ramiai gulėti ir visiškai nieko nedaryti). „Paprasta" autoskopija – tokia, kokią patyrė Linnaeus ir Lullinas, atrodo palyginti švelni. Tokia haliucinacija yra grynai vizuali, atvaizdas, kuris atsiranda tik retkarčiais, neturi jokių pretenzijų į autonomiją, jokių ketinimų ar noro sąveikauti. Tačiau heautoskopinis antrininkas šaiposi ir pasisavina asmens tapatybę ir tai gali sukelti baimę ir pasibjaurėjimą bei išprovokuoti impulsyvius ir desperatiškus veiksmus. Bruggeris su kolegomis 1994 m. straipsnyje aprašė jauno vyro, sirgusio smilkininės skilties epilepsija, patirtį:

> *Heautoskopijos priepuolis jį ištiko netrukus po to, kai buvo paguldytas į ligoninę. Pacientas nustojo vartoti fenitoiną (vaistas nuo epilepsijos), išgėrė keletą bokalų alaus, visą kitą dieną praleido lovoje ir vakare buvo rastas vapantis ir sumišęs po didžiuliu, beveik visiškai sunaikintu krūmu po jo kambario trečiame aukšte langu. Pacientas pateikė tokią epizodo versiją: tą rytą jis atsibudo apsvaigęs. Apsisukęs pamatė save, vis dar gulintį lovoje. Jis supyko ant „šio vyruko, kurį žinojau esant manimi ir kuris nesikėlė iš lovos bei rizikavo pavėluoti į darbą". Iš pradžių kūną, gulintį lovoje, jis bandė pažadinti ant jo rėkdamas, tada bandė jį papurtyti ir galop ėmė šokinėti ant lovoje gulinčio savo* alter ego. *Gulintis kūnas visiškai nereagavo. Tik tada pacientą pradėjo gluminti ši dviguba egzistencija ir vis stipriau gąsdinti faktas, kad jis*

nebežino, kuris iš šių dviejų žmonių yra jis pats. Keletą kartų jo kūno suvokimas pasikeitė nuo stovinčio iki ramiai gulinčio lovoje. Viską matydamas iš lovoje gulinčiojo perspektyvos, jis jautėsi gana budrus, tačiau visiškai paralyžiuotas ir išsigandęs savo paties figūros, kuri pasilenkusi mušė jį. Vyriškis troško tik vieno – vėl tapti vienu asmeniu ir, žvelgdamas per langą (iš kur vis vien galėjo matyti savo kūną, gulintį lovoje), jis staiga nutarė pro jį iššokti: „Kad sustabdyčiau šį nepakeliamą susidvejinimo jausmą." Tuo pat metu jis tikėjosi, kad „šis tikrai beviltiškas veiksmas išgąsdins gulintįjį lovoje ir paskatins jį vėl susijungti su manimi". Vėliau jis prisimena su skausmais atsibudęs ligoninėje.

Heautoskopijos terminas (angl. rašomas *héautoscopy*) pradėtas vartoti 1935 m., ne visuomet buvo laikomas naudingu. Pavyzdžiui, T. R. Deningas ir Germanas Berriosas rašo: „Mes nematome jokios šio termino naudos. Jis yra pedantiškas, beveik neištariamas ir nėra plačiai vartojamas įprastoje praktikoje." Tarp autoskopinių reiškinių jie mato kontinuumą ir spektrą, o ne pasidalijimą. Juose santykis su savo autoskopiniu atvaizdu gali varijuoti nuo labai menko iki intensyvaus, nuo abejingo iki aistringo. Jo „tikrumo" jausmas gali būti vienodai kintantis ir nenuoseklus. 1955 m. publikuotame straipsnyje Kenneth'as Dewhurstas ir Johnas Pearsonas aprašė mokytoją, kuris prasidėjus subarachnoidiniam kraujavimui keturias dienas matė autoskopinį antrininką:

Jis pasirodė gana vientisas, tarsi būtų matomas veidrodyje ir buvo apsirengęs taip pat kaip mokytojas. Antrininkas visur jį lydėjo. Kai mokytojas valgydavo, antrininkas stovėdavo už jo kėdės ir vėl

pasirodydavo tik kai jis baigdavo valgyti. Naktį antrininkas nusirengdavo ir atsiguldavo ant stalo arba sofos kitame kambaryje. Antrininkas niekada jam nieko nepasakė ir neparodė jokio ženklo, jis tik kartodavo mokytojo judesius: jo veidas nuolatos buvo liūdnos išraiškos. Pacientui buvo aišku, kad tai – tik haliucinacija, bet, nepaisant to, antrininkas mokytojui buvo tapęs gyvenimo dalimi – pirmą kartą apsilankęs pas privatų gydytoją pacientas savo antrininkui pritraukė kėdę.

Šimtą metų iki termino atsiradimo, 1844 m. gydytojas A. L. Wiganas aprašė ekstremalų heautoskopijos atvejį, kurio pasekmės buvo tragiškos:

Pažinojau labai protingą ir malonų vyriškį, kuris gebėjo priešais save regėti patį save. Jis dažnai juokdavosi iš savo antrininko, kuris, atrodė, juokdavosi drauge. Ilgą laiką tai buvo pramogų ir juoko objektas, tačiau galutinis rezultatas buvo liūdnas. Pamažu vyriškis įsitikino, kad jį persekioja [jo kitas] „aš". Tas kitas „aš" atkakliai ginčydavosi ir didžiai jo gėdai kartais jį kritikuodavo, tai vyriškį nepaprastai žemino, nes jis nepaprastai didžiavosi savo logika. Jis buvo ekscentriškas žmogus, tačiau jo niekada neuždarė į ligoninę ir jis nepatyrė nė menkiausių suvaržymų. Galų gale, išsekintas nuolatinio susierzinimo, vyriškis sąmoningai nusprendė netęsti savo egzistencijos – sumokėjo skolas, suvyniojo į atskirus popierius kasdienių išlaidų sumas ir su pistoletu rankoje sulaukęs gruodžio 31-osios, laikrodžiui išmušus vidurnaktį, paleido kulką sau į burną.

Kūrybingam protui yra sunku atsispirti antrininko, gyvavaizdžio, būtybės, kuri iš dalies yra viena, ir kartu „kita“, temai. Ji dažnai yra vaizduojama kaip grėsmingas mirties ar nelaimės ženklas. Kartais, kaip Edgaro Allano Poe apsakyme *Viljamas Vilsonas*, antrininkas yra matoma ir apčiuopiama kaltos sąžinės projekcija, kuri darosi vis labiau nepakenčiama, kol galop auka, bandydama nužudyti antrininką, suvokia, kad nudūrė save. Kartais antrininkas būna nematomas ir neapčiuopiamas kaip Guy de Maupassant'o apsakyme *Orla*. Vis dėlto šis antrininkas palieka savo egzistencijos įrodymų (pavyzdžiui, išgeria vandenį, kurio pasakotojas prisipylė nakčiai į butelį).

Tai rašydamas de Maupassant'as pats dažnai matydavo antrininką, autoskopinį atvaizdą. Tai galima suprasti iš pasakojimo draugui: „Beveik kas kartą grįžęs namo matau antrininką. Atidarau duris ir pamatau save, sėdintį krėsle. Vos pamatęs žinau, kad tai – haliucinacija. Bet argi tai nenuostabu? O jeigu būtum karštakošis, juk išsigąstum?“

Tuo metu Guy de Maupassant'as jau sirgo neurosifiliu ir, kai liga dar pasunkėjo, jis nebesugebėjo atpažinti savęs veidrodyje ir, kaip kalbama, sveikindavosi su savo atvaizdu veidrodyje, nusilenkdavo jam ir bandydavo paspausti ranką.

Persekiojanti, bet nematoma Orla, galbūt įkvėpta tokių autoskopinių patirčių, yra visai kitas dalykas. Ji, kaip ir Viljamas Vilsonas bei Goliadkino antrininkas Dostojevskio apsakyme, priklauso iš esmės literatūriniam gotikos žanro gyvavaizdžio te-

mai. Šis žanras klestėjo nuo aštuoniolikto amžiaus galo iki dvidešimto pradžios.

Realiame gyvenime, nepaisant ribinių atvejų, kuriuos užfiksavo Bruggeris ir kiti, heautoskopiniai antrininkai būna ne tokie piktybiški. Jie netgi būna geraširdžiai ir tarnauja kaip konstruktyvūs moraliniai autoritetai. Vienas iš Orrino Devinsky pacientų, sirgęs heautoskopija dėl smilkininės skilties priepuolių, papasakojo tokį nutikimą: „Tai buvo tarsi sapnas, bet aš nemiegojau. Staiga pamačiau save penkių pėdų atstumu nuo savęs. Mano antrininkas pjovė žolę, o tai turėjau daryti aš pats." Šis žmogus vėliau patyrė daugiau nei tuziną tokių epizodų, kurie nutikdavo vos prieš prasidedant priepuoliui, ir daugelį kitų, kurie, matyt, nebuvo susiję su priepuoliais. Devinsky 1989 m. straipsnyje rašė:

Jo antrininkas visuomet būna permatoma, kresna figūra, kuri yra šiek tiek mažesnė nei natūralaus dydžio. Jis dažnai dėvi kitokius rūbus nei pacientas ir jų nesieja tos pačios mintys ar jausmai. Antrininkas paprastai užsiima veikla, kuria turėtų užsiimti pacientas, dėl to jis sako: „Tas vyrukas yra mano sąžinė."

Įkūnijimas atrodo patikimiausias dalykas pasaulyje, vienintelis nepaneigiamas faktas. Mes save suvokiame kaip esančius kūnuose, o savo kūnus kaip priklausančius tik mums ir niekam kitam, todėl žvelgiame į pasaulį savo akimis, vaikštome savo kojomis, spaudžiame rankas savo rankomis. Mes taip pat jaučiame,

kad sąmonė esti mūsų galvose. Jau seniai manoma, kad kūno atvaizdas, jo konstrukcija yra fiksuota ir stabili asmens sąmoningumo dalis, galbūt genetiškai determinuota ir didžia dalimi palaikoma bei patvirtinama nepertraukiamų, atsakomųjų proprioceptinių reakcijų, kurios gaunamos iš sąnarių ir raumenų receptorių, priklausomai nuo kūno padėties bei galūnių judėjimo.

Dėl to žmonės buvo labai nustebinti, kai Matthew Botvinickas ir Jonathanas Cohenas 1998 m. parodė, kad, esant tam tikroms aplinkybėms, žmogus guminę ranką gali palaikyti sava. Jei tikroji subjekto ranka paslėpta po stalu, o guminė ranka yra matoma priešais, ir abi jos tuo pat metu glostomos, subjektas patiria įtikinančią iliuziją (nors ir suvokdamas, kaip yra iš tikrųjų), kad guminė ranka yra jo paties ir kad glostymo jutimas ateina iš šio negyvo, nors ir tikroviškai atrodančio objekto. Kaip pats supratau žvelgdamas roboto „akimis“ – žinojimas tokiais atvejais iliuzijos neišsklaido. Smegenys kiek galėdamos stengiasi koreliuoti visus jutimus, tačiau vizualumas čia pralenkia lytėjimą.

Švedijoje Henrikas Ehrssonas sukūrė didelį tokių iliuzijų spektrą naudodamas paprasčiausią įrangą – vaizdo akinius, manekenus ir gumines rankas. Sutrikdęs įprastą lytėjimo, regos ir propriocepcijos vieningumą, kai kuriems žmonėms sukėlė labai keistų patirčių. Henrikas Ehrssonas juos įtikino, kad jų kūnai susitraukė, užaugo be galo dideli, net kad jie apsikeitė kūnais su kažkuo kitu. Tai patyriau pats, kai lankiausi jo laboratorijoje Stokholme ir dalyvavau eksperimentuose. Vieno jų metu buvau įtikintas, kad turiu trečią ranką. Kitame jaučiausi įkūnytas į dviejų pėdų aukščio lėlę ir, kai žvelgiau „jos“ akimis per vaizdo akinius, įprasti objektai kambaryje atrodė neįtikėtinai dideli.

Iš visų šių darbų rezultatų akivaizdu, kad smegenis ir tai, kaip jos vaizduoja kūną, dažnai galima apgauti tiesiog sumaišius skirtingų jutimų duomenis. Kai rega ir lytėjimas sako vieną dalyką, kad ir kokio jis būtų absurdiškumo, netgi ir viso gyvenimo propriocepcija ir stabilus kūno įsivaizdavimas ne visuomet sugeba tam atsispirti. Žmonės yra daugiau ar mažiau linkę tikėti tokiomis iliuzijomis, ir galbūt šokėjus arba atletus sunkiau tokiu būdu apmulkinti, nes jie nepaprastai gerai jaučia, kaip erdvėje išsidėstę jų kūnai.

Kūno iliuzijos, kurias tyrinėja Ehrssonas, yra kur kas daugiau nei vakarėlio išdaigos. Jos yra nuoroda į būdus, kurie per jutimų derinimą formuoja mūsų kūno ego – savęs suvokimą. Derinami yra ne tik lytėjimas ir rega, bet ir propriocepcija ir galbūt vestibiuliarinis pojūtis. Ehrssonas ir kt. pirmenybę teikia minčiai, kad galbūt ne vienoje smegenų vietoje egzistuoja daugiajusliniai neuronai, kurie skirti tam, kad suderintų sudėtingą (ir paprastai nuolatinę) jutiminę informaciją, ateinančią į smegenis. Bet jeigu įsiterpia gamta ar eksperimentas, mūsų iš pažiūros neginčijamos tiesos apie kūną ir savąjį „aš“ gali išgaruoti akimirksniu.

· 15 ·

Fantomai, šešėliai ir juntami vaiduokliai

Didžiuosiuose pasaulio epuose, taip pat Biblijoje, *Iliadoje* ir *Odisėjoje* aprašytos vaizdo ir garso haliucinacijos – vizijos ir balsai, – bet nė viename jų nepaminėtas fantominių galūnių egzistavimas: haliucinacinis jutimas, kad žmogus tebeturi galūnę, nors ji amputuota. Iš tiesų toks terminas kaip „fantominis pojūtis" neegzistavo, kol 1870 m. jį sugalvojo Silas Weiras Mitchellas. Tai dažnas reiškinys: kasmet Jungtinėse Valstijose daugiau nei šimtui tūkstančiui žmonių amputuojamos galūnės ir dauguma po to patiria fantominį jų jutimą. Šis fantominis galūnių pojūtis yra toks pats senas, kaip ir pati amputacija, kuri jau buvo atliekama prieš tūkstančius metų: Rigvedoje aprašoma istorija apie karę karalienę Višplą, kuri, netekusi kojos, stojo mūšin su geležiniu protezu.

Prancūzų karo chirurgas Ambroise'as Paré, kuriam XVI a. teko amputuoti šimtus sužeistų galūnių, rašė: „Praėjus ilgam laikui po amputacijos, pacientai sakydavo, kad jie vis dar jaučia skausmą amputuotoje dalyje, tai atrodo neįtikėtina žmonėms, kurie to nepatyrė."

Descartes'as knygoje *Meditations on First Philosophy,* pastebėjo, kad ne visada vizijų patyrimai patikimi, taigi, remdamiesi vidiniais pojūčiais, kartais neteisingai vertiname. Jis rašė: „Man kartais pranešdavo, kad žmonės, kurių dalys – rankos ar kojos amputuotos, retkarčiais jausdavo skausmą tose kūno vietose, kurių jie buvo netekę: ši aplinkybė privertė mane galvoti, kad negaliu būti tikras, kad bet kuri iš mano kūno dalių buvo kaip nors paveikta, kai aš pajuntu tose vietose skausmą."

Bet apskritai, pasak neurologo George'o Riddocho (1941), šią temą gaubė tylos ir paslapties skraistė. Jis rašė: „Spontaniškas fantomų aprašymas gana retai pateikiamas. Šią temą gaubia neįprastumo baimė, netikėjimas ar netgi įtarimas beprotybe."

Pats Weiras Mitchellas daugelį metų delsė profesionaliai apie tai rašyti; pirmą kartą jis pristatė šią temą fantastiniame apsakyme (jis buvo ne tik daktaras, bet ir rašytojas) *The Case of George Dedlow,* veikalas anonimiškai buvo išspausdintas „Atlantic Monthly" 1866 m. Dirbdamas neurologu Filadelfijos karo ligoninėje Pilietinio karo metu (ši vieta buvo žinoma kaip *Stump Hospital*), Mitchellas matė gausybę žmonių, kuriems buvo amputuotos kūno dalys, tad įkvėptas smalsumo ir atjautos jis padrąsino juos aprašyti savo potyrius. Praėjo keletas metų, kol jis galutinai „suvirškino" tai, ką pamatė ir išgirdo iš savo pacientų, bet 1872 m. savo klasikiniame veikale *Injuries of Nerves* jis sugebėjo pateikti išsamų aprašymą ir svarstymus apie fantomines galūnes – tai buvo pirmasis tokio pobūdžio veikalas medicininėje literatūroje.*

* Atrodo, kad daugelį metų iki aprašant šį fenomeną gyvavo liaudiškos žinios apie šį reiškinį. Prieš dvidešimtį metų, kai Weiras Mitchellas įvardijo fantomines galūnes, rašytojas Hermanas Melville'is įterpė įdomią ▸

Mitchellas savo knygos paskutinį skyrių paskyrė fantominėms galūnėms, štai kaip pristatydamas temą:

> *Bigių fiziologijos istorija būtų neišsami be kai kurių pranešimų apie sensorines iliuzijas, kurias pateikė asmenys apie savo prarastas galūnes. Šios haliucinacijos yra tokios ryškios, keistos ir taip mažai tyrinėtos, nors tikrai vertos išsamių studijų, o kai kurios jų man atrodo ypač vertingos, atiduodančios skolą ilgai besitęsiančiai diskutuotinai temai.*
>
> *Beveik kiekvienas žmogus, kuris neteko galūnės, nešiojasi nuolatinį ar nepastovų trūkstamos dalies fantomą, sensorinį vaiduoklį, kuris atstoja prarastąją dalį.*

Kai Mitchellas atkreipė dėmesį į šią temą, kiti neurologai ir psichologai pradėjo studijuoti fantomines galūnes. Tarp jų buvo Williamas Jamesas, kuris sudarė ir nusiuntė anketas aštuoniems šimtams žmonių, patyrusių amputaciją (jis galėjo bendrauti su

► sceną romane „Mobis Dikas", kur laivo dailidė matuoja kapitono Ahabo koją banginio kaulais. Ahabas kreipiasi į dailidę:

> *„Klausyk, dailide, tu laikai save tikru šio amato meistru, taip? Tai sakyk, ar bus galima geru žodžiu paminėti tavo darbą, jei aš, stovėdamas ant kojos, kurią dabar dirbi, jausiu toje vietoje kitą, tai yra savo senąją, prarastąją koją, tą iš mėsos ir kraujo? Ar įstengsi tujen išvyti senąjį Adomą?"*
>
> *(Dailidė atsako): Po teisybei, ponas kapitone, jau pradedu kai ką suvokti. Taip, esu girdėjęs tų keistų dalykų; sako žmogus, netekęs stiebo, niekada visiškai nenustoja jautęs savo pirmykščio rangauto, jam vis kur nors dursteli. Nuolankiai klausiu, ponas kapitone,ar taip yra iš tikrųjų?*
>
> *(Ahabas atsako): Taip, žmogau. Žiūrėk, dėk savo gyvą koją čia, kur kažkada buvo mano; dabar akims čia tik viena koja, o sielos akims – dvi. Ten, kur tu jauti tvinksint gyvybę, ten tiksliai toje pat vietoje, jaučiu ir aš. Argi tai ne mįslė?*

(Hermanas Melvilis. *Mobis Dikas, arba Banginis*, Vilnius, 1987, vertė Petras Želvys – *vert. past.*)

jais padedamas protezų gamintojų.) Į anketą atsakė du šimtai, keletą jų jis galėjo apklausti asmeniškai.*

Kai tuo tarpu Mitchello pastebėjimai, dirbant su pilietinio karo dalyviais, kuriems buvo amputuotos galūnės, buvo švieži, ką tik patirtų fantominių galūnių potyriai, Jamesas galėjo tyrinėti įvairesnę publiką (vienam septyniasdešimtmečiam vyriškiui buvo amputuota šlaunis prieš šešiasdešimt metų), todėl jis galėjo geriau ir išsamiau aprašyti pasikeitimus fantominėje galūnėje praėjus metams ir dešimtmečiams. Tuos pasikeitimus jis detaliai aprašė savo pranešime 1887 m. „The Consciousness of Lost Limbs".

Jamesas ypač buvo susidomėjęs, kad iš pradžių ryškūs ir gyvybingi fantomai linkę silpnėti ir laikui bėgant pradingti. Tai jį nustebino labiau nei pats fantomų egzistavimas, apie kuriuos jis mąstė, kad tai susiję su besitęsiančiu smegenų aktyvumu tose vietose, kurios atstovavo prarastosios galūnės jutimui ir judėjimui. Jamesas rašė: „Paprastas protas stebisi, kaip prarasta koja gali būti juntama. Man kelia nuostabą tie, kurie praradę koją, jos nebejaučia." Plaštakos fantomai, jo pastebėjimu, skirtingai nuo kojos ar rankos fantomų, retai kada pradingdavo. (Dabar mes žinome, kad taip yra todėl, kad pirštai ir plaštakos smegenyse atstovaujamos dideliu mastu.) Vis dėlto jis pastebėjo, kad

* Williamas Jamesas 1887 m. straipsnyje „The consciousness of Lost Limbs" pabrėžė, kaip svarbu išgirsti pasakojimą iš pirminio šaltinio:

> *Atliekant tokį subtilų tyrimą, siuntinėdami anketas pacientams, daug nepasieksime. Yra didesnė tikimybė, kad nuodugniai apklaustas vienintelis pacientas, turintis reikalingą pažeidimą ir mokslininko protą, pagilins mūsų žinias labiau nei tūkstančiai išdalytų anketų, atsakytų vidutiniškai, kaip į jas atsako paprastas pacientas, kad ir kaip kruopščiai jas būtų sugretinęs tyrėjas.*

trūkstama ranka gali pradingti, bet išlikęs fantominis rankos jutimas atrodys kaip sklindantis nuo peties.*

Jis buvo nustebintas fakto, kaip iš pradžių juntamas fantomas gali tapti nejudantis ir nejuntamas ir netgi paralyžiuotas, kad „jokiomis valios pastangomis neįmanoma to pakeisti“. (Retais atvejais, pasak jo, „bandymai sulaukti pokyčių tiesiog neįmanomi“.) Jamesas pastebėjo, kad iškilo pamatiniai neorofiziologijos klausimai, susiję su „valia“ ir „pastangomis“, tačiau jis negalėjo rasti atsakymo. Šie klausimai buvo atsakyti praėjus daugiau nei šimtui metų, kai V. S. Ramachandranas dešimtame dešimtmetyje išaiškino „išmokto“ paralyžiaus prigimtį fantominėse galūnėse.

Fantominės galūnės yra haliucinacijos tiek, kiek jos suvokiamos kaip neegzistuojantis dalykas pasaulio išorėje, tačiau jų neįmanoma visiškai sugretinti su matymo ar garso haliucinacijomis. Kai netenkama regėjimo ar klausos, haliucinacijos gali atsirasti maždaug dešimčiai ar dvidešimčiai procentų pažeistųjų, o fantominės galūnės atsiranda iš esmės visiems, kuriems buvo amputuotos galūnės. Aklumą ir kurtumą lydinčios haliucinacijos gali ištikti po mėnesių ar metų, o fantominės galūnės atsiranda staiga, dienai kitai praėjus po amputacijos, ir galūnės jaučiamos kaip neatskiriama kūno dalis, kitaip nei bet kokios kitos rūšies haliucinacijų atveju. Galiausiai, kai vizualinės haliucinacijos,

* Šio dalyko priežastis paaiškėjo tik praėjus šimtui metų, kai tai buvo galima pamatyti taikant magnetinį rezonansą, didžiuliai pokyčiai buvo pastebimi po amputacijos fotografuotose smegenyse. Michaelis Merzenichas ir jo kolegos iš UCSF, atlikdami bandymus su beždžionėmis ir žmonėmis, parodė, kokie staigūs ir radikalūs gali būti pasikeitimai.

tarkime Charles'io Bonnet sindromo, yra įvairialypės ir kupinos netikėtumų, fantominės galūnės tiksliai atitinka amputuotą fizinę galūnę: jos formą ir dydį. Kojos fantomas gali turėti kojos nykščio skausmą, jei tai buvo patirta tikrovėje; fantominė plaštaka gali „nešioti" rankinį laikrodį, jei tai buvo daroma tikrovėje. Šiuo atveju fantomas panašesnis į atmintį nei į pramaną.

Fantominių galūnių visuotinumo pobūdis po amputacijos, staigus šio reiškinio atsiradimas ir jų identiškumas su fizinio kūno galūnėmis, kurių vietoje jos atsiranda, suponuoja, kad tam tikra prasme jos yra savo vietoje – tai atsiskleidžia amputacijos metu. Sudėtingos vaizdinės haliucinacijos įgyja materialią formą iš gyvenime regėtų dalykų: žmogus kažkada regėjo kitus žmones, veidus, gyvūnus, kraštovaizdžius, kad galėtų tai pamatyti haliucinacijose, kažkas turėjo girdėti muzikines melodijas, kad išgirstų jas haliucinacijų metu. Bet pašalintos galūnės kaip jautrios ir judrios tebesančios kūno dalies pajutimas atrodo įgimtas, užprogramuotas, ir šią prielaidą patvirtina faktas, kad, jei žmogus gimsta be galūnių, tuomet nepatiria ryškių fantominių jutimų tose vietose.*

* Nepaisant daugelio kategoriškų pareiškimų, kad apsigimimo fantomai negali pasirodyti, esama keleto pranešimų (Scatena pranešė apie tai savo apžvalgoje šia tema), nurodančių, kad kai kurie žmonės, sergantys aplazija (apsigimimas, kai gimstama be galūnių arba jos pažeistos) taip pat patiria fantominių jutimų. Klausas Poeckas 1964 m. aprašė vienuolikmetės mergaitės atvejį, gimusios be dilbių ir rankų, – ji galėjo „judinti" savo fantomines rankas. Poeckas rašė: „Pirmaisiais savo mokslo metais ji išmoko paprastų aritmetinių pratimų skaičiuodama savo pirštais... Tokiais atvejais ji padėdavo savo fantomines rankas ant suolo ir skaičiuodavo ištiestus pirštus – vieną po kito." Nėra aišku, kodėl kai kurie žmonės, gimę be galūnių, turi fantominių jutimų, o kiti – ne. Aišku yra tai, kad, kaip pastebėjo Funkas, Shiffraras ir Bruggeris viename moksliniame darbe, kad turintieji fantomines galūnes, panašiai kaip žmonės ▸

Esminis fantominių galūnių ir kitokio pobūdžio haliucinacijų skirtumas tas, kad jos gali būti pajudinamos valios pastangomis, kai tuo tarpu vaizdinės ir klausos haliucinacijos vyksta savaime, nekontroliuojant. Tai pabrėžė ir Weiras Mitchelllas:

> *[Dauguma žmonių amputuotomis galūnėmis] turi galimybę iššaukti judesį ir akivaizdžiai jiems tai sunkiau ar lengviau pavyksta padaryti... Tikrumas, kuris sklinda iš pacientų aprašymų [fantominių judesių] ir jų įsitikinimas, kad numanoma kryptimi juda jų galūnės yra iš tiesų nepaprastas dalykas... įmanomas bigės trūkčiojimas kelia nuostabą... kai kuriais atvejais raumenų, kurie sukeltų judėjimą, rankoje iš viso nėra; tačiau kitais atvejais tikrai aišku, kad judesys sąmoningai patiriamas pirštais ar keičiant jų padėtį tuomet [kai rankos raumenys iš dalies išlikę].*

Kitos haliucinacijos yra tik jutimai ar suvokimai, nors ir labai specifiniai, o fantominės galūnės gali fantomiškai „veikti“. Kai uždedamas tinkamas protezas, fantominė galūnė pataiko į protezą, „įslysta kaip ranka į pirštinę“, anot daugumos pacientų, įsimauna į protezą ir atgaivina jį, tad dirbtinė galūnė gali būti naudojama kaip tikra. Tačiau tai nutinka tuomet, kai žmogus naudoja protezą efektyviai. Dirbtinė galūnė tampa žmogaus kūno dalimi, jo kūno vaizdiniu, kaip kad lazda aklojo rankoje tampa jos tąsa. Kas nors

▸ su normaliomis galūnėmis, atrodo, turi cerebralines „elgesio stebėjimo sistemas“, leidžiančias jiems suvokti elgesio šablonus stebint kitus ir įgyti judrių fantomų pojūtį. Funkas ir kt. teigė, jog tie, kurie gimė be galūnių ir neturi fantominių pojūčių, galbūt turi problemų suvokti judėjimą, ypač vertindami kitų žmonių galūnių judesius.

gali pasakyti, kad dirbtinė koja, tarkime, „apgaubia" fantomą, leidžia jam efektyviai veikti, suteikia objektyvų pojūtį ir judesio motoriką, taigi tai dažnai „jaučiama" kaip akimirksninis atsakas į žemės nelygumus, lygiai taip, kaip tai jaučia normali koja.* (Taip žinomas alpinistas Geoffrey Winthropas Youngas, kuris neteko kojos per Pirmąjį pasaulinį karą, galėjo įkopti į Materhorno kalną, naudodamasis savo paties sukonstruotu protezu)**.

Galima ir giliau pažvelgti bei konstatuoti, kad fantomas – tai kūno dalis, kurios žmogus neteko ar ji buvo atskirta nuo natūralaus jai priklausančio įkūnyto būvio (kūno), ir tai, kaip kažkoks pašalinis dalykas, gali būti atgrasus ir apgaulingas (staiga juntamas pavojus vaikščiojant kelkraščiu su fantomine koja). Paliktas fantomas (jeigu kalbėtume metaforiškai) ilgisi naujų namų, tuomet jis gali juos rasti tinkančiame proteze. Teko girdėti daugelio pacientų pasakojimus, kaip juos jų fantomai kamuoja naktį, bet jie pajunta palengvėjimą iš ryto, nes fantomas išnyksta tą akimirką, kai jie užsideda savo protezą, tai reiškia, kad fantomas su protezu susilieja ir tampa vienu.

* Kai Henry Headas įvedė terminą „kūno vaizdinys" (po penkiasdešimties ar daugiau metų Weiras Mitchellas sukūrė terminą „fantominė galūnė"), jis neturėjo omenyje ryšio su grynu jutiminiu vaizdiniu ar smegenų žemėlapiu, bet vaizdinį ir veiksnio bei judėjimo modelį, ir būtent tai turėjo būti perkelta ir įkūnyta dirbtinėje galūnėje.

Filosofai kalba apie „įkūnijimą" arba „įkūnijimo veiksnį". Paprasčiausias pavyzdys, kur visa tai galima tyrinėti – tai fantominė prigimtis ir jos įkūnijimas dirbtinėje galūnėje – protezas ir fantomas susilieja draugėn kaip kūnas ir siela. Aš domėjausi, ar kai kurioms Ludwigo Wittgensteino filosofinėms sąvokoms turėjo įtakos jo brolio fantominės rankos – vadinasi, jo paskutinis veikalas *Apie tikrumą* prasideda nuo kūno tikrumo, kūno, kaip įkūnyto veiksnio.

** Wade Davis aprašo tai knygoje *Into the Silence: The Great War, Mallory, and the Conquest of Everest.*

Tai, ką žmogus daro su savo fantomu – net nenešiodamas protezo, – gali būti subtiliai ištobulintaa. Jauna studentė Erna Otten, gabi pianistė, buvo garsiojo Paulo Wittgensteino, kuris ir netekęs rankos per Pirmąjį pasaulinį karą vis dar grodavo kairiąja ranka (ir paskatino daugelį kompozitorių parašyti kūrinių atlikti juos kaire ranka), mokinė. Taip pat jis toliau dėstytojavo, tarsi turėtų dvi rankas. Savo laiške „New York Review of Books", atsakydama į mano parašytą straipsnį, Erna Otten rašė:

> *Aš turėjau nemažai progų stebėti, kaip jo dešinioji bigė dalyvaudavo prasigrojant abiem rankomis ar atliekant naują kompoziciją. Jis daug sykių kartojo man, kad aš turiu pasitikėti jo grojimu, nes jis jautė kiekvieną savo dešinės rankos pirštą. Kartais turėdavau sėdėti labai tyliai, kai jis užmerkęs akis grodavo savo harmoningai judančia bige. Tai vyko praėjus daugeliui metų po rankos netekimo.*

Deja, ne visi fantomai yra beskausmiai ar paslankūs, tokie kaip Wittgensteino. Dauguma turi polinkį sumažėti ar susitraukti kaip teleskopas bėgant laikui – fantominė ranka gali sumažėti iki peties ataugos. Ši mažėjimo tendencija išryškėja įstačius protezą ir jį dažnai naudojant. Fantomas gali būti ir suparalyžiuotas ar iškreiptas skausmingos padėties, kai fantominiai „raumenys" spazmuoja. Taigi admirolas Lordas Nelsonas, mušyje netekęs dešinės rankos, išvystė nuolat į kumštį suspaustą galūnę, kurios pirštai skausmingai remiasi į delną.*

* Nepaisant to, Nelsonas laikė šį fantomą „tiesioginiu sielos įrodymu". Dvasinės rankos išlikimas netekus kūniškosios, jam buvo įrodymas, kad siela išlieka po kūno mirties. ►

Tokie kūno vaizdinio sutrikimai ilgą laiką atrodė nepaaiškinami ir nepagydomi. Bet per pastaruosius kelis dešimtmečius tapo aišku, kad kūno vaizdinys nėra toks nekintantis, kaip kadaise manyta, iš tiesų jis nepaprastai plastiškas ir kartu su fantominėmis galūnėmis gali įvykti išplėstinis atvaizdo persitvarkymas ir ribų išplėtimas.

Keisti fantominiai vaizdai perkeliami į tikrąsias, bet nebegyvas kūno dalis, jei po sužeidimo ar ligos nutrūkusi nervinė funkcija stuburo smegenyse ar periferinėje nervų sistemoje, kuri panaikina ar sumažina normalius jutiminius impulsus, perduodamus smegenims, būtent tai sukelia pagrindinį pažeidimą kūno vaizdinyje. Gana stulbinantis dalykas nutiko mano kolegei Jeannette W., kuri susilaužė sprandą automobilio avarijoje, paskui buvo suparalyžiuotos jos kojos ir rankos, ji visiškai neteko jutimų žemiau lūžio vietos. Ji jautė, tarsi jos kūno dalis žemiau sprando būtų „amputuota", tačiau vos vos juto savo kūno apačią. Tačiau normalaus kūno vietoje ji jautė fantominį kūną, nestabilų ir linkusį deformuotis. Ji galėjo pakeisti tą pojūtį akimirkai, pamatydama savo kūną normalaus pavidalo, todėl sumanė prikabinti veidrodžių savo biure ir ligoninės koridoriuose, kad galėtų užmesti žvilgsnį į veidrodžius, jos žodžiais tariant, „gurkštelti vaizdų" beriedėdama pro šalį invalido vežimėlyje.

Kai normalūs pojūčiai užblokuoti, labai greitai atsiranda kūno vaizdinio trukdžių. Dauguma žmonių patyrė keistus

► Savo ruožtu kapitonui Ahabui tai buvo ir siaubo, ir nuostabos sritis: „Ir jeigu aš vis dar jaučiu deginantį skausmą sutrupintoje kojoje, nors jos jau seniai nebėra, kodėl tada ir tu, dailide, neturėtum amžinai jausti deginančių pragaro kančių ir be kūno?"

fantominius potyrius anestezavus dantų sritį: atrodo, kad groteskiškai ištinsta ir deformuojasi liežuvis arba ne savo vietoje atsiduria žandas ar liežuvis. Žiūrint į veidrodį, šios iliuzijos šiek tiek išsisklaido ir visiškai pradingsta tuomet, kai grįžta normalūs pojūčiai. Viena mano pacientė, kuriai buvo išoperuotas didelis smegenų auglys, turėjo paaukoti jutiminių nervų šaknis vienoje veido pusėje. Daugybę metų jai atrodė, kad visa dešinioji veido pusė „nuslydusi", „įlenkta" ar išvis jos trūksta, o toje veido dalyje jos skruostas ir liežuvis siaubingai ištinę ir atrodo groteskiškai. Vėliau jai amputavo koją ir staiga po operacijos ji suvokė savo fantominę koją. „Dabar aš suprantu, kas nutiko mano veidui. Lygiai toks pat jausmas, suvokiu, kad turiu fantominį veidą", – prisipažino ji.

Kartais nutinka taip, kad atsiranda papildomos galūnės: fantomai statistai, – jei tam tikrų kūno dalių nervai buvo pažeisti. Stulbinantį atvejį aprašė Richardas Mayeuxas ir Frankas Bensonas. Jų pacientas buvo jaunas išsėtine skleroze sergantis vyriškis, kuriam nutirpdavo dešinioji pusė, ir štai kaip aprašomi jo potyriai:

> *Jautėsi taktilinė iliuzija, kad kita dešinioji ranka guli skersai jo krūtinės ląstos ir siekia viršutinę pilvo dalį. Toji papildoma ranka atrodo pririšta prie krūtinės ląstos... Miglota „antrininkės rankos" iliuzija jautėsi apatinėje dilbio, riešo ir delno srityse, buvo ryškiai juntami ant pilvo padėti pirštai. Iliuzija tęsėsi nuo 5 iki 30 minučių, ją lydėjo iliuzinės rankos prisilietimo pojūtis... Fantominės galūnės jutimas visada sutapdavo su sustiprėjusiais tirpimo, sustingimo ar deginimo tikrosios dešiniosios rankos pojūčiais.*

Nelsono sugniaužta ranka patvirtina nemalonią evoliuciją, kurią gali pereiti fantominės galūnės: fantomai, iš pradžių buvę laisvi, paslankūs ir paklusnūs valios įsakymams, gali po kurio laiko tapti paralyžiuotais, išsikreipti ir dažnai sukelti nepakeliamą skausmą. Iki XX a. dešimto dešimtmečio nebuvo įtikinamo paaiškinimo, kodėl fantominės galūnės gali sustingti ir nebuvo jokių pastabų apie tai, kaip jas išlaisvinti. Vis dėlto 1993 m. V. S. Ramachandranas pasiūlė fiziologinį scenarijų, kuris galėtų paaiškinti progresuojantį laisvo judėjimo praradimą, taip dažnai pasitaikantį fantominių galūnių atveju. Aiškus pojūtis, kad žmogus gali laisvai judinti fantominę galūnę, jo manymu, susijęs su smegenų galimybe kontroliuoti motorikos centrų nurodymus fantomui. Tačiau tęsiantis ir pasitvirtinant vaizdiniam ir proprioceptiniam nejudėjimui smegenys galiausiai gali „palikti“ ramybėje galūnę. Taigi, pasak Ramachandrano, paralyžius – „išmoktas“ dalykas, ir jam kėlė nuostabą tai, kodėl to išmokimo negalima atsikratyti. Ar galėtų žmogus, simuliuodamas vaizdinę ir proprioceptinę atsakomąją reakciją, apgauti smegenis, kad jos patikėtų, kad fantomas vėl tapo paslankus ir gali savaime judėti? Ramachandranas sukūrė nuostabiai paprastą įtaisą: pailgą medinę dėžutę, kurios abi pusės padalytos veidrodžių, kad žiūrint į dėžutę iš vienos ar kitos pusės žmogui susidarytų iliuzija, kad jis mato abi rankas, nors tikrovėje žmogus galėjo matyti tik veidrodinį vienos rankos atspindį. Ramachandranas išbandė šį įtaisą su jaunu vyriškiu, kuriam nuvo atlikta dalinė kairės rankos

amputacija, tad jis turėjo sustingusią fantominę ranką. Ramachandranas rašė: „Bigė buvo išsikišusi kaip manekeno plastikinis dilbis. Tačiau blogiausia buvo tai, kad bigė kėlė mėšlungiškus skausmus, kurių daktarai niekaip negalėjo nuslopinti.“

Ramachandranas išaiškino jaunam vyriškiui, ką jis turi padaryti, ir paprašė padėti fantominę ranką į kairę veidrodinės dėžutės pusę. Ramachandranas aprašė tai savo knygoje *The Tell–Tale Brain*:

> *Jis iškėlė savo paralyžiuotą fantomą virš kairės pusės veidrodžio, pažvelgė į dešinę dėžutės pusę ir atsargiai padėjo dešinę ranką, kad jos vaizdas sutaptų su jaučiamos fantominės galūnės padėtimi. Tai staiga sukėlė jam pritrenkiantį vaizdinį įspūdį, kad fantomas atgijo. Paskui paprašiau jo atlikti veidrodinius simetrinius abiejų rankų judesius, kol jis tebežiūrėjo į veidrodį. Jis suriko: „Atrodo, lyg kas būtų įstatęs ją atgal!“ Dabar jis ne tik jautė ryškų įspūdį, kad fantomas paklūsta jo įsakymams, bet didžiulei jo nuostabai pirmą sykį po daugybės metų ėmė mažėti skausmingi fantominiai spazmai. Atrodė, kad veidrodžio vaizdinis atsakas* (MVF – mirror visual feedback – *vert. past.) leido smegenims atsikratyti išmokto paralyžiaus.*

Ši itin paprasta procedūra (kuri buvo sumanyta po ilgų apmąstymų ir dėl daugelio veiksnių, susijusių su fantomų kūrimu ir jų sukeliamais netikėtumais, buvo užbaigta kaip originali teorija) gali būti lengvai modifikuota dirbant su fantominėmis kojomis ir įvairiomis kitomis fantominėmis būklėmis, taip pat su kūno vaizdinio deformacija.

Pakako optinės iliuzinės rankos judesio pasirodymo, kad tai sukeltų jausmą, jog ji juda. Aš aprašiau atvirkštinį šio reiškinio pasireiškimą *The Mind's Eye,* kai mano matymo lauke atsirado didžiulis regėjimą uždengiantis taškas, leidžiantis man vizualiai „amputuoti" ranką. Bet kai aš ištiesiau ir sulenkiau savo kumštį ir pajudinau savo nematomus pirštus, iš mano vizualinės bigės pasklido tarsi rožinė protoplazma, ji išsiplėtė į (vizualinį) rankos fantomą.

Jonathanas Cole su kolegomis atliko panašius stebėjimus, testuodami virtualios realybės sistemą, norėdami sumažinti fantominį skausmą. Jie atliko eksperimentus su žmonėmis, kuriems amputuotos kojos ir rankos: amputuota bigė buvo sujungta su judėjimo „gaudymo" prietaisu, kuris savo ruožtu nulėmė virtualios rankos ar kojos judesius kompiuterio ekrane. Dauguma šių žmonių išmoko susieti savo judesius su tais, kurie pasirodydavo kompiuterio ekrane, ir išvystė šeimininko pajautimo jėgą. Jie galėjo pajudinti virtualią galūnę nuostabiai tiksliai (tarkime, kai reikėjo pasiekti ar paimti virtualų obuolį, gulintį ant virtualaus stalo paviršiaus). Toks mokėjimas atsirasdavo nepaprastai greitai – per pusvalandį, valandą ar panašiai. Patyrus šią sąmoningą jėgą dažnai palengvėja fantominis skausmas ir netgi virtualus suvokimas. Pavyzdžiui, vienas vyriškis galėjo „jausti" virtualų obuolį, kurį paimdavo. Cole su savo kolegomis rašė: „Percepcija buvo juntama ne tik galūnės judesyje, bet ir lytint. Tai virtuali vizualinė kryžminė modalinė percepcija."

1864 m. Weiras Mitchellas kartu su dviem kolegomis paskelbė specialią Karo ligoninės kanceliarijos (*Surgeon General's Office*) ataskaitą pavadinimu „Reflex Paralysis". Refleksinio paralyžiaus atveju sužeista galūnė yra nepaliesta, bet ji negali judėti tarsi jos nebūtų, ji jaučiama kaip svetimkūnis, ne savojo kūno dalis. Tai tarsi priešingas dalykas fantominei galūnei: išorinė galūnė be vidinio vaizdinio, kuris pasireikštų ir gyvuotų.

Man teko patirti tokį atvejį 1974 m. nelaimingo atsitikimo laipiojant po kalnus metu, kai man trūko kairiosios kojos keturgalvio raumens sausgyslė. Nors sausgyslė buvo chirurginiu būdu sugydyta, tačiau liko pakenkimas nervų ir raumenų sandūroje. Negana to, koja buvo paslėpta nuo žvilgsnių ir prisilietimų, įdėta į ilgą tamsų įtvarą. Šiomis sąlygomis neįmanoma buvo siųsti nurodymų signalų sužeistam raumeniui, be to, jis buvo nejautrus ir nesimatė jokio vaizdo: koja išnyko iš mano kūno vaizdinio, palikusi (kaip man atrodė) toje vietoje negyvą svetimą darinį. Tai tęsėsi trylika dienų. (Sugrįždamas prie šio potyrio, norėjau žinoti, ar kokia Ramachandrano veidrodinė dėžutė padėtų man geriau atkurti judesius ir kojos realumo pojūtį. Galbūt būtų padėję ir tai, jei įtvaras būtų peršviečiamas, tuomet aš bent būčiau galėjęs matyti koją.

Tai buvo labai šiurpus patyrimas, įkvėpęs mane parašyti apie tai knygą *A Leg to Stand On*. Aš pusiau juokais užsiminiau, kad skaitytojai galėtų lengviau įsivaizduoti tokius patyrimus, jei jie skaitytų knygą po stuburo anestezijos, nes anestezuojantis poveikis

blokuotų stuburo smegenų aktyvumą ir tuomet žemutinė dalis ne tik būtų paralyžiuota ir bejausmė, bet ir neegzistuotų (asmeniui – *vert. past.*). Tuomet žmogus jaučia, kad jo kūnas užsibaigia ties viduriu, o tai, kas žemiau – šlaunys ir kojų pora – ne jo, apatinė kūno dalis galėtų būti ir vaškinis modelis iš anatomijos muziejaus. Šis savo tapatumo, svetimumo potyris labai keistas. Man jis atrodė sunkiai pakeliamas tas trylika dienų, kai mano koja atrodė kaip svetimkūnis. Norėjau žinoti, ar įmanomas pagerėjimas, o jeigu ne – galbūt geriausia būtų pašalinti tą nereikalingą koją.

Kartais iš tiesų pasitaiko, nors ir gana retai, įgimtas kūno vaizdinio nebuvimas turint kitais atžvilgiais sveikas galūnes, – taip byloja gausios ataskaitos, kurias Peteris Bruggeris pavadino „kūno vientisumo tapatybės sutrikimu". Tokie žmonės nuo pat vaikystės jaučia, kad viena jų galūnė, gal jos dalis yra ne jų, o kažkokia svetima jiems užkrauta našta, ir šis jausmas galbūt sukelia nenumaldomą troškimą amputuoti nereikalingą galūnę.

Iki XX a. dešimto dešimtmečio visa fantominių galūnių sritis ir kiti kūno vaizdinio pažeidimai buvo tyrinėjami tik fenomenologiškai, pagal kamuojamų negalios žmonių pranešimus ir elgesį. Tokia būklė buvo aprašoma kaip isterija ar itin lakios vaizduotės padarinys, tačiau, sparčiai vystantis modernioms smegenų vaizdo atkūrimo technologijoms, ši nuomonė pakeista išvydus fiziologinius smegenų pokyčius (ypač momeninėje skiltyje, kuri sukelia tokius keistus patyrimus. Tai drauge su išmoningais eksperimentais, tokiais kaip Ramachandrano veidrodžių dėžutė, leido mums aiškiau pamatyti nervų sistemos pagrindą, susijusį su įkūnytais dalykais – su asmeniniu jėgos veiksniu; tai davė grynai klinikinių ir kartais visiškai naujų filosofinių idėjų neurologijos sričiai.

„Šešėliai“ ir „antrininkai“ – haliucinaciniai kūno ir kūno vaizdinio iškraipymai nukelia mus į dar keistesnį lygmenį. Jeigu galūnė ar kūno dalis tampa „negyva“ dėl nervų ar stuburo smegenų pažeidimų, tokia negyva dalis savaime gali atrodyti negyvybinga, neorganiška, svetima. Bet jeigu pažeidimas yra dešinėje momeninėje skiltyje, gali iškilti daug gilesnė nutolimo ar svetimumo forma. Negyva kūno dalis, jeigu jos egzistavimas iš viso pripažįstamas, jaučiama lyg priklausytų kažkam, mistiniam „kitam“. Prieš daugelį metų, dar būdamas medicinos studentu, susidūriau su pacientu, kuriam buvo paskirta neurochirurginė operacija momeninės skilties augliui pašalinti. Vieną vakarą, belaukiant operacijos, jis labai keistai iškrito iš lovos, pasak seselių, tarsi pats save būtų išstūmęs. Kai jo pasiteiravau apie įvykį, jis atsakė, kad buvo užmigęs ir pabudo, išvydęs savo lovoje padėtą koją: mirusią, atšalusią ir plaukuotą. Jis negalėjo įsivaizduoti, kaip kažkieno koja atsidūrė jo lovoje, nebent, jam kilo mintis: seselės paėmė ją iš anatomijos laboratorijos ir įkišo jam lovon norėdamos pajuokauti. Šokiruotas ir pasibaisėjęs jis pasinaudojo savo gerąja dešine koja, norėdamas išspirti svetimą daiktą iš savo lovos. Žinoma, atsipeikėjęs jis buvo apstulbęs, nes „toji koja“ buvo prie jo prisitvirtinusi. Aš tariau: „Betgi čia – tavo koja“ ir parodžiau jam, kad jo abiejų kojų dydis, forma, kontūras ir spalva buvo tiksliai tokios pačios. Bet jis buvo įsitikinęs, kad tai buvo kažkieno kito koja.*

* Istorija – „Vyras, kuris iškrito iš lovos“ yra išsamiau papasakota knygoje *Žmogus, kuris savo žmoną palaikė skrybėle.* (2014 m., „Kitos knygos“ – red. past.)

Per keletą metų sutikau pacientų, kurie dėl dešiniojo pusrutulio insulto neteko visų jutimų ir jautė tik kairę kūno pusę. Dažnai jie nesuprato, kad kažkas atsitiko, o kai kurie buvo įsitikinę, kad jų kairioji pusė priklauso kažkam kitam („mano dvyniui broliui", „vyriškiui, esančiam šalia", netgi „tai priklauso jums, daktare, kodėl jūs šaipotės?")

Galbūt „mano brolis dvynys" – tai hieroglifiškas būdas, parodantis, kad, jei viena pusė kūno atrodo svetima, ji vis vien regisi giminінga, beveik identiška man... Tad „aš pats" iškyla keistu, užmaskuotu būdu. Reikėtų pabrėžti, kad tokie pacientai itin inteligentiški, šviesaus proto, aiškiai išsakantys mintis, – tik išimtis tokia, kad jie turi keistų kūno vaizdinio iškraipymų, kurie verčia pateikti nenuginčiajamus siurrealistinius teiginius.

Jausmas, kad *kažkas* stovi čia pat: iš kairės ar dešinės, o galbūt priešais mus, visiems gerai pažįstamas. Tai nėra miglotas jausmas, o ryškus pojūtis. Mes galime sukiotis aplinkui, norėdami pagauti besislapstantį pavidalą, bet aplink nieko nėra. Vis dėlto neįmanoma paneigti jutimo, netgi jei mes iš patyrimo žinome, kad toks antgamtinės būtybės pajautimas tėra haliucinacija ar iliuzija.

Dažniausiai pojūtis pasitaiko, kai žmogus yra vienas, tamsoje, galbūt nepažįstamoje vietoje, ypač budrios būsenos. Ši būklė gerai pažįstama alpinistams, ašigalio tyrinėtojams, kai prie šios būsenos prisideda vietovės platybės bei pavojus, izoliacija ir nuovargis (o kalnuose – ir deguonies trūkumas). Antgamtinės būtybės buvimą, nematomo kompaniono, trečio asmems, šešėlinės būtybės, – vartojami visų rūšių apibrėžimai, – esame patyrę visi,

nematomos būtybės turi neabejotinus ketinimus – priklausomai nuo to, ar jos mielos, ar piktos. Šešėlis leidžia susidurti su tuo, kas slypi prote. Kartais jutimas toks intensyvus ir stiprus, kad mus nukrečia šiurpas arba išmuša prakaitas, tyli nuojauta, kad nesame vieni, mus kažkas saugo. Nors jutimas, kad „kažkas yra šalia", dažniausiai atsiranda ypač įsiaudrinus, arba tai sužadina kai kurios nerimo būsenos, įvairių narkotikų vartojimas ar šizofrenija, jutimas gali pasireikšti ir sergant neurologinėmis ligomis. Taigi profesorius R. ir E. W., kurie abu sirgo įsisenėjusia Parkinsono liga, nuolatos patirdavo kažkieno buvimą šalia – tai, ko jie iš tikrųjų niekada nematė: antgamtinė būtybė stovėdavo visada toje pačioje pusėje. Kartais trumpalaikį pojūtį, kad „kažkas yra šalia" sukeldavo migrenos priepuoliai, bet itin pastovų antgamtinės būtybės pajutimą, esančios visada toje pačioje pusėje, ko gero, sukeldavo smegenų pažeidimas. (Panašiai yra ir su *déja vu* patyrimais, kuriuos retkarčiais visi patiriame, tačiau, jeigu jie dažni, tada gali būti sukelti priepuolių ar smegenų pažeidimo.)

2006 m. Olafas Blanke'as su savo kolegomis (Shaharu Arzy ir kt.) aprašė tokį atvejį su jauna moterim, kuriai buvo numatyta chirurginė operacija epilepsijai gydyti; jie galėjo numanyti, kad „šešėlinės būtybės" pasirodymą galėjo sukelti elektrinė stimuliacija. Operacija buvo atliekama smegenų kairiojoje momeninės ir smilkininės skilčių sandūroje. Kai moteris atsiguldavo, švelnus šios srities stimuliavimas sukėlė jai pojūtį, kad kažkas tūno priešais ją; stipresnė stimuliacija leido jai apibūdinti, kad „kažkas" – tai jaunas žmogus, nenustatytos lyties, gulintis tokia pat poza kaip ir ji. Stimuliacijos buvo pakartotos jai sėdint, apsikabinusiai

rankomis kelius: ji pajuto priešais esantį vyriškį, sėdintį tokia pat poza, jis apglėbė ją nematerialiomis rankomis. Kai jai padavė perskaityti kalbos testo kortelę, sėdintis „vyriškis" persikraustė į dešinę pusę. Ji suvokė, kad jis turi agresyvių ketinimų („Jis nori atimti kortelę... Jis nenori, kad aš skaityčiau.") Čia esama „savojo aš" elementų; kai šešėlinė būtybė mėgdžiojo ir kopijavo jos laikyseną, taip pat buvo ir „kito" elementų*.

Galime surasti kai kurių kūno vaizdinio pažeidimų ir haliucinacinio „antgamtinės būtybės" pajutimo sąsajų. Pirmą kartą apie tai buvo parašyta 1930 m. Engerth'o ir Hoffo, o Blanke'as su kolegomis rašė 2006 m. Engerth'as ir Hoffas aprašė pagyvenusį vyriškį, kuris po patirto insulto susirgo vienpusiu aklumu (vienos arba abiejų akių pusės regėjimo lauko defektas). Jis regėjo „sidabrinius dalykus" apakusioje regos lauko dalyje, paskui jis matė iš kairės pusės jo link važiuojančius automobilius, o vėliau žmones: nesuskaičiuojamus būrius, visus panašios išvaizdos ir nevalyvios sukrečiančios eisenos su į priekį ištiesta dešine ranka – tikslia jo paties eisena, kai jis stengdavosi paeiti ir norėdavo išvengti susidūrimo su žmonėmis iš kairės pusės. Taip pat jis jautė svetimumą savo kairėje ir jam atrodė, kad ši jo kūno dalis „buvo užpildyta kažkuo keistu ir nenusakomu."

Engherth'as ir Hoffas rašė: „Galiausiai haliucinacijų šeimininkas išnyko ir tuomet atsirado tai, ką pacientas pavadino „nuolatiniu kompanionu." Kur tik pacientas beeitų, jis matydavo kažką

* Keletas žmonių aprašė panašias istorijas, kai juto antgamtinę būtybę, vos tik susiruošę miegoti ar pasivaikščioti. Linda P. pastebėjo, kaip kartą užsnūdus pajuto, kad „kažkas mane tarsi laiko iš dešinės pusės, lyg kažkas būtų apsikabinęs mane ir glostytų man plaukus. Tai buvo malonus jausmas; tada prisiminiau, kad esu viena ir [jausmas išnyko].

einantį drauge iš kairės... Tuomet, kai atsirado kompanionas, svetimumo jausmas kairėje kūno pusėje pradingo... Nebūtume suklydę, jei būtume įžvelgę tame kompanione jo kairiąją kūno pusę, kuri tapo nepriklausoma."

Neaišku, ar jo „nuolatinis kompanionas" gali būti priskirtas „antgamtinei būtybei" ar autoskopiniam (individo potyris, kai aplinka patiriama tarsi išėjus iš savo kūno – *vert. past.*) antrininkui. Minėtas atvejis turi abiejų požymių. Ir galbūt kai kurios iš jų regisi skirtingos haliucinacijų kategorijos susilieja. Blanke'as ir jo kolegos, 2003 m. rašydami apie kūno vaizdinį arba „somatognozinius" (kūno suvokimo – *vert. past.*) sutrikimus, pastebėjo, kad jie gali būti įvairių formų: trūkstamos kūno dalies iliuzija, transformuota (padidėjusi ar susitraukusi) kūno dalis, atitrūkusi ar nutolusi kūno dalis, fantominė galūnė, papildoma galūnė, autoskopinis savo paties kūno vaizdas arba antgamtinės būtybės jutimas. Visi šie sutrikimai, kaip pabrėžė Blanke'as, su haliucinacijomis ar vizijomis, prisilietimu ar propriocepcija – siejami su momens ar smilkinio skilties pažeidimais.

J. Allanas Cheyne'as taip pat tyrinėjo „antgamtinių būtybių" jutimą, pasirodantį gana švelnia forma, kai „kažko, esančio šalia" pojūtis atsiranda būnant visiškai sąmoningam, ir gąsdinančia forma, kuri dažnai ištinka būnant miego paralyžiaus būsenos. Jis mąstė, kad šis „kažko, esančio šalia" pojūtis – visuotinis, universalus žmonijai (ir galbūt gyvūnams) – gali būti biologinės prigimties. „Kai aktyvinama individuali „kito" pajutimo evoliucinė funkcija... giliai smegenų smilkininėje skiltyje, kuri skirta

atskleisti asmeninės jėgos veiksniams, susijusiems su grėsme ir saugumu."

„Antgamtinės būtybės" jutimas ne vien užima tam tikrą vietą neurologinėje literatūroje, jis taip pat įkvėpė Williamo Jameso „Religinės patirties įvairovės" skyrių. Jis pamini tikslų tipiškų pasakojimų skaičių, kuriuose iš pradžių siaubingas, nepageidaujamas ir grasinantis „antgamtinės būtybės" jutimas virsta džiaugsmingu ir netgi palaimingu, visai kaip jo draugo papasakotoje istorijoje:

Tai nutiko 1884 m. rugsėjį, tuomet aš tai patyriau pirmąkart... Staiga PAJUTAU, kad kažkas įėjo į mano kambarį ir atsistojo šalia lovos. Jis stovėjo minutę ar dvi. Aš jo nepažinau paprastais pojūčiais, bet vis dėlto tai buvo siaubingai nemalonu. Jis prikėlė kažką iš mano esybės gelmių kaip jokia kita paprasta percepcija ar suvokimas... Kažkas buvo šalia ir aš patyriau šį buvimą kaip tikresnį nei bet kokios kitos būtybės iš kūno ir kraujo egzistavimą. Aš sąmoningai žinojau, kai ji pasišalina ir kai atsiranda: kai ji beveik akimirksniu išėjo pro duris, siaubingas pojūtis pradingo.

[Kitą kartą, po kurio laiko] suvokiau ne tik kažkieno buvimą, bet susijungiau su jo laimės centru: užplūdo pritrenkiamas neapsakomo gėrio suvokimas. Jis nebuvo nei miglotas, nei emocijų dėl eilėraščio, paveikslo, muzikos ar žydėjimo sukeltas efektas, bet tvirtas žinojimas apie galingos asmenybės artumą.

„Žinoma, tokie patyrimai kaip šis nėra susiję su religijos sfera... [ir] mano bičiulis neinterpretavo pastarųjų potyrių teistine prasme, kaip Dievo apsireiškimo ženklo", – pridūrė Jamesas.

Bet galima lengvai pamatyti, kodėl kiti, galbūt turintys skirtingų polinkių, gali interpretuoti „aiškų žinojimą apie galingos asmenybės artumą“ ir „užplūdusį pritrenkiantį neapsakomo gėrio suvokimą“ mistiniu, jeigu ne religiniu požiūriu. Kitos tipiškų atvejų istorijos, Jameso aptariamos minėtame skyriuje, tai patvirtina ir verčia jį pripažinti, kad dauguma žmonių (kiek jų, negalime pasakyti) pasigauna savo tikėjimo dalykus ne gryna konceptualia forma, kurią intelektas pripažįsta kaip tikrą, bet greičiau kaip tiesioginį kvaziracionalios realybės suvokimą.

Taigi pirmykštis gyvuliškas „kito“ pajautimas, kuris galbūt išsivystė norint nustatyti grėsmės šaltinį, gali įgauti didingą, netgi transcendentinę funkciją žmogiškoms būtybėms, kaip religinės aistros ir įsitikinimų biologinį pagrindą, kur „kitas“, „antgamtinės būtybės“ jutimas tampa Dievo asmeniu. ✹

PADĖKOS

Visų pirma labai dėkoju šimtams pacientų ir korespondentų, kurie per kelis dešimtmečius pasidalijo savo patyrimais apie haliucinacijas su manimi, ir ypač dėkoju tiems, kurie leido man cituoti jų žodžius ir atpasakoti jų istorijas šioje knygoje.

Aš jaučiuosi skolingas savo draugui ir kolegai Orrinui Devinsky, kuris įkvėpė mano mintis savo publikacijomis ir spaudai rengiamais straipsniais ir man pasiųstais pacientais. Mėgavausi ir gavau daug naudos, diskutuodamas su Janu Dirku Blomu ir skaitydamas jo nuostabiai visapusišką *Dictionary of Hallucinantions* ir *Hallucinations: Research and Practice.* Nuoširdžiai dėkoju už draugystę ir kolegų Sue Barry'io, Billo Bordeno, Williamo Burke's, Kevino Cahillo, Jonathano Cole'o, Douwe'o Draaisma, Henriko Ehrssono, Dominico Ffytche, Steveno Fruchto, Marko Greeno, Jameso Lance'o, Richardo Mayeuxo, Alvaro Pascual-Leone's, Stanley Prusinero, V. S. Ramachandrano ir Leonardo Shengoldo patarimus ir konsultacijas. Maloningai dėkoju Gale Delaney, Andreasui Mavromatisui, Lylas Mogk, Jeffui Odelui ir Robertui Teunisse'ui, kad jie su manimi pasidalijo savo patyrimais (o kartais ir pacientais).

Privalau padėkoti Molly Birnbaum, Danieliui Breslaw, Leslie Burkhardt, Elizabeth Chase, Allenui Furbeckui, Kai Furbeck, Benui Helfgottui, Richardui Howardui, Hazel Rossotti, Peteriui Selginui, Amy Tan, Bonnie Thompson, Kappai Waugh ir Edwardui Weinbergeriui. Eveline Honig, Audrey Kindred, Sharon Smith ir kiti iš „Narcolepcy Network" maloniai supažindino mane su žmonėmis, sergančiais narkolepsija ir miego paralyžiumi. Billas Hayesas, mano draugas ir rašytojas, kuriuo labiausiai žaviuosi, perskaitė kiekvieną skyrių savo pastabia rašytojo akimi ir suteikė man daugybę vertingų patarimų ir pasiūlymų.

Dėkoju už palaikymą ir padrąsinimą Davidui ir Susie Sainsbury; Danui Frankui, kuris kantriai peržiūrėdavo šios knygos juodraščius (kaip ir daugelį ankstesnių); Hailey Wojcikui, nepakeičiamam tyrinėtojui asistentui, teksto rinkėjui ir plaukimo kompanionui; ir Kate Edgar – mano draugei, redaktorei ir bendramintei jau trisdešimt metų. Jai ir dedikuoju šią knygą.

Bibliografija

Abell, Truman. *Remarkable case of illusive vision,* Boston Medical and Surgical Journal 33 (1845) 21: 409–13.

Adair, Virginia Hamilton. *Ants on the Melon: A Collection of Poems,* New York: Random House, 1996.

Adamis, Dimitrios, Adrian Treloar, Finbarr C. Martin, and Alastair J. D. Macdonald. *A brief review of the history of delirium as a mental disorder,* History of Psychiatry (2007) 18 (4): 459–69.

Adler, Shelley R. *Sleep Paralysis: Night-mares, Nocebos, and the Mind-Body Connection,* Piscataway, NJ: Rutgers University Press, 2011.

Airy, Hubert. *On a distinct form of transient hemiopsia. Communicated by the Astronomer Royal,* Philosophical Transactions of the Royal Society of London (1870) 160: 247–64.

Alajouanine, *T. Dostoiewski's epilepsy,* Brain (1963) 86 (2): 209–18.

Ardis, J. Amor, and Peter McKellar. *Hypnagogic imagery and mescaline,* British Journal of Psychiatry (1956) 102: 22–29.

Arzy, Shahar, Gregor Thut, Christine Mohr, Christoph M. Michel, and Olaf Blanke. *Neural basis of embodiment: Distinct contributions of temporoparietal junction and extrastriate body area.* Journal of Neuroscience (2006) 26 (31): 8074–81.

Asheim, Hansen B. ir Brodtkorb Eylert. *Partial epilepsy with "ecstatic" seizures,* Epilepsy & Behavior (2003) 4 (6): 667–73.

Baethge, Christopher. Grief hallucinations: *True or pseudo? Serious or not? An inquiry into psychopathological and clinical features of a common phenomenon,* Psychopathology (2002) 35: 296–302.

Bartlett, Frederic C. *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology,* Cambridge: Cambridge University Press, 1932.

Baudelaire, Charles. *Artificial Paradises,* New York: Citadel, 1860/1995.

Berrios, German E. *Delirium and confusion in the nineteenth century: A conceptual history,* British Journal of Psychiatry (1981) 139: 439–49.

Bexton, William H., Heron Woodburn ir Scott T. H. *Effects of decreased variation in the sensory environment,* Canadian Journal of Psychology (1954) 8 (2): 70–76.

Birnbaum, Molly. *Season to Taste: How I Lost My Sense of Smell and Found My Way,* New York: Ecco / Harper Collins, 2011.

Blanke, Olaf, Ortigue Stéphanie, Coeytaux Alessandra, Martory Marie-Dominique ir Landis Theodor. *Hearing of a presence,* Neurocase 2003. 9 (4): 329–39.

Blanke, Olaf, Arzy Shahar, Seeck Margitta, Ortigue Stephanie ir Spinelli Laurent. *Induction of an illusory shadow person,* Nature (2006) 443: 287.

Bleuler, Eugen. *Dementia Praecox; or, The Group of Schizophrenias,* Oxford: International Universities Press, 1911/1950.

Blodgett, Bonnie. *Remembering Smell: A Memoir of Losing–and Discovering–the Primal Sense,* New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2010.

Blom, Jan Dirk. *A Dictionary of Hallucinations,* New York: Springer, 2010.

Blom, Jan Dirk ir Sommer Iris E. C. *Hallucinations: Research and Practice.* New York: Springer, eds. 2012.

Bonnet, Charles. *Essai analytique sur les facultés de l'âme,* Copenhagen: Freres Cl. & Ant. Philibert, 1760.

Boroojerdi B., Khalaf O. B., Corwell B., Immisch I., Battaglia F., Muellbacher W., Cohen L. G. *Enhanced excitability of the human visual cortex induced by short-term light deprivation,* Cerebral Cortex (2000) 10: 529–34.

Botvinick M., Cohen J. *Rubber hands "feel" touch that eyes see,* Nature (1998) 391: 756.

Brady J. P., Levitt E. E. *Hypnotically induced visual hallucinations,* Psychosomatic Medicine (1966) 28 (4): 351–63.

Brann, Eva. *The World of the Imagination: Sum and Substance,* Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1993.

Brewin C., Hellawell S. J. *A comparison of flashbacks and ordinary autobiographical memories of trauma: Content and language,* Behaviour Research and Therapy (2004) 42 (1): 1–12.

Brierre de Boismont, A. *Hallucinations; or, The Rational History of Apparitions, Visions, Dreams, Ecstasy, Magnetism and Somnambulism,* First English edition, 1853. Philadelphia: Lindsay and Blakiston, 1845.

Brock, Samuel. *Idiopathic narcolepsy, cataplexia and catalepsy associated with an unusual hallucination: A case report,* Journal of Nervous and Mental Disease (1928) 68 (6): 583–90.

Brugger, Peter. Phantom limb, phantom body, phantom self. A phenomenology of "body hallucinations." In *Hallucinations: Research and Practice,* ed. Jan Dirk Blom and Iris E. C. Sommer. New York: Springer, 2012.

Brugger P., Agosti R., Regard M., Wieser H. G., Landis T. *Heautoscopy, epilepsy, and suicide,* Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry (1994) 57: 838–39.

Burke, William. *The neural basis of Charles Bonnet hallucinations: A hypothesis,* Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry (2002) 73: 535–41.

Carlson, Laurie Winn. *A Fever in Salem: A New Interpretation of the New England Witch Trials*, Chicago: Ivan R. Dee, 1999.

Cheyne, J. Allan. *The ominous numinous: Sensed presence and "other" hallucinations*, Journal of Consciousness Studies (2001) 8 (5–7): 133–50.

Cheyne, J. Allan. *Sleep paralysis and the structure of waking-nightmare hallucinations*, Dreaming (2003) 13 (3): 163–79.

Cheyne J. A., Rueffer S.D., Newby-Clark I. R. *Hypnagogic and hypnopompic hallucinations during sleep paralysis: Neurological and cultural construction of the night-mare*, Consciousness and Cognition (1999) 8 (3): 319–37.

Chodoff, Paul. *Late effects of the concentration camp syndrome*, Archives of General Psychiatry (1963) 8 (4): 323–33.

Cogan, David G. *Visual hallucinations as release phenomena*, Albrecht von Graefes Archiv für klinische und experimentelle Ophthalmologie (1973) 188 (2): 139–50.

Cole J., Sacks O., Waterman I. *On the immunity principle: A view from a robot*, Trends in Cognitive Sciences (2000) 4 (5): 167.

Cole J., Crowle S., Austwick G., Slater D. H. *Exploratory findings with virtual reality for phantom limb pain; from stump motion to agency and analgesia*, Disability and Rehabilitation (2009) 31 (10): 846–54.

Cole, Monroe. *When the left brain is not right the right brain may be left: Report of personal experience of occipital hemianopia*, Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry (1999) 67: 169–73.

Critchley, Macdonald. *Neurological aspect of visual and auditory hallucinations*, British Medical Journal 2 (1939) (4107): 634–39.

Critchley, Macdonald. *Types of visual perseveration: "Paliopsia" and "illusory visual spread"*, Brain (1951) 74: 267–98.

Critchley, Macdonald. Migraine: From Cappadocia to Queen Square. In *Background to Migraine*, ed. Robert Smith, London: William Heinemann, 1967.

Daly, David. *Uncinate fits*, Neurology (1958) 8: 250–60.

Davies, Owen. *The nightmare experience, sleep paralysis, and witchcraft accusations*, Folklore (2003) 114 (2): 181–203.

Davis, Wade. *Into the Silence: The Great War, Mallory, and the Conquest of Everest*, New York: Knopf, 2011.

De Morsier, G. *Le syndrome de Charles Bonnet: Hallucinations visuelles des vieillards sans déficience mentale*, Annales Médico-Psychologiques (1967) 125: 677–701.

Dening T. R., Berrios G.E. *Autoscopic phenomena*, British Journal of Psychiatry (1994) 165: 808–17.

De Quincey, Thomas. *Confessions of an English Opium-Eater*, London: Taylor and Hessey, 1822.

Descartes, René. Apmąstymai apie pirmąją filosofiją, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1978.

Devinsky, Orrin. *Norman Geschwind: Influence on his career and comments on his course on the neurology of behavior*, Epilepsy & Behavior (2009) 15 (4): 413–16.

Devinsky O., Lai G. *Spirituality and religion in epilepsy*, Epilepsy & Behavior (2008) 12 (4): 636–43.

Devinsky O., Feldman E., Burrowes K., Bromfield E. *Autoscopic phenomena with seizures*, Archives of Neurology (1989) 46 (10): 1080–88.

Devinsky, O., L. Davachi, C. Santchi, B. T. Quinn, B. P. Staresina, and T. Thesen. *Hyperfamiliarity for faces*, Neurology (2010) 74 (12): 970–74.

Dewhurst K., Beard A. W. *Sudden religious conversions in temporal lobe epilepsy*, British Journal of Psychiatry (1970) 117: 497–507.

Dewhurst K., Pearson J. *Visual hallucinations of the self in organic disease*, Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry (1955) 18: 53–57.

Dickens, Charles. *Didieji lūkesčiai*, Pasaulinės literatūros biblioteka, XIX a. literatūra; kn. 51, 1996.

Dostojevskis, Fiodoras M. *Idiotas*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961.

Dostoevsky, Fyodor M. *The Double and The Gambler*, New York: Everyman's Library, 1846/2005.

Draaisma, Douwe. *Disturbances of the Mind*, New York: Cambridge University Press, 2009.

Ebin, David. *The Drug Experience: First-Person Accounts of Addicts, Writers, Scientists and Others*, New York: Orion, ed. 1961.

Efron, Robert. *The effect of olfactory stimuli in arresting uncinate fits*, Brain (1956) 79 (2): 267–81.

Ehrsson, H. Henrik. *The experimental induction of out-of-body experiences*, Science (2007) 317 (5841): 1048.

Ehrsson H. H., Spence C., Passingham R. E. *That's my hand! Activity in the premotor cortex reflects feeling of ownership of a limb*, Science (2004) 305 (5685): 875–77.

Ehrsson H. H., Holmes N. P., Passingham R.E. *Touching a rubber hand: Feeling of body ownership is associated with activity in multisensory brain areas*, Journal of Neuroscience (2005) 25 (45): 10564–73.

Ellis, Havelock. *Mescal: A new artificial paradise*, Contemporary Review (1898) 73: 130–41 (reprinted in the Smithsonian Institution Annual Report 1898, pp. 537–48).

Escher S., Romme M. The hearing voices movement. In *Hallucinations: Research and Practice*, ed. Jan Dirk Blom and Iris E. C. Sommer. New York: Springer, 2012.

Fénelon G., Mahieux F., Huon R., Ziégler M. *Hallucinations in Parkinson's disease: Prevalence, phenomenology and risk factors*, Brain (2000) 123 (4): 733–45.

Ffytche, Dominic H. *Visual hallucinatory syndromes: Past, present, and future*, Dialogues in Clinical Neuroscience (2007) 9: 173–89.

Ffytche, Dominic H. *The hodology of hallucinations*, Cortex (2008) 44: 1067–83.

Ffytche, D. H., Howard R. J., Brammer M. J., David A., Woodruff P., Williams S.. *The anatomy of conscious vision: An fMRI study of visual hallucinations*, Nature Neuroscience (1998) 1 (8): 738–42.

Foote-Smith E., Bayne L. *Joan of Arc*, Epilepsia (1991) 32 (6): 810–15.

Freud, Sigmund. On Aphasia: A Critical Study, *Oxford: International Universities Press*, 1891/1953.

Freud, Sigmund. *Kasdienio gyvenimo psichopatologija*, Vilnius: Apostrofa, 2006.

Freud S., Breuer J. *Studies on Hysteria*, New York: Penguin, 1895/1991..

Friedman, Diane Broadbent. *A Matter of Life and Death: The Brain Revealed by the Mind of Michael Powell*, Bloomington. In: AuthorHouse, 2008.

Fuller, G. N., Guiloff R. J.. *Migrainous olfactory hallucinations*, Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry (1987) 50: 1688–90.

Fuller, John Grant. *The Day of St. Anthony's Fire*, New York: Macmillan, 1968.

Funk M., Shiffrar M., Brugger P. *Hand movement observation by individuals born without hands: Phantom limb experience constrains visual limb perception*, Experimental Brain Research 164 (3): 341–46.

Galton, Francis. *Inquiries into Human Faculty*, London: Macmillan, 1883.

Gastaut H., Zifkin B. G. *Ictal visual hallucinations of numerals*, Neurology (1984) 34 (7): 950–53.

Gélineau, J. B. E. De la narcolepsie, *Gazette des hôpitaux* (1880) 54: 635–37.

Geschwind, Norman. Dostoievsky's epilepsy. In *Psychiatric Aspects of Epilepsy*, ed. Dietrich Blumer (pp. 325–33), Washington, D.C.: American Psychiatric Press, 1984.

Geschwind, Norman. *Personality changes in temporal lobe epilepsy*, Epilepsy & Behavior (2009) 15: 425–33.

Gilbert, Martin. *The Boys: The Story of 732 Young Concentration Camp Survivors*, New York: Holt, 1997.

Gowers, W. R. *Epilepsy and Other Chronic Convulsive Diseases: Their Causes, Symptoms and Treatment*, London: Churchill, 1881.

Gowers, W. R. *The Border-land of Epilepsy*, London: Churchill, 1907.

Green, Celia. *Out-of-the-Body Experiences*, Oxford: Institute of Psychophysical Research, 1968.

Gurney E., Myers F. W., Podmore. H., F. *Phantasms of the Living*. London: Trubner & Co, 1886.

Hayes, Bill. *Sleep Demons: An Insomniac's Memoir*. New York: Washington Square, 2001.

Hayter, Alethea. *Opium and the Romantic Imagination: Addiction and Creativity in De Quincey, Coleridge, Baudelaire and Others*, New York: HarperCollins, 1998.

Heins T., Gray A. Tennant M. *Persisting hallucinations following childhood sexual abuse*, Australian and New Zealand Journal of Psychiatry (1990) 24: 561–65.

Hobson, Allan. *Dreaming as Delirium: How the Brain Goes Out of Its Mind*, Cambridge, MA: MIT Press, 1999.

Holmes D. S., Tinnin L. W. *The problem of auditory hallucinations in combat PTSD*, *Traumatology* (1995) 1 (2): 1–7.

Hughes, Robert. *Goya*, New York: Knopf, 2006.

Hustvedt, Siri. 2008. Lifting, lights, and little people. In *Migraines: Perspectives on a Headache* (blog). *New York Times*, February 17, 2008. http://migraine.blogs.nytimes.com/2008/02/17/lifting-lights-and-little-people

Huxley, Aldous. *The Devils of Loudon*, London: Chatto & Windus, 1952.

Huxley, Aldous. *Suvokimo durys; Dangus ir pragaras*, Kaunas, Kitos knygos, 2008.

Jackson, John Hughlings. *Neurological Fragments*, London: Oxford Medical, 1925.

Jackson, John Hughlings. *Selected Writings*. Vol. 2, ed. James Taylor, Gordon Holmes, and F. M. R. Walshe. London: Hodder and Stoughton, 1932.

Jackson J. H., Colman W. S. *Case of epilepsy with tasting movements and "dreamy state"–very small patch of softening in the left uncinate gyrus*, Brain (1898) 21 (4): 580–90.

Jaffe, Ruth. *Dissociative phenomena in former concentration camp inmates*, International Journal of Psycho-Analysis (1968) 49: 310–12.

James, William. *The consciousness of lost limbs*, Proceedings of the American Society for Psychical Research (1887) 1 (3): 249–58.

James, William. *The Principles of Psychology*, London: Macmillan, 1890.

James, William. *William James on Exceptional Mental States: The 1896 Lowell Lectures*, ed. Eugene Taylor, Amherst: University of Massachusetts Press, 1896/1984.

James, William. *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. London: Longmans, Green, 1902.

Jaynes, Julian. *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind*, New York: Houghton Mifflin, 1976.

Jones, Ernest. *On the Nightmare*, New York: Grove Press, 1951.

Kaplan, Fred. *Henry James: The Imagination of Genius*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992.

Keynes, John Maynard. *Two Memoirs: "Dr. Melchior, a Defeated Enemy" and "My Early Beliefs"*, London: Rupert Hart-Davis, 1949.

Klüver, Heinrich. *Mescal: The "Divine" Plant and Its Psychological Effects*, London: Kegan Paul, Trench, Trübner, 1928.

Klüver, Heinrich. Mechanisms of hallucinations. In *Studies in Personality*, ed. Q. McNemar and M. A. Merrill (pp. 175–207), New York: McGraw-Hill, 1942.

Kraepelin, Emil. *Lectures on Clinical Psychiatry*, New York: William Wood, 1904.

La Barre, Weston. Anthropological perspectives on hallucination and hallucinogens. In *Hallucinations: Behavior, Experience, and Theory*, ed. R. K. Siegel and L. J. West (pp. 9–52). New York: John Wiley & Sons, 1975.

Lance, James. *Simple formed hallucinations confined to the area of a specific visual field defect*, Brain (1976) 99 (4): 719–34.

Landis B.N., Burkhard P. R. *Phantosmias and Parkinson disease*, Archives of Neurology (2008) 65 (9): 1237–39.

Leaning, F. E. *An introductory study of hypnagogic phenomena*, Proceedings of the Society for Psychical Research (1925) 35: 289–409.

Leiderman H., Mendelson J. H., Wexler D., Solomon P. *Sensory deprivation: Clinical aspects*, Archives of Internal Medicine (1958) 101: 389–96.

Leudar I., Thomas P. *Voices of Reason, Voices of Madness: Studies of Verbal Hallucinations*, London: Routledge, 2000.

Lewin, Louis. *Phantastica: Narcotic and Stimulating Drugs*, London: Routledge & Kegan Paul, 1886/1964.

Lhermitte, Jean. *Syndrome de la calotte du pédoncule cerebral: Les troubles psycho-sensoriels dans les lésions du mésocéphale*, Revue Neurologique (Paris) (1922) 38: 1359–65.

Lhermitte, Jean. *Visual hallucinations of the self*, British Medical Journal (1951) 1 (4704): 431–34.

Lippman, Caro W. *Certain hallucinations peculiar to migraine*, Journal of Nervous and Mental Disease (1952) 116 (4): 346–51.

Liveing, Edward. *On Megrim, Sick-Headache, and Some Allied Disorders: A Contribution to the Pathology of Nerve-Storms*, London: J. & A. Churchill, 1873.

Luhrmann, T. M. *When God Talks Back: Understanding the American Evangelical Relationship with God*. New York: Knopf, 2012.

Macnish, Robert. *The Philosophy of Sleep*, New York: D. Appleton, 1834.

Maupassant, Guy de. *Short Stories of the Tragedy and Comedy of Life*, Akron, OH: St. Dunstan Society, 1903.

Maury, Louis Ferdinand Alfred. *Des hallucinations hypnagogiques, ou des erreurs des sens dans l'état intermediaire entre la veille et le sommeil*, Annales medico-psychologiques du système nerveux (1848) 11: 26–40.

Mavromatis, Andreas. *Hypnagogia: The Unique State of Consciousness Between Wakefulness and Sleep*, London: Routledge, 1991.

Mayeux R., Benson D. F.. *Phantom limb and multiple sclerosis*, Neurology 29: 724–26.

McGinn, Colin. *Mindsight: Image, Dream, Meaning*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.

McKellar P., Simpson L. *Between wakefulness and sleep: Hypnagogic imagery*, British Journal of Psychology (1954) 45 (4): 266–76.

Melvilis, Hermanas. *Mobis Dikas*, Vilnius: Vaga, 1971.

Merabet L.B., Maguire D., Warde A., Alterescu K., Stickgold R., Pascual-Leone A. *Visual hallucinations during prolonged blindfolding in sighted subjects*, Journal of Neuro-Ophthalmology (2004) 24 (2): 109–13.

Merzenich, Michael. *Long-term change of mind*, Science (1998) 282 (5391): 1062–63.

Mitchell, Silas Weir. *The case of George Dedlow*, Atlantic Monthly, 1866.

Mitchell, Silas Weir. *Injuries of Nerves and Their Consequences*, New York: Dover, 1872/1965.

Mitchell, Silas Weir. *Remarks on the effects of Anhelonium lewinii (the mescal button)*, British Medical Journal (1896) 2 (1875): 1624–29.

Mitchell S. W., Keen W. W., Morehouse G. R. *Reflex Paralysis*, Washington, D.C.: Surgeon General's Office, 1864.

Mogk L. G., Mogk M. *Macular Degeneration: The Complete Guide to Saving and Maximizing Your Sight*, New York: Ballantine Books, 2003.

Mogk L. G., Riddering A., Dahl D., Bruce C., Brafford Sh. Charles Bonnet syndrome in adults with visual impairments from age-related macular degeneration. In *Vision Rehabilitation (Assessment, Intervention and Outcomes)*, ed. Cynthia Stuen et al. (p. 117–19). Downingtown, PA: Swets and Zeitlinger, 2000.

Moody, Raymond A. *Life After Life: The Investigation of a Phenomenon—Survival of Bodily Death*, Atlanta: Mockingbird Books, 1975.

Moreau, Jacques Joseph. *Hashish and Mental Illness*, New York: Raven Press, 1845/1973.

Myers, F. W. H. *Human Personality and Its Survival of Bodily Death*, London: Longmans, Green, 1903.

Nabokov, Vladimir. *Speak, Memory: An Autobiography Revisited*, New York: McGraw-Hill, 1966.

Nasrallah, Henry A. *The unintegrated right cerebral hemispheric consciousness as alien intruder: A possible mechanism for Schneiderian delusions in schizophrenia*, Comprehensive Psychiatry (1985) 26 (3): 273–82.

Nelson, Kevin. *The Spiritual Doorway in the Brain: A Neurologist's Search for the God Experience*, New York: Dutton, 2011.

Newberg A. B., Wintering N., Waldman M. R., Amen D., Khalsa D.S., Alavi A. *Cerebral blood flow differences between long-term meditators and non-meditators*, Consciousness and Cognition (2010) 19 (4): 899–905.

Omalu B., Hammers J, L., Bailes J., Hamilton R. L., Kamboh M. I., Webster G., Fitzsimmons R. P. *Chronic traumatic encephalopathy in n Iraqi war veteran with posttraumatic stress disorder who committed suicide*, Neurosurgical Focus (2011) 31 (5): E3.

Otten, Erna. Phantom limbs [letter to the editor and reply from Oliver Sacks], *New York Review of Books* (1992) 39 (3): 45–46.

Parkinson, James. *An Essay on the Shaking Palsy*, London: Whittingham and Bowland, 1817.

Penfield, W., Perot Ph. *The brain's record of auditory and visual experience*, Brain (1963) 86 (4): 596–696.

Peters, J. C. *A Treatise on Headache*, New York: William Radde, 1853.

Podoll K., Robinson D. *Migraine Art: The Migraine Experience from Within*, Berkeley, CA: North Atlantic Books, 2008.

Poe, Edgar Allan. *The Complete Works of Edgar Allan Poe*, New York: G. P. Putnam's Sons, 1902.

Poeck, K. *Phantoms following amputation in early childhood and in congenital absence of limbs*, Cortex (1964) 1 (3): 269–74.

Ramachandran, V. S. *The Tell-Tale Brain*, New York: W. W. Norton, 2012.

Ramachandran V. S., Hirstein W. *The perception of phantom limbs*, Brain (1998) 121(9): 1603–30.

Rees, W. Dewi. *The hallucinations of widowhood*, British Medical Journal (1971) 4: 37–41.

Richards, Whitman. *The fortification illusions of migraines*, Scientific American (1971) 224 (5): 88–96.

Riddoch, George. *Phantom limbs and body shape*, Brain (1941) 4 (4): 197–222.

Rosenhan, D. L. *On being sane in insane places*, Science (1973) 179 (4070): 250–58.

Sacks, Oliver. *Migraine*, Berkeley: University of California Press, 1970.

Sacks, Oliver. *Awakenings*, New York: Doubleday, 1973.

Sacks, Oliver. *A Leg to Stand On*. New York: Summit Books, 1984.

Sacks, Oliver. *Vyras, kuris savo žmoną palaikė skrybėle*, Kaunas: Kitos knygos, 2014.

Sacks, Oliver. *Phantom faces*, British Medical Journal (1992) 304: 364.

Sacks, Oliver. *An Anthropologist on Mars*, New York: Knopf, 1995.

Sacks, Oliver. *The Island of the Colorblind*, New York: Knopf, 1996.

Sacks, Oliver. In the river of consciousness, *New York Review of Books*, 2004.

Sacks, Oliver. *Speed*, New Yorker, August 23, 2004, 60–69.

Sacks, Oliver. *Musicophilia: Tales of Music and the Brain*, New York: Knopf, 2007.

Sacks, Oliver. *The Mind's Eye*, New York: Knopf, 2010.

Salzman, Mark. *Lying Awake*, New York: Knopf, 2000.

Santhouse, A. M., Howard R. J., Ffytche D. H.. *Visual hallucinatory syndromes and the anatomy of the visual brain*, Brain (2000) 123: 2055–64.

Scatena, Paul. *Phantom representations of congenitally absent limbs*, Perceptual and Motor Skills (1990) 70: 1227–32.

Schneck, J. M. S. *Weir Mitchell's visual hallucinations as a grief reaction*, American Journal of Psychiatry (1989) 146 (3): 409.

Schultes R. E., Hofmann A.. *Plants of the Gods: Their Sacred, Healing and Hallucinogenic Powers*, Rochester, VT: Healing Arts Press, 1992.

Shanon, Benny. *The Antipodes of the Mind: Charting the Phenomenology of the Ayahuasca Experience*, Oxford: Oxford University Press, 2002.

Shengold, Leonard. *Haunted by Parents*, New Haven: Yale University Press, 2006.

Shermer, Michael. Abducted!, *Scientific American* (2005) 292: 34.

Shermer, Michael. *The Believing Brain: From Ghosts and Gods to Politics and Conspiracies–How We Construct Beliefs and Reinforce Them as Truths*, New York: Times Books, 2011.

Shively Sharon B., Perl D. P. *Traumatic brain injury, shell shock, and posttraumatic stress disorder in the military–past, present, and future*, Journal of Head Trauma Rehabilitation, 2012.

Siegel, Ronald K. *Hallucinations*, Scientific American (1977) 237 (4): 132–40.

Siegel, Ronald K. *Hostage hallucinations: Visual imagery induced by isolation and life-threatening stress*, Journal of Nervous and Mental Disease (1984) 172 (5): 264–72.

Siegel Ronald K., Jarvik M. E. Drug-induced hallucinations in animals and man. In *Hallucinations: Behavior, Experience, and Theory*, ed. R. K. Siegel and L. J. West (p. 81–162), New York: John Wiley & Sons, 1975.

Siegel Ronald K., West L. J. *Hallucinations: Behavior, Experience, and Theory*, New York: John Wiley & Sons, 1975.

Simpson, Joe. *Touching the Void*, New York: HarperCollins, 1988.

Sireteanu R., Oertel V., Mohr H., Linden D., Singer W. *Graphical illustration and functional neuroimaging of visual hallucinations during prolonged blindfolding: A comparison to visual imagery*, Perception (2008) 37: 1805–21.

Smith, Daniel B. *Muses, Madmen, and Prophets: Hearing Voices and the Borders of Sanity*, New York: Penguin, 2007.

Society for Psychical Research. *Report on the census of hallucinations*, Proceedings of the Society for Psychical Research (1894) 10: 25–422.

Spinoza, Benedict. *On the Improvement of the Understanding, The Ethics, and Correspondence*, Vol. 2. New York: Dover, 1883/1955.

Stevens, Jay. *Storming Heaven: LSD and the American Dream*, New York: Grove, 1998.

Strindberg, August. *Inferno*, London: Hutchinson, 1898/1962.

Swartz Barbara E., Brust J. C. M. *Anton's syndrome accompanying withdrawal hallucinosis in a blind alcoholic*, Neurology (1984) 34 (7): 969.

Swash, Michael. *Visual perseveration in temporal lobe epilepsy,* Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry (1979) 42(6): 569–71.

Taylor David C., Marsh S. M. *Hughlings Jackson's Dr. Z: The paradigm of temporal lobe epilepsy revealed,* Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry 43: 758–67.

Teunisse Robert J., Zitman F. G., Cruysberg J. R. M., Hoefnagels W. H. L., Verbeek A. L. M. *Visual hallucinations in psychologically normal people: Charles Bonnet's syndrome,* Lancet (1996) 347 (9004): 794–97.

Thorpy Michael J., Yager J. *The Encyclopedia of Sleep and Sleep Disorders,* 2nd ed., New York: Facts on File, 2001.

Van Bogaert, Ludo. *Peduncular hallucinosis,* Revue neurologique (1927) 47: 608–17.

Vygotsky, L. S. *Thought and Language,* ed. Eugenia Hanfmann and Gertrude Vahar. Cambridge, MA: MIT Press and John Wiley & Sons, 1962.

Watkins, John. *Hearing Voices: A Common Human Experience,* Melbourne: Hill of Content, 1998.

Waugh, Evelyn. *The Ordeal of Gilbert Pinfold,* Boston: Little, Brown, 1957.

Weissman, Judith. *Of Two Minds: Poets Who Hear Voices,* Hanover, NH: Wesleyan University Press / University Press of New England, 1993.

Wells, H. G. *The Short Stories of H. G. Wells,* London: Ernest Benn, 1927.

West, L. Jolyon. *Hallucinations,* New York: Grune & Stratton, ed. 1962.

Wigan, A. L. *A New View of Insanity: The Duality of the Mind Provided by the Structure, Functions, and Diseases of the Brain,* London: Longman, Brown, Green, and Longmans, 1844.

Wilson, Edmund. *Upstate: Records and Recollections of Northern New York,* Syracuse: Syracuse University Press, 1990.

Wilson, S. A. Kinnier. *Neurology,* London: Edward Arnold, 1940.

Wittgenstein, Ludwig. *Apie tikrumą,* Vilnius: Baltos lankos, 2009.

Zamboni G., Budriesi C., Nichelli P. *"Seeing oneself": A case of autoscopy,* Neurocase (2005) 11 (3): 212–15.

Zubek, John P. *Sensory Deprivation: Fifteen Years of Research,* New York: Meredith, ed. 1969.

Zubek, J., Pushkar D., Sansom W., Gowing J. *Perceptual changes after prolonged sensory isolation (darkness and silence),* Canadian Journal of Psychology (1961) 15 (2): 83–100.

Rodyklė

Oliver Sacks
HALIUCINACIJOS

Iš anglų kalbos vertė Austėja Banytė

Dizaineriai Aurimas Lažinskas, Lina Sasnauskaitė

Tiražas 1200

Išleido
kitos knygos
www.kitosknygos.lt
https://www.facebook.com/kitosknygos

Spausdino
Standartų spaustuvė
www.standart.lt

Kas yra haliucinacijos? Dažnai manoma, kad haliucinacijas patiria tik narkomanai arba bepročiai, bet iš tiesų tai visiškai įprasta ir dažnai pasitaikanti būsena. Pojūčiai ima trikti ne tik nuo narkotinių medžiagų ar psichikos ligų, bet ir dėl karščiavimo, vaistinių preparatų, pervargimo, sužeidimų ir net nuo sielvarto. Kaip haliucinacijos aiškinami šventųjų regėjimai ir mitologiniai įvaizdžiai.

Žymaus britų neurologo Oliverio Sackso knyga mus perkelia į slėpiningą haliucinacijų pasaulį. Šio fenomeno prigimtį jis aiškinasi remdamasis ne tik naujausiais mokslo tyrimais, bet ir konkrečiomis pacientų ligos istorijomis bei literatūros pavyzdžiais – nuo F. Dostojevskio „Idioto“ iki L. Carrollo „Alisos stebuklų šalyje“.

„Haliucinacijas“ galima skaityti kaip nuotykių romaną arba kelionių apybraižą, tačiau čia keliaujama ne po tolimus kraštus, o po neištyrinėtas smegenų teritorijas. Ši kelionė atveria keistus peizažus, kurie stebina kur kas labiau, nei gali numanyti sveikas žmogaus protas. Knygoje autorius dalijasi ir savo jaunystės psichodelinėmis patirtimis.

www.kitosknygos.lt

